ੴ
ੴ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ
ਇੱਕ ਅਧਿਐਨ

(ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਲ ਸਿੰਘ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ')

ਤਤਕਰਾ

ਭੂਮਿਕਾ

'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਹਜ਼ੂਰੀ' ਅਤੇ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਬੁਧਿ ਬਿਬੇਕ' ਦੇ ਨਾਂਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਨੇਕ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਹਵਾਲੇ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵੀਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਜਦਕਿ ਅਸਲ ਲਿੱਖਤ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਅਸਲ ਲਿੱਖਤ ਦਾ ਰੂਪ ਕੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਜਿਗਿਆਸੂਆਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਰਹੀ ਹੈ।

ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਬਾਰੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁੱਝ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਲਿੱਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਭਾਂਵੇਂ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਇੱਥੇ ਉਹ ਸੰਸਕਰਣ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੰਪਾਦਿਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ 'ਰਹਿਤਨਾਮੇ' ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਹੋਰਨਾਂ ਸੰਸਕਰਣਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੇਰਾ ਇਹ ਯਤਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੋਏਗਾ, ਮੈਂ ਅਜਿਹੀ ਉਮੀਦ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਦਬ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵੱਲੋਂ ਸੰਪਾਦਿਤ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਸੰਬੰਧੀ ਆਪਣੇ ਵੀਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣਗੇ।

ਜੁਲਾਈ, ੨੦੦੪.

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਲ ਸਿੰਘ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ'
amrit1972@rediffmail.com

ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ

ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਬਚਪਨ ਦਾ ਨਾਮ ਚਉਪਤ ਰਾਇ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੇ ਬਾਲਕ ਚਉਪਤ ਰਾਇ ਨੂੰ ਸੱਤਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਅਰਪਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ਨੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਸੇਧ ਦਿੱਤੀ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਘਰ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਜੀ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਜੀ ਦੇ ਖਿਡਾਵੇ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ' ਵਿੱਚ ਲਿੱਖਦਾ ਹੈ: -

"*ਚਉਪਤ ਰਾਇ ਸੀ ਸਿਖ ਖਿਡਾਵਾ। ਸੱਤਵੀ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਮਾਪਿਆਂ ਸੀ ਗੋਲਕ ਵਿਚਿ ਚੜ੍ਹਾਵਾ।*"

ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖਿਡਾਵੇ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ ਚੋਜੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਬਾਲ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਜੀ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਬਾਲ ਲੀਲਾਵਾਂ ਦੇਖਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਭਾਈ ਹਰਿਜਸ ਜੀ ਬਾਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨਿਯੁਕਤ ਸਨ, ਜੋ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਭਾਈ ਹਰਿਜਸ ਜੀ ਬਾਲ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਜੀ ਨੂੰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਿਤ ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਰਾਮ ਦੱਤ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਸਨ। ਭਾਈ ਚਉਪਤ ਰਾਇ (ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ) ਜੀ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਜੀ ਨੂੰ ਖਿਡਾਉਂਦੇ ਵੀ ਸਨ, ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਲਿੱਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪੱਟੀ ਦਾ ਰਿਵਾਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਲੱਕੜ ਦੀ ਬਣੀ ਇਹ ਪੱਟੀ ਧੋਣ ਦੀ ਸੁਭਾਗੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਭਾਈ ਚਉਪਤ ਰਾਇ ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਹਿੱਸੇ ਸੀ। ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਲਿੱਖਦਾ ਹੈ: -

"*ਸੋ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਖਿਡਾਂਦਾ ਫਿਰੈ। ਪੱਟੀ ਲਿਖਾਇ ਦੇਵੈ, ਘੋਟਿ-ਧੋਇ ਅਗੈ ਆਨ ਧਰੈ। ੮।*" (ਪੰਨਾ ੧੨੫)।

ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਉਸ ਦੌਰ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਵੈਰਣ ਸੀ । ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਥਾਂਵਾਂ ਉਤੈ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਉਤੈ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਮਜ਼ਲੂਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ । ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵੀ ਅਹਿਮ ਸੀ । ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ਪਾਤਰ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਵੇਲੇ ਬਾਲ (ਗੁਰੂ) ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਣ ਲਈ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਸਫਲ ਯਤਨਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਅਜੇ ਚੇਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਾਜ਼ਾ ਹੀ ਹੋਣਗੀਆਂ । ਯਕੀਨਨ ਹੀ ਬਾਲ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਜੀ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਲਈ ਐਸੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਜੋ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਯੋਧੇ ਵੀ ਹੋਣ । ਐਸੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਭਲਾ ਭਾਈ ਚਉਪਤ ਰਾਇ ਜੀ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਯੋਗ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਰ ਕੌਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ?

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਆਖਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ (ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿ) ਨੇ ਛੱਕਿਆ, ਜਦ ਕਿ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਆਪ ਆਪਣੀ ਰਸਨੀਂ ਲਾਇਆ [੧] ਤੇ ਫਿਰ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ: -

"*ਦਿਨ ਤ੍ਰੈ ਗੁਜ਼ਰੇ, ਤਾਂ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਬੁਲਾਇਆ ।*
ਦਰਬਾਰ ਲਗਾ ਹੋਆ, ਦੀਵਾਨ ਦੋਨੋਂ ਪਾਸ ਬਹਾਇਆ ।੩੧੯।
ਬਚਨ ਕੀਤਾ, "ਕਟੋਰਾ ਸੁਚੇਤ ਕਰਕੇ ਜਲ ਲੈ ਆਉ ।"
ਸੋ ਲੈ ਆਇਆ, ਦਿਤੀ ਕਰਦ, ਕਹਿਆ ਹਿਲਾਉ ।
'ਜਪੁ' ਅਤੇ 'ਅਨੰਦ' ਰਸਨੀਂ ਕਰਿ ਉਚਾਰੁ ।
ਤਾਂ ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ, ਹੱਥ ਜੋੜ ਖਲੋਤਾ ਵਿਚਿ ਦਰਬਾਰ ।੩੨੦।
ਕਹਿਆ, "ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼, ਵਿਚ ਮਿਠੱਾ ਪਵੇ, ਤਾਂ ਬਣੇ ਸੁਆਦ ।"
ਬਚਨ ਕੀਤਾ, "ਲੈ ਆਉ ਧਰਮ ਚੰਦਾ, ਪਤਾਸੇ ਪ੍ਰਸਾਦੁ ।"
ਪਤਾਸੇ ਪਵਾਏ ਅਤੇ ਕਰਦ ਹਿਲਾਈ ।
ਨਾਉਂ ਧਰਿਆ 'ਪਾਹੁਲ' ਇਹ ਪਾਹੁ ਲਗਾਈ ।੩੨੧।

[੧] ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਭੱਲਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ 'ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਣ ਦੀ ਗੱਲ ਲਿੱਖਦਾ ਹੈ, "*ਤਬ ਪਾਂਚ ਚਮਚਾ ਮਹਾ ਤੇਜ ਭਰ ਪੀਆ । ਜਿਮ ਅਗਸਤ ਸਿੰਧ ਆਚਮਨ ਕੀਆ । ਪੁਨ ਪਾਹੁਲ ਦੇਨ ਸਿਖਨ ਕੋ ਲਾਗੇ ।*" (ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਸਾਖੀਆਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦, ਸਾਖੀ ੧੮) ।

ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਬਣਾਇ ਹਥ ਅਪਨੇ ਉਪਰ ਧਰਿ ਅਗੇ ਲੈ ਆਇਆ ।
ਸਾਹਿਬ ਉਂਗਲ ਨਾਲਿ ਲਾਇ ਨਿਜ ਰਸਨੀਂ ਲਾਇਆ ।
ਚਉਪੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, "ਬੈਠ ਜਾਹੁ ।
ਖੱਬੇ ਕਰ ਉਪਰ ਹੱਥ ਸੱਜਾ ਧਰਿ ਅਤੇ ਪੀਂਦਾ ਜਾਹੁ ।" ੩੨੨।'

ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵੱਲੋਂ ਸੰਪਾਦਿਤ ਪੁਸਤਕ 'ਰਹਿਤਨਾਮੇ' ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਹਜ਼ੂਰੀ, ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ' ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਦੌਰਾਨ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ: -

"ਫੇਰ ਸਾਹਿਬ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਜੀ, ਪੰਥ ਲਗੇ ਨਿਖੇੜਨ, ਸੰਮਤ ੧੭੫੪ ਸਾਵਣ ਦਿਨ ਸੱਤਵੇਂ, ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਦਾ ਉਦਮ ਕੀਤਾ । ਬਚਨ ਹੋਇਆ, 'ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ, ਕਟੋਰੇ ਵਿਚ ਜਲ ਪਾ ਲੈ ਆਉ ।' ਸੋ ਲੈ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ-ਹਥਿ ਖੰਡਾ ਪਕੜ ਕੇ ਵਿਚ ਫੇਰਹੁ ਅਤੇ ਪੰਜ ਪੰਜ ਸਵੈਯੇ ਪੰਜੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਗੇ । ਕੇਹੜੇ ? ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਵਾਸੀ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਛਤ੍ਰਿ-ਬੰਸ । ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਦਛਣਿ ਸੈਨ ਕੇ ਜਨਮ ਥਾ । ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ ਪੁਰੀ ਜਗਨਨਾਥ ਫੰਦਕ ਕੇ ਜਨਮ ਥਾ । ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਘਰ ਹਸਤਨਾਪੁਰ ਦੀ ਵਾਸੀ ਧੰਨੇ ਕੇ ਜਨਮ ਥਾ । ਪੰਜਵੇਂ ਮੁਹਕਮ ਸਿੰਘ ਨਾਮਦੇਵ ਕਾ ਜਨਮ ਥਾ । ਇਹ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਸਵੈਯੇ ਲਗੇ ਪੜ੍ਹਨ, ਤਾਂ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਦੀਵਾਨ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, 'ਜੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ, ਜੇ ਵਿਚ ਪਤਾਸੇ ਪਉਨ, ਤਾਂ ਹੱਛਾ ਹੋਵੇ ।' ਤਿਚਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਸ਼ਕਤੀ, ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ, ਪਤਾਸੇ ਵਿਚ ਡਾਰ ਗਈ । ਤਾਂ ਸਾਹਿਬ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖੁ ਜੀ ਵਿਚਹੁੰ ਪੰਜ ਚੁਲੇ ਲਏ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ । ਪੰਜ ਨੇਤ੍ਰੀਂ, ਫੇਰ ਪੰਜ ਚੁਲੇ ਸੀਸ ਪਾਏ । ਰਸਨਾ ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦਾ ਸਵੈਯਾ ਪੜ੍ਹਿਆ, "ਦੇਹਿ ਸ਼ਿਵਾ ਬਰ ਮੋਹਿ ਇਹੈ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਨ ਤੇ ਕਬਹੂੰ ਨ ਟਰੋਂ ॥ ਨ ਡਰੋਂ ਅਰਿ ਸੋਂ ਜਬ ਜਾਇ ਲਰੋਂ ਨਿਸਚੈ ਕਰ ਆਪਨੀ ਜੀਤ ਕਰੋਂ ॥ ਅਰੁ ਸਿੱਖ ਹੌਂ ਆਪਨੇ ਹੀ ਮਨ ਕੋ ਇਹ ਲਾਲਚ ਹਉ ਗੁਨ ਤਉ ਉਚਰੋਂ ॥ ਜਬ ਆਵ ਕੀ ਅਉਧ ਨਿਦਾਨ ਬਨੈ ਅਤਿ ਹੀ ਰਨ ਮੈ ਤਬ ਜੂਝ ਮਰੋਂ ॥" [2]

ਫੇਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਪੰਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਅਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ-'ਬੋਲਹੁ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ॥ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ' ॥'

ਜਦੋਂ ਰਹਿਤਾਂ ਤੇ ਕੁ-ਰਹਿਤਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਲ ਆਈ, ਤਾਂ ਇਹ ਸੇਵਾ ਵੀ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹੀ ਆਈ । ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਲਿੱਖਦਾ ਹੈ: -

"ਚਉਪੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਚਨ ਸਾਹਿਬ ਏਹੁ ਕੀਤਾ ।

[2] 'ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਉਕਤਿ ਬਿਲਾਸ', ਪੰਨਾ ੯੯, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ।

"ਲਿਖ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਬੁਧਿ-ਬਿਬੇਕ ਸਿਖੀ ਦੀ ਰੀਤਾ" ।੪੨੩।[3]

ਤਿਨ ਕਹਿਆ: "ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼, ਤੇਰੇ ਰਿਦੈ ਦੀ ਤੂੰਹੈ ਜਾਣੈ ।
ਏਹ ਜੀਉ ਤੁਛ ਬੁਧਿ ਤੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਕਿਆ ਕੋਈ ਪਛਾਣੈ ।"
ਬਚਨੁ ਕੀਤਾ, "ਤੇਰੀ ਰਸਨਾ ਉਪਰਿ ਹਉਂ ਹਾਂ । ਤੂ ਦੀਦਾਰ ਕਰ ਸਨਮੁਖ ਸਉਹਾਂ" ।੫੨੪।

ਦੀਦਾਰ ਕਰਨੇ ਨਾਲਿ ਬੁਧਿ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇ ਆਈ ।
ਤਿਨ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਲਿਖਿਆ ਦਿਨ ਤ੍ਰੈ-ਚਾਰ ਲਾਈ ।
ਜੋ ਸਿਖੀ ਦੀ ਰੀਤਿ ਆਹੀ ਸਭ ਲਿਖੀ। ਜਿਸ ਦੇ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਵੈ ਸਿਖੀ ।੫੨੫।

ਸੋ ਪਹਿਲੇ ਉਸ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਸੀਤਲ ਸਿੰਘ ਬਹੁਰੂਪੀਏ ਲਿਖਾਇਆ ।
ਉਪਰ ਦਸਖ਼ਤ ਸਹੀ ਲਏ ਪਵਾਇਆ ।
ਫਿਰ ਸੂਦ ਸਿਖ ਨੇ ਕੀਤਾ ਉਤਾਰਾ । ਤਿਨ ਭੀ ਖ਼ਾਸ ਦਸਖ਼ਤ ਸਹੀ ਪਵਾਈ ਮਝਾਰਾ ।੫੨੬।

ਅਠਾਰਾਂ ਸੈ ਤਨਖਾਹ ਅਤੇ ਰਹਿਤ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਆਈ ।
ਅਗੋਂ ਜੁੱਧ ਸਭ ਹੋਏ, ਲੱਗੀ ਲੜਾਈ ।
ਰਸਨਾ ਬਚਨ ਸਾਹਿਬ ਐਸੇ ਹੈ ਉਚਾਰਾ । ਤਿਸ ਦਾ ਕਰਿ ਦੇਖੋ ਬੀਚਾਰਾ ।੫੨੭।"[4]

ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ । ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਲਿੱਖਦਾ ਹੈ: -

"ਫੇਰ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿਆ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਸਾਲੇ ਜੋਗੁ ।
ਤੁਸੀਂ ਲੈ ਟੁਰੋ ਜ਼ਨਾਨੇ ਨਾਲ ਲੋਗੁ ।
ਸਭ ਤਿਆਰ ਕਰ ਦਿਤੇ ਟੋਰ ।
ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ, ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਈ ਨਾਲੇ ਕੁਛੁ ਲੋਕ ਹੋਰੁ ।੫੪੩।

---

[3] 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਨੂੰ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਬੁਧਿ ਬਿਬੇਕ' ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਨਾਮ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਹਜ਼ੂਰੀ' ਵੀ ਹੈ ।

[4] ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਭਾਂਵੇਂ ੧੮੦੦ ਰਹਿਤਾਂ ਅਤੇ ਤਨਖਾਹਾਂ ਲਿੱਖੇ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਪ੍ਰਾਪਤ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਸਕਰਣ ਕਾਫ਼ੀ ਛੋਟੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਾਬਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਜੇ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਦਾ ਇਹ ਕਥਨ ਸਹੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਪਏਗਾ ਕਿ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁਣ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਨਾਲਿ ਦਿਤੇ ਉਠ ਸੰਦੂਕਾਂ ਵਾਲੇ ।
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚਿ ਛਿੱਤ੍ਰ ਪੱਥਰ ਆਹੇ ਡਾਲੇ ।
ਬਚਨ ਕੀਤਾ: "ਤੁਸਾਂ ਟੁਰ ਜਾਣਾ ਜ਼ਨਾਨੇ ਲੋਕ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ।
ਅਤੇ ਊਠ ਆਉਸਨ ਹਉਲੀ ਹਉਲੀ ਪਿਛੇ ਲੱਗੇ ।੫੪੪।
ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਭ ਹਕੀਕਤ ਛੱਡੀ ਸੀ ਸਮਝਾਇ ।
ਤੁਸਾਂ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਅਟਕਾਇ ।
ਜੇ ਕੋਈ ਫ਼ਉਜ ਪਈ ਆਇ ।
ਤੁਸਾਂ ਛੱਡ ਕੇ ਊਠ, ਅੱਗੇ ਜਾਣਾ ਧਾਇ ।੫੪੫। (ਪੰਨਾ ੧੭੫)

ਜਦੋਂ ਮੁਗ਼ਲ ਜਰਨੈਲ ਅਤੇ ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕੌਲ-ਕਰਾਰ ਤੋੜਦਿਆਂ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੰਗ ਕਰਨਾ ਪਿਆ । ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਲਿੱਖਦਾ ਹੈ: -

"ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਮੁੜ ਕੇ ਲੜੇ । ਅਤੇ ਜ਼ਨਾਨੇ ਲੋਕ ਟੋਰ ਦਿਤੇ ਸਨ ਪਰੇ ।"

ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੇ ਮੁਤਬੰਨੇ ਪੁੱਤਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਅਤਿ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਸਿੰਘ ਸੀ ।

'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਦਾ ਅਸਲ ਲਿਖਾਰੀ ਕੌਣ ?

ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਪਹਿਰੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਹਜ਼ੂਰੀ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਾਂਗੂੰ ਅੰਕਿਤ ਹਨ । ਇਸ ਭੂਮਿਕਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਕਤੇ, ਸੰਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਤਾਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਛਿੜ ਪਈ ਕਿ ਕੀ ਮੁਕਤੇ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ? ਮੁਕਤਿਆਂ ਨੇ ਰਹਿਤਾਂ ਇਕ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਉੱਤੈ ਲਿੱਖ ਦਿੱਤੀਆਂ । ਮੁਸੱਦੀਆਂ ਨੇ ਉਹ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੱਗੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਰਹਿਤ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ । ਮੁਕਤਿਆਂ ਨੇ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦਸਤਖ਼ਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ।

ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਵਿੱਚ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੇ ਲਿੱਖਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਵੀ ਦਰਜ ਹੈ, "*ਸੰਮਤੁ ਸਤਾਰਾਂ ਸੌ ਸਤਵੰਜਾ, ਜੇਠ ਦਿਨ ਸੱਤਵੀਂ ।*"

ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਮੁਕਤਿਆਂ ਦਾ ਲਿੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਦੇ ਆਖ਼ਿਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ, "*ਇਹ ਪਰਉਪਕਾਰ ਸਿਖ ਮੁਕਤਿਆਂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਹਜ਼ੂਰ ਰੋਬਰੋ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਅਬਿਨਾਸੀ ਜੀ ਦੇ ਅਤੇ ਮਿਹਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਏਡੇ ਉਦਮ ਪੁਰਖਾਰਥ ਨਾਲ ਪੰਥ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੁਧਿ ਦਾਤ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਦਸਖ਼ਤ ਬਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ, ਪਰਵਾਨਗੀ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਨਾਲਿ ਅਤੇ ਏਹੁ ਕਾਗਤ ਰਹਤਨਾਮੇ ਦਾ ਚਿੱਠਾ ਲਿਖਾਇਆ, ਧਰਮਚੰਦ ਛਿੱਬਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਖ਼ਜ਼ਾਨਚੀ ਗੁਰੂ ਕਾ, ਤਿਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਲਿਖਾਇਆ ਹੈ ।*" ਇਸ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਕਰਣ ਦਾ ਮੂਲ ਲਿਖਾਰੀ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੂਲ ਰਹਿਤਾਂ ਮੁਕਤਿਆਂ ਨੇ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ । ਫਿਰ ਬਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਪਰਵਾਨਗੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਤੀ । ਭਾਈ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਹੋਰ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੋਏਗਾ । ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਭਾਈ ਬਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਵਜੋਂ ਉਸ ਉਤੇ ਦਸਤਖ਼ਤ ਕੀਤੇ ਹੋਣ ।

ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਵਿੱਚ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦਾ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸਾਲ ਸੰਮਤੁ ਸਤਾਰਾਂ ਸੌ ਸਤਵੰਜਾ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਦੀ ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਫਿਰ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਦੀ ਵੈਸਾਖ ਵਿੱਚ ਇੱਕ 'ਅਤੀਤ ਸਾਧ ਬੈਰਾਗੀ' ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ । ਇਹ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ ਜੀ ਵੱਲ ਹੀ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ । ਜੇ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਬਿਕਰਮੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਲਿੱਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਦੀ ਕਿਸੀ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਸਕਦਾ । ਇਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕੁੱਝ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ ਜੋ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੇ ਮੂਲ ਖਰੜੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ।

ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਬਾਰੇ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ' ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਵਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪੁੱਤਰ ਸੀ । ਗੁਰਬਖ਼ਸ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨਚੀ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ (ਛਿੱਬਰ) ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਲਿੱਖਦਾ ਹੈ: -

"*ਹਜ਼ੂਰਿ ਮੁਕਤੇ ਹੋਂਦੇ ਦਸ ਤੇ ਚਾਰੁ । ਹੱਛੇ ਸਿਖ ਰਹਿਤ-ਬਿਬੇਕ ਬੁਧਿ-ਬਿਚਾਰ ।*

ਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਦੇ, ਪਾਸ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਨ । ਉਹੁ ਅਗੇ ਤੇ ਏਹ ਕਰਤ ਬਖਾਨ ।੪੪੯।
ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਰਹਿਤ ਦਾ ਕਰਨ ਉਪਦੇਸ਼ । "ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਨਾਲਿ ਕਰੇ ਪਿਆਰੁ-ਹੇਤ' ਜਾਨੋ ਖੇਸ ।
ਬ੍ਰਹਮੇ, ਮੁਹੰਮਦ ਕੀ ਕਾਨੁ ਨ ਕਰੇ । ਸਿਖ ਨਾਤਾ ਸਿਖ ਨਾਲਿ ਹੀ ਕਰੇ ।੪੫੦।
ਜੰਞੂ, ਟਿੱਕਾ, ਚਉਂਕਾ, ਧੋਤੀ ਕਰੇ ਤਿਆਗੁ । ਨਾ ਤਤੇ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਨ ਤਤੇ ਦੀ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚਿ ਲਾਗੁ ।
ਸਿਖ, ਨਾਤਾ ਸਿਖ ਨਾਲਿ ਕਰੇ, ਜਾਤਿ-ਬਰਨ ਕੁਛੁ ਪੂਛੇ ਨਹੀਂ" । ਏਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਮੁਕਤੇ ਕਰਨ ਸਹੀ ।੪੫੧।
ਸਿਖ-ਸੰਗਤਿ ਸੁਣ ਕੇ ਕਰਨ ਬੀਚਾਰ । ਜੋ ਏਹੁ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ ਅਨਾਚਾਰ ।
ਮੁਸੱਦੀਆਂ ਦੀਵਾਨਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਏਹ ਖ਼ਬਰ ਹੋਈ ।
ਜੋ ਮੁਕਤਿਆਂ ਪਾਸ ਦੀਦਾਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸਿਖ ਕੋਈ ।੪੫੨।
ਤਿਸ ਨੂੰ ਏਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈਨਿ ਕਰਦੇ । ਅਤੇ ਆਪ ਹੈਨਿ ਇਕੋ-ਮਿਕੋ, ਕਛੁ ਧਰਮੁ ਨਹੀਂ ਧਰਦੇ ।
ਸਿੱਖਾਂ ਕਿਰਤੀਆਂ ਆਇ ਸੁਨਾਇਆ । "ਜੇ ਏਹੁ ਬਿਬੇਕੁ ਅਸਾਥੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਕਮਾਇਆ ।੪੫੩।
ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੁਰਖੁ ਦੀ ਹੈ ਏਹੋ ਸਲਾਹ । ਤਾਂ ਆਪੇ ਸਿੱਖ-ਸੰਗਤਿ ਸਭ ਚਲਸੀ ਇਸੇ ਰਾਹ ।
ਅਸੀਂ ਸਿੱਖ ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਕੇ, ਜਾਤਿ ਬਰਨ ਹਾਂ ਧਰਦੇ ।
ਬ੍ਰਹਮਨ ਸਿੱਖ, ਬ੍ਰਹਮਨ ਨਾਲਿ, ਖੱਤ੍ਰੀ ਖੱਤ੍ਰੀ ਨਾਲਿ ਨਾਤਾ ਕਰਦੇ ।੪੫੪।
ਚਾਰੇ ਬਰਨ ਇਕ ਕੈਸੇ ਹੋਇ ਜਾਈਐ ?"
ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਸਿਖ ਅਤੇ ਮੁਸੱਦੀਆਂ ਰਲਿ ਕੇ ਕੀਤੀ ਸਲਾਹ ।
"ਜੋ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਹਿਆ ਚਾਈਐ" ।
ਪਹਿਲੇ ਮੁਸੱਦੀ ਸਿਖ ਗਏ ਮੁਕਤਿਆਂ ਪਾਸ ।
ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਤੇ ਘਰਿਬਾਰੀ ਜਾਇ ਸਿਖਾਂ ਕੀਤੀ ਅਰਦਾਸ ।੪੫੫।
ਮੁਸੱਦੀਆਂ ਸਿਖਾਂ ਕਹਿਆ ਮੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇ ।
"ਭਾਈ ਜੀ, ਏਹ ਤੁਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਿ ਸਾਹਿਬ ਕਿਹਾ ਹੈ ਸੁਨਾਇ ?"
ਤਿਨ ਕਹਿਆ, "ਅਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ" ।
ਮੁਸੱਦੀਆਂ ਕਹਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਚਲ ਕੇ ਖਾਵੰਦ ਨੂੰ ਕਹੋ ਦਰਬਾਰ" ।੪੫੬।
ਜੋ ਉਹ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਪਲ ਵਿਚਿ ਹੋਇ ਜਾਸੀ । ਉਸ ਦਾ ਬਚਨ ਕੋਈ ਨ ਦੁਰਾਸੀ ।
ਉਹ ਦਰਬਾਰ ਨਾ ਆਵਨ ਡਰਦੇ । ਅਪਨੇ ਅਸਥਾਨ ਉਪਰਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਆਹੇ ਕਰਦੇ ।੪੫੭।
ਮੁਸੱਦੀਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਰਹਿਤਾਂ ਲਈਆਂ ਲਿਖਾਇ । ਕਹਿਆ, "ਪੂਰਨ ਪੁਰਖੁ ਨੂੰ ਦਿਆਂਗੇ ਸੁਨਾਇ ।
ਜੇ ਖਾਵੰਦ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਦੇਸੀ ਸਹੀ ਪਾਇ । ਸੋਈ ਪਰਵਾਨ ਜੋ ਖਾਵੰਦ ਦੇ ਮਨ ਭਾਇ" ।੪੫੮।
ਸਮਾਂ ਪਾਇ ਸਿਖਾਂ ਕੀਤੀ ਅਰਦਾਸ । ਉਹ ਰਹਿਤਾਂ ਸੁਨਾਈਆਂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ।
ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਪੂਰਨ ਅਬਿਨਾਸੀ । "ਚਾਰੇ ਬਰਨ ਹੈਨ ਮੇਰੇ ਸਿਖ, ਮੈਂ ਧਰਮ ਨਾ ਕਰਨਾ ਨਾਸੀ" ।੪੫੯।
ਵਡਿਆਂ ਅਸਾਡਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚਿ ਸਹੀ ।
'ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਸਭ ਇਕ ਵਰਨ ਹੋਈ ਧਰਮ ਕੀ ਗਤਿ ਰਹੀ' ।
ਅਸਾਂ ਧਰਮ ਵਾਸਤੇ ਪੰਥ ਹੈ ਜੁਦਾ ਬਣਾਇਆ । ਐਸੇ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿ ਬਚਨੁ ਸੁਣਾਇਆ ।੪੬੦।"

ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਤਾਂ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਵਿੱਚਲੇ ਆਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅੱਗੋਂ ਫ਼ਰਕ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ "*ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਮੁਕਤਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ, ਰਹਿਤ ਦਾ, "ਭਾਈ, ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਾਖ ਨਾਲਿ ਰਹਿਤ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਬਣਾਵੋ"* ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਰਹਿਤਾਂ ਲਿੱਖਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਲਿੱਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, "*ਚਉਪੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਚਨ ਸਾਹਿਬ ਏਹੁ ਕੀਤਾ। 'ਲਿਖ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਬੁਧਿ-ਬਿਬੇਕ ਸਿਖੀ ਦੀ ਰੀਤਾ* ।"

ਇੱਥੇ ਉਚਿਤ ਹੋਏਗਾ, ਜੇ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਅਤੇ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ' ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਏ।

ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਦੇ ਸੰਸਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਮੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਰਹਿਤਾਂ ਲਿੱਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਮੁਕਤਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "*ਜੀ, ਜੰਤ ਹਾਂ ਅਸੀਂ, ਤੂੰ ਹੈ ਖਾਵੰਦ, ਤੇਰੇ ਰਿਦੇ ਕੀ ਕਿਆ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ?*" ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ' ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ "*ਤਿਨ ਕਹਿਆ, "ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼, ਤੇਰੇ ਰਿਦੈ ਦੀ ਤੂੰਹੈਂ ਜਾਣੈ। ਏਹ ਜੀਉ ਤੁਛ ਬੁਧਿ ਤੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਕਿਆ ਕੋਈ ਪਛਾਣੈ।*"

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਕਤਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਲੱਗਭੱਗ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਕੇਵਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਵਰਤੀ ਗਈ। ਮੁਕਤਿਆਂ ਦੀ ਆਖੀ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇੰਝ ਦਿੱਤਾ, "*ਤੁਸਾਡੀਆਂ ਰਸਨਾ ਉਪਰਿ ਹਉਂ ਹਾਂ। ਬੁੱਧਿ ਨਾਲ ਅਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਕੀ ਸਾਖ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੋ।*" ਪੁਸਤਕ 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ' ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਹੀ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਲੱਗਭੱਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, "*ਤੇਰੀ ਰਸਨਾ ਉਪਰਿ ਹਉਂ ਹਾਂ। ਤੂ ਦੀਦਾਰ ਕਰ ਸਨੁਮੁਖ ਸਉਂਹਾਂ।*"

ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਕਤੇ ਰਹਿਤਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਲੈ ਆਏ, ਜਦ ਕਿ 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ' ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਦਿਨ ਲਾ ਕੇ ਇਹ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਲਿੱਖਿਆ।

ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਰਹਿਤਨਾਮੇ' ਦੀ 'ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ' ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਲਿੱਖਦੇ ਹਨ, "*ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ੧੮੦੦ ਰਹਿਤ ਦਰਜ ਸੀ, ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੱਤ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ।*"

ਪਰ, ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਸੰਪਾਦਤ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ' ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿੱਖਿਆ ਗਿਆ, "*ਤਿਨ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ' ਲਿਖਿਆ ਦਿਨ ਤ੍ਰੈ-ਚਾਰ ਲਾਈ ।*" ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ, ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਲਿੱਖਣਾ ਕਿ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿਬਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਸੱਤ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ, ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਸੰਪਾਦਤ ਪੁਸਤਕ 'ਰਹਿਤਨਾਮੇ' ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਹਜ਼ੂਰੀ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕਤੇ ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਰਹਿਤਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਲੈ ਆਏ ।

ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਮੁਕਤਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਦੱਸੀਆਂ ਰਹਿਤਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, "*ਸਿਖੀ ਦਾ ਨਾਤਾ ਚਉਹਾਂ ਬਰਨਾਂ ਸਾਂਝਾ ਇਕੋ । ਬਰਨ ਦਾ ਨਾਤਾ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਸਮਝ ਦਿਖੋ ।*" ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਲਿੱਖਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ । 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਦੇ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਵਿੱਚਲੇ ਆਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਵੱਲੋਂ ਲਿੱਖੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਝੁਠਲਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਹੈ । ਉੱਪਰ ਦੱਸੀ ਗਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਇਹ ਸਾਂਝ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਅਣਡਿੱਠ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ।

ਪਰ, ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਨੂੰ ਝੁੱਠਲਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ । ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, "*ਚਾਰੇ ਬਰਨ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਹੈਨਿ । ਸਿਖੀ ਦਾ ਸਾਕ, ਰਹਿਤ ਕੁਰਹਿਤ ਸਰਬਤ ਸਾਂਝੀ ਇਕੋ ਜੇਹੀ । ਅਤੇ ਬਰਨ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਦੀ ਵਰਤਣ ।*" ਇਹ ਹੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹੈ, "*ਸਿਖੀ ਦਾ ਨਾਤਾ ਚਉਹਾਂ ਬਰਨਾਂ ਸਾਂਝਾ ਇਕੋ । ਬਰਨ ਦਾ ਨਾਤਾ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਸਮਝ ਦਿਖੋ ।*" [੫]

ਜੇ ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਮੁਕਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦੱਸੀਆਂ ਰਹਿਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਸਨ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਵਾਲ ਖੜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲਿੱਖੀਆਂ ਰਹਿਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨਗੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ? ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਉਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਰਹਿਤਾਂ ਲਿੱਖਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ? ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਦੇ ਸੰਸਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਕਤੇ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ, "*ਜੋ ਸਿਖ ਨਾਲਿ ਨਾਤਾ ਕਰੈ । ਨਾ ਦੇਖੈ ਖਤ੍ਰੀ, ਨਾ ਦੇਖੈ ਸੂਦ ਕਿ ਵੈਸ਼ ਹੈ । ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਕਾ ਦੇਖੈ, ਜਾਤਿ ਬਰਨੁ ਨ ਦੇਖੈ ।*" ਜਦਕਿ ਇਸੇ ਸੰਸਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, "*ਸਿਖੀ ਦਾ ਸਾਕ, ਰਹਿਤ ਕੁਰਹਿਤ ਸਰਬਤ ਸਾਂਝੀ ਇਕੋ*

[੫] ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਤਾ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਵਰਣ ਆਦਿ ਦਾ ਵੀਚਾਰ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਜੇਹੀ। ਅਤੇ ਬਰਨ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਦੀ ਵਰਤਣ।' ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਹਿੱਸਾ ਅਜਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਮੁਕਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ। 'ਗੁਰਬਿਲਾਸ' (ਭਾਈ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ), 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ', 'ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ' ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਮੁਕਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਮ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਵੀ ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਮੁਕਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਤੋਂ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਨ। ਜੇ ਇਹ ਮੁਕਤਿਆਂ ਨੇ ਲਿੱਖਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਨਾ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਐਸੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਦਾ ਇਹ ਲਿੱਖਣਾ ਸਹੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਲਿੱਖਿਆ ਸੀ।

'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਫੇਰ-ਬਦਲ

ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਦੇ ਲੇਖਕ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸਨ। ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਿੱਖੀ ਅਸਲ ਲਿਖਤ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਕਈ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ' ਵਿੱਚ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਅਜਿਹੇ ਦੋ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਸਤਖ਼ਤ ਕਰਵਾਏ ਸਨ: -

"ਸੋ ਪਹਿਲੇ ਉਸ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਸੀਤਲ ਸਿੰਘ ਬਹੁਰੂਪੀਏ ਲਿਖਾਇਆ।
ਉਪਰ ਦਸਖ਼ਤ ਸਹੀ ਲਏ ਪਵਾਇਆ।
ਫਿਰ ਸੂਦ ਸਿਖ ਨੇ ਕੀਤਾ ਉਤਾਰਾ। ਤਿਨ ਭੀ ਖ਼ਾਸ ਦਸਖ਼ਤ ਸਹੀ ਪਵਾਈ ਮਝਾਰਾ।" [੬]

ਅਜਿਹੇ ਉਤਾਰੇ ਹੋਰਨਾਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਹੋਣਗੇ। ਅਫ਼ਸੋਸ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਸਤਖ਼ਤ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਉਤਾਰਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਲਿਖਤ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਕਰਨੇ ਬੜੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਗੱਲ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਤਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਚਉਪਾ

[੬] 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ', ਚਰਣ ਦਸਵਾਂ, ੫੨੬ਵਾਂ ਛੰਦ।

ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਲਿਖਿਆ, ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਉਤਾਰਿਆਂ ਉਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਸਤਖ਼ਤ ਕਰਾ ਲਏ ਸਨ। ਮਗਰੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵੀ ਹੋਰ ਉਤਾਰੇ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਉਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਅੱਗੋਂ ਹੋਰ ਉਤਾਰੇ ਵੀ ਹੋਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਲੜੀ ਚਲਦੀ ਗਈ ਤੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਕਿਸੇ ਲਿਖਾਰੀ ਜਾਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਕੁੱਝ ਪੰਕਤੀਆਂ ਹਟਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂ ਕੁੱਝ ਪੰਕਤੀਆਂ ਨਵੀਂਆਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਇਹ ਗੱਲ ਸਿੱਧ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਮਗਰਲੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ 'ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਪ੍ਰਬੋਧ' ਵਿੱਚ ਗਿਆਨੀ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਗੁਰਪੁਰਵਾਸੀ), ਜੱਥੇਦਾਰ ਤਖ਼ਤ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਨੇ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲਿੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਦਏ, ਉਹ ਤਨਖਾਹੀਆ ਹੈ,[੭] ਜਦ ਕਿ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਏ ਜਾਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਹੈ।[੮] ਇੱਥੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜੱਥੇਦਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੇ ਜਿਸ ਸੰਸਕਰਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪੰਕਤੀਆਂ ਲਿੱਖੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, “ਜੋ ਸਿਖ ਸਿਖਣੀ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਦੇਵੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ”, ਜਦਕਿ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਜਿਸ ਸੰਸਕਰਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਪਾਠ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋਏਗਾ, “ਜੋ ਸਿਖ ਸਿਖਣੀ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।”

ਇੰਨੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਮਝ ਹੀ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੀ ਅਸਲ ਲਿੱਖਤ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਏ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਲਿੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲ ਕੇ ਲਿੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲੀ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, "ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਪ੍ਰਾਤੇ ਉਠ ਕੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਨਮਸਤੇ ਕਰਕੈ, ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾਏ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਨਵੇਂ ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੈ , ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾਏ।" ਫਿਰ ਦੂਜੀ ਜਗ੍ਹਾ, ਇਸੇ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਲਿੱਖਿਆ ਹੈ, "ਜੋ ਸੂਰਜ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।" ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਆਪਾ-ਵਿਰੋਧੀ ਵੀਚਾਰ ਵੀ ਇਹ ਹੀ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

[੭] ਦੇਖੋ ਪੰਨਾ ੨੩੮, 'ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਪ੍ਰਬੋਧ', ਐਡੀਸ਼ਨ ੧੯੬੭।

[੮] ਦੇਖੋ, 'ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ', ਪੰਨਾ ੧੮੦।

ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਰਹਿਤਨਾਮੇ' ਵਿੱਚ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦਾ ਇਹ ਪੰਕਤੀਆਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, "*ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਸ਼ਰਾਬ ਨ ਪੀਵੈ। ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "ਝੂਠਾ ਮਦੁ ਮੂਲਿ ਨਾ ਪੀਚਈ ਜੇ ਕਾ ਪਾਰਿ ਵਸਾਇ ॥*" [੯] ਜਦਕਿ 'ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦੁਰ' ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਗੁਰੁਮਤ ਮਾਰਤੰਡ' ਵਿੱਚ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦਾ ਪਾਠਾਂਤਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, "*ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਸ਼ਰਾਬ ਕਬੀ ਨ ਪੀਵੇ, ਸਾਖ 'ਜਿਤੁ ਪੀਤੈ ਮਤਿ ਦੂਰਿ ਹੋਇ ਬਰਲੁ ਪਵੈ ਵਿਚਿ ਆਇ*'। [੧੦] ਦੋਵੇਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਇੱਕ ਹੀ ਸਲੋਕ ਵਿੱਚੋਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੇਵਲ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਾਧੇ-ਘਾਟੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਅਜਿਹਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਈ ਬੰਨੋ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਵਾਧੂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। 'ਪੰਚ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ' ਭਸੌੜ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਬੀੜ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬੀੜਾਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਨਾ-ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨ ਯੋਗ ਗੱਲਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਇਸ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕਤਾ 'ਤੇ ਹੀ ਸ਼ੱਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਝ ਗੱਲਾਂ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਂ ਆਮ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਅਣਡਿੱਠ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ।

ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਹ ਗੱਲ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਕੁੱਝ ਜਾਂ ਕਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੀ ਅਸਲ ਲਿੱਖਤ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਹੋਏਗੀ, ਜੋ ਗੁਰੂ-ਹੁਕਮ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਹੋਏ। ਹੋਰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਸਲ ਲਿੱਖਤ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਨਾਲ ਮੂਲ-ਲਿੱਖਤ ਦੇ ਲੇਖਕ ਉੱਤੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਵਿਰੋਧੀ ਲਿਖਾਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾਉਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਪੰਕਤੀ ਬਾਰੇ ਵੀਚਾਰ ਕਰੇ। ਜੋ ਰਹਿਤ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤਕ ਜਾਂ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹੀ ਸਾਬਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਸ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਹਿਚਕ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

---

[੯] ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੩, ਬਿਹਾਗੜੇ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੫੫੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੧੦] ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੩, ਬਿਹਾਗੜੇ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੫੫੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵੀਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਉਪਰੰਤ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਦੇ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਇਸ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵੀਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿੱਚ ਹਿਸਾ ਪਾਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਜੱਥੇਦਾਰਾਂ ਤੋ ਇਲਾਵਾ ਗਿਆਨੀ ਠਾਕਰ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਕਮਾਲੀਆ, ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ 'ਦਰਦ', ਬਾਵਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਡਿਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਦਾਖਾ', ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਕਨਖਲ, ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਵਿਦਵਾਨ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ। ਇੰਨੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਡੂੰਘੇ ਵੀਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੀ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਈ ਐਸੇ ਨੁਕਤੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮੰਨਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁਕਮ ਲੈਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ, "*ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਜਿਥੇ 'ਨਾਨਕ' ਨਾਮ ਆ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਤੁਕ 'ਤੇ ਭੋਗ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ।*" ਇਹ ਗੱਲ ਇੱਕ ਆਮ ਪਾਠੀ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਹੁਕਮਨਾਮਾ' ਪੂਰਾ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਂਵੇਂ ਉਸ ਵਿੱਚ 'ਨਾਨਕ' ਪਦ ਆਏ ਜਾਂ ਨਾ ਆਏ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਜਦੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਆਏਗਾ, ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ 'ਨਾਨਕ' ਪਦ ਨਹੀਂ ਆਏਗਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ, ਰਾਗਮਾਲਾ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਕਿਸੇ ਨਿਰਣੇ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੰਨਾ ਕੁੱਝ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਇਸ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਨੂੰ ਮੁੱਢੋਂ ਹੀ ਰੱਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜੋ ਗੱਲਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹਰਜ਼ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਜੋ ਗੱਲਾਂ ਸਿੱਧਾਂਤਕ ਜਾਂ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹੀ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਜੇ ਆਧੁਨਿਕ ਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰੱਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਲਿੱਖੀ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਬਾਅਦ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਅਸ਼ੁੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਦੋਸ਼-ਪੂਰਣ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਨਿਆਰੀ ਗੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਤਾਂ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਨੂੰ ਹੀ ਮੁੱਢੋਂ ਰੱਦ ਕਰ ਦੇਣਾ ਠੀਕ ਹੋਏਗਾ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਨੂੰ ਬਿਲਕੁੱਲ ਅਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨਾ ਸਹੀ ਹੋਏਗਾ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਬਾਅਦ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਅਜਿਹਾ ਫੇਰ-ਬਦਲ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਨੂੰ ਪੰਜਵੇਂ ਤਖ਼ਤ

ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦੇ ਕੇ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚ ਵੀ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਦਕਿ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਿਰ ਸਾਹਿਬ, ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਤਖ਼ਤ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿਧਾਂਤਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਨੂੰ ਪੰਜਵੇਂ ਤਖ਼ਤ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਸਿਰਫ਼ ਇੰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ' ਸਮੇਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੰਜ ਤੇ ਆਖ਼ਰੀ, ਕੁੱਲ ਛੇ ਪਉੜੀਆਂ, ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਿੱਖਿਆ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਲਿੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚ ਵੀ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ, ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰਨਾਂ ਰਹਿਤਨਾਮਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਕੀਮਤ ਖ਼ਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਇੰਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਾ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਰਹਿਤ ਬਾਰੇ ਡੂੰਘੀ ਵੀਚਾਰ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆਖਦਾ ਹੈ, "*ਕਹਿੰਦੀ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਰਹਿਤ ਗੁਰੂ ਕੀ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਰਹਿਤ ਕੀ ਖੋਜਣਾ ਕਰੈ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਹੋਇ ਹੈ।*" ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਈ ਰਹਿਤ ਦੀ ਗੱਲ ਆਖਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਰਹਿਤ ਦਾ ਧਾਰਣੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਅਸਲ ਸਿੱਖ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਮੁਕਤੇ

ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ' ਵਿੱਚ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਮੁਕਤਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੧੪ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਕਤਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕੇਵਲ ਪੰਜ ਹੀ ਦੱਸੀ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੱਸੇ ਹਨ: - ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ, ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਫ਼ਤੇ ਸਿੰਘ।[੧੧] 'ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ' ਵਿੱਚ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਮੁਕਤਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੨੫ ਦੱਸਦੇ ਹਨ।[੧੨] ਭਾਈ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ 'ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਮੁਕਤਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੨੫ ਹੀ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਲਿੱਖਦੇ ਹਨ: -

---

[੧੧] "*ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਧੀਰ। ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਬੀਰ। ਫ਼ਤੇ ਸਿੰਘ ਪੰਚਹੁ ਇਹ ਭਏ। ਮੁਕਤੇ ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਕਹਿ ਦਏ॥*" (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਰਿਤੁ ੩, ਅੰਸੂ ੨੦)।

[੧੨] "*ਉਕਤ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਪੁਨਾ ਸੰਗਤ ਪ੍ਰਤੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਐਸ ਵੇਲੇ ਜੋ ਸਿਖ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕੇਗਾ, ਓਹ ਨਿਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਏਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ, ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਆਦਿਕ ਪੰਝੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ।*" ('ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ', ਗੁਰੂ ੧੦, ਹਿਸਾ ੩, ਪੰਨਾ ੮੮੩/੮੮੪)।

"ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਸਿੰਘ ਬਨੇ ਅਨੂਪਾ। ਜਾਤਿ ਬਿਪ੍ਰ ਕੀ ਜਾਨੋਂ ਰੂਪਾ।
ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਘ ਇਕ ਕਹੀਅਤ ਸੋਈ। ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤਿ ਹੀ ਮਤਿ ਜੋਈ॥ (੮੦)
ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਤ੍ਰਿਤੀ ਅਨੁਰਾਗਾ। ਸਨਮੁਖ ਸਿੰਘ ਚੌਥੇ ਬਡਭਾਗਾ।
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਆਪ ਜਬ ਧਾਰੀ। ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਪੰਚਮ ਸੁਖਕਾਰੀ॥ (੮੧)
ਪੰਚ ਬਿਪ੍ਰ ਸਿੰਘ ਬਨੇ ਅਨੂਪਾ। ਸਾਂਗੋਪਾਂਗ ਸੁ ਸਤ ਸਰੂਪਾ।
ਬਾਬਾ ਬੱਠਾ ਜਾਤਿ ਕੋ ਭਾਈ। ਬਨਯੋ ਸਿੰਘ ਅਦਭੁਤ ਸੋ ਆਈ॥ (੮੨)
ਤੀਨ ਸਿੰਘ ਭਏ ਭਾਟੀਏ ਜਾਨੋ। ਪਾਂਚ ਖਤ੍ਰੀ ਸਿੰਘ ਪਛਾਨੋ।
ਚਤੁਰ ਸਿੰਘ ਅਰੋੜੇ ਭਾਈ। ਤੀਨ ਲਬਾਨੇ ਬਨੇ ਸੁਖਦਾਈ॥ (੮੩)
ਜਾਤਿ ਝੀਵਰੰ ਕੀ ਸੁਖਕਾਰਾ। ਜੁਗਲ ਸੁ ਭਏ ਤਾਹਿ ਹੰਕਾਰਾ।
ਏਕ ਬਚਿਤ੍ਰ ਸਿੰਘ ਜਗ ਨਾਮ। ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਦੁਤੀ ਅਤਿ ਅਭਿਰਾਮ॥ (੮੪)
ਇਕ ਬਿਰਾਦਰ ਔਰ ਬਿਚਾਰਾ। ਇਨ ਕੀ ਕਠਿਨ ਰਹਿਤ ਤਪ ਸਾਰਾ।
ਪੰਝੀ ਮੁਕਤੇ ਭਏ ਅਨੂਪਾ। ਨਾ ਅਤ ਬਯਾਹੇ, ਰੋਮ ਨ ਲੂਕਾ॥ (੮੫)
ਆਪਨ ਹਾਥ ਮੈ ਆਪ ਹੀ ਖਾਨਾ। ਬੀਚ ਬੈਰਾਗ ਰਹੈ ਅਵਿਸਾਨਾ।"

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਇਨ੍ਹਾਂ ੨੫ ਮੁਕਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਤਿੰਨ ਭਾਟੀਏ, ਪੰਜ ਖਤਰੀ, ਚਾਰ ਅਰੋੜੇ, ਤਿੰਨ ਲੁਬਾਣੇ, ਦੋ ਝੀਊਰ, ਤੇ ਭਾਈ ਬੱਚਿਤ੍ਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਭਰਾ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ। ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੇਵਲ ੭ ਮੁਕਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਬੱਚਿਤ੍ਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਸੱਕੇ ਭਰਾ ਸਨ। ਭਾਈ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਤ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਲਿੱਖਿਆ, ਪਰ ਇਹ ਰਾਜਪੂਤ ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਸਨ। ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਸਨਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਇਹ ਪੰਜ ਮੁਕਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਿੱਛੋਕੜ ਤੋਂ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਪੰਡਿਤ ਕਿਰਪਾ ਰਾਮ ਦੱਤ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਇਹ ਸਿੰਘ ਸਜੇ ਤੇ ਮੁਕਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗਿਣੇ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਜੋ ੨੫ ਮੁਕਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹਨ, ਜੋ ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਦੀ ਵੰਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਹਨ। ਭੰਗਾਣੀ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਲੱਕੜ ਦੀ ਤੋਪ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਰਾਜਪੂਤ) ਅਤੇ ਮਾਰਵਾੜੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਵੀ ਮੁਕਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਨ।

ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਨਮੁਖ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਵਾਲੇ ਦੋ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗੁਰਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਭਾਈ ਦਇਆ ਰਾਮ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦਿਖਾਈ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਅਪਨੀ ਕਥਾ' (ਬਚਿੱਤਰ ਨਾਟਕ) ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਦਇਆ ਰਾਮ ਜੀ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਦਰੋਣਾਚਾਰੀਆ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਤੀ ਮਲਿਕ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਨ।

ਦੂਸਰੇ, ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੋਫਤੀ ਖਤਰੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਸਨ। ਆਮ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਵੀਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਹੀ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ, ਜਦ ਕਿ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਵੰਸ਼ਜਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਵੀਰਤਾ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਦਇਆ ਰਾਮ ਜੀ ਹੀ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਹੀ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਜੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ੩੦੦ ਸੌ ਸਾਲਾ ਸਾਜਨਾ ਦਿਵਸ ਮੌਕੇ ਜਿਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜਾਂ ਵਜੋਂ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਭਾਈ ਦਇਆ (ਸਿੰਘ) ਜੀ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਲੇਕਿਨ ੨੫ ਮੁਕਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਤੀਜੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਨ।

ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਸੱਕੇ ਭਰਾ ਸਨ। ਇਹ ਰਾਜਪੂਤ ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਸਨ ਤੇ ਅਲੀਪੁਰ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸੱਪੁਤਰ ਸਨ।

ਜਦੋਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਤੋੜਨ ਲਈ ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਭੇਜਿਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਤਾਂ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਕੰਧ ਟੱਪ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਕਿਧਰੇ ਦਿਖਾਈ ਨਾ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੇ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਲਾਲ ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਘੋੜੇ ਉੱਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ, ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਬਰਛੀ ਫੜ ਕੇ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਹਾਥੀ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਐਸੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਰਛੀ ਮਾਰੀ ਕਿ ਹਾਥੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਕੁਚਲਦਾ ਹੋਇਆ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਭੱਜ ਤੁਰਿਆ।[੧੩]

ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਉਹ ਬਰਛੀ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਨ ਉੱਤੇ ਸਜੀ ਹੋਈ ਅੱਜ ਵੀ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ।

[੧੩] ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਮੁਹਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਹਾਥੀ ਦੀ ਸੁੰਡ ਕੱਟ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਤੇ ਭਾਈ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲੱਤ ਵੱਢ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਭਾਈ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਕੇਸਰੀ ਸਿੰਘ ਜਸਵਾਲੀਏ ਦਾ ਸਿਰ ਵੱਢ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ [੧੪]। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਛੱਡਿਆ, ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕਰਦਿਆਂ ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਤੋਂ ਰੋਕੀ ਰੱਖਿਆ। ਇਸੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਭਾਈ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਭਰਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ੨੫ ਮੁਕਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਭਰਾ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ: - ਭਾਈ ਅਨਕ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਅਜਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ।[੧੫] ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਕੋਈ ੨੫ ਮੁਕਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ।

ਕੁੱਠਾ

ਮਾਸ ਖਾਣ ਜਾਂ ਨਾ ਖਾਣ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਬਹਿਸ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਾਸ ਖਾਣਾ ਬੱਜਰ ਕੁਰਹਿਤ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਵਿਰੋਧੀ ਪੱਖ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਵਲ ਕੁੱਠਾ ਖਾਣਾ ਹੀ ਬੱਜਰ ਕੁਰਹਿਤ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਪੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਕਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿੱਖੀਆਂ ਹਨ।

ਦੋਵੇਂ ਪੱਖ ਮਾਸ ਖਾਣ ਜਾਂ ਨਾ ਖਾਣ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਭੰਬਲਭੂਸਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਬੱਜਰ ਕੁ-ਰਹਿਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁ-ਰਹਿਤਾਂ ਬਾਰੇ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਿਰਣੇ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਬੱਜਰ ਕੁ-ਰਹਿਤਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਬਲਕਿ ਚਾਰ ਕਿਲਵਿਖਾਂ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, "*ਚਾਰੇ ਕਿਲਵਿਖ ਉਨਿ ਅਘ ਕੀਏ ਹੋਆ ਅਸੁਰ ਸੰਘਾਰੁ ॥*" [੧੬] ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਕਿਲਵਿਖਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, "*ਬ੍ਰਹਮਣ ਕੈਲੀ ਘਾਤੁ ਕੰਞਕਾ ਅਣਚਾਰੀ ਕਾ ਧਾਨੁ ॥*" [੧੭] ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਕਤਲ, ਗਊ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ, ਕੰਨਿਆ ਮਾਰਨਾ ਤੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰੀ ਦਾ ਅੰਨ ਖਾਣਾ, ਇਹ ਚਾਰ ਕਿਲਵਿਖ ਹਨ। ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਚਾਰ ਕਿਲਵਿਖ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚ ਅੰਕਿਤ ਚਾਰ ਬੱਜਰ ਕੁ-ਰਹਿਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁੱਲ ਵੱਖਰੇ ਹਨ।

---

[੧੪] ਦੇਖੋ, 'ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ' ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਪੰਨਾ ੯੨੫, ਐਡੀਸ਼ਨ ੧੯੯੩, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ।

[੧੫] ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੱਸ ਸਪੁੱਤਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ, ਚਤ੍ਰ ਸਿੰਘ, ਬਚਿਤ੍ਰ ਸਿੰਘ, ਉਦੇ ਸਿੰਘ, ਅਨਿਕ ਸਿੰਘ, ਅਜਬ ਸਿੰਘ, ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ, ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਬਲਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ।

[੧੬] ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੭੦, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੧੭] ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੩, ਪੰਨਾ ੧੪੧੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

ਕੁੱਠਾ ਉਸ ਜਾਨਵਰ ਦਾ ਮਾਸ ਹੈ, ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਤਰੀਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੱਟਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਹਿਤਨਾਮਿਆਂ ਨੇ ਕੁੱਠਾ ਖਾਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਵਿੱਚ ਲਿੱਖਿਆ ਹੈ: -

"*ਕੁੱਠਾ ਹੁੱਕਾ ਚਰਸ ਤਮਾਕੂ। ਗਾਂਜਾ, ਟੋਪੀ, ਤਾੜੀ, ਖਾਕੂ।*
ਇਨ ਕੀ ਓਰ ਨ ਕਬਹੂ ਦੇਖੈ। ਰਹਤਵੰਤ ਜੋ ਸਿੰਘ ਬਿਸੇਖੈ।"

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ, 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵੀ ਕੁੱਠਾ ਖਾਣ ਦੀ ਹੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ: -

"*ਜੋ ਕੁੱਠਾ ਖਾਏ, ਸੋ ਨੀਚ ਤਨਖਾਹੀਆ।*"

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ' ਝੱਟਕਾ ਮਾਸ ਖਾਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ: -

"*ਬਕਰਾ ਝਟਕਾ ਛਕੇ ਤਾਂ ਛਕੇ। ਔਰ ਮਾਸ ਵਲ ਕਬੀ ਨ ਤਕੈ।*"

ਹਾਂ, ਇੰਨੀ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਮਾਸ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਮਾਸ ਨਾ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਲੰਗਰ ਛੱਕਦੇ ਹਨ। ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਵਰਤਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਮਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਰੁਚੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ: -

"*ਦੇਗ ਅਸਨ ਕੇ ਹੈਂ ਸਭ ਭਾਗੀ। ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਖਤ੍ਰੀ ਸਭ ਅਨੁਰਾਗੀ।*
ਤਾਂ ਤੇ ਯੇ ਸਿਛਾ ਸੁਨ ਲੀਜੈ। ਦੇਗ ਮਾਹਿ ਨਹਿ ਮਾਸ ਅਨੀਜੈ।" (ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ)।

ਅਜਿਹਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਕੇਵਲ ਜੀਭ ਦੇ ਸੁਆਦ ਦਾ ਹੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਏ, "*ਬਾਬਾ ਹੋਰੁ ਖਾਣਾ ਖੁਸੀ ਖੁਆਰੁ ॥ ਜਿਤੁ ਖਾਧੈ ਤਨੁ ਪੀੜੀਐ ਮਨ ਮਹਿ ਚਲਹਿ ਵਿਕਾਰ ॥*"[੧੮] 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ' ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਖਦਾ ਹੈ: -

"*ਰਹਿਤਵਾਨ ਸਿੰਘ ਹੈਂ ਜੋਈ। ਲੋਭਿ ਛੋਡਿ ਜਾਨਹੁ ਨਹਿ ਹੋਈ।*
ਗੁਰੂ ਕਾ ਰੂਪ ਸਭਨ ਮੈਂ ਦੇਖੈ। ਮਦਰਾ ਮਾਸ ਨ ਖਾਇ ਬਿਸੇਖੈ।"

---

[੧੮] ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

ਜਦੋਂ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਮਾਸ ਖਾਣ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਮਾਸ ਨਾ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਣ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਬਿਲਕੁੱਲ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਲਈ ਮਾਸ ਖਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਬਲਕਿ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ' ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਇਹ ਆਖਦਾ ਹੈ: -

"*ਉਤੱਮ ਕੁੱਲ ਜਿਨ ਜਨਮਹਿ ਪਾਯੋ। ਮਦਰਾ ਮਾਸ ਨ ਕਬਹੂੰ ਖਾਯੋ।*
ਤਿਨਹੀ ਤੇ ਸੁਚਿ ਦੇਗ ਕਰਾਵੈ। ਅਵਰਿ ਨ ਕੋਊ ਵੜਨੋ ਪਾਵੈ।"

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਦੀ ਇਹ ਪੰਕਤੀ "*ਜੋ ਕੁੱਠਾ ਖਾਏ, ਸੋ ਨੀਚ ਤਨਖਾਹੀਆ*", ਹੋਰ ਰਹਿਤਨਾਮਿਆਂ ਤੇ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪੰਜ ਮੇਲ

'ਪੰਜ ਮੇਲ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ, ਉਹ ਪੰਜ ਲੋਕ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਮਨਾਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜ ਮੇਲ ਇਹ ਹਨ, ਮੀਣੇ, ਧੀਰਮੱਲੀਏ, ਰਾਮਰਾਈਏ, ਮਸੰਦ, ਸਿਰਗੁੰਮ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 'ਕੁੜੀ ਮਾਰ' ਅਤੇ 'ਨੜੀ ਮਾਰ' ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਦੀ ਵੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ।[੧੯]

ਮੀਣੇ: - ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਲਿੱਖਦੇ ਹਨ, "*ਹਰਿ ਚੰਦਉਰੀ ਦੇਖਿ ਕੈ ਕਰਦੇ ਭਰਵਾਸਾ। ਥਲ ਵਿਚ ਤਪਨਿ ਭਠੀਆਂ ਕਿਉ ਲਹੈ ਪਿਆਸਾ। ਸੁਹਣੇ ਰਾਜੁ ਕਮਾਈਐ ਕਰਿ ਭੋਗ ਬਿਲਾਸਾ। ਛਾਇਆ ਬਿਰਖੁ ਨ ਰਹੈ ਥਿਰੁ ਪੁਜੈ ਕਿਉ ਆਸਾ। ਬਾਜੀਗਰ ਦੀ ਖੇਡ ਜਿਉ ਸਭੁ ਕੂੜੁ ਤਮਾਸਾ। ਰਲੈ ਜੁ ਸੰਗਤਿ ਮੀਣਿਆਂ ਉਠਿ ਚਲੈ ਨਿਰਾਸਾ ॥੭॥*" (ਵਾਰ ੩੬)।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ 'ਮੀਣਾ' ਕਪਟੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੀਣਾ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰਲੇ ਕਪਟ ਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦਾ।

ਸਿੱਖ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ, ਜੋ ਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ, ਨੂੰ ਮੀਣਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਵੰਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਰ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਨੇ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਛਕਿਆ,

---

[੧੯] "*ਮੀਣੇ, ਮਸੰਦ, ਧੀਰਮੱਲੀਏ, ਰਾਮਰਾਈਏ ਆਦਿਕ ਪੰਥ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨਾਲ ਜਾਂ ਨੜੀਮਾਰ, ਕੁੜੀਮਾਰ, ਸਿਰਗੁੰਮ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਤਨਖਾਹੀਆ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।*" (ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ)।

ਮੀਣਾ ਹੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਵੈਰ ਕਮਾਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ (ਗੁਰੂ) ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਅਸਫ਼ਲ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਸੁਲਹੀ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਉੱਤੈ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਪਿੰਡ 'ਹੇਹਰਾਂ' ਵਿਖੇ ਆਪਣਾ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨ ਰਚਿਆ, ਜੋ ਕਿ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਪੁੱਤਰ 'ਮਿਹਰਬਾਨ' ਨੇ ਨਾਨਕ ਪਦ ਵਰਤ ਕੇ ਕਈ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਚਲਿੱਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜਾਂ ਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਕਾਰਣ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮੀਣਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਰਜ ਦਿੱਤਾ।

ਧੀਰਮੱਲੀਏ: - ਧੀਰਮੱਲ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਧੀਰਮੱਲ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਧੀਰਮੱਲੀਏ ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ 'ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ' ਆਖ ਕੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ, ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਬਕਾਲੇ ਵਿੱਚ ੨੨ ਸੋਢੀ ਗੁਰੂ ਬਣ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਵਾਰਿਸ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਧੀਰਮੱਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਧੀਰਮੱਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਸੰਦ ਸ਼ੀਹੇਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਉੱਤੈ ਗੋਲ਼ੀ ਚਲਵਾਈ ਸੀ। ਧੀਰਮੱਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮਾਲ-ਅਸਬਾਬ ਆਦਿ ਵੀ ਲੁੱਟ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਾਮਾ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਚੰਦ ਜੀ ਆਦਿਕ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਖੋਹ ਕੇ ਵਾਪਸ ਲੈ ਆਉਂਦਾ।

ਰਾਮਰਾਈਏ: - ਰਾਮਰਾਇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਲਈ ਆਖਿਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਤੇ ਚੰਗਾ ਰਸੂਖ ਬਣਾ ਲਿਆ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਕਿਸੀ ਚਰਚਾ ਦੌਰਾਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਸਲੋਕ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਇਆ, "*ਮਿਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ ਪੇੜੈ ਪਈ ਕੁਮ੍ਹਿਆਰ ॥ ਘੜਿ ਭਾਂਡੇ ਇਟਾ ਕੀਆ ਜਲਦੀ ਕਰੇ ਪੁਕਾਰ ॥ ਜਲਿ ਜਲਿ ਰੋਵੈ ਬਪੁੜੀ ਝੜਿ ਝੜਿ ਪਵਹਿ ਅੰਗਿਆਰ ॥ ਨਾਨਕ ਜਿਨਿ ਕਰਤੈ ਕਾਰਣੁ ਕੀਆ ਸੋ ਜਾਣੈ ਕਰਤਾਰੁ ॥੨॥*" [੨੦] ਜਦੋਂ ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਜ਼ਿਕਰ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ

[੨੦] ਪੰਨਾ ੪੬੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

ਆਪਣੇ ਰਸੂਖ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਸਲ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਮੁਸਲਮਾਨ' ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ 'ਬੇਈਮਾਨ' ਹੈ । ਇਸ ਕਾਰਣ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਦਰਬਾਰੀ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਰਾਮਰਾਇ ਦਾ ਚੰਗਾ ਅਸਰ-ਰਸੂਖ ਸੀ । ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਮਿਲੀ, ਤਾਂ ਈਰਖਾ ਵੱਸ ਰਾਮਰਾਇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਘੜਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ । ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਲਈ ਆਖਿਆ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਭਾਵੇਂ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚੇ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕੀਤਾ ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਜਾਗੀਰ ਦਿੱਤੀ । ਰਾਮਰਾਇ ਦੀ ਮੌਤ ਇਸੇ ਜਾਗੀਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋਈ, ਜਿੱਥੇ ਦੇਹੁਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉਤਰਾਂਚਲ ਸੂਬੇ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਵਿੱਚ ਹੈ । ਰਾਮਰਾਇ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ/ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਬੁਰਛਾਗਰਦੀ ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ । ਰਾਮਰਾਇ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਦੀ ਬੇਨਤੀ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਰਾਮਰਾਇ ਦੇ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ । ਸਥਾਨਕ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਰਾਮਰਾਇ ਦੇ ਦੇਹੁਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮਹੰਤ ਅਧੀਨ ਹੈ । ਰਾਮਰਾਇ ਦੇ ਦੇਹੁਰੇ 'ਤੇ ਹਰ ਸਾਲ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਮੇਲਾ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਝੰਡੇ ਦਾ ਮੇਲਾ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤਿੰਨ-ਦਿਨਾ ਮੇਲੇ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਦਿਨ ਨਵਾਂ ਝੰਡਾ ਝੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਰਾਮਰਾਇ ਦੇ ਦੇਹੁਰੇ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਹੈ । ਝੰਡੇ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦੀ ਰੌਣਕ ਦਾ ਵੀ ਮੈਂ ਗਵਾਹ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੇ ਸਾਧੂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਮੈਂਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਰਾਮਰਾਇ ਦੇ ਦੇਹੁਰੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਇੱਕ ਪੁਰਾਤਨ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਬੀੜ ਮੌਜੂਦ ਹੈ । ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਸਤਖ਼ਤ ਹਨ । ਮੈਂ ਇਸ ਦੇਹੁਰੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਪੁਰਾਤਨ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੀ ਦੇਖੀਆਂ ਸਨ, ਇੱਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਰਾਮਰਾਇ ਦੀ; ਹਾਲਾਂਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਮੈਂਨੂੰ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ । ਦੇਹੁਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਸੀ । ਹੁਣ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ।

ਕੁੜੀਮਾਰ: - ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਧੀ ਦੇ ਜੰਮਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ-ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ 'ਕੁੜੀਮਾਰ' ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਣ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਧੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਉੱਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਖ਼ਰਚ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਵਾਈ ਬਣਾਉਣ ਨੂੰ ਨਮੋਸ਼ੀ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ।

ਨਵੀਆਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜਾਂ ਕਾਰਣ ਹੁਣ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗਰਭ ਵਿੱਚਲੇ ਭਰੂਣ ਦਾ ਲਿੰਗ ਪਤਾ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਈ ਪਾਪੀ ਲੋਕ ਗਰਭ ਵਿੱਚਲੀ ਕੰਨਿਆ ਨੂੰ ਹੀ ਗਰਭਪਾਤ ਰਾਹੀਂ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਆਮ ਲੋਕ ਪੜ੍ਹ-ਲਿੱਖ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਅਜੇ ਵੀ ਪੁਰਾਣੇ ਕਬੀਲਾ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਰਗੀ ਹੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਕੁੜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਐਸਾ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਹੋਇਆ, ਜਦੋਂ ਤਥਾ-ਕਥਿਤ 'ਨਮੋਸ਼ੀ' ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਜਵਾਨ/ਬਾਲਗ ਧੀਆਂ/ਭੈਣਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾਵਾਂ/ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂ ਕਰਵਾਏ। ਸਿਧਾਂਤਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਸਭ ਲੋਕ ਕੁੜੀਮਾਰਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਮਝੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

"*ਕੁੜੀਮਾਰ ਆਦਿਕ ਹੈਂ ਜੇਤੇ। ਮਨ ਤੇ ਦੂਰ ਤਿਆਗੇ ਤੇਤੇ।*" ('ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ')।

"*ਮੀਣਾ ਔਰ ਮਸੰਦੀਆ, ਮੋਨਾ ਕੁੜੀ ਜੋ ਮਾਰ। ਹੋਇ ਸਿਖ ਵਰਤਨ ਕਰਹਿ, ਅੰਤ ਕਰੇਗਾ ਖ਼ੁਆਰ।*"('ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ')। ਅਤੇ

"*ਕੁੜੀਮਾਰ ਮਸੰਦ ਜੋ, ਮੀਣੇ ਕਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ। ਲਏ ਜੁ ਇਨ ਕੇ ਹਾਥ ਕਾ, ਜਨਮ ਗਵਾਵਹਿ ਬਾਦ।*" ('ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ')।

ਨੜੀਮਾਰ: - ਹੁੱਕਾ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਿੱਖ-ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਨੜੀਮਾਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁੱਕਾ ਆਦਿ ਪੀਣ ਦੀ ਸਿੱਖ ਮਤਿ ਵਿੱਚ ਸਖ਼ਤ ਮਨਾਹੀ ਹੈ।

ਮਸੰਦ: - ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੁੱਝ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ 'ਮਸੰਦ' ਵਜੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਭਜਨੀਕ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਨ, ਜੋ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਧਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਸੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਗ਼ਲਤ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਆਇਆ, ਜਦੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਸੰਦ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨਾ ਰਹਿ ਕੇ ਕੇਵਲ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਬਣ ਗਏ। ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਤਾਂ ਇਕੱਠਾ ਹੋਇਆ ਧਨ ਗੁਰੂ-ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਜਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਆਦਿ ਉੱਤੇ ਖ਼ਰਚ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਇ ਮਸੰਦ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਹੀ ਰੱਖ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਐਸ਼ੋ-ਆਰਾਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ

ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ, ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵਜੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਮਸੰਦ ਕੇਵਲ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ ।

ਮਸੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਗਿਰਾਵਟ ਦੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮਸੰਦ-ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਕੁੱਝ ਮਸੰਦ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ । ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮਸੰਦਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣੀ । ਅੱਜ-ਕਲ੍ਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਪੁਰਾਣੇ ਮਸੰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਕੇਵਲ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜੀ ਹਿੱਤ ਪਾਲ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੇ । ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਮਸੰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹਨ ।

ਸਾਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਸੰਦ ਦੋ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਹਿਲਾ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਦੂਜਾ ਸੰਗਤ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਧਨ ਦੀ ਸਿੱਖੀ-ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਚੱਜੀ ਵਰਤੋਂ । ਜਦੋਂ ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਧਨ ਦੀ ਦੁਰ-ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਵੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮਸੰਦਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣੀ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜੇ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਬਣ ਬੈਠੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਮਸੰਦ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

"ਮੀਣਾ ਔਰ ਮਸੰਦੀਆ, ਮੋਨਾ ਕੁੜੀ ਜੋ ਮਾਰ । ਹੋਇ ਸਿਖ ਵਰਤਨ ਕਰਹਿ, ਅੰਤ ਕਰੇਗਾ ਖੁਆਰ ।"

ਅਤੇ

"ਕੁੜੀਮਾਰ ਮਸੰਦ ਜੋ, ਮੀਣੇ ਕਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ । ਲਏ ਜੁ ਇਨ ਕੇ ਹਾਥ ਕਾ, ਜਨਮ ਗਵਾਵਹਿ ਬਾਦ ।" ('ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ') ।

ਸਿਰਗੁੰਮ: - ਸਿਰਗੁੰਮ ਉਹ, ਹੈ, ਜੋ ਸਿੱਖ (ਕੇਸਧਾਰੀ) ਹੋ ਕੇ ਕੇਸ ਕਟਾ ਦਏ । ਸਿਰਗੁੰਮ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਦੀ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਮਨਾਹੀ ਹੈ । ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਕੁੱਝ ਸਿਰਗੁੰਮ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਆਖ ਕੇ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । [੨੧]

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਮੀਣੇ, ਧੀਰਮੱਲੀਏ, ਰਾਮਰਾਈਏ, ਮਸੰਦ, ਕੁੜੀਮਾਰ, ਨੜੀਮਾਰ ਅਤੇ ਸਿਰਗੁੰਮ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਵਰਤਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

----

[੨੧] ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਦੇਖੋ ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚਲਾ ਲੇਖ 'ਸਹਿਜਧਾਰੀ' ।

ਸਹਿਜਧਾਰੀ

ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਉੱਤੈ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਵਿਸ਼ੇਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਹਿਸ ਛਿੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅਖੌਤੀ ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਗਠਨ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਮੁੱਦਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਰੰਗ ਵੀ ਫੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵੋਟਰਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੁੱਦਾ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਕੌਣ ਹੈ ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਈ ਤਾਂ *'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ'* ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਹੀ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ *'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ'* ਸਹਿਜਧਾਰੀ-ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ।

ਅਜੋਕਾ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਵਿਵਾਦ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਖੇਡ ਹੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਵਾਦ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਦੂਰ ਹਨ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਅਖੌਤੀ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਖਿਡੌਣਾ ਬਣਨ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾਵਾਂ, ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਜਾਂ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਸ ਵਿਵਾਦ ਨੂੰ ਉਠਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਵੀਚਾਰਿਆ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਝ ਪਤਿਤ ਲੋਕ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਦੇ ਮੁਖੌਟੇ ਹੇਠਾਂ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਪਤਿਤ ਹਨ; ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਈ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜਾਂ ਹੋਰ ਹਿੱਤ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਆਗੂਆਂ ਵਿੱਚ ਇੰਨਾ ਤਿਆਗ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤਿਤ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿੱਚੋਂ ਬੇ-ਦਖ਼ਲ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਤੋੜ ਲੈਣ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲਤਾ ਦੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪਤਿਤਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦੁਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਤਿਤ ਵਿਅਕਤੀ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਬਣ ਕੇ ਸਿੱਖ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ, ਕੀਰਤਨੀਆਂ, ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਨਿਯਕੁਤੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੋਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਪਤਿਤ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ, ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਆਦਿ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕਰਨਗੇ।

'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਲਫ਼ਜ਼ '*ਸਹਜਧਾਰੀ* ਕਈ ਵਾਰ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਅਜੋਕੇ ਵਿਵਾਦ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਕੁੱਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਮਦਦਗਾਰ ਸਾਬਿਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵੱਲ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ 'ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਵਿੱਚ 'ਸਹਜਧਾਰੀ' ਲਫ਼ਜ਼ ਬਾਰੇ 'ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦੁਰ' ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਲਿੱਖਦੇ ਹਨ: -"*ਸਹਜਧਾਰੀ: ਵਿ-ਸਹਜ (ਗਯਾਨ) ਧਾਰਣ ਵਾਲਾ, ਵਿਚਾਰਵਾਨ। ੨. ਸੁਖਾਲੀ ਧਾਰਣਾ ਵਾਲਾ. ਸੌਖੀ ਰੀਤਿ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੩. ਸੰਗਯਾ- ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਅੰਗ, ਜੋ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਕੱਛ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਦੀ ਰਹਿਤ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ, ਪਰ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਬਿਨਾ ਆਪਣਾ ਹੋਰ ਧਰਮਪੁਸਤਕ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ*। ('ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼', ਪੰਨਾ ੧੩੭, ਐਡੀਸ਼ਨ ੧੯੮੧, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ)। ਉਸੇ ਪੰਨੇ ਉਤੈ ਦਿੱਤੇ ਫ਼ੁਟ-ਨੋਟ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲਿੱਖਦੇ ਹਨ, "*ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਸਿੰਧ ਵਿੱਚ ਸਹਜਧਾਰੀ ਬਹੁਤ ਗਿਨਤੀ ਦੇ ਹਨ. ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੰਧ ਦੇ ਸਹਜਧਾਰੀ ਵਡੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੱਧਾਵਾਨ ਹਨ. ਜੋ ਸਿੰਘ, ਸਹਜਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਿੱਖਧਰਮ ਤੋਂ ਅਵਾਣ ਹਨ.*"

ਲਫ਼ਜ਼ '*ਸਹਿਜ*' ਦਾ ਅਰਥ '*ਆਸਾਨ*' ਜਾਂ '*ਸੌਖਾ*' ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਦਾ ਅਰਥ '*ਸੌਖੀ ਰੀਤੀ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ*' ਕਰੀਏ, ਤਾਂ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਮਨੋ-ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਆਸਾਨ ਰਾਹ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਹ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਰਾਸਤੇ ਦਾ ਰਾਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਰੀਤੀ ਤਾਂ ਬੜੀ ਔਖੀ ਹੈ। ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਤਾਂ ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਆਖਦੀ ਹੈ: -

"*ਭਗਤਾ ਕੀ ਚਾਲ ਨਿਰਾਲੀ ॥ ਚਾਲਾ ਨਿਰਾਲੀ ਭਗਤਾਹ ਕੇਰੀ ਬਿਖਮ ਮਾਰਗਿ ਚਲਣਾ ॥ ਲਬੁ ਲੋਭੁ ਅਹੰਕਾਰੁ ਤਜਿ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਬਹੁਤੁ ਨਾਹੀ ਬੋਲਣਾ ॥ ਖੰਨਿਅਹੁ ਤਿਖੀ ਵਾਲਹੁ ਨਿਕੀ ਏਤੁ ਮਾਰਗਿ ਜਾਣਾ ॥ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਜਿਨੀ ਆਪੁ ਤਜਿਆ ਹਰਿ ਵਾਸਨਾ ਸਮਾਣੀ ॥ ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਚਾਲ ਭਗਤਾ ਜੁਗਹੁ ਜੁਗੁ ਨਿਰਾਲੀ ॥*" [੨੨]

ਅਤੇ

"*ਮਾਨ ਮੋਹ ਮੇਰ ਤੇਰ ਬਿਬਰਜਿਤ ਏਹੁ ਮਾਰਗੁ ਖੰਡੇ ਧਾਰ ॥*" [੨੩]

ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਆਖਣਾ ਵੀ ਕਿਹੜਾ ਸੌਖਾ ਹੈ: -

"*ਆਖਣਿ ਅਉਖਾ ਆਖੀਐ ਪਿਆਰੇ ਕਿਉ ਸੁਣੀਐ ਸਚੁ ਨਾਉ ॥*" [੨੪]

[੨੨] ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੩, ਅਨੰਦੁ, ਪੰਨਾ ੯੧੮-੯੧੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।
[੨੩] ਰਾਗੁ ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਮਹਲਾ ੫ ਘਰੁ ੪, ਪੰਨਾ ੫੩੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।
[੨੪] ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੬੩੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੋਈ ਇਹ ਸਿੱਖੀ ਤਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਗਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣ ਲਈ ਤਾਂ ਸਿਰ ਨੂੰ ਤਲੀ ਉਤੈ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ: -

"ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ॥ ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ ॥ ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ ॥ ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ ॥" [੨੫]

ਸਿੱਖੀ ਤਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿਰ ਮੰਗਦੀ ਆਈ ਹੈ। ਭਲਾ ਸਿਰ ਦੇਣਾ ਕਿਤੇ ਸੌਖੀ ਰੀਤੀ ਹੈ ? ਸਿੱਖੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਸਿਰ ਮੰਗਿਆ। ਸਿੱਖੀ ਨੇ ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਸਿਰ ਮੰਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਤਾਂ ਖੰਡੇ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਰਾਹ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਵੀ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਰਾਹ ਨੂੰ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਵੀ ਇਹੋ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਸਹਜਧਾਰੀ ਲਫ਼ਜ਼ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ ਜਾਣ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਵਰਗ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭੱਦਣ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਅਤੇ ਖਤਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਰੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਮਾਤਾ ਜਾਂ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋਣ 'ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਮੁੰਡਵਾ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਹੀ ਭੱਦਣ ਦੀ ਰਸਮ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੱਦਣ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਹੁਕਮ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤੀ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ' ਵਿੱਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ: -

"ਭੱਦਰ ਤਿਆਗ ਕਰੋ ਰੇ ਭਾਈ। ਤਬ ਸਿਖਨ ਯਹ ਬਾਤ ਸੁਨਾਈ ॥੨੧॥੧੩੭॥
ਮਾਤਿ ਪਿਤਾ ਮਰੇ ਜੇ ਕੋਈ। ਤਉ ਭੀ ਕਰਤ ਨ ਭੱਦਰ ਹੋਈ।
ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਗੋਬਿੰਦ ਹਮਾਰਾ। ਏ ਸੰਸਾਰੀ ਝੂਠ ਪਸਾਰਾ ॥੨੨॥੧੩੮॥
ਤਾ ਪਰ ਭੱਦਰ ਭੂਲ ਨ ਕੀਜੈ। ਯਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਸਤਿ ਕਰ ਲੀਜੈ।
ਭੱਦਰ ਭਰਮ ਧਰਮ ਕਛੁ ਨਾਹੀ। ਨਿਹਚੈ ਜਾਨਿ ਸੰਤ ਮਨ ਮਾਹੀ ॥੨੩॥੧੩੯॥
ਦੋਹਰਾ
ਸੰਗਤਿ ਭੱਦਰ ਮਤਿ ਕਰੋ ਖੁਰ [੨੬] *ਨ ਲਾਵਉ ਸੀਸ ॥*

---

[੨੫] ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੪੧੨, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।
[੨੬] ਉਸਤਰਾ।

ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਕੋਈ ਮਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕਹੀ ਹਦੀਸ[२१] *॥੨੪॥੧੪੦॥'* (ਧਿਆਇ ੫, ਪੰਨਾ ੨੨/੨੩)।

ਜਦੋਂ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖ-ਸੰਗਤਾਂ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵੱਲ ਪਰਤੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗਤਾਂ, ਜੋ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਰਹਿਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਕੁੱਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਝੱਟ-ਪੱਟ ਹੀ ਨਵੀਂ ਰਹਿਤ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ, ਪਰ ਕੁੱਝ ਇਸ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਝਿੱਜਕ ਵਿਖਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਝਿੱਜਕ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਖਤਰੀ ਜਾਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁੱਝ ਸਿੱਖ ਹੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਣ ਵਿੱਚ ਝਿੱਜਕ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਣ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਨਵੀਂ ਰਹਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਭੱਦਣ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਦਕਿ ਕਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਅਤੇ ਖਤਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ਼ ਵਜੋਂ ਭੱਦਣ ਦੀ ਰਸਮ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਸੀ। ਹੋਰਨਾਂ ਕਥਿਤ ਨੀਵੀਂਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਭੱਦਣ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭੱਦਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁੱਝ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਅਤੇ ਖਤਰੀਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੇ ਮਰਨ 'ਤੇ ਭੱਦਣ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ, ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਬਾਰੇ ਇੰਝ ਲਿੱਖਦਾ ਹੈ: -

"*ਕਰਿ ਪਾਹਲ ਸਬ ਸੰਗਤਿ ਚਾਖੀ। ਪਾਂਚ ਪਾਂਚ ਸਿਖ ਕੀਏ ਸਾਖੀ।*
ਖਤ੍ਰੀ ਬ੍ਰਹਮਣ ਦੁਇ ਰਹੈ ਨਿਰਾਰਾ। ਉਨ ਅਪਨੇ ਮਨ ਮਾਹਿ ਬਿਚਾਰਾ ॥੫॥੨੦੦॥
ਬ੍ਰਹਮਣ ਹੋਇ ਕੈ ਭਦਰ ਨ ਕੀਜੈ। ਜਗ ਮੈ ਸੋਭ ਕਵਨ ਬਿਧਿ ਲੀਜੈ।' (ਧਿਆਇ ੬, ਪੰਨਾ ੩੩)।

ਕਈਆਂ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਰਹਿਤ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕੋਈ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਆਏਗਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਣਗੇ। ਅਜਿਹੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਤੋਂ ਪਰਤੇ ਸਿੱਖ ਨਵੀਂ ਰਹਿਤ ਬਾਰੇ ਝੂਠ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਨ: -

"*ਕੇਤਕ ਕਹਤ ਇਨੋ ਮਤ ਕੀਨਾ। ਸਤਿਗੁਰ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਕਛੁ ਦੀਨਾ ॥੮॥੨੦੩॥*
ਕੇਤਕ ਕਹਤ ਲਿਖਾ ਕਛੁ ਆਵੈ। ਤਬ ਯਹ ਬਚਨ ਕਮਾਯਾ ਜਾਵੈ।' (ਧਿਆਇ ੬, ਪੰਨਾ ੩੩)।

ਜਦੋਂ ਕੁੱਝ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਖਤਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਭਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਅਪਮਾਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਫੇੜ ਪੈਣੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੀ ਸੀ। ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤੀ ਅਜਿਹੀ ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖਤਰੀ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਂਹ ਪਕੜ ਕੇ ਇਸ

---

[२१] ਗੱਲ।

ਲਈ ਉਠਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਈ ਹੋਈ। ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇਹ ਅਪਮਾਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਉਹ ਖਤਰੀ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ: -

"*ਪ੍ਰਥਮੇ ਜਾਤਿ ਖਤ੍ਰੀ ਏਕ। ਤਾ ਪਰਿ ਸੰਗਤਿ ਕੀਓ ਬਬੇਕ।*
ਬਾਹ ਪਕਰਿ ਕੈ ਦੇਹੁ ਉਠਾਇ। ਕਹੋ ਇਸੇ ਅਪਨੇ ਘਰਿ ਜਾਇ ॥੧੬॥੨੧੧॥
ਸਿਰਗੁੰਮ ਨਾਂਵ ਤਾਹਿ ਠਹਰਾਯੋ। ਪ੍ਰਿਥਮੇ ਸਿਖਨ ਉਸਹਿ ਉਠਾਯੋ।
ਕ੍ਰੋਧਵੰਤ ਮਨ ਮੈ ਅਤਿ ਭਯੋ।
ਊਚ ਨੀਚ ਮੁਖ ਤੇ ਕਛੁ ਕਹਿਯੋ ॥੧੭॥੨੧੨॥" (ਧਿਆਇ ੬, ਪੰਨਾ ੩੪)।[੨੮]

ਗੱਲ ਸਿਰਫ਼ ਭੱਦਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰੋਟੀ-ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਦੋਸ਼ੀ ਮੰਨੇ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਭੱਦਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਭੋਜਨ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਜਵਾਬ-ਤਲਬੀ ਕੀਤੀ ਗਈ: -

"*ਤਬ ਦੂਸਰ ਸਿਖੁ ਸਿਖਨ ਮੈ ਆਯੋ। ਸਿਖਨ ਭੇਦੁ ਕਹੀ ਸੁਨ ਪਾਯੋ।*
ਤਬ ਵਾ ਕੋ ਉਨ ਪੂਛਨ ਕੀਨਾ। ਕਾਹੇ ਭੋਜਨ ਤੈਂ ਉਨ ਦੀਨਾ ॥੨੮॥੨੨੩॥
ਵਹ ਤੇ ਸਿਰਗੁੰਮ ਹਮਨ ਉਠਾਯੋ। ਤੈ ਕਿਹ ਬਿਧ ਘਰਿ ਮੈ ਬਠਲਾਯੋ।
ਹਾਥ ਜੋਰਿ ਕੈ ਐਸੇ ਕਹਿਯੋ। ਬਖ਼ਸ ਲੇਹੁ ਔਗਨ ਯਹ ਭਇਯੋ। ॥੨੯॥੨੨੪॥
ਸਬ ਸਿਖਨ ਮਿਲਿ ਇਕ ਮਨ ਕੀਨਾ। ਤਬ ਵਾ ਕੋ ਮਿਲਾਇ ਕਰਿ ਲੀਨਾ।
ਅਬ ਉਹਿ ਸੋ ਪ੍ਰੀਤ ਨ ਕਰਿਹੋ। ਜੋ ਕਛੁ ਕਹੋ ਸੋਈ ਮਨਿ ਧਰਿਹੋ ॥੩੦॥੨੨੫॥" (ਧਿਆਇ ੬, ਪੰਨਾ ੩੬)।

ਭਾਂਵੇਂ ਉਸ ਸਿੱਖ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗ਼ਲਤੀ ਮੰਨ ਲਈ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਉਸ ਭੱਦਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖਤਰੀ ਨਾਲ ਬਣੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਉਸ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਉਠਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ: -

"*ਕੇਤਕਿ ਦਿਨ ਜਬ ਭਏ ਬਿਤੀਤਾ। ਅਧਕ ਤਾਸ ਤਾਹੀ ਸੰਗਿ ਪ੍ਰੀਤਾ।*
ਪ੍ਰਗਟਿ ਬਾਤ ਸਿਖਨ ਜਬ ਸੁਨੀ। ਕੇਤਕ ਸੁਨਿ ਕੇ ਮੂੰਡੀ ਧੁਨੀ ॥੩੨॥੨੨੭॥
ਏਕ ਸਿਖ ਕੇ ਅਉਸਰ ਭਇਉ। ਤਬ ਦੂਸਰ ਸਿਖਨ ਮੈ ਗਇਉ।
ਤਬ ਸਬ ਸਿਖਨ ਸੀਖ ਬਤਾਈ। ਬਾਹ ਪਕਰਿ ਕੈ ਦੀਓ ਉਠਾਈ ॥੩੩॥੨੨੮॥
ਕੇਤਕ ਸੰਗੀ ਅਵਰ ਉਠਾਏ। ਕ੍ਰੋਧਵੰਤ ਅਪਨੇ ਘਰਿ ਆਏ।
ਕੋਪ ਕੀਓ ਮਨ ਮੈ ਅਤਿ ਭਾਰਾ।
ਸਭਾ ਜੋਰ ਕੈ ਕੀਓ ਬਿਚਾਰਾ ॥੩੪॥੨੨੯॥" (ਧਿਆਇ ੭, ਪੰਨਾ ੩੭/੩੮)।

---

[੨੮] ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਸਮਰਥਕ ਹੈ।

ਭੱਦਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖਤਰੀ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਧਿਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਇਕੱਠ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਮਸਲਾ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਕੋਲ ਵੀ ਪੁੱਜਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸਿੱਖ ਇੱਕ ਪਾਸੇ। ਆਖ਼ਿਰਕਾਰ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਭੱਦਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਹ ਲੋਕ ਨਵੀਂ ਰਹਿਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦਮ ਨਾ ਅਪਣਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਲੋਕ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਅਪਨਾਉਣ ਵੱਲ ਅੱਗੇ ਵਧੇ। ਕੁੱਝ-ਕੁ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਸਨ, ਜਿਹੜੇ ਕਦੇ ਵੀ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਜੋਗੇ ਨਾ ਬਣ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਵੀ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਤੋਂ ਖਹਿੜਾ ਨਾ ਛੁਡਾ ਸਕੀ ਤੇ ਇੰਝ ਭੱਦਣ ਦੀ ਰਸਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਰਹੀ। 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਅਨੁਸਾਰ, "*ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਸਹਜਧਾਰੀ, ਭੱਦਣ ਨਾ ਕਰਾਏ*।" ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਭੱਦਣ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੱਦਣ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਤਥਾ-ਕਥਿਤ ਉੱਚੀ ਜਾਤ ਦੇ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਹਿਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਣਾ ਵੀ ਨਾ ਸਕੇ। ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਹੀ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਅਖਵਾਏ।

ਇੱਥੇ ਇਹ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਖਤਰੀ ਜਾਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹੀ ਭੱਦਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਦਾ ਜਾਂ ਹੋਰ ਰਹਿਤਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਰਾਮ ਦੱਤ) ਵਰਗੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਰਗੇ ਰਾਜਪੂਤ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਨ। ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਸਨ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਤਰੀ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਸਨ। ਦੋਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਭਾਈ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ 'ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦' ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਿੱਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਿਆ ਤੇ ਮੁਕਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਣੇ ਗਏ। ਇਹ ਪੰਜੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਿਤ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ: - ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਸਨਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪੰਜ ਖਤਰੀ ਵੀ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ੨੫ ਮੁਕਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਏ।

ਇਹ ਸੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਉਦੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੀ ਇਸ ਪੰਕਤੀ "*ਖਤ੍ਰੀ ਬ੍ਰਹਮਣ ਦੁਇ ਰਹੈ ਨਿਰਾਰਾ" ਤੋਂ* ਇੱਕ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਂ ਖਤਰੀ ਜਾਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਨ। ਅਜਿਹਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਖੰਡੇ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਹੋਏ। ਕਈ ਗੁਰਸਿੱਖ ਐਸੇ ਸਨ, ਜੋ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਏ, ਪਰ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਤ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਮੁਰਾਲੇ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਲਾਲ ਦੇਵ (ਅਰੋੜਾ) ਦੇ ਘਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਪਿਤਾ ਲਾਲ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ

ਨਵ-ਜੰਮੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਲਿਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਥੈਂ ਹੀ ਨਵ-ਜਨਮੇ ਬਾਲਕ ਦਾ ਨਾਮ-ਕਰਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਤ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਮੁਰਾਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਨ।[੨੯] ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਖ਼ੁਦ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਈ ਪੁਰਾਤਨ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਬਜ਼ੁਰਗ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਬਣਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ। ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਪੂਰਨ ਕੇਸਧਾਰੀ ਲੋਕ ਵੀ ਹੋਏ ਹਨ।

ਭਾਈ ਦੇਸ ਰਾਜ ਜੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੁੱਰਾਨੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਿਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਢਾਹ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਿਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਮੁੜ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਕਾਰ-ਸੇਵਾ ਭਾਈ ਦੇਸ ਰਾਜ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸੌਂਪੀ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਖਤਰੀ ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਸਨ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘੱਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਬਣਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਮਤਿ ਦੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿੱਚ ਸਮਾਉਂਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਸਹਿਜਧਾਰੀ, ਜੋ ਅਜੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਆਪਣੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮਾਂ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਖ਼ੁਦ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੁੱਝ ਪੱਕੇ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਬਲਕਿ ਸਿੱਖ ਅਖਵਾ ਕੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਉਂਗਲਾਂ ‘ਤੇ ਗਿਣਨ ਜੋਗੀ ਹੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੱਸੋਂ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਆਦਿ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਿੰਧੀ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਿੰਧੀ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਪਣੀਆਂ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਗਿਣਤੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਦੇ ਮੌਕੇ ‘ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਹਿਜਧਾਰੀ, ਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਿੰਧੀ ਹੀ ਹਨ, ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਕੁੱਝ ਆਬਾਦੀ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੀ। ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਵਰਗੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ ਵਰਗੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਫ਼ੌਰਨ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਕੰਧਾਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਕੱਟੜ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਣ ਤੋਂ

---

[੨੯] ਦੇਖੋ, ‘ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ’, ਲੇਖਕ: ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ।

ਬਾਅਦ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਵੀ ਨੂੰ ਪਲਾਇਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਹਿਜਰਤ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿੰਨੇ-ਕੁ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਡੂੰਘੀ ਵੀਚਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ।

ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਤੇ ਪਤਿਤ ਵਿੱਚਲੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੇਸਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਕੇਸ ਜਾਂ ਦਾੜ੍ਹੀ ਕਟਾ ਲਏ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਿਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਤਿਤ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜੇ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵੱਲ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਤਿਤ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਵੱਲੋਂ ਕੇਸ ਕਤਲ ਕਰਵਾਉਣ ਬਾਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, "*ਬਚਨ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਸਿਖ ਦਾ ਬੇਟਾ ਹੋਇ ਔਰ ਮੋਨਾ ਹੋਇ ਜਾਵੇ, ਤਿਸ ਕੀ ਜੜ ਸੁੱਕੀ ਔਰ ਜੋ ਮੋਨਾ, ਸਿਖ ਹੋਇ ਜਾਵੇ, ਤਿਸ ਕੀ ਜੜ ਹਰੀ*"। ('ਤਨਖਾਹਨਾਮਾ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ', ਪੁਸਤਕ 'ਰਹਿਤਨਾਮੇ', ਸੰਪਾਦਕ: ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ')। ਕਿਸੇ ਪਤਿਤ ਦੇ ਘਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਕੇਸ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਤਿਤ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ 'ਸਿਰਗੁੰਮ' ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚ ਸਿਰਗੁੰਮ ਦਾ ਸੰਗ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, "*ਸਿਰਗੁੰਮ, ਨੜੀਮਾਰ (ਜੋ ਸਿੱਖ ਹੋ ਕੇ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨ) ਦਾ ਸੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ*" ਅਤੇ "*ਮੀਣੇ, ਮਸੰਦ, ਧੀਰਮੱਲੀਏ, ਰਾਮਰਾਈਏ ਆਦਿਕ ਪੰਥ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨਾਲ ਜਾਂ ਨੜੀਮਾਰ, ਕੁੜੀਮਾਰ, ਸਿਰਗੁੰਮ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਤਨਖਾਹੀਆ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।*" ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਨਾਲ ਵੀ ਸਿੱਖ ਤਨਖਾਹੀਆ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਜਿਹੇ ਪਤਿਤ ਜਾਂ ਸਿਰਗੁੰਮ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਸਿੱਖ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਪਤਿਤ ਜਾਂ ਸਿਰਗੁੰਮ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਸਿੱਖ ਤਨਖਾਹੀਆ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਤੇ ਪਤਿਤ ਜਾਂ ਸਿਰਗੁੰਮ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਅੰਤਰ ਹੈ।

'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਅਨੁਸਾਰ, "*ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਬਿਖਿਆ ਨਾ ਪੀਵੈ। ਭਾਵੈਂ ਸਹਜਧਾਰੀ ਹੋਵੈ, ਤਾਂ ਭੀ ਨਾ ਵਰਤੇ। ਨਾ ਨਸਵਾਰ ਲੇਵੈ।*"

ਬਿਖਿਆ ਤਮਾਕੂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਲੋਕ ਤਮਾਕੂ ਦਾ ਸੇਵਨ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਕਤੀਆਂ 'ਤੇ ਵੀਚਾਰ ਕਰਨ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਤਮਾਕੂ ਕੇਵਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੀ ਮਨ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਇਸ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਹੈ।

'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਲਿੱਖਿਆ ਹੈ, "*ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਸਹਜਧਾਰੀ, ਭੱਦਣ ਨਾ ਕਰਾਏ।*" ਇੱਥੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਂਵੇਂ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਰਹਿਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ

ਬਿਲਕੁੱਲ ਘੋਨ-ਮੋਨ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ, ਮੁੰਡਨ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਵੀ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਮੁੰਡਨ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਤਾ ਜਾਂ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ 'ਤੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਕਦੇ ਮੁੰਡਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਸਹਜਧਾਰੀ ਰੋਮ ਕੈਂਚੀ ਨਾਲ ਉਤਰਾਵੈ । ਚਿਹਰਾ ਜ਼ਰੂਰ ਸਾਬਤ ਰਖੇ । ਦੀਦਾਰ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਹੈ* ।"

ਇੱਥੋਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਅਖੌਤੀ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਆਪਣੇ ਲਈ ਨਿਯਤ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ । '*ਰੋਮ ਕੈਂਚੀ ਨਾਲ ਉਤਰਾਵੈ*' ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਨੂੰ ਰੇਜ਼ਰ ਜਾਂ ਉਸਤਰਾ ਵਰਤਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਉਸਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ '*ਚਿਹਰਾ ਜ਼ਰੂਰ ਸਾਬਤ ਰਖੇ*' । ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਦਾੜ੍ਹੀ-ਮੁੱਛਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜੇ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਰੋਮਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਦੇ ਕਥਨ ਹੈ, "*ਜੋ ਸਿਖ ਸਹਜਧਾਰੀ ਹੋਇਕੈ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਰੋਮ ਲੁਹਾਏ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ* ।"

ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤਨਖਾਹੀਆ ਕੇਵਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਲਈ ਨਿਯਤ ਰਹਿਤ ਵਿੱਚ ਢਿੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਵੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ਹੈ । ਉਹ ਲੋਕ ਭਰਮ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਿਰਫ਼ ਇੰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਬਾਨੀ-ਕਲਾਮੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨੋ, ਤੇ ਹੋਰ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰੋ ।

'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਨੇ ਚਰਨ-ਪਾਹੁਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, "*ਗੁਰੂ ਕਿਆਂ ਬਚਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਹੁਲ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੀ ਮੰਜੀ ਦਾ । ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਪਤਾਸੇ ਪਾਏ । ਜਪੁਜੀ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਪਉੜੀਆਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਥਵਾ ਅਨੰਦ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਪਉੜੀਆਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਿਆਵੈ । ਤਨਖਾਹ ਲੈਣੀ* ।"

'*ਪਾਹੁਲ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ*' ਤੋਂ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰ-ਦੀਖਿਆ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵ-ਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਨਾਲ ਪਤਾਸੇ ਘੋਲ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਲ ਦੀ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਜਲ ਗੁਰ-ਦੀਖਿਆ (ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ) ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ; ਉਵੇਂ ਹੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਹੁਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ । ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵੱਲ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਿੱਖ ਮਤਿ ਵਿੱਚ ਵਿਧੀ-ਵਤ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਦਾ ਹੈ ।

ਤਨਖਾਹ ਉਹ ਧਰਮ-ਦੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਕਿਸੀ ਕੁ-ਰਹਿਤ ਲਈ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਵੀ ਜੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਨਿਯਤ ਰਹਿਤ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਧਰਮ-ਦੰਡ ਦਾ ਭਾਗੀ ਹੈ ।

ਅੱਜ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਬਹੁਤ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਫਿਰਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਜ਼ਬ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ । ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਪਤਿਤ ਵਿਅਕਤੀ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਦਾ ਮੁਖੌਟਾ ਪਾ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ।

ਤੁਰਕ

ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਤੁਰਕ' ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਕੌਮ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ-ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਮੁਸਲਮਾਨ' ਦੇ ਸਮਾਨ-ਅਰਥਕ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ : -

"*ਤੁਰਕ ਤਰੀਕਤਿ ਜਾਨੀਐ ਹਿੰਦੂ ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ ॥ ਮਨ ਸਮਝਾਵਨ ਕਾਰਨੇ ਕਛੂਅਕ ਪੜੀਐ ਗਿਆਨ ॥*"[੩੦]

'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ (ਤੁਰਕਾਂ) ਪ੍ਰਤੀ ਅਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਾਂ ਨਫ਼ਰਤ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਹੇਠ ਲਿੱਖੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ: -

"*ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਹੋਇਕੈ ਤੁਰਕਣੀ ਨਾਲ ਸੰਗ ਨਾ ਕਰੈ, ਤੁਰਕ ਨਾਲਿ ਦੋਸਤੀ ਭੀ ਨਾ ਕਰੈ ਅਤੇ ਵਿਸਾਹੁ ਭੀ ਨਾ ਕਰੈ । ਤੁਰਕ ਦੇ ਹਥਹੁੰ ਪਾਣੀ ਨ ਪੀਵੈ । ਤੁਰਕ ਨਾਲ ਰਲਿ ਨਾ ਸਵੈ । ਤੁਰਕ ਦੀ ਸੁਗੰਦ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਨ ਕਰੈ । ਤੁਰਕ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਗਿਆਨ-ਚਰਚਾ ਸੁਣ ਕੇ ਮੋਹਿਤ ਨ ਹੋਇ । ਇਕ-ਸਫਾ ਬੈਠਿਆਂ ਤੁਰਕ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਨ ਖਾਏ । ਜੇਹਾ ਨਾਲ ਰਲਿ ਖਾਧਾ, ਤੇਹਾ ਇਕ-ਸਫਾ ਬੈਠੇ । ਤੁਰਕ ਨੂੰ ਧਰਮ-ਕਰਮ, ਗਊ-ਦੋਖੀ ਜਾਣੇ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਚਨੁ ਹੈ, "ਸਕਲ ਮਲੇਛ ਕਰਹੁ ਰਣਿ ਘਾਤਾ ॥"*"

"*ਸਕਲ ਮਲੇਛ ਕਰਹੁ ਰਣਿ ਘਾਤਾ*" ਪੰਕਤੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਵੀਚਾਰੇ ਹੀ ਮਲੇਛ ਦਾ ਅਰਥ 'ਮੁਸਲਮਾਨ' ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਤੌਰ

[੩੦] ਰਾਗੁ ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ ਕਬੀਰ ਜੀਉ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੩੪੦, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

'ਤੇ 'ਮਲੇਛ' ਦੇ ਢੁੱਕਵੇਂ ਅਰਥ ਬਣਦੇ ਹਨ, 'ਮਲੀਨ ਇੱਛਾ ਵਾਲਾ'। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, '*ਸਕਲ ਮਲੇਛ ਕਰਹੁ ਰਣਿ ਘਾਤਾ*' ਦੀ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿੱਚ ਮਲੇਛ ਦਾ ਅਰਥ 'ਮਲੀਨ ਇੱਛਾ ਵਾਲਾ' ਹੈ।

ਜੋ ਲੋਕ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਲੇਛ ਦਾ ਅਰਥ ਕੇਵਲ 'ਮੁਸਲਮਾਨ' ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ: -

"*ਭੈਰਉ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਲੇਪੁ ਨ ਲਾਗੋ ਤਿਲ ਕਾ ਮੂਲਿ ॥ ਦੁਸਟੁ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਮੂਆ ਹੋਇ ਕੈ ਸੂਲ ॥ ੧ ॥ ਹਰਿ ਜਨ ਰਾਖੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮਿ ਆਪਿ ॥ ਪਾਪੀ ਮੂਆ ਗੁਰ ਪਰਤਾਪਿ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਅਪਣਾ ਖਸਮੁ ਜਨਿ ਆਪਿ ਧਿਆਇਆ ॥ ਇਆਣਾ ਪਾਪੀ ਓਹੁ ਆਪਿ ਪਚਾਇਆ ॥ ੨ ॥ ਪ੍ਰਭ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਅਪਣੇ ਦਾਸ ਕਾ ਰਖਵਾਲਾ ॥ ਨਿੰਦਕ ਕਾ ਮਾਥਾ ਈਹਾਂ ਊਹਾ ਕਾਲਾ ॥ ੩ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਕੀ ਪਰਮੇਸਰਿ ਸੁਣੀ ਅਰਦਾਸਿ ॥ ਮਲੇਛੁ ਪਾਪੀ ਪਚਿਆ ਭਇਆ ਨਿਰਾਸੁ ॥ ੪ ॥ ੯ ॥*"[੩੧]

ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਘਟਨਾ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਾਲ (ਗੁਰੂ) ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਰਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਾਇਆ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕਈ ਯਤਨ ਕੀਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਯਤਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਰਣ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਰਾਹੀਂ ਬਾਲ (ਗੁਰੂ) ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਸ ਹੀ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਮਲੇਛੁ' ਉਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਦੁਸਟੁ ਬ੍ਰਾਹਮਣ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ 'ਮਲੇਛੁ' ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਮਲੇਛ' ਕਿਸੀ ਖ਼ਾਸ ਕੌਮ ਜਾਂ ਮਜ਼ਹਬ ਲਈ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਹੋਰ ਵੀ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ : -

"*ਸੂਕਰ ਸੁਆਨ ਗਰਧਭ ਮੰਜਾਰਾ ॥ ਪਸੂ ਮਲੇਛ ਨੀਚ ਚੰਡਾਲਾ ॥*
ਗੁਰ ਤੇ ਮੁਹੁ ਫੇਰੇ ਤਿਨ੍ ਜੋਨਿ ਭਵਾਈਐ ॥ ਬੰਧਨਿ ਬਾਧਿਆ ਆਈਐ ਜਾਈਐ ॥"[੩੨]

"*ਬ੍ਰਹਮਨ ਬੈਸ ਸੂਦ ਅਰੁ ਖ੍ਹਤ੍ਰੀ ਡੋਮ ਚੰਡਾਰ ਮਲੇਛ ਮਨ ਸੋਇ ॥*
ਹੋਇ ਪੁਨੀਤ ਭਗਵੰਤ ਭਜਨ ਤੇ ਆਪੁ ਤਾਰਿ ਤਾਰੇ ਕੁਲ ਦੋਇ ॥"[੩੩]

---

[੩੧] ਪੰਨਾ ੧੧੩੭, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੩੨] ਬਿਲਾਵਲੁ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੮੩੨, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੩੩] ਬਿਲਾਵਲੁ, ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੮੫੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

'ਮਲੀਨ ਇੱਛਾ ਵਾਲਾ' ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼, ਕੌਮ, ਜਾਤੀ, ਵਰਣ, ਮਜ਼ਹਬ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੇਲੇ ਅਜਿਹੇ ਹੁਕਮਰਾਨ ਸਨ, ਜੋ ਬੁਰੀ ਇੱਛਾ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ 'ਮਲੇਛ' ਲਫ਼ਜ਼ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਸੰਜੋਗ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਮਲੇਛ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਖਦੇ ਸਨ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖਤਰੀ ਦੇਸ਼-ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਭੁਲਾ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਮਲੇਛਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਫ਼ਖ਼ਰ ਸਮਝ ਰਹੇ ਸਨ : -

"*ਖਤ੍ਰੀਆ ਤ ਧਰਮੁ ਛੋਡਿਆ ਮਲੇਛ ਭਾਖਿਆ ਗਹੀ ॥*" [੩੪]

ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਦਾ ਆਪਣਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਭੁੱਲ ਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਲੇਛ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ ਤੋਂ ਧਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ : -

"*ਮਲੇਛ ਧਾਨੁ ਲੇ ਪੂਜਹਿ ਪੁਰਾਣੁ ॥*" [੩੫]

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਮਲੇਛ' ਕਿਸੀ ਖ਼ਾਸ ਕੌਮ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ। ਪੰਕਤੀ *"ਸਕਲ ਮਲੇਛ ਕਰਹੁ ਰਣਿ ਘਾਤਾ ॥"* ਵਿੱਚ ਵੀ 'ਮਲੀਨ ਇੱਛਾ ਵਾਲੇ' ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਮਾਰਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਗਈ ਹੈ।

'ਅਪਨੀ ਕਥਾ' (ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ) ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾ ਕਾਰਣ ਇਵੇਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ : -

"*ਹਮ ਇਹ ਕਾਜ ਜਗਤ ਮੋ ਆਏ ॥ ਧਰਮ ਹੇਤ ਗੁਰਦੇਵਿ ਪਠਾਏ ॥*
ਜਹਾ ਤਹਾ ਤੁਮ ਧਰਮ ਬਿਥਾਰੋ ॥ ਦੁਸ਼ਟ ਦੋਖੀਅਨ ਪਕਰਿ ਪਛਾਰੋ ॥ ੪੨॥
ਯਾਹੀ ਕਾਜ ਧਰਾ ਹਮ ਜਨਮੰ ॥ ਸਮਝ ਲੇਹੁ ਸਾਧੂ ਸਭ ਮਨੰ ॥
ਧਰਮ ਚਲਾਵਨ ਸੰਤ ਉਬਾਰਨ ॥ ਦੁਸ਼ਟ ਸਭਨ ਕੋ ਮੂਲ ਉਪਾਰਨ ॥੪੩॥"

ਬਿਲਕੁਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿੱਚ 'ਦੁਸ਼ਟ' ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਏ ਸਨ, ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਕੌਮ ਜਾਂ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ 'ਸੈਨਾਪਤੀ' ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਖਦਾ ਹੈ: -

---

[੩੪] ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੬੬੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੩੫] ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਆਸਾ, ਪੰਨਾ ੪੭੨, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

"ਦੁਸ਼ਟ ਬਿਡਾਰਣ ਸੰਤ ਉਬਾਰਣ ਸਬ ਜਗ ਤਾਰਣ ਭਵ ਹਰਣੰ ।
ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਦੇਵ ਕਰੈ ਸਭ ਹੀ ਤਿਹ ਆਨ ਪਰੇ ਗੁਰ ਕੀ ਸਰਣੰ ।" [੩੬]

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਲੜ੍ਹਨਾ ਪਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਸਨ, ਜੋ ਇਸਲਾਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਕਿਮ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ । ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੱਖ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣੇ । ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੁਕਮਰਾਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਬੜੀ ਬੇਦਰਦੀ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਗੁਰਸਿੱਖ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਵਾਏ ਸਨ । ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜਿਸ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕੀਤੇ, ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਹੀ ਸੀ । ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੁਕਮਰਾਨ 'ਦੁਸ਼ਟ' ਹੀ ਸਨ । ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ 'ਦੁਸ਼ਟ' ਸੱਤਾ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸੀ । ਇਹ ਸੰਜੋਗ ਸੀ ਕਿ ਇਹ 'ਦੁਸ਼ਟ' ਜਿਸ ਮਜ਼ਹਬ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਇਸਲਾਮ ਸੀ । ਦੁਸ਼ਟ ਹਕੂਮਤ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਕਾਰਣ ਸਿੱਖ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ 'ਦੁਸ਼ਟ' ਅਤੇ 'ਤੁਰਕ' ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਨ-ਅਰਥਕ ਬਣਾ ਲਿਆ, ਤੇ ਇੰਝ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਰਕਾਂ (ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ) ਪ੍ਰਤੀ ਅਜਿਹੇ ਵੀਚਾਰ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲੱਗੇ । ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿਕ ਲੇਖਕਾਂ/ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਲਿੱਖ ਦਿੱਤਾ : -

"ਤੁਰਕ ਮਲੇਛਨ ਸੋ ਨਹੀਂ ਮਿਲਨਾ । ਲੈ ਹਥੀਆਰ ਸਾਮੁਹੇ ਪਿਲਨਾ ।" [੩੭]

ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਤਾਂ ਤੁਰਕਾਂ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਲਿੱਖਣ ਲੱਗਿਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਪਾਰ ਕਰਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਗੁਰਦਾਸ (ਦੂਜਾ) ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਸਾਜੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਝੂਠ ਲਿੱਖਦਾ ਹੈ : -

"ਤਬ ਸੁੰਨਤ ਕੋਇ ਨ ਕਰਿ ਸਕੈ ਕਾਂਪਤਿ ਤੁਰਕਾਨਾ ।
ਇਉਂ ਉਮਤ ਸਭ ਮੁਹੰਮਦੀ ਖਪਿ ਗਈ ਨਿਦਾਨਾ ।"

ਜਾਂ

"ਜਾਗੇ ਸਿੰਘ ਬਲਵੰਤ ਬੀਰ ਸਭ ਦੁਸ਼ਟ ਖਪਾਏ ।

[੩੬] ਧਿਆਇ ੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ ।

[੩੭] ਛੰਦ ੫੪, ਧਯਾਇ ੧੨, ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦', ਕ੍ਰਿਤ ਕਵੀ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ।

ਦੀਨ ਮੁਹੰਮਦੀ ਉਠ ਗਇਓ, ਹਿੰਦਕ ਠਹਿਰਾਏ ।
ਤਹਿ ਕਲਮਾ ਕੋਈ ਨ ਪੜ੍ਹ ਸਕੈ, ਨਹੀਂ ਜ਼ਿਕਰ ਅਲਾਏ ।"

ਅਜਿਹੀ ਸੋਚ ਵਾਲੇ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਸਲ ਲਿੱਖਤ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ ।

ਪੁਰਾਣੇ ਸਿੱਖ ਲੇਖਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਸੰਨ ੧੯੮੪ ਈ: ਦੇ ਸਾਕੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਅਖੌਤੀ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ/ਨੇਤਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਪਮਾਨ-ਜਨਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖ਼ਾਸ ਮਜ਼ਹਬ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਰਤਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ।

ਗੁਰੂ-ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂਆਂ ਨਾਲ ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਸੰਬੰਧ ਰਹੇ ਹਨ । ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਰਹੇ ਹਨ । ਤਲਵੰਡੀ (ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਹਾਕਿਮ ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਭੱਟੀ ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਦਾ ਹਾਕਿਮ ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਨ ਲੋਧੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਨ । ਸ਼ੇਖ਼ ਬ੍ਰਹਮ (ਇਬਰਾਹੀਮ) ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਗਿਆਨ-ਵਰਧਕ ਹੈ ।

ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਸੰਬੰਧ ਸਨ । ਸਾਈ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਮਾਤਾ ਕੌਲਾਂ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ।

ਇਤਿਹਾਸ ਸੱਯਦ ਭੀਖਨ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਕਈ ਸੇਵਕ ਭੰਗਾਣੀ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਤਰਫ਼ੋਂ ਲੜ੍ਹਦਿਆਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਨ । ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਰਾਵਾਂ ਗ਼ਨੀ ਖ਼ਾਨ ਤੇ ਨਬੀ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲ ਸਕਦੇ ।

ਜੇ ਕੋਈ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਝ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਆਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ/ਦੁਸ਼ਮਣ ਰਹੇ । ਦੀਵਾਨ ਚੰਦੂ, ਰਾਜਾ ਫ਼ਤਹਿ ਸ਼ਾਹ, ਰਾਜਾ ਕੇਸਰੀ ਚੰਦ, ਰਾਜਾ ਹਰੀ ਚੰਦ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਨ ।

ਅਜਿਹਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੇਵਲ ਕੁੱਝ ਹਿੰਦੂਆਂ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਨਿਭਾਈ ਹੋਏ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਨਿਭਾਈ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਬਾਲ (ਗੁਰੂ) ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰਵਾਏ। ਸੁਲਹੀ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਹੀ ਸੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਸੁਲਹੀ ਖ਼ਾਨ ਖ਼ੁਦ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ।

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੇ ਸ਼ੀਹੇਂ ਮਸੰਦ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ 'ਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਵਾਈ ਸੀ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬੁਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਤਾਂ ਹਰ ਕੌਮ ਜਾਂ ਮਜ਼ਹਬ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਿਸੀ ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਜਾਂ ਮਜ਼ਹਬ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚਲੇ ਕੁੱਝ ਬੁਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਕਾਰਣ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਵੀ ਕਿਸੀ ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਗਰਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ। 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚਲੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਹੁਣ, 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚਲੀਆਂ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀਚਾਰ ਕਰੀਏ: -

"*ਤੁਰਕ ਨਾਲਿ ਦੋਸਤੀ ਭੀ ਨਾ ਕਰੈ ਅਤੇ ਵਿਸਾਹੁ ਭੀ ਨਾ ਕਰੈ।*"

ਗੁਰਬਾਣੀ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਹਬ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਵਰਜਦੀ। ਹਾਂ, ਮਨਮੁੱਖ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ: -

"*ਮਨਮੁਖ ਸਉ ਕਰਿ ਦੋਸਤੀ ਸੁਖ ਕਿ ਪੁਛਹਿ ਮਿਤ ॥*" [੩੮]

ਮਨਮੁੱਖ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਕੇਵਲ ਮਤਲਬ ਕਾਰਣ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋਏ, ਦੋਸਤੀ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ: -

[੩੮] ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੩, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਪੰਨਾ ੧੪੨੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

"ਮਨਮੁਖਾ ਕੇਰੀ ਦੋਸਤੀ ਮਾਇਆ ਕਾ ਸਨਬੰਧੁ ॥ ਵੇਖਦਿਆ ਹੀ ਭਜਿ ਜਾਨਿ ਕਦੇ ਨ ਪਾਇਨਿ ਬੰਧੁ ॥ ਜਿਚਰੁ ਪੈਨਨਿ ਖਾਵਨੇ ਤਿਚਰੁ ਰਖਨਿ ਗੰਢੁ ॥ ਜਿਤੁ ਦਿਨਿ ਕਿਛੁ ਨ ਹੋਵਈ ਤਿਤੁ ਦਿਨਿ ਬੋਲਨਿ ਗੰਧੁ ॥" [੩੯]

ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦਾ ਮਤਲਬ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ, ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਟਿੱਕਿਆ ਰਿਹਾ। ਜਦੋਂ 'ਯਾਰੀ ਪਰਖੀਏ ਯਾਰਾਂ ਦੀ, ਜਦ ਮਾਰ ਪਏ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀ' ਵਾਲੀ ਸਥਿੱਤੀ ਆਈ, ਤਾਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਆਖਦੇ ਹਨ "*ਜਿਚਰੁ ਪੈਨਨਿ ਖਾਵਨੇ ਤਿਚਰੁ ਰਖਨਿ ਗੰਢੁ ॥*"

ਮਨਮੁੱਖ ਦੀ ਇਸ ਕਥਿੱਤ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਉਮਰ ਬਹੁਤੀ ਲੰਬੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਟੁੱਟਦਿਆਂ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਅਜਿਹੀ ਦੋਸਤੀ ਵਿਕਾਰ ਹੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਭਲਾ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਵੀ ਕੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਨਾਮ' ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ: -

"ਮਨਮੁਖ ਸੇਤੀ ਦੋਸਤੀ ਥੋੜੜਿਆ ਦਿਨ ਚਾਰਿ ॥ ਇਸੁ ਪਰੀਤੀ ਤੁਟਦੀ ਵਿਲਮੁ ਨ ਹੋਵਈ ਇਤੁ ਦੋਸਤੀ ਚਲਨਿ ਵਿਕਾਰ ॥ ਜਿਨਾ ਅੰਦਰਿ ਸਚੇ ਕਾ ਭਉ ਨਾਹੀ ਨਾਮਿ ਨ ਕਰਹਿ ਪਿਆਰੁ ॥ ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਸਿਉ ਕਿਆ ਕੀਚੈ ਦੋਸਤੀ ਜਿ ਆਪਿ ਭੁਲਾਏ ਕਰਤਾਰਿ ॥" [੪੦]

ਦੋਸਤੀ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੁਰਮੁੱਖ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਏ: -

"ਗੁਰਮੁਖ ਸਉ ਕਰਿ ਦੋਸਤੀ ਸਤਿਗੁਰ ਸਉ ਲਾਇ ਚਿਤੁ ॥ ਜੰਮਣ ਮਰਣ ਕਾ ਮੂਲੁ ਕਟੀਐ ਤਾਂ ਸੁਖੁ ਹੋਵੀ ਮਿਤ ॥" [੪੧]

'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚਲੀ ਇੱਕ ਪੰਕਤੀ ਹੈ, "*ਤੁਰਕ ਦੇ ਹਥਹੁੰ ਪਾਣੀ ਨ ਪੀਵੈ।*" ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪੰਕਤੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ, "*ਨਾ ਤੁਰਕ ਕੇ ਪਾਸੋਂ ਜਲ ਪੀਐ।*"

ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਤੋਂ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸੰਨ ੧੯੪੭ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਵੰਡ ਤਕ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਉੱਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ/ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਹਿੰਦੂ ਪਾਣੀ' ਤੇ 'ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਾਣੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੋਰਨਾਂ ਜੱਥਿਆਂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਦਾ ਤਿਆਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਨਾ ਛੱਕਣ ਵਾਲੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾ ਕੇ

---

[੩੯] ਮ: ੫, ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੯੫੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੪੦] ਸਲੋਕ, ਮ: ੩, ਵਡਹੰਸ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੫੮੭, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੪੧] ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੩, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਪੰਨਾ ੧੪੨੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਪਕਵਾਨ ਆਦਿ ਚਾਈਂ-ਚਾਈਂ ਛੱਕਦੇ ਹਨ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਹੋਟਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦਾ ਮਾਸ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਕੁੱਠਾ' ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਸਿੱਖ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੋਟਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਸ ਖਾਂਦੇ ਵੇਖੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਦਕਿ 'ਕੁੱਠਾ' ਖਾਣਾ ਬਜਰ ਕੁਰਹਿਤ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ।

ਜੇ ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਪੂਰਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਵੀ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਇਸ ਸਾਰੀ ਵੀਚਾਰ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪੁੱਜਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਜ਼ਹਬ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਦ-ਭਾਵਨਾ ਰੱਖਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ।

ਨਾਰੀ

ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਂਈਂ ਨਾਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਨਾ-ਖ਼ੁਸ਼ਗਵਾਰ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਅਜਿਹੀ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਰਚਨਾ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਦੀ ਲਿੱਖੀ 'ਰਾਮ ਚਰਿਤ ਮਾਨਸ' ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਪਾਠ ਲੱਖਾਂ ਹਿੰਦੂ-ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

'ਰਾਮ ਚਰਿਤ ਮਾਨਸ' ਦੇ 'ਅਰਣਯ ਕਾਂਡ' ਵਿੱਚ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ, ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਨਾਇਕ ਹਨ, ਨਾਰਦ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ: -

"ਸੁਨੁ ਮੁਨਿ ਕਹ ਪੁਰਾਨ ਸ਼੍ਰੁਤਿ ਸੰਤਾ। ਮੋਹ ਬਿਪਿਨ ਕਹੁੰ ਨਾਰਿ ਬਸੰਤਾ॥
ਜਪ ਤਪ ਨੇਮ ਜਲਾਸ਼੍ਰਯ ਝਾਰੀ। ਹੋਇ ਗ੍ਰੀਸ਼ਮ ਸੋਸ਼ਈ ਸਬ ਨਾਰੀ॥
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਮਦ ਮਤਸਰ ਭੇਕਾ। ਇਨਹਹਿ ਹਰਸ਼ਪ੍ਰਦ ਬਰਸ਼ਾ ਏਕਾ॥
ਦੁਰਬਾਸਨਾ ਕੁਮੁਦ ਸਮੁਦਾਈ। ਤਿਨਹ ਕਹੰ ਸਰਦ ਸਦਾ ਸੁਖਦਾਈ॥
ਧਰਮ ਸਕਲ ਸਰਸੀਰੂਹ ਬ੍ਰਿੰਦਾ। ਹੋਇ ਹਿਮ ਤਿਨਹਹਿ ਦਹਇ ਸੁਖ ਮੰਦਾ॥
ਪੁਨਿ ਮਮਤਾ ਜਵਾਸ ਬਹੁਤਾਈ। ਪਲੁਹਇ ਨਾਰਿ ਸਿਸਿਰ ਰਿਤੁ ਪਾਈ॥
ਪਾਪ ਉਲੂਕ ਨਿਕਰ ਸੁਖਕਾਰੀ। ਨਾਰਿ ਨਿਬਿੜ ਰਜਨੀ ਅੰਧਿਆਰੀ॥
ਬੁਧਿ ਬਲ ਸੀਲ ਸਤਯ ਸਬ ਮੀਨਾ। ਬਨਸੀ ਸਮ ਤ੍ਰਿਯ ਕਹਹਿੰ ਪ੍ਰਬੀਨਾ॥
ਦੋਹਰਾ - ਅਵਗੁਨ ਮੂਲ ਸੂਲਪ੍ਰਦ, ਪ੍ਰਮਦਾ ਸਬ ਦੁਖ ਖਾਨਿ।

ਤਾਤੇ ਕੀਨਹ ਨਿਵਾਰਨ, ਮੁਨਿ ਮੈਂ ਯਹ ਜਿਯੰ ਜਾਨਿ ॥ ੪੪॥'[੪੨]
(ਅਰਥ: - ਹੇ ਮੁਨੀ, ਸੁਣੋ! ਪੁਰਾਣ, ਵੇਦ ਅਤੇ ਸੰਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੋਹ ਰੂਪੀ ਜੰਗਲ ਲਈ ਨਾਰੀ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਹੈ। ਜਪ, ਤਪ ਅਤੇ ਨੇਮ ਸਭ ਜਲ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ ਹਨ। ਨਾਰੀ ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਬਣ ਕੇ ਸਭ ਸੋਖ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਹੰਕਾਰ, ਈਰਖਾ ਡੱਡੂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਰਖਾ ਹੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਦੁਰਵਾਸਨਾ ਕੰਵਲਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੈ। ਇਹ ਨੀਚ ਸੁਖਦਾਈ ਨਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿਮ ਬਣ ਕੇ ਸਾੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਮਮਤਾ ਰੂਪੀ ਜਵਾਹਾਂ ਦੇ ਵਣ ਨੂੰ ਨਾਰੀ ਰੂਪੀ ਸਰਦ ਰੁੱਤ ਹਰਾ-ਭਰਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਪ ਰੂਪੀ ਉਲੂਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਨਾਰੀ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ਵਾਂਗੂੰ ਸੁਖ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਬੁੱਧੀ, ਬਲ, ਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਸੱਚ, ਇਹ ਸਭ ਮੱਛੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਨਾਰੀ ਕੰਡੇ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਗੁਣੀਜਨ ਅਜਿਹਾ ਆਖਦੇ ਹਨ)।

ਅਨੁਸੂਇਆ, ਜੋ ਕਿ ਰਿਸ਼ੀ ਅਤਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਸਨ, ਨੇ ਸੀਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਸੀ, "*ਸਹਜ ਅਪਾਵਨਿ ਨਾਰਿ*", ਭਾਵ, ਨਾਰੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੈ।[੪੩]

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰਚਨਾ '*ਵੈਰਾਗਯ ਸ਼ਤਕ*' ਦੇ ਰਚਨਾਕਾਰ ਭਰਤਰੀ ਹਰੀ[੪੪] ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ '*ਸ਼੍ਰਿੰਗਾਰ ਸ਼ਤਕ*' ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, "*ਮਧੁ ਤਿਸ਼ਠਤਿ ਵਾਚਿਯੋਸ਼ਿਤਾਂਹ੍ਰਿਦਿਹਾਲਾਹਲਮੇਵਕੇਵਲਮ੍*", ਭਾਵ, ਨਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਿਦ ਤੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਜ਼ਹਿਰ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।[੪੫]

ਕੁੱਝ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ, 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਾਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁੱਝ ਪੰਕਤੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਕਤੀਆਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ: -

"*ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਨਾਰੀ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰੈ।*"

"*ਦਰਬਾਰ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਲਗੇ ਵਿਚ ਮਾਈ ਦਾ ਜਾਮਾ, ਪੋਥੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨਾ ਪੜ੍ਹੈ*"।

ਅਤੇ

"*ਜੋ ਸਿਖ ਨਾਰੀ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।*"

---

[੪੨] 'ਰਾਮ ਚਰਿਤ ਮਾਨਸ', ਅਰਣਯ ਕਾਂਡ, ਪੰਨਾ ੫੪੭-੫੪੮, ਸ੍ਰੀ ਦੁਰਗਾ ਪੁਸਤਕ ਭੰਡਾਰ, ਅਲਾਹਾਬਾਦ।
[੪੩] 'ਰਾਮ ਚਰਿਤ ਮਾਨਸ', ਅਰਣਯ ਕਾਂਡ, ਪੰਨਾ ੫੦੮, ਸ੍ਰੀ ਦੁਰਗਾ ਪੁਸਤਕ ਭੰਡਾਰ, ਅਲਾਹਾਬਾਦ।
[੪੪] ਭਰਤਰੀ ਹਰੀ (ਭਰਥਰੀ) ਇੱਕ ਰਾਜਾ ਸੀ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਦੁਰਾਚਾਰ ਦੇਖ ਕੇ ਰਾਜ ਤਿਆਗ ਕੇ ਯੋਗੀ ਬਣ ਗਿਆ।
[੪੫] ਸ਼੍ਰਿੰਗਾਰ ਸ਼ਤਕ, ਛੰਦ ੭੩।

ਇਹ ਪੰਕਤੀ ਵੀ ਵਿਵਾਦ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, "*ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਪੁਰਖ ਨਾਰੀ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਹੋਸਨ, ਸਿਖਣੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਰੀ ਲਗਦਾ ਹੈ*", ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਬਲਕਿ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ।

ਅਜਿਹਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਨਾਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਅਜਿਹੇ ਵੀਚਾਰ ਕੇਵਲ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਗਏ ਹੋਣ । 'ਸਾਖੀ ਰਹਿਤ ਕੀ' ਵਿੱਚ ਲਿੱਖਿਆ ਹੈ, "*ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਜਾਮੇ ਤੇ ਵਿਸਾਹੁ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ । ਅੰਤਰਿ ਦਾ ਲਾਹਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਉ ਨਹੀਂ ਦੇਵਣਾ ।*"

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ 'ਪਖਯਾਨ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਦੇ ਅਸਲ ਭਾਵ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਦਿਆਂ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਇਸ ਗ਼ਲਤਫ਼ਹਮੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਰੀ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ । 'ਪਖਯਾਨ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਵਿੱਚ ਕਈ ਪੰਕਤੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੇ ਵੀਚਾਰ ਦਰਜ ਹਨ, ਜੋ ਔਰਤ-ਵਿਰੋਧੀ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ: -

"*ਮੰਤ੍ਰਿਨ ਆਨਿ ਰਾਵ ਸਮੁਝਾਯੋ ॥ ਤ੍ਰਿਯਾ ਚਰਿੱਤ੍ਰ ਨ ਕਿਨਹੂੰ ਪਾਯੋ ॥*" (ਚਰਿਤ੍ਰ ਦੂਜਾ, ਪੰਨਾ ੮੧੫) ।

"*ਗੰਧ੍ਰਬ ਜੱਛ ਭੁਜੰਗ ਗਨ ਨਰ ਬਪੁਰੇ ਕਿਨ ਮਾਂਹਿ ॥ ਦੇਵ ਅਦੇਵ ਤ੍ਰਿਯਾਨ ਕੇ ਭੇਵ ਪਛਾਨਤ ਨਾਹਿ ॥*" (ਚਰਿਤ੍ਰ ਦਸਵਾਂ, ਪੰਨਾ ੮੨੩) ।

"*ਨਿਜੁ ਮਨ ਕੀ ਕਛੁ ਬਾਤ ਨ ਤ੍ਰਿਯ ਕੋ ਦੀਜਿਯੈ ॥ ਤਾਕੋ ਚਿਤ ਚੁਰਾਇ ਸਦਾ ਹੀ ਲੀਜੀਯੈ ॥*" (ਚਰਿਤ੍ਰ ਗਿਆਰਵਾਂ, ਪੰਨਾ ੮੨੪) ।

ਅਜਿਹੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਆਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਰੀ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਐਸੇ ਲੋਕ ਇਹ ਗੱਲ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਪਖਯਾਨ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਇੱਕ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਜੋ ਹੋਰਨਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਖ਼ੁਦ ਦੇਖੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਉੱਤੈ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ । 'ਪਖਯਾਨ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਦੇ ਅਸਲ ਭਾਵ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਣ ਕਾਰਣ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਗ਼ਲਤਫ਼ਹਿਮੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਨਾਰੀ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ । ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਗ਼ਲਤਫ਼ਹਿਮੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ।

ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਮਝੀਏ, ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਐਸਾ ਕੋਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ । ਇੰਨੀ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਜਿਹੇ ਕਾਮੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪੱਖ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੀ, ਜੋ ਕਾਮ ਕਾਰਣ ਇਸਤਰੀ ਦਾ

ਗ਼ੁਲਾਮ ਬਣਿਆ ਹੋਏ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ, "*ਨਿਮਖ ਕਾਮ ਸੁਆਦ ਕਾਰਣਿ ਕੋਟਿ ਦਿਨਸ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ॥*" (ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੪੦੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

ਇਹ ਇੱਕ ਹਕੀਕਤ ਹੈ ਕਿ ਐਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਜੋ ਕੇਵਲ ਇਸ ਨਿਮਖ ਕਾਮ ਸੁਆਦ ਕਾਰਣ ਆਪਣੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧੀ ਗੁਆ ਕੇ ਕਾਮੀ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਜਿਹੇ ਮਨਮੁਖ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ: -

"*ਸਾਰਾ ਦਿਨੁ ਲਾਲਚਿ ਅਟਿਆ ਮਨਮੁਖਿ ਹੋਰੇ ਗਲਾ ॥*
ਰਾਤੀ ਊਘੈ ਦਬਿਆ ਨਵੇ ਸੋਤ ਸਭਿ ਢਿਲਾ ॥
ਮਨਮੁਖਾ ਦੈ ਸਿਰਿ ਜੋਰਾ ਅਮਰੁ ਹੈ ਨਿਤ ਦੇਵਹਿ ਭਲਾ ॥
ਜੋਰਾ ਦਾ ਆਖਿਆ ਪੁਰਖ ਕਮਾਵਦੇ ਸੇ ਅਪਵਿਤ ਅਮੇਧ ਖਲਾ ॥
ਕਾਮਿ ਵਿਆਪੇ ਕੁਸੁਧ ਨਰ ਸੇ ਜੋਰਾ ਪੁਛਿ ਚਲਾ ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਕੈ ਆਖਿਐ ਜੋ ਚਲੈ ਸੋ ਸਤਿ ਪੁਰਖੁ ਭਲ ਭਲਾ ॥
ਜੋਰਾ ਪੁਰਖ ਸਭਿ ਆਪਿ ਉਪਾਇਅਨੁ ਹਰਿ ਖੇਲ ਸਭਿ ਖਿਲਾ ॥
ਸਭ ਤੇਰੀ ਬਣਤ ਬਣਾਵਣੀ ਨਾਨਕ ਭਲ ਭਲਾ ॥"
(ਮਹਲਾ ੪, ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੩੦੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕਾਮੀ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਵਿਸਾਹ ਤਾਂ ਕਾਮੀ ਪੁਰਖ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ 'ਕਾਮੀ' ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਚਾਹੇ ਇਹ 'ਕਾਮੀ' ਔਰਤ ਹੋਏ ਜਾਂ ਮਰਦ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੇ ਕਾਮੀ ਸਿਰਫ਼ ਔਰਤ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਕਾਮੀ ਤਾਂ ਮਰਦ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, "*ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਖ ਕਾਮਿ ਵਿਆਪੇ ਜੀਉ ਰਾਮ ਨਾਮ ਕੀ ਬਿਧਿ ਨਹੀ ਜਾਣੀ ॥*" (ਗਉੜੀ, ਮਹਲਾ ੩, ਪੰਨਾ ੨੪੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। ਸਿਰਫ਼ ਕਾਮ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਅੰਨ੍ਹੇ ਇਸਤਰੀ ਤੇ ਪੁਰਖ ਤਾਂ ਮੰਦਾ ਹੀ ਸੋਚਣਗੇ ਤੇ ਮੰਦਾ ਹੀ ਕਰਨਗੇ, "*ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖੈ ਅਤਿ ਨੇਹੁ ਬਹਿ ਮੰਦੁ ਪਕਾਇਆ ॥*" (ਪਉੜੀ, ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੪, ਪੰਨਾ ੧੨੫੦, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪਤੀ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਲਈ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਮਿੱਥਿਆ ਹੈ, "*ਧਨ ਪਿਰੁ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਬਹਨਿ ਇਕਠੇ ਹੋਇ ॥ ਏਕ ਜੋਤਿ ਦੁਇ ਮੂਰਤੀ ਧਨ ਪਿਰੁ ਕਹੀਐ ਸੋਇ ॥*" (ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੩, ਵਾਰ ਸੂਹੀ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੭੮੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦਾ 'ਏਕ ਜੋਤਿ' ਹੋ ਜਾਣਾ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਤਜੁਰਬਾ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਮਿਟਾ ਦੇਣ ਦਾ। ਅਸਲ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਏਕ ਜੋਤਿ' ਹੋਏ ਇਹ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਇਹ ਹੋਂਦ ਵੀ ਮਿਟਾ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨਾਲ 'ਏਕ ਜੋਤਿ' ਹੋ ਜਾਣ। ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦਾ 'ਏਕ ਜੋਤਿ' ਹੋ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਜੇ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ

ਦੂਜੇ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਕਰਨਗੇ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦਾ ਇਹ ਕਥਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਪੰਕਤੀ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਦਰਬਾਰ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਲਗੇ ਵਿਚ ਮਾਈ ਦਾ ਜਾਮਾ, ਪੋਥੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨਾ ਪੜ੍ਹੈ*" ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਇਸਤਰੀ ਵੱਲੋਂ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ (ਜਾਂ ਫਿਰ ਤਾਬਿਆ ਬੈਠਣ) ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਹ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਐਸਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ-ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ (ਗੁਰੂ) ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਹੋਏ । ਪਰ, ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਹੀ ਸਮਝੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਵੈਸੇ, ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੀ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਭਾਵ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਤਰੀਆਂ (ਗੁਰੂ) ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਜੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਮਨਾਹੀ ਲਿੱਖਣ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ।

ਇੱਕ ਹੋਰ ਪੰਕਤੀ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਜੋ ਸਿਖ ਨਾਰੀ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।*"

ਜੇ ਲੋੜ ਪਏ, ਤਾਂ ਇੱਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਵਿਅਕਤੀ ਕੇਵਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਦਾ ਹੀ ਜੂਠਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਕੋਈ ਨਾਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਹਰਜ਼ ਨਹੀਂ । ਜੇ ਨਾਰੀ ਦਾ ਅਰਥ ਇੱਥੇ 'ਪਤਨੀ' ਕਰੀਏ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਤਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਤੱਕ ਦੇ ਸਾਂਝੇਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਣਾ ਕਿਵੇਂ ਅਨੁਚਿਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? 'ਪਤੀ-ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ' ਦੀ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਇਸਤਰੀ ਜੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੂਠਾ ਭੋਜਨ ਆਦਿ ਨਹੀਂ ਖੁਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਉਸ ਦਾ ਨਿਜੀ ਮਾਮਲਾ ਹੈ ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ, "*ਭੰਡਿ ਜੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਮੰਗਣੁ ਵੀਆਹੁ ॥ ਭੰਡਹੁ ਹੋਵੈ ਦੋਸਤੀ ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ ਰਾਹੁ ॥ ਭੰਡੁ ਮੁਆ ਭੰਡੁ ਭਾਲੀਐ ਭੰਡਿ ਹੋਵੈ ਬੰਧਾਨੁ ॥ ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ ॥ ਭੰਡਹੁ ਹੀ ਭੰਡੁ ਊਪਜੈ ਭੰਡੈ ਬਾਝੁ ਨ ਕੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਭੰਡੈ ਬਾਹਰਾ ਏਕੋ ਸਚਾ ਸੋਇ ॥ ਜਿਤੁ ਮੁਖਿ ਸਦਾ ਸਾਲਾਹੀਐ ਭਾਗਾ ਰਤੀ ਚਾਰਿ ॥ ਨਾਨਕ ਤੇ ਮੁਖ ਊਜਲੇ ਤਿਤੁ ਸਚੈ ਦਰਬਾਰਿ ॥*" [੪੬]

[੪੬] ਸਲੋਕੁ, ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਆਸਾ, ਪੰਨਾ ੪੭੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ । ਇੱਥੇ ਭੰਡ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨਾਰੀ ।

ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਫੇਰੀ ਬੈਠੇ ਕੁੱਝ ਅਖੌਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਵੀ ਨਾਰੀ ਬਾਰੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਧੁੰਧਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਹੀ ਸਰਵੋਤਮ ਹੈ ਤੇ ਨਾਰੀ ਇਸ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਨਾਰੀ ਬਾਰੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪੱਖ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ : -

"ਪੇਵਕੜੇ ਘਰਿ ਲਾਡੁਲੀ ਮਾਊ ਪੀਊ ਖਰੀ ਪਿਆਰੀ।
ਵਿਚਿ ਭਿਰਾਵਾਂ ਭੈਨੜੀ ਨਾਨਕ ਦਾਦਕ ਸਪਰਵਾਰੀ।
ਲਖਾਂ ਖ਼ਰਚ ਵਿਆਹੀਐ, ਗਹਣੇ ਦਾਜੁ ਸਾਜੁ ਅਤਿ ਭਾਰੀ।
ਸਾਹੁਰੜੈ ਘਰਿ ਮੰਨੀਐ ਸਣਖਤੀ ਪਰਵਾਰ ਸਧਾਰੀ।
ਸੁਖ ਮਾਣੈ ਪਿਰੁ ਸੇਜੜੀ ਛਤੀਹ ਭੋਜਨ ਸਦਾ ਸੀਗਾਰੀ।
ਲੋਕ ਵੇਦ ਗੁਣੁ ਗਿਆਨ ਵਿਚਿ ਅਰਧ ਸਰੀਰੀ ਮੋਖ ਦੁਆਰੀ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਨਿਹਚਉ ਨਾਰੀ ॥੧੬॥" [੪੭]

ਨਾਰੀ ਤਾਂ ਪੇਕੇ ਘਰ ਦੀ ਲਾਡਲੀ ਹੈ, ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਭੈਣ ਹੈ। ਨਾਨਕਿਆਂ ਦਾਦਕਿਆਂ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਬੜੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸੁੱਖ ਭੋਗਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਇੰਨੀ-ਕੁ ਹੀ ਉਪਮਾ ਕਰਨੀ ਵੀ ਬੇ-ਇਨਸਾਫ਼ੀ ਹੋਏਗੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਨਾਰੀ ਨੂੰ 'ਅਰਧ ਸਰੀਰੀ ਮੋਖ ਦੁਆਰੀ' ਆਖ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। 'ਅਰਧ ਸਰੀਰੀ ਮੋਖ ਦੁਆਰੀ' ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਨਾਰੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਦੀ ਜਾਂ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ 'ਅਰਧ ਸਰੀਰੀ ਮੋਖ ਦੁਆਰੀ' ਅਤੇ 'ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਨਿਹਚਉ ਨਾਰੀ' ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਨਾਰੀ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਪਰਤੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਔਰਤ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਆਖਣਾ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਇਹ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਹੀ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਲਿੱਖਿਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਿੱਤੀ। ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਭਗੌੜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਮਤਿ ਦੇ ਆਗੂਆਂ

---

[੪੭] ਪਉੜੀ ੧੬, ਵਾਰ ੫, ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ।

ਵਜੋਂ ਉਭਰਨ ਕਾਰਣ ਨਾਰੀ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਵਾਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਸਿੱਖ-ਸਾਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਮੂਲ ਪਾਠ)

ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਅਬਿਨਾਸੀ ਜੀ[੪੮] ਕਾ ਬਚਨ ਹੈ, ਜੋ ਸਰਬਤਿ ਸੰਗਤਿ ਮੇਰਾ ਖ਼ਾਲਸਾ[੪੯] ਹੈ, ਸਰਬਤਿ ਨੂੰ ਰਹਿਤ ਗੁਰੂ ਕੀ ਕਮਾਵਣੀ ਪਰਵਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਜੋ ਮੁਕਤੇ ਸਿਖ ਗੁਰਮੁਖ ਬਰੋ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਅਬਿਨਾਸੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰਿ ਹੋਸਨਿ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਬਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਏਕ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਕਾ ਚਿੱਠਾ[੫੦] ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਕਾ ਹੋਵੈ, ਸੋ ਗੁਰੂ ਕੀ ਰਹਤ ਪਰ ਚਲੇ। ਰਹਿਤ ਸਿਖ ਕੀ ਇਹੁ ਹੈ: -

ਬ੍ਰਹਮੇ[੫੧] ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ[੫੨] ਕੀ ਕਾਣ ਨ ਕਰੈ, ਆਪਣੇ ਗੁਰਾਂ ਕੇ ਬਚਨ ਮੰਨੇ। ਅੱਗੇ ਜੋ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਸੋ ਆਪਣੇ ਗੁਰਾਂ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਸਾਖ[੫੩] ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਹੈ ਗ੍ਰੰਥ[੫੪] ਬੀਚ, "*ਬਲਿਹਾਰੀ ਗੁਰ ਆਪਣੇ ਦਿਉਹਾੜੀ ਸਦ ਵਾਰ ॥ ਜਿਨਿ ਮਾਣਸ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਕੀਏ ਕਰਤ ਨ ਲਾਗੀ ਵਾਰ ॥*"[੫੫]

---

[੪੮] ਭਾਵ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ।

[੪੯] ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਖ਼ਾਲਿਸਹ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, 'ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਾ ਹੋ ਕੇ, ਸਿੱਧਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹੋਵੇ'। ਸਿੱਖ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ 'ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਥਾ' ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਲਈ ਮਸੰਦ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਸੰਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹ ਮਸੰਦ ਹੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਦਸਵੰਧ ਆਦਿ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, 'ਮਸੰਦ' ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਆਮ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਚੋਲੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਥਾ ਵਿੱਚ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਕੋਈ ਵਿਚੋਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਸੰਗਤ ਸਿਧਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਧੀਨ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਗਤ 'ਗੁਰੂ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ' ਕਹੀ ਗਈ। ਭਾਵ, ਗੁਰੂ-ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸੰਗਤ-ਪਰਜਾ ਦਰਮਿਆਨ ਕੋਈ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

[੫੦] ਖਰੜਾ।

[੫੧] ਭਾਰਤੀ ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਣਿਤ ਇੱਕ ਦੇਵਤਾ। ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਹੀ ਇਸ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇਵਤਾ ਦਾ ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ, "*ਬ੍ਰਹਮਾ ਵੇਦੁ ਪੜੈ ਵਾਦੁ ਵਖਾਣੈ ॥ ਅੰਤਰਿ ਤਾਮਸੁ ਆਪੁ ਨ ਪਛਾਣੈ ॥*" (ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੩, ਪੰਨਾ ੨੩੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

[੫੨] ਇਸਲਾਮ ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਬਾਨੀ ਇੱਕ ਪੈਗ਼ੰਬਰ।

[੫੩] ਸ਼ਾਕਸ਼ਯ, ਗਵਾਹੀ।

[੫੪] ਭਾਵ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

ਤਾਂ ਤੇ ਲੋਕ[੫੬] ਅਰੁ ਪਰਲੋਕ[੫੭] ਬੀਚ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਹੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਹੈ । ਸੋ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਰਹਿਤ ਰਖਣੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ । ਜੋ ਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਹਜ਼ੂਰੀ[੫੮] ਦੀਦਾਰ[੫੯] ਵਾਸਤੇ ਆਵਨ[੬੦] ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਖਾਂ ਮੁਕਤਿਆਂ ਪਾਸ ਦੀਦਾਰ ਜਾਵਨ[੬੧], ਤਾਂ ਸਿਖ ਮੁਕਤੇ, ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖੀ ਕਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ[੬੨] । ਜੋ ਸਿਖ ਵਾਸੀਆਂ ਵਾਲੇ ਆਵਨ ਇਹੁ ਰਹਿਤ ਮੰਨਕੇ ਚਲੇ ਜਾਵਨ । ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਕਲਪ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਬਹੁਤ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਟੁਰੀ । ਜੋ ਮੁਕਤੇ ਸਿੰਘ ਏਹੁ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੈਨਿ । ਜੋ ਸਿਖ ਨਾਲਿ ਨਾਤਾ[੬੩] ਕਰੈ । ਨਾ ਦੇਖੈ ਖਤ੍ਰੀ, ਨਾ ਦੇਖੈ ਸੂਦ ਕਿ ਵੈਸ਼ ਹੈ[੬੪] । ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਕਾ ਦੇਖੈ, ਜਾਤਿ ਬਰਨੁ[੬੫] ਨ ਦੇਖੈ । ਅਤੇ ਜੰਞੂ[੬੬] ਟਿੱਕਾ[੬੭] ਧੋਤੀ[੬੮] ਕ੍ਰਿਆ-ਕਰਮ ਕੋਈ ਨ ਕਰੈ । ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹੇ, ਕਾਰਜ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨਾ ਸੱਦੇ, ਅਨੰਦ ਪੜ੍ਹ ਲਏ[੬੯] । ਤੁਰਕ ਦੀ ਸੰਗਤ ਭੇਟਾ ਨਾ ਕਰੈ । ਏਹੁ ਚਰਚਾ ਬਹੁਤ ਹੋਈ । ਮੁਸੱਦੀਆਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਂ ਆਖਿਆ, ਜੋ ਮੁਕਤੇ ਸਿਖ ਏਹੁ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੈਨਿ । ਬਚਨ ਗੁਰੂ ਕੇ ਨਾਲਿ ਆਖਦੇ ਹੈਨਿ । ਤਾਂ ਮੁਸੱਦੀ ਸਿਖ ਜੋ ਭਲੇ ਹੈਸਨ, ਸੋ ਮੁਕਤਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸ ਆਏ, ਅਰੁ ਕਹਿਆ, 'ਤੁਮ ਕਿਸ ਬਾਤ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਤੇ ਹੋ?' ਤਾਂ ਮੁਕਤਿਆਂ ਸਿਖਾਂ ਆਖਿਆ, 'ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਗਤੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਸਹੁੰ । ਪੰਥ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲੋਂ

---

[੫੫] ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਆਸਾ, ਪੰਨਾ ੪੬੨, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੫੬] ਇਹ ਜੀਵਨ/ਸੰਸਾਰ ।

[੫੭] ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਜੀਵਨ/ਸੰਸਾਰ ।

[੫੮] ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਵਿੱਚ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ।

[੫੯] ਦਰਸ਼ਨ, ਦੇਖਣਾ ।

[੬੦] ਆਉਂਦੇ ਸਨ ।

[੬੧] (ਜਦੋਂ) ਜਾਂਦੇ ਸਨ ।

[੬੨] ਕਰਦੇ ਸਨ ।

[੬੩] ਰਿਸ਼ਤਾ. ਵਿਆਹ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਨਾ ।

[੬੪] ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਵਰਣ-ਵਿਵਸਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਚਾਰ ਵਰਣ ਹਨ: - ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖਤਰੀ, ਵੈਸ਼ ਅਤੇ ਸ਼ੂਦਰ । ਵਰਣ-ਵਿਵਸਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਵਰਣ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵਰਣ/ਜਾਤ ਆਦਿ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

[੬੫] ਵਰਣ ।

[੬੬] ਭਾਰਤੀ ਸਨਾਤਨ ਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਖਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਵੈਸ਼ਾਂ ਦੀ ਗੁਰ-ਦੀਖਿਆ ਪੱਧਤੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੂਤ ਦਾ ਬਣਿਆ ਜੰਞੂ ਗਲ਼ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੰਞੂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

[੬੭] ਤਿਲਕ । ਮੱਥੇ ਅਤੇ ਜਿਸਮ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਇੱਕ ਚਿੰਨ੍ਹ । ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਗੱਦੀ-ਨਸ਼ੀਨ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਤਿਲਕ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਰਸਮ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ । ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਕਈ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਰਾਜ-ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਣ ਲੱਗਿਆਂ ਤਿਲਕ ਲਗਵਾਇਆ । ਸਿੱਖ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਉੱਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਤਿਲਕ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਗੁਰਿਆਈ ਤਿਲਕ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ।

[੬੮] ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਪਹਿਰਾਵਾ । ਇਹ ਇੱਕ ਅਣ-ਸੀਤਾ ਕਪੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਮਰ ਤੋਂ ਹੇਠਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਢੱਕਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਖ਼ਾਲਸਾ ਧੋਤੀ ਨਹੀਂ ਬੰਨ੍ਹਦਾ, ਬਲਕਿ ਕੱਛਹਿਰਾ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

[੬੯] ਭਾਵ, ਵੈਦਿਕ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਹ ਦੀ ਰਸਮ ਨਾ ਕਰੇ, ਬਲਕਿ 'ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ' ਦੀ ਰੀਤੀ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰੇ ।

ਜੁਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਰਹਿਤ ਭੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਜੁਦਾ ਹੈ ।' ਮੁਸੱਦੀਆਂ ਸਿਖਾਂ ਆਖਿਆ, 'ਤੁਸੀਂ ਹੱਛੀ ਆਖਦੇ ਹੋ । ਪਰ ਗੁਰਾਂ ਕੇ ਬਚਨਾਂ ਨਾਲ ਆਖਹੁ, ਤਾਂ ਸਭ ਮੰਨਣਗੇ । ਬਿਨਾਂ ਖਾਵੰਦ[70] ਬਚਨ ਸਿਖ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ । ਤੁਸੀਂ ਹਜ਼ੂਰਿ ਅਰਦਾਸ ਕਰੋ, ਜੋ ਸਿਖ ਸਰਬ ਮੰਨ ਲੈਸਨਿ।' ਤਾਂ ਸਿਖਾਂ ਮੁਕਤਿਆਂ ਇਕ ਕਾਗਦ[71] ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਰਹਿਤ ਦਾ । ਮੁਸੱਦੀਆਂ ਕਹਿਆਂ, 'ਹਜ਼ੂਰਿ ਰੋਬਰੋ[72] ਖਾਵੰਦ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਂਇ ਸੁਣਾਵਾਂਗੇ । ਅਗੈ ਜੋ ਹੁਕਮੁ ਕਰਹਿੰਗੇ, ਸੋ ਪਰਵਾਨ ।' ਤਾਂ ਮੁਕਤਿਆਂ ਆਖਿਆ, 'ਸਮਾਂ ਦੇਖ ਕੈ ਸੁਨਾਵਣਾ ।' ਮੁਸੱਦੀਆਂ ਕਹਿਆ, 'ਸਮਾਂ ਦੇਖ ਕੈ ਸੁਣਾਵਾਂਗੇ । ਪਰ ਖਾਵੰਦ ਸਭਨਾਂ ਘਟਾਂ[73] ਕਾ ਮਾਲਕ ਹੈ, ਜੇ ਖਾਵੰਦ ਉਪਰਿ ਦਸਖ਼ਤ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਪਰਵਾਣ ਹੋਸੀ ।'

ਸੋ ਮੁਸੱਦੀ ਸਿਖ ਲੈ ਆਏ । ਸਮਾਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਾਗਦ ਪੜ੍ਹਿ ਸੁਣਾਇਆ ਤਾਂ ਬਚਨ ਹੋਇਆ, "ਅਸਾਂ ਪੰਥ ਧਰਮ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਭਰਿਸ਼ਟ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ" । ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਕਾ ਬਚਨ ਹੈ, "*ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਸਭ ਇਕ ਵਰਨ ਹੋਈ ਧਰਮ ਕੀ ਗਤਿ ਰਹੀ ॥*"[74]

ਬਚਨ ਹੋਇਆ, "ਚਾਰੇ ਬਰਨ ਏਕੋ ਭਾਈ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਨਾਤਾ ਚਹੁੰ ਬਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਇਕੋ ਜੇਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਕਲਪ ਨਾਹੀ ਕੋਇ" ।

ਬਚਨ ਹੋਇਆ, "ਮੁਕਤੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਾਨ, ਇਹ ਕਰਨ ਸੋ ਪਰਵਾਨ" ।

ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਮੁਕਤਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ, ਰਹਿਤ ਦਾ, "ਭਾਈ, ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਾਖ ਨਾਲਿ ਰਹਿਤ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਬਣਾਵੋ" । ਤਾਂ ਮੁਕਤਿਆਂ ਕਹਿਆ, "ਜੀ, ਜੰਤ ਹਾਂ ਅਸੀਂ, ਤੂੰ ਹੈ ਖਾਵੰਦ, ਤੇਰੇ ਰਿਦੇ ਕੀ ਕਿਆ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ?"

ਬਚਨ ਹੋਇਆ 'ਤੁਸਾਡੀਆਂ ਰਸਨਾ ਉਪਰਿ ਹਉਂ[75] ਹਾਂ । ਬੁੱਧਿ ਨਾਲ ਅਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਕੀ ਸਾਖ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੋ ।'

ਤਾਂ ਮੁਕਤਿਆਂ ਭੈਮਾਨ ਹੋਇਕੈ ਸਿਖੀ ਦੀਆਂ ਰਹਿਤਾਂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੀ ਸਾਖ ਨਾਲ ਲਿਖੀਆਂ । ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰਿ ਲੈ ਆਏ । ਬਚਨ ਹੋਇਆ, "ਪੜ੍ਹਿ ਸੁਨਾਓ" । ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਪੜ੍ਹਿ ਸੁਣਾਇਆ ।

---

[70] ਪਤੀ, ਮਾਲਕ, ਇੱਥੇ ਭਾਵ ਹੈ, 'ਗੁਰੂ', ਜੋ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ।

[71] ਕਾਗ਼ਜ਼ ।

[72] ਰੂ-ਬ-ਰੂ. ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ ।

[73] ਦਿਲਾਂ ।

[74] ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੬੬੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[75] ਮੈਂ ।

ਤਾਂ ਬਚਨ ਹੋਇਆ, "ਹੱਛਾ ਲਿਖਿਆ ਜੇ" । ਕੁਛੁ ਥੋੜਾ ਹੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਸੁਣਕੇ ਸਹੀ ਪਾਇ ਦਿਤੀ[੭੬] । ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ । ਸੰਮਤੁ ਸਤਾਰਾਂ ਸੌ ਸਤਵੰਜਾ, ਜੇਠ ਦਿਨ ਸੱਤਵੀਂ । ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਜੇ ਕੋ ਨਕਲ ਉਤਾਰੇਗਾ, ਸੋ ਸਹੀ ਪਵਾਇ ਲੈਣੀ । ਏਹੁ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਹਜ਼ੂਰੀ ਹੈ ਜੋ ਕੋਇ ਸਿਖ ਹੋਵੇਗਾ, ਸੋ ਹੋਰੁ ਮਨੋਂ ਉਕਤਿ ਨਾਲ ਨਾ ਰਲਾਵੇਗਾ । ਮ੍ਰਿਜਾਦਾ[੭੭] ਨਾਲਿ ਤੁਰੇਗਾ, ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਸਿਖਾਂ ਬਿਚਾਰ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਅੜੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ।

ਅਥ ਰਹਿਤ

ਗੁਰ ਪ੍ਰਮਾਣ, "*ਰਹਤ ਰਹਤ ਰਹਿ ਜਾਹਿ ਬਿਕਾਰਾ*"[੭੮] । ਜਿਸ ਰਹਿਤ ਕੀਤਿਆਂ ਬਿਕਾਰ ਨਾ ਹੋਵਨਿ, ਤਿਸਕਾ ਨਾਮ ਰਹਿਤ ਹੈ । ਸਾਖ ਗਰੰਥ ਜੀ ਕੀ, "*ਐਸੀ ਰਹਤ ਰਹਉ ਹਰਿ ਪਾਸਾ ॥*"[੭੯]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਹੋਵੈ, ਸੋ ਐਸੀ ਰਹਿਤ ਦੀ ਖੋਜਣਾ ਕਰੈ, ਜੇਹੜੀ ਰਹਿਤ ਸਾਹਿਬ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਆਵੈ । ਸਾਖ, "*ਕਹਤਿਅਹ ਕਹਤੀ ਸੁਣੀ ਰਹਤ ਕੋ ਖੁਸੀ ਨ ਆਯਉ ॥*"[੮੦] ਕਹਿੰਦੀ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਰਹਿਤ ਗੁਰੂ ਕੀ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਂਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਰਹਿਤ ਕੀ ਖੋਜਣਾ ਕਰੈ । ਤਬ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਹੋਇ ਹੈ ।

ਜੋ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਹੋਇ ਕੇਸਧਾਰੀ ਅਥਵਾ ਸਹਜਧਾਰੀ[੮੧], ਸੋ ਪ੍ਰਾਤ ਸਮੇਂ ਇਸਨਾਨ ਅਥਵਾ ਪੰਜ ਇਸਨਾਨ[੮੨] ਕਰੈ । ਪੰਜ ਵੇਰੀ 'ਜਪੁਜੀ'[੮੩] ਪੜੈ । ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਾ ਬਚਨੁ ਹੈ । ਪੰਜ ਵੇਰੀ 'ਜਪੁਜੀ' ਕੇ ਪੜ੍ਹਨੇ

---

[੭੬] ਦਸਤਖ਼ਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ।

[੭੭] ਮਰਯਾਦਾ/ਮਰਿਆਦਾ ।

[੭੮] ਗਉੜੀ, ਬਾਵਨ ਅੱਖਰੀ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੨੫੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ । ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵੱਲੋਂ ਸੰਪਾਦਤ ਪੁਸਤਕ 'ਰਹਿਤਨਾਮੇ' ਵਿੱਚ ਅਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ "ਰਹਤ ਰਹਿਤ ਰਹਿ ਜਾਇ ਬਿਕਾਰਾ" ਦਰਜ ਹੈ ।

[੭੯] ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੩੨੭, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ । ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵੱਲੋਂ ਸੰਪਾਦਤ ਪੁਸਤਕ 'ਰਹਿਤਨਾਮੇ' ਵਿੱਚ ਅਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ "ਐਸੀ ਰਹਿਤ ਰਹਉ ਗੁਰ ਪਾਸਾ" ਦਰਜ ਹੈ ।

[੮੦] ਭੱਟ ਭਿੱਖਾ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੩੯੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੮੧] ਦੇਖੋ ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚਲਾ ਲੇਖ 'ਸਹਿਜਧਾਰੀ' ।

[੮੨] ਦੋ ਹੱਥ, ਦੋ ਪੈਰ ਅਤੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਧੋਣ ਨੂੰ 'ਪੰਜ ਇਸ਼ਨਾਨਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੂਰਾ ਇਸਨਾਨ ਕਰੇ, "*ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਜੋ ਸਿਖੁ ਅਖਾਏ ਸੁ ਭਲਕੇ ਉਠਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵੈ ॥ ਉਦਮੁ ਕਰੇ ਭਲਕੇ ਪਰਭਾਤੀ ਇਸਨਾਨੁ ਕਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰਿ ਨਾਵੈ ॥*" (ਮਹਲਾ ੪, ਸਲੋਕ, ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੩੦੫) । ਸਰੀਰ ਤੰਦਰੁਸਤ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਇਸਨਾਨਾ ਕਰ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਹਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

[੮੩] ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਪਹਿਲੀ ਬਾਣੀ । ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ 'ਨਿਤਨੇਮ' ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ' ਸਮੇਂ ਵੀ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ ।

ਕਰਿ ਬੁੱਧਿ ਉਜੱਲ ਹੋਂਦੀ ਹੈ । ਉਪਰੰਤ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਕੰਠ[੮੪] ਹੋਇ, ਸੋ ਪੜ੍ਹੈ । ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਹਥ ਜੋੜ ਕਰਿ ਅਰਦਾਸਿ ਕਰੈ ।

ਫੇਰ ਧਰਮਸਾਲ[੮੫] - ਜਿਥੇ ਕਥਾ[੮੬] ਸਬਦ, ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਪੜ੍ਹੀਐ, ਤਹਾਂ - ਜਥਾ ਸਕਤਿ[੮੭] ਹਾਥਿ[੮੮] ਵਿਖੇ ਕੁਛ ਲੈ ਕਰਿ ਜਾਏ ਫੁਲ, ਫਲ, ਪੈਸਾ, ਕਉਡੀ, ਦਾਣੇ, ਮੱਥਾ ਟੇਕੇ । ਫਿਰ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰੇ, ਜੇਹੀ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੇਵੇ ।

ਜਦ ਪ੍ਰਸਾਦਿ[੮੯] ਖਾਵਣੈ ਆਵੈ ਤਾਂ ਜਥਾ ਸ਼ਕਤਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਏਕ ਗਰਾਸ ਅਰਪਨ ਕਰੇ, ਚਉਂਕੇ[੯੦] ਵਿਖੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਬੈਠੇ ਅਰਥ ਗੁਰੂ ਕੇ ।[੯੧] ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਹੈ, "*ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਥਹੁ ਦੇਇ ॥ ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ ॥*"[੯੨]

ਜੋ ਗੁਰਾਂ ਕਾ ਸਿਖ ਹੋਇ ਫੇਰ ਰਹਿਰਾਸ ਸਮੇਂ 'ਸੋ ਦਰੁ'[੯੩] ਪੜ੍ਹੈ, ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਖੇ ਜਾ ਕਰਿ । ਅਰੁ ਜੇਕਰਿ ਧਰਮਸਾਲ ਪਹੁੰਚ ਨਾ ਹੋਇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰਿ ਬੈਠਉ ਵਿਚਾਰ ਕਰੈ । ਰਾਤੀਂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕੈ, ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਖੇ ਜਾਇ ਬੈਠ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨੁ - ਗੋਬਿੰਦ[੯੪] ਕਾ ਜਸੁ ਸੁਣੈ । ਪ੍ਰਮਾਣ, "*ਪਹਿਲੈ ਪਹਿਰੈ ਫੁਲੜਾ ਫਲੁ ਭੀ ਪਛਾ ਰਾਤਿ ॥ ਜੋ ਜਾਗੰਨਿ ਲਹੰਨਿ ਸੇ ਸਾਈ ਕੰਨੋ ਦਾਤਿ ॥*"[੯੫]

ਜੇਕਰ ਸਿਖ ਕਬੀਲਦਾਰ[੯੬] ਹੋਇ ਤਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਾਥ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਤੇ ਪਿਛਲਾ ਪਹਿਰ (ਰਾਤਿ ਦੇ) ਸੰਗ ਨ ਕਰੈ । ਵਿਚਲੇ ਦੋ ਪਹਿਰ ਬਿਲਾਸ ਦੇ ਹੈਨਿ, ਪਿਛਲੀ ਰਾਤਿ ਉਠ ਕੇ ਬੀੜੀ ਕਰੈ, ਇਸਨਾਨ ਕਰੇ ਅਥਵਾ ਪੰਜ ਇਸਨਾਨ ਕਰੈ । ਅਰੁ ਜੋ ਨਾਰੀ ਸਾਥ ਸੰਗ ਕਰੈ ਤਾਂ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਸਾਥ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੇ ਜ਼ਰੂਰ ।

---

[੮੪] ਜ਼ਬਾਨੀ ਯਾਦ ।

[੮੫] ਧਰਮ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ 'ਧਰਮਸਾਲ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਅੱਜ-ਕਲ੍ਹ ਇਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

[੮੬] ਸਿੱਖ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ 'ਕਥਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਿੱਖ ਮਤਿ ਵਿੱਚ ਕਥਾ ਦੀ ਬੜੀ ਪੁਰਾਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ ।

[੮੭] ਸਮੱਰਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ।

[੮੮] ਹੱਥ ।

[੮੯] ਪ੍ਰਸਾਦਾ, ਰੋਟੀ। ਭਾਵ, ਭੋਜਨ ।

[੯੦] ਰਸੋਈ, ਭਾਵ ਭੋਜਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ।

[੯੧] ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਵੰਡ ਕੇ ਛਕੇ ।

[੯੨] ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਸਾਰੰਗ, ਪੰਨਾ ੧੨੪੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੯੩] ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਿਤਨੇਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਬਾਣੀ ।

[੯੪] ਵਾਹਿਗੁਰੂ ।

[੯੫] ਸਲੋਕ ਫ਼ਰੀਦ, ਪੰਨਾ ੧੩੮੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੯੬] ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲਾ, ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ । ਇੱਥੇ ਭਾਵ ਹੈ ਸ਼ਾਦੀ-ਸ਼ੁਦਾ/ਵਿਆਹਿਆ ਹੋਇਆ ।

ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤਿ[੯੭] ਪੜ੍ਹੈ ।

ਜੋ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਹੋਵੈ ਪੰਜਾਂ ਨਾਲਿ ਨਾਤਾ ਨ ਕਰੈ[੯੮] । ਵਰਤਣ[੯੯] ਭੀ ਨਾ ਕਰੈ - ਪਹਿਲੇ ਮੀਣੇ, ਦੂਜੇ ਰਾਮਰਾਈਏ, ਤੀਜੇ ਕੁੜੀਮਾਰ, ਚਉਥੇ ਭੱਦਣੀ[੧੦੦], ਪੰਜਵੇਂ ਮਸੰਦ ।[੧੦੧] ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਨਬੰਧੀ ਹੈਨਿ, ਤਾਂ ਭੀ ਇਹ ਨਿੰਦਾ ਕਰਕੇ ਦੁਸ਼ਟ ਹੋਏ ਹੈਨਿ । ਜੈਸੇ ਦਰਖ਼ਤ ਵਿਚਹੁੰ ਫਲ ਪਤ੍ਰ ਟਾਸ ਨਿਕਸਦੇ[੧੦੨] ਹੈਨਿ ਅਤੇ ਕੰਡੇ ਭੀ ਵਿਚਹੁੰ ਹੀ ਨਿਕਸਦੇ ਹੈਨਿ । ਸੋ ਏਹੁ ਕੰਡੇ ਹੈਨਿ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਸ਼ਰਾਬ ਨ ਪੀਵੈ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਝੂਠਾ ਮਦੁ ਮੂਲਿ ਨਾ ਪੀਚਈ ਜੇ ਕਾ ਪਾਰਿ ਵਸਾਇ ॥*" [੧੦੩]

ਅਤੇ ਪੰਜਾਂ ਨਾਲਿ ਮੇਲ ਕਰੇ - ਕੱਛ[੧੦੪], ਕ੍ਰਿਪਾਨ, ਕੇਸ, ਬਾਣੀ, ਸਾਧਸੰਗਤਿ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਵਸ ਲਗਦੇ[੧੦੫] ਬਿਖਿਆ[੧੦੬] ਕਾ ਵਣਜ[੧੦੭] ਭੀ ਨਾ ਕਰੇ ।

---

[੯੭] ਰੋਜ਼, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ।

[੯੮] ਵਿਆਹ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਨਾ ਕਰੇ ।

[੯੯] ਸਮਾਜਿਕ ਵਰਤੋਂ-ਵਿਹਾਰ ।

[੧੦੦] ਭੱਦਣ/ਹਜਾਮਤ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ।

[੧੦੧] ਦੇਖੋ ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚਲਾ ਲੇਖ 'ਪੰਜ ਮੇਲ' । "*ਮੀਣਾ ਔਰ ਮਸੰਦੀਆ, ਮੋਨਾ ਕੁੜੀ ਜੋ ਮਾਰ । ਹੋਇ ਸਿਖ ਵਰਤਨ ਕਰਹਿ, ਅੰਤ ਕਰੇਗਾ ਖੁਆਰ ।*" ਅਤੇ "*ਕੁੜੀਮਾਰ ਮਸੰਦ ਜੋ, ਮੀਣੇ ਕਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ । ਲਏ ਜੁ ਇਨ ਕੇ ਹਾਥ ਕਾ, ਜਨਮ ਗਵਾਵਹਿ ਬਾਦ ।*" ('ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ') ।

[੧੦੨] ਨਿਕਲਦੇ, ਭਾਵ 'ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ' ।

[੧੦੩] ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੩, ਬਿਹਾਗੜੇ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੫੫੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ । ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵੱਲੋਂ ਸੰਪਾਦਤ ਪੁਸਤਕ 'ਰਹਿਤਨਾਮੇ' ਵਿੱਚ ਅਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ "ਐਸਾ ਮਦ ਮੂਲ ਨਾ ਪੀਜਈ ਜੇਕਾ ਪਾਰ ਵਸਾਇ" ਦਰਜ ਹੈ । ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਿਤ 'ਗੁਰਮਤ ਮਾਰਤੰਡ' ਵਿੱਚ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦਾ ਪਾਠਾਂਤਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, "*ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਸ਼ਰਾਬ ਕਬੀ ਨ ਪੀਵੇ, ਸਾਖ 'ਜਿਤੁ ਪੀਤੈ ਮਤਿ ਦੂਰਿ ਹੋਇ ਬਰਲੁ ਪਵੈ ਵਿਚਿ ਆਇ'* । (ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੩, ਬਿਹਾਗੜੇ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੫੫੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) । ਦੋਵੇਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਇੱਕ ਹੀ ਸਲੋਕ ਵਿੱਚੋਂ ਹਨ ।

[੧੦੪] ਕੱਛਹਿਰਾ । ਇਹ ਲੱਕ ਤੋਂ ਹੇਠਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਢਕਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੋਹਰੀਦਾਰ ਤੇ ਰੇਬਦਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਭਾਂਵੇਂ ਕੱਛਹਿਰੇ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਗੋਡੇ ਤੋਂ ਨੀਂਵਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਗੁਰਮਤ ਮਾਰਤੰਡ' ਦੇ ਇੱਕ 'ਫ਼ੁਟ ਨੋਟ' ਵਿੱਚ 'ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦੁਰ' ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਲਿੱਖਦੇ ਹਨ, "ਦੱਖਣੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕੱਛਾਂ ਦਸ-ਦਸ ਗਜ਼ ਲੰਮੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧੋਣ ਵੇਲੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਨਾਲ਼ਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ" । ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੋਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਿੱਖ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਮੀਟਰ ਕਪੜੇ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੱਛਹਿਰਾ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ । ਆਮ ਸਿੱਖ ਇਸ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਕਛਹਿਰਾ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਇਕ ਮੀਟਰ ਕਪੜੇ ਤੋਂ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਕੱਛਹਿਰਾ ਤੇੜ ਢਕਣ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਪਹਿਰਾਵਾ ਸੀ, ਭਾਵ ਕੱਛਹਿਰੇ ਦੇ ਉਪੱਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪਹਿਰਾਵਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅੱਜ-ਕਲ੍ਹ ਵੀ ਕਈ ਸਿੱਖ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਿੰਘ ਕੱਛਹਿਰੇ ਦੇ ਉਪੱਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਪੜਾ ਨਹੀਂ

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਬਿਖਿਆ ਨਾ ਪੀਵੈ । ਭਾਵੈਂ ਸਹਜਧਾਰੀ ਹੋਵੈ, ਤਾਂ ਭੀ ਨਾ ਵਰਤੇ । ਨਾ ਨਸਵਾਰ[੧੦੮] ਲੇਵੈ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਨੇ ਬੈਠੇ, ਹਥ ਪੈਰ ਧੋਇ ਲਏ । ਚੁਪ ਕਰਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਜਾਏ ਅਦਬ ਨਾਲਿ। ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪਾਂਵਦਾ[੧੦੯] ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਕਰੈ । ਕਿਸੈ ਆਏ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਦਾ ਉਠੈ ਨਾਹੀ । 'ਸਤਿਨਾਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਆਖ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪਾਏ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਕਾ ਦਾਤਾ ਹੈ । ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਗੁਰਾਂ ਕੇ ਸਮ ਤੁਲ ਜਾਣੈ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਕੀ, "*ਆਸਣੁ ਲੋਇ ਲੋਇ ਭੰਡਾਰੁ ॥ ਜੋ ਕਿਛੁ ਪਾਇਆ ਸੁ ਏਕਾ ਵਾਰ ॥ ਕਰਿ ਕਰਿ ਵੇਖੈ ਸਿਰਜਣਹਾਰੁ ॥ ਨਾਨਕ ਸਚੇ ਕੀ ਸਾਚੀ ਕਾਰ ॥*"[੧੧੦]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਹੋਇਕੈ ਤੁਰਕਣੀ[੧੧੧] ਨਾਲ ਸੰਗ ਨਾ ਕਰੈ, ਤੁਰਕ ਨਾਲਿ ਦੋਸਤੀ ਭੀ ਨਾ ਕਰੈ ਅਤੇ ਵਿਸਾਹੁ ਭੀ ਨਾ ਕਰੈ । ਤੁਰਕ ਦੇ ਹਥਹੁੰ ਪਾਣੀ ਨ ਪੀਵੈ । ਤੁਰਕ ਨਾਲ ਰਲਿ ਨਾ ਸਵੈ । ਤੁਰਕ ਦੀ ਸੁਗੰਦ[੧੧੨] ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਨ ਕਰੈ । ਤੁਰਕ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਗਿਆਨ-ਚਰਚਾ ਸੁਣ ਕੇ ਮੋਹਿਤ ਨ ਹੋਇ । ਇਕ-ਸਫਾ ਬੈਠਿਆਂ ਤੁਰਕ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਨ ਖਾਏ । ਜੇਹਾ ਨਾਲ ਰਲਿ ਖਾਧਾ, ਤੇਹਾ ਇਕ-ਸਫਾ ਬੈਠੇ । ਤੁਰਕ ਨੂੰ ਧਰਮ-ਕਰਮ, ਗਊ-ਦੋਖੀ[੧੧੩] ਜਾਣੇ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਚਨੁ ਹੈ, "*ਸਕਲ ਮਲੇਛ ਕਰਹੁ ਰਣਿ ਘਾਤਾ ॥*"[੧੧੪]

ਪਾਉਂਦੇ । ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਦਲਾਉ ਨਾਲ ਹੁਣ ਪਜਾਮਾ, ਪੈਂਟ ਆਦਿ ਦਾ ਰਿਵਾਜ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਛੋਟਾ ਕੱਛਹਿਰਾ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਕੇਸ, ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਅਤੇ ਕੱਛਹਿਰੇ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੱਖ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ 'ਤ੍ਰੈ-ਮੁਦ੍ਰਾ' ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । 'ਤ੍ਰੈ-ਮੁਦ੍ਰਾ' ਵਿੱਚ ਜੇ ਕੜੇ ਅਤੇ ਕੰਘੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ 'ਪੰਜ ਕਕਾਰ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

[੧੦੫] ਵੱਸ ਚਲਦੇ, ਵਾਹ ਲੱਗਦੇ, ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਹੋ ਸਕੇ ।

[੧੦੬] ਤਮਾਕੂ ।

[੧੦੭] ਵਾਪਾਰ, ਖ਼ਰੀਦੋ-ਫ਼ਰੋਖ਼ਤ ।

[੧੦੮] ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਨਸ਼ਾ, ਜੋ ਨੱਕ ਰਾਹੀਂ ਸੁੰਘ ਕੇ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । "*ਸੂਹਾ ਪਹਿਨ ਲਏ ਨਸਵਾਰ । ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਜਮ ਕਰੈ ਖ੍ਵਾਰ ।*" (ਤਨਖਾਹਨਾਮਾ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ) ।

[੧੦੯] ਲੰਗਰ ਛੱਕਦਾ ਹੋਇਆ, ਭੋਜਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ।

[੧੧੦] ਜਪੁ, ਪੰਨਾ ੭, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੧੧੧] ਤੁਰਕ ਦੀ ਇਸਤਰੀ, ਭਾਵ ਮੁਸਲਮਾਨ ਔਰਤ । ਭਾਂਵੇਂ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਤੁਰਕ' ਇੱਕ ਕੌਮ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ 'ਤੁਰਕ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਮੁਸਲਮਾਨ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

[੧੧੨] ਸਹੁੰ, ਕਸਮ, ਸ਼ਪਥ ।

[੧੧੩] ਗਊ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ, ਭਾਵ ਗਾਂ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।

[੧੧੪] ਬੇਨਤੀ ਚੌਪਈ, ਪਾਖਿਆਨ ਚਰਿਤ੍ਰ, ਪੰਨਾ ੧੩੮੭, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

ਜੋ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਹੋਇ, ਸੋ ਪਰ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇਖੇ ਨਾਹੀ[੧੧੫]। ਪਰ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾ ਬੈਠੇ। ਬਿਆਹੁ[੧੧੬] ਕਰੈ ਆਪਣੇ ਬਰਨ ਆਸ੍ਰਮ ਕੁਲ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਬਰਤਨ ਕਰੇ[੧੧੭]। ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿਖ ਨੂੰ ਦਾਗ਼ ਲਗੇ[੧੧੮], ਸੋ ਕਰਮ ਨਾ ਕਰੇ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਚਨ ਮੰਨੇ।

ਜੋ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਹੋਇ, ਸੋ ਕੰਨਿਆ ਨ ਮਾਰੇ[੧੧੯]। ਅਤੇ ਨੜੀਮਾਰ[੧੨੦], ਕੁੜੀਮਾਰ ਨਾਲ ਨਾ ਵਰਤੇ। ਕੰਨਿਆ ਦੇ ਨਾ ਪੈਸੇ ਖਾਏ। ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ, "*ਸਾਈ ਪੁਤ੍ਰੀ ਜਜਮਾਨ ਕੀ ਸਾ ਤੇਰੀ, ਏਤੁ ਧਾਨਿ ਖਾਧੈ ਤੇਰਾ ਜਨਮੁ ਗਇਆ ॥*"[੧੨੧] ਏਹ ਬਚਨ ਪੁਰੋਹਿਤਾਂ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਹੈ।[੧੨੨]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਕੰਨਿਆ ਆਪਣੀ, ਨੜੀਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਲੈਇ ਲਏ। ਗੁਰੂ ਕਿਆਂ ਬਚਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਹੁਲ[੧੨੩] ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣ[੧੨੪] ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੀ ਮੰਜੀ ਦਾ। ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਪਤਾਸੇ

---

[੧੧੫] ਭਾਵ, ਪਰਾਈ ਔਰਤ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਨਾ ਦੇਖੇ, ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਦੀ-ਭਾਵਨਾ ਨਾ ਰੱਖੇ।

[੧੧੬] ਵਿਆਹ, ਸ਼ਾਦੀ।

[੧੧੭] ਆਪਣੇ ਵਰਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਪਾਬੰਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ।

[੧੧੮] ਕਲੰਕ ਲੱਗੇ, ਭਾਵ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਵੇ।

[੧੧੯] ਧੀ ਦਾ ਕਤਲ ਨਾ ਕਰੇ।

[੧੨੦] ਹੁੱਕਾ ਪੀਣ ਵਾਲਾ। ਹੁੱਕੇ ਦੀ ਨਲਕੀ ਨੂੰ ਨੜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਇਸ ਨਲਕੀ ਨੂੰ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਹੁੱਕਾ ਪੀਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਨੜੀਮਾਰ ਹੈ।

[੧੨੧] ਆਸਾ, ਮਹਲਾ ੩, ਪਟੀ, ਪੰਨਾ ੪੩੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੧੨੨] ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਅਤੇ ਖਤਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹਾਂ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮਾਂ ਲੜਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਪੁਰੋਹਿਤ ਹੀ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, 'ਰਾਮਾਇਣ' ਵਿੱਚ ਰਾਮ, ਲਕਸ਼ਮਣ, ਭਰਤ, ਸ਼ਤਰੂਘਨ ਦੇ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਰਸਮ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਅਯੋਧਿਆ) ਦੇ ਹੀ ਰਾਜ-ਪੁਰੋਹਿਤ ਵਸ਼ਿਸ਼ਠ ਜੀ ਨੇ ਨਿਭਾਈਆਂ ਸਨ। ਪੁਰਾਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਕਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਖਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਵੀ ਲੜਕੇ ਵਾਲੇ ਹੀ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਪੁਰੋਹਿਤ ਬਾਰਾਤ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਲੜਕੀ ਵਾਲੇ ਵੀ ਪੁਰੋਹਿਤ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਨ, ਤਾਂ ਪੁਰੋਹਿਤ ਨੂੰ ਦੱਖਣਾ ਆਦਿ ਲੜਕੇ ਵਾਲੇ ਹੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। (ਕਈ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਰਾਤ ਦੇ ਨਾਲ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਦੀ ਰਸਮ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਲੜਕੀ ਵਾਲੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਅਤੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਨ, ਤਾਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਆਦਿਕ ਲੜਕੇ ਵਾਲੇ ਹੀ ਭੇਟ ਕਰਦੇ ਹਨ)। ਪੁਰੋਹਿਤ ਆਪਣੇ ਜਜਮਾਨ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰੋਹਿਤ ਆਪਣੇ ਜਜਮਾਨ ਦੀ ਬੇਟੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਭੇਟਾ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਜਮਾਨ ਦੀ ਧੀ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਧੀ ਸਮਾਨ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਦਲਾਉ ਨਾਲ ਕਈ ਪੁਰੋਹਿਤ ਆਪਣੇ ਇਸ ਧਾਰਮਿਕ ਫ਼ਰਜ਼ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਏ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਜਜਮਾਨ ਦੀ ਬੇਟੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਨਿਭਾਈਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮਾਂ ਲਈ ਵੀ ਦੱਖਣਾ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, ਜੋ ਕਿ ਬਿਲਕੁੱਲ ਅਨੈਤਿਕ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, "*ਸਾਈ ਪੁਤ੍ਰੀ ਜਜਮਾਨ ਕੀ ਸਾ ਤੇਰੀ, ਏਤੁ ਧਾਨਿ ਖਾਧੈ ਤੇਰਾ ਜਨਮੁ ਗਇਆ ॥*"

[੧੨੩] ਪਾਦ-ਜਲ; ਉਹ ਪਾਣੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੈਰ ਧੋਤੇ ਗਏ ਹਨ।

[੧੨੪] ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ।

ਪਾਏ । ਜਪੁਜੀ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਪਉੜੀਆਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਥਵਾ ਅਨੰਦ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਪਉੜੀਆਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਿਆਵੈ ।[੧੨੫] ਤਨਖਾਹ ਲੈਣੀ ।[੧੨੬]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਸਾਕ ਸਿਖ ਨਾਲ ਕਰੈ । ਦੇਣ ਲੈਣ[੧੨੭] ਦਾ ਲਾਲਚ ਨਾ ਕਰੈ, ਹਾਣੁ ਦੇਖੇ[੧੨੮], ਹੱਡ ਸੁੱਚਾ[੧੨੯] ਦੇਖੇ, ਮੱਥਾ ਮਿਲਦਾ ਦੇਖ ਲਏ[੧੩੦] । "*ਮੂਲੁ ਜਾਣਿ ਗਲਾ ਕਰੇ ਹਾਣਿ ਲਾਏ ਹਾਣੁ ॥*"[੧੩੧] ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਗਰੀਬ ਸਿਖ ਨਾਲ ਨਾਤਾ ਕਰੈ ਗੁਰੂ ਗੰਢ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਕੇਸ ਦਾੜ੍ਹੀ ਛੰਨੀਆਂ ਨਾਈਆਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸਿਰ ਨ ਪਵਾਏ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਜੰਵੂ ਟਿੱਕੇ ਕੀ ਕਾਣ ਨ ਕਰੈ, ਕੇਸਧਾਰੀ ਨੂੰ ਜੰਵੂ ਟਿੱਕਾ ਕੇਸ ਹੈਨਿ, ਸਹਜਧਾਰੀ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਹੈ, ਅਗੈ ਆਪਣੀ ਭਾਵਨੀ[੧੩੨] । ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਢੰਗ-ਸੁਆਰਥ ਦਾ ਕਾਰਜ ਬਣੇ ਸੇਵਕ ਨਾਲ ਲੈਣ ਦਾ ਤਾਂ ਜੰਵੂ ਧਰ ਲਏ । ਕਾਰਜ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਭਾਵਨੀ ਨਾਲ ਉਤਾਰ ਛੋਡੇ ।[੧੩੩]

---

[੧੨੫] 'ਪਾਹੁਲ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ' ਤੋਂ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰ-ਦੀਖਿਆ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵ-ਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਨਾਲ ਪਤਾਸੇ ਘੋਲ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਲ ਦੀ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਜਲ ਗੁਰ-ਦੀਖਿਆ (ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ) ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ; ਉਵੇਂ ਹੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਹੁਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ । ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵੱਲ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਸਿੱਖ ਮਤਿ ਵਿੱਚ ਵਿਧੀ-ਵਤ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

[੧੨੬] ਤਨਖਾਹ ਉਹ ਧਰਮ-ਦੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਕਿਸੀ ਕੁ-ਰਹਿਤ ਲਈ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਵੀ ਜੇ ਉਸ ਲਈ ਨਿਯਤ ਰਹਿਤ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਧਰਮ-ਦੰਡ ਦਾ ਭਾਗੀ ਹੈ ।

[੧੨੭] ਦਹੇਜ, ਵਰੀ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਤੋਹਫ਼ਿਆਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ ।

[੧੨੮] ਭਾਵ, ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਇਹ ਦੇਖੇ, ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏ ਕਿ ਲੜਕਾ ਅਤੇ ਲੜਕੀ ਹਮ-ਉਮਰ ਹਨ ।

[੧੨੯] ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚੇ ਸਰੀਰ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਚਰਿੱਤਰਵਾਨ ।

[੧੩੦] ਭਾਵ, ਗੁਣ ਅਤੇ ਸੁਭਾਵ ਆਦਿ, ਜੋ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਿਲਦੇ ਹੋਣ ।

[੧੩੧] ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੨, ਵਾਰ ਮਾਝ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੧੪੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੧੩੨] ਭਾਵ, ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਜੰਵੂ ਤੇ ਟਿੱਕਾ ਵਰਤ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ । ਇੱਥੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੰਵੂ ਤੇ ਟਿੱਕਾ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖ ਮਤਿ ਦੀ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਰਹਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਮਨ ਦੀ ਮਤਿ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਜੰਵੂ (ਜਨੇਊ ਜਾਂ ਤਗ) ਬਾਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, "*ਸਲੋਕੁ ਮ ੧ ॥ ਦਇਆ ਕਪਾਹ ਸੰਤੋਖੁ ਸੂਤੁ ਜਤੁ ਗੰਢੀ ਸਤੁ ਵਟੁ ॥ ਏਹੁ ਜਨੇਊ ਜੀਅ ਕਾ ਹਈ ਤ ਪਾਡੇ ਘਤੁ ॥ ਨਾ ਏਹੁ ਤੁਟੈ ਨ ਮਲੁ ਲਗੈ ਨਾ ਏਹੁ ਜਲੈ ਨ ਜਾਇ ॥ ਧੰਨੁ ਸੁ ਮਾਣਸ ਨਾਨਕਾ ਜੋ ਗਲਿ ਚਲੇ ਪਾਇ ॥ ਚਉਕੜਿ ਮੁਲਿ ਅਣਾਇਆ ਬਹਿ ਚਉਕੈ ਪਾਇਆ ॥ ਸਿਖਾ ਕੰਨਿ ਚੜਾਈਆ ਗੁਰੁ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਥਿਆ ॥ ਓਹੁ ਮੁਆ ਓਹੁ ਝੜਿ ਪਇਆ ਵੇਤਗਾ ਗਇਆ ॥ ੧ ॥ ਮ ੧ ॥ ਲਖ ਚੋਰੀਆ ਲਖ ਜਾਰੀਆ ਲਖ ਕੂੜੀਆ ਲਖ ਗਾਲਿ ॥ ਲਖ ਠਗੀਆ ਪਹਿਨਾਮੀਆ ਰਾਤਿ ਦਿਨਸੁ ਜੀਅ ਨਾਲਿ ॥ ਤਗੁ ਕਪਾਹਹੁ ਕਤੀਐ ਬਾਮ੍ਹਣੁ ਵਟੇ ਆਇ ॥ ਕੁਹਿ ਬਕਰਾ ਰਿੰਨ੍ਹਿ ਖਾਇਆ ਸਭੁ ਕੋ ਆਖੈ ਪਾਇ ॥ ਹੋਇ ਪੁਰਾਣਾ ਸੁਟੀਐ ਭੀ ਫਿਰਿ ਪਾਈਐ ਹੋਰੁ ॥ ਨਾਨਕ ਤਗੁ ਨ ਤੁਟਈ ਜੇ ਤਗਿ ਹੋਵੈ ਜੋਰੁ ॥ ੨ ॥ ਮ ੧ ॥ ਨਾਇ ਮੰਨਿਐ ਪਤਿ ਊਪਜੈ ਸਾਲਾਹੀ ਸਚੁ ਸੂਤੁ ॥ ਦਰਗਹ ਅੰਦਰਿ ਪਾਈਐ ਤਗੁ ਨ ਤੂਟਸਿ ਪੂਤ ॥ ੩ ॥ ਮ ੧ ॥ ਤਗੁ ਨ ਇੰਦ੍ਰੀ ਤਗੁ ਨ ਨਾਰੀ ॥ ਭਲਕੇ*

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਦੀ ਟਹਲ, ਸੇਵਾ ਅਰਥ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਅਟਕਾਇ ਨਾਹੀ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਗਰੀਬ ਦੀ ਰਸਨਾ, ਗੁਰੂ ਕੀ ਗੋਲਕ ਜਾਣੇ ।

ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਗੁਰੂ ਕਾ ਹੋਵੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਟਹਿਲ ਕਰਣੀ । ਦੂਣਾ ਨਫ਼ਾ । ਜੋ ਜਗਤ ਦਾ ਗੁਰੂ ਹੋਇਕੈ, ਗੁਰੂ ਸਰਨਿ ਆਵੈ ਤਾਂ ਦੂਣਾ ਮਰਾਤਬਾ ।[੧੩੪]

ਜੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਰਥ-ਸੰਕਟ ਬਣ ਜਾਏ ਤਾਂ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤੀਂ[੧੩੫] ਜਪੁਜੀ ਦਾ ਭੋਗ ਪੰਜ ਵਾਰੀ ਪਾਏ । ਧਿਆਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਕਰੇ । ਸਿਖਾਂ ਪਾਸਹੁੰ ਹੱਥ ਜੁੜਾਏ। ਜਥਾ ਸ਼ਕਤਿ ਸੇਵਾ-ਟਹਲ ਕਰੈ । ਵਾਹਗੁਰੂ ਆਸਾਨ ਕਰੈ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰੀਤਿ ਗੁਰਸਿਖ ਮੁਖਿ ਪਾਇ ॥*"[੧੩੬] ਜੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇ ਤਾਂ ਦੁਖ ਕਿਉਂ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ?

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣੈ । ਸੁਥਾਨ[੧੩੭] ਦਾ ਬੀਜਿਆ ਸਫਲ ਹੋਂਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਬੀਜੇ । ਸਾਖ, "*ਕਲਰਿ ਖੇਤੀ ਬੀਜੀਐ, ਕਿਉ ਲਾਹਾ ਪਾਵੈ ॥*"[੧੩੮] ਸਾਖ, "*ਅਭਿਆਗਤ ਏਹਿ ਨ*

ਬੁਕ ਪਵੈ ਨਿਤ ਦਾੜ੍ਹੀ ॥ ਤਗੁ ਨ ਪੈਰੀ ਤਗੁ ਨ ਹਥੀ ॥ ਤਗੁ ਨ ਜਿਹਵਾ ਤਗੁ ਨ ਅਖੀ ॥ ਵੇਤਗਾ ਆਪੇ ਵਤੈ ॥ ਵਟਿ ਧਾਗੇ ਅਵਰਾ ਘਤੈ ॥ ਲੈ ਭਾੜਿ ਕਰੇ ਵੀਆਹੁ ॥ ਕਢਿ ਕਾਗਲੁ ਦਸੇ ਰਾਹੁ ॥ ਸੁਣਿ ਵੇਖਹੁ ਲੋਕਾ ਏਹੁ ਵਿਡਾਣੁ ॥ ਮਨਿ ਅੰਧਾ ਨਾਉ ਸੁਜਾਣੁ ॥ ੪ ॥' (ਵਾਰ ਆਸਾ, ਪੰਨਾ ੪੭੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

[੧੩੩] ਪਿੱਛਲੀਆਂ ਤੁੱਕਾਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਹਿਤ ਕੇਵਲ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਲਈ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, "*ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਜੰਞੂ ਟਿੱਕੇ ਕੀ ਕਾਣ ਨ ਕਰੈ*" । ਜੇ ਕੋਈ ਸੁਆਰਥ ਕਾਰਣ ਕੁੱਝ ਦੇਰ ਲਈ ਜੰਞੂ ਧਾਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਹੀ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਜੇ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਜੰਞੂ ਤੇ ਟਿੱਕੇ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦਏਗਾ । '*ਢੰਗ-ਸੁਆਰਥ*' ਲਈ ਜੰਞੂ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਸਿੱਧ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਰਪਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਜੋ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਜੰਞੂ ਅਤੇ ਟਿੱਕਾ ਧਾਰਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

[੧੩੪] ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਧਾਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਰਜੇ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਨਫ਼ਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਜੇ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਰਜੇ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਧਾਰਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਸ ਦਾ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਨਾ ਉਹ ਕੋਈ ਦੂਣਾ ਨਫ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਨਾ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਦੂਣਾ ਨਫ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਭਾਂਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੀ ਵੀ ਜਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿੰਘ ਸੱਜਿਆ ਹੋਏ ।

[੧੩੫] ਰਾਤ ਦੇ ਪਿੱਛਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ, ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ।

[੧੩੬] ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ, ਮਹਲਾ ੪, ਪੰਨਾ ੧੬੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੧੩੭] ਚੰਗੀ ਜਗ੍ਹਾ ।

[੧੩੮] ਆਸਾ, ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੪੧੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

ਆਖੀਅਨਿ ਜਿਨ ਕੇ ਚਿਤ ਮਹਿ ਭਰਮੁ ॥ ਤਿਸ ਦੈ ਦਿਤੈ ਨਾਨਕਾ ਤੇਹੋ ਜੇਹਾ ਧਰਮੁ ॥"[੧੩੯] "*ਖੇਤੁ ਪਛਾਣੈ ਬੀਜੈ ਦਾਨੁ ॥ ਸੋ ਖਤ੍ਰੀ ਦਰਗਹ ਪਰਵਾਣੁ ॥*"[੧੪੦]

ਖਤ੍ਰੀ[੧੪੧] ਕਿਸ ਕਾ ਨਾਮੁ ਹੈ । ਸੋ ਸੁਣੋ: ਖਤੇ ਪਾਪਾਂ ਕਾ ਨਾਮ ਹੈ । ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਜੋ ਵੈਰੀ ਹੋਇ, ਸੋ 'ਖਤਰੀ' ਹੈ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਲੈਣ ਵਾਲਾ, ਸੋ ਅਰਥੀ[੧੪੨] । ਸੋ ਭੀ ਅਰਥੀ ਧਾਨੁ ਕੁਧਾਨੁ ਕਉ ਦੇਖੈ ।[੧੪੩] ਜੈਸਾ ਧਾਨੁ ਖਾਈਏ, ਤੈਸੀ ਬੁਧਿ ਹੋਇਗੀ । ਸਾਖ, "*ਮਾਣਸ ਖਾਣੇ ਕਰਹਿ ਨਿਵਾਜ ॥ ਛੁਰੀ ਵਗਾਇਨਿ ਤਿਨ ਗਲਿ ਤਾਗ ॥*"[੧੪੪]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਠਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਨਾ ਕਰੇ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸੁ ਨਾ ਲਏ - ਤੁਰਕ[੧੪੫] ੧ । ਜੋਗੀ[੧੪੬] ੨ । ਪੱਗ-ਲੱਥਾ[੧੪੭] ੩ । ਸਿਰ-ਖੁੱਥਾ[੧੪੮] ੪ । ਲਿਟੀਆ[੧੪੯] ੫ । ਧੂੜੀਆ[੧੫੦] ੬ । ਟੁਪੀਆ[੧੫੧] ੭ । ਬ੍ਰਾਹਮਣ[੧੫੨] ੮ । ਏਹੁ ਆਪਣਾ ਧਰਮੁ ਦਸਣਗੇ, ਅਗਲੇ ਦਾ ਖੋਹਣਗੇ ।

---

[੧੩੯] ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੩, ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੯੪੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ । ਪੂਰਾ ਸਲੋਕ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਸਲੋਕ ਮ ੩ ॥ ਅਭਿਆਗਤ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਜਿਨ ਕੇ ਚਿਤ ਮਹਿ ਭਰਮੁ ॥ ਤਿਸ ਦੈ ਦਿਤੈ ਨਾਨਕਾ ਤੇਹੋ ਜੇਹਾ ਧਰਮੁ ॥ ਅਭੈ ਨਿਰੰਜਨੁ ਪਰਮ ਪਦੁ ਤਾ ਕਾ ਭੂਖਾ ਹੋਇ ॥ ਤਿਸ ਕਾ ਭੋਜਨੁ ਨਾਨਕਾ ਵਿਰਲਾ ਪਾਏ ਕੋਇ ॥ ੧ ॥*" ਪੰਨਾ ੧੪੧੩ ਉਤੈ ਇਹ ਚਾਰ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦਾ ਸਲੋਕ ਮਾਮੂਲੀ ਪਾਠ ਭੇਦ ਨਾਲ, ਪਰ ਦੋ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, "*ਅਭਿਆਗਤ ਏਹ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਜਿਨ ਕੈ ਮਨ ਮਹਿ ਭਰਮੁ॥ ਤਿਨ ਕੇ ਦਿਤੇ ਨਾਨਕਾ ਤੇਹੋ ਜੇਹਾ ਧਰਮ ॥੧॥ ਅਭੈ ਨਿਰੰਜਨ ਪਰਮ ਪਦੁ ਤਾ ਕਾ ਭੀਖਕੁ ਹੋਇ ॥ ਤਿਸ ਕਾ ਭੋਜਨੁ ਨਾਨਕਾ ਵਿਰਲਾ ਪਾਏ ਕੋਇ ॥ ੨ ॥*" ।

[੧੪੦] ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੪੧੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੧੪੧] ਉੱਚੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਇੱਕ ਜਾਤ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਹੈ, "*ਖਤ੍ਰੀ ਸੋ ਜੁ ਕਰਮਾ ਕਾ ਸੂਰੁ ॥ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਾ ਕਰੈ ਸਰੀਰੁ ॥ ਖੇਤੁ ਪਛਾਣੈ ਬੀਜੈ ਦਾਨੁ ॥ ਸੋ ਖਤ੍ਰੀ ਦਰਗਹ ਪਰਵਾਣੁ ॥ ਲਬੁ ਲੋਭੁ ਜੇ ਕੂੜੁ ਕਮਾਵੈ ॥ ਅਪਣਾ ਕੀਤਾ ਆਪੇ ਪਾਵੈ ॥ ੧੭ ॥*" (ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੪੧੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੧੪੨] ਇੱਛਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਲੋੜਵੰਦ ।

[੧੪੩] ਭਾਵ, ਲੋੜਵੰਦ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਧਨ ਆਦਿ ਦੀ ਮਦਦ ਲੈਣ ਵੇਲੇ ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਧਰਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਮਦਦ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਪਾਪ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ । ਦਾਨ/ਮਦਦ ਵਜੋਂ ਮਿਲਿਆ ਜ਼ਹਿਰ ਖਾਣ ਨਾਲ ਵੀ ਮੌਤ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

[੧੪੪] ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਆਸਾ, ਪੰਨਾ ੪੭੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੧੪੫] ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਤੁਰਕ' ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਇੱਥੇ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਦੇ ਮਜ਼ਹਬੀ-ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨੇ, ਭਾਵ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾ ਰੱਖੇ ।

[੧੪੬] ਗੁਰੂ-ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਗੋਰਖਪੰਥੀ ਯੋਗੀਆਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਰਹੀ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਯੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਕਈ ਵਾਰ ਚਰਚਾ ਹੋਈ ਸੀ । ਕਈ ਮੁੱਦਿਆਂ ਉਤੈ ਗੁਰਮਤਿ ਅਤੇ ਗੋਰਖਪੰਥੀ ਯੋਗੀਆਂ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਮਤਭੇਦ ਹਨ । ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਤੈ ਅਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਜੋਗੀ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਯੋਗ-ਮਤਿ ਦੇ ਕਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਲਟ ਹਨ ।

[੧੪੭] ਨੰਗੇ ਸਿਰ ਵਾਲਾ ।

[੧੪੮] ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਸਰੇਵੜਿਆਂ ਨੂੰ 'ਸਿਰ-ਖੁੱਥੇ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇਸ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਪੁੱਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੰਨਾ ੧੪੯-੧੫੦ ਉਤੈ ਅਜਿਹੇ ਜੈਨ-ਸਰੇਵੜਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, "*ਸਲੋਕੁ ਮ. ੧ ॥ ਸਿਰੁ ਖੋਹਾਇ ਪੀਅਹਿ ਮਲਵਾਣੀ ਜੂਠਾ ਮੰਗਿ ਮੰਗਿ ਖਾਹੀ ॥ ਫੋਲਿ ਫਦੀਹਤਿ ਮੁਹਿ ਲੈਨਿ ਭੜਾਸਾ*

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ 'ਪੁਜਾਰੀ'[੧੫੩] ਹੋਵੈ, ਗੁਰੂ ਕੀ ਅੰਸੁ ਨ ਖਾਵੈ ਅਰੁ ਨਾ ਚੁਰਾਵੈ । ਇਨ ਕੇ ਖਾਏ ਤੇ ਬੁਧਿ ਨਸ਼ਟ ਹੋਂਦੀ ਹੈ । ਮਾਨੀ[੧੫੪] ਕਸਬੀ[੧੫੫] ਆਦਿ ਭੀ ਨਾ ਹੋਵੈ। ਕਾਮੀ, ਕ੍ਰੋਧੀ, ਨਿੰਦਕ, ਅਹੰਕਾਰੀ ਭੀ ਨਾ ਹੋਵੈ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ, "*ਅਵਖਧ ਸਭੇ ਕੀਤਿਅਨੁ ਨਿੰਦਕ ਕਾ ਦਾਰੂ ਨਾਹਿ ॥*"[੧੫੬] ਹੋਰ ਸਾਖ, "*ਮਨ ਮੇਰੇ ਭੂਲੇ ਕਪਟੁ ਨ ਕੀਜੈ ॥ ਅੰਤਿ ਨਿਬੇਰਾ ਤੇਰੇ ਜੀਅ ਪਹਿ ਲੀਜੈ ॥*"[੧੫੭] ਦਾਨ ਕੀ ਅੰਸੁ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਜੋਗ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਆਪ ਕਉ 'ਭਾਈ', 'ਮਹੰਤ' ਨਾ ਅਖਾਏ । ਸਾਖ, "*ਆਪਸ ਕਉ ਜੋ ਭਲਾ ਕਹਾਵੈ ॥ ਤਿਸਹਿ ਭਲਾਈ ਨਿਕਟਿ ਨ ਆਵੈ ॥*"[੧੫੮] ਕਪਟੀ ਨਾ ਹੋਵੈ । ਇਸ ਮਾਨ-ਵਡਿਆਈ ਨੇ ਮਸੰਦਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਪਾਣੀ ਦੇਖਿ ਸਗਾਹੀ ॥ ਭੇਡਾ ਵਾਗੀ ਸਿਰੁ ਖੋਹਾਇਨਿ ਭਰੀਅਨਿ ਹਥ ਸੁਆਹੀ ॥ ਮਾਊ ਪੀਊ ਕਿਰਤੁ ਗਵਾਇਨਿ ਟਬਰ ਰੋਵਨਿ ਧਾਹੀ ॥ ਓਨਾ ਪਿੰਡੁ ਨ ਪਤਲਿ ਕਿਰਿਆ ਨ ਦੀਵਾ ਮੁਏ ਕਿਥਾਊ ਪਾਹੀ ॥ ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਦੇਨਿ ਨ ਢੋਈ ਬ੍ਰਹਮਣ ਅੰਨੁ ਨ ਖਾਹੀ ॥ ਸਦਾ ਕੁਚੀਲ ਰਹਹਿ ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ ਮਥੈ ਟਿਕੇ ਨਾਹੀ ॥ ਝੁੰਡੀ ਪਾਇ ਬਹਨਿ ਨਿਤਿ ਮਰਣੈ ਦੜਿ ਦੀਬਾਣਿ ਨ ਜਾਹੀ ॥ ਲਕੀ ਕਾਸੇ ਹਥੀ ਫੁੰਮਣ ਅਗੋ ਪਿਛੀ ਜਾਹੀ ॥ ਨਾ ਓਇ ਜੋਗੀ ਨਾ ਓਇ ਜੰਗਮ ਨਾ ਓਇ ਕਾਜੀ ਮੁੰਲਾ ॥ ਦਯਿ ਵਿਗੋਏ ਫਿਰਹਿ ਵਿਗੁਤੇ ਫਿਟਾ ਵਤੈ ਗਲਾ ॥ ਜੀਆ ਮਾਰਿ ਜੀਵਾਲੇ ਸੋਈ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਈ ਰਖੈ ॥ ਦਾਨਹੁ ਤੈ ਇਸਨਾਨਹੁ ਵੰਜੇ ਭਸੁ ਪਈ ਸਿਰਿ ਖੁਥੈ ॥ ਪਾਣੀ ਵਿਚਹੁ ਰਤਨ ਉਪੰਨੇ ਮੇਰੁ ਕੀਆ ਮਾਧਾਣੀ ॥ ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਦੇਵੀ ਥਾਪੇ ਪੁਰਬੀ ਲਗੈ ਬਾਣੀ ॥ ਨਾਇ ਨਿਵਾਜਾ ਨਾਤੈ ਪੂਜਾ ਨਾਵਨਿ ਸਦਾ ਸੁਜਾਣੀ॥ ਮੁਇਆ ਜੀਵਦਿਆ ਗਤਿ ਹੋਵੈ ਜਾਂ ਸਿਰਿ ਪਾਈਐ ਪਾਣੀ ॥ ਨਾਨਕ ਸਿਰਖੁਥੇ ਸੈਤਾਨੀ ਏਨਾ ਗਲ ਨ ਭਾਣੀ ॥ ਵੁਠੈ ਹੋਇਐ ਹੋਇ ਬਿਲਾਵਲੁ ਜੀਆ ਜੁਗਤਿ ਸਮਾਣੀ ॥ ਵੁਠੈ ਅੰਨੁ ਕਮਾਦੁ ਕਪਾਹਾ ਸਭਸੈ ਪੜਦਾ ਹੋਵੈ ॥ ਵੁਠੈ ਘਾਹੁ ਚਰਹਿ ਨਿਤਿ ਸੁਰਹੀ ਸਾ ਧਨ ਦਹੀ ਵਿਲੋਵੈ ॥ ਤਿਤੁ ਘਿਇ ਹੋਮ ਜਗ ਸਦ ਪੂਜਾ ਪਇਐ ਕਾਰਜੁ ਸੋਹੈ ॥ ਗੁਰੂ ਸਮੁੰਦੁ ਨਦੀ ਸਭਿ ਸਿਖੀ ਨਾਤੈ ਜਿਤੁ ਵਡਿਆਈ ॥ ਨਾਨਕ ਜੇ ਸਿਰਖੁਥੇ ਨਾਵਨਿ ਨਾਹੀ ਤਾ ਸਤ ਚਟੇ ਸਿਰਿ ਛਾਈ ॥ ੧ ॥" ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਸਿਰਖੂਥੇ' ਲਫ਼ਜ਼ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, "*ਬਾਰਹ ਮਹਿ ਰਾਵਲ ਖਪਿ ਜਾਵਹਿ ਚਹੁ ਛਿਅ ਮਹਿ ਸੰਨਿਆਸੀ ॥ ਜੋਗੀ ਕਾਪੜੀਆ ਸਿਰਖੂਥੇ ਬਿਨੁ ਸਬਦੈ ਗਲਿ ਫਾਸੀ ॥*" (ਪੰਨਾ ੧੩੩੨, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

[੧੪੯] ਕੇਸਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਟਾਂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਜਟਾਧਾਰੀ ।

[੧੫੦] ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਉਤੈਂ ਧੂੜ ਤੇ ਭਸਮ ਆਦਿ ਮਲਣ ਵਾਲਾ ।

[੧੫੧] ਸਿਰ ਉਤੈਂ ਟੋਪੀ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । "*ਟੋਪੀ ਦੇਖਿ ਨਿਵਾਵਹਿ ਸੀਸ । ਸੋ ਸਿਖ ਨਰਕੀ ਬਿਸਵੈ ਬੀਸ ।*" ('ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ') । ਸਿੱਖ ਖ਼ੁਦ ਵੀ ਟੋਪੀ ਧਾਰਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, "*ਹੋਇ ਸਿਖ ਸਿਰ ਟੋਪੀ ਧਰੈ । ਸਾਤ ਜਨਮ ਕੁਸ਼ਟੀ ਹੋਇ ਮਰੈ ।*" ('ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ') ।

[੧੫੨] ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮਤਿ ਦਾ ਧਾਰਨੀ । ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਗ੍ਰੰਥ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਬ੍ਰਾਹਮਣ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ । "*ਛੇ ਦਰਸਨ ਕੀ ਜੋ ਮਤ ਧਾਰੈ । ਕੁਲ ਸੰਬੂਹ ਲੈ ਨਰਕ ਸਿਧਾਰੈ ।*" ('ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ') ।

[੧੫੩] ਗ੍ਰੰਥੀ ।

[੧੫੪] ਅਭਿਮਾਨੀ, ਹੰਕਾਰੀ ।

[੧੫੫] ਐਬੀ, ਵਿਕਾਰੀ ।

[੧੫੬] ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੫, ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੩੧੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੧੫੭] ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ, ਪੰਨਾ ੬੫੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੧੫੮] ਗਉੜੀ, ਸੁਖਮਨੀ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੨੭੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੋਵੈ, ਅਥਵਾ ਧਰਮਸਾਲਾ ਵਿਚ ਹੋਵੈ, ਸੋ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਦੀ ਅੰਸੁ[੧੫੯] ਸੁਥਾਨ ਲਾਏ[੧੬੦] । ਬਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਲਗਾਏ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ, "*ਵਢੀਅਹਿ ਹਥ ਦਲਾਲ ਕੇ ਮੁਸਫੀ ਏਹ ਕਰੇਇ ॥*"[੧੬੧]

ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਜਿਥੇ ਪੰਜ ਸੱਤ ਰਲਿ ਬੈਠਨ, ਉਥੈ ਗੁਰੂ ਕੀ ਚਰਚਾ ਵਾਰਤਾ ਕਰਨ । ਸਾਖ, "*ਜਹ ਸਾਧ ਸੰਤਨ ਹੋਵਹਿ ਇਕਤ੍ਰ ॥ ਤਹ ਹਰਿ ਜਸੁ ਗਾਵਹਿ ਨਾਦ ਕਵਿਤ ॥*"[੧੬੨]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਕੇਸਧਾਰੀ ਅਥਵਾ ਸਹਜਧਾਰੀ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਛਡ ਕੇ, ਹੋਰ ਭਾਵੈਂ ਕੇਹਾ ਹੋਇ, ਗੁਰੂ ਨਾ ਧਾਰੈ । ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਹੇ ਕਹਾਏ ਚੰਗੇ-ਮੰਦੇ ਭੂਲੈ ਨਾਹੀਂ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੀ, "*ਪਰਮੇਸਰ ਤੇ ਭੁਲਿਆਂ ਵਿਆਪਨਿ ਸਭੇ ਰੋਗ ॥*"[੧੬੩]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਕਲਪਾਏ ਨਾਹੀਂ । ਸਿਖ ਦੀ ਮਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਲਹੁੰ ਡਾਢੀ ਹੈ । ਸਾਖ, "*ਮੇਰੀ ਬਾਂਧੀ ਭਗਤੁ ਛਡਾਵੈ ਬਾਂਧੈ ਭਗਤੁ ਨ ਛੂਟੈ ਮੋਹਿ ॥ ਏਕ ਸਮੈ ਮੋ ਕਉ ਗਹਿ ਬਾਂਧੈ ਤਉ ਫੁਨਿ ਮੋ ਪੈ ਜਬਾਬੁ ਨ ਹੋਇ ॥*"[੧੬੪]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਜੋ ਗੁਰਾਂ ਕੇ ਅਸਥਾਨ ਪਰ ਬੈਠਾ ਹੋਇਗਾ[੧੬੫], ਤਾਂ ਐਸਾ ਸੁਭਾਵ ਰਖੇ, ਜੋ ਸਦਾ ਦਿਆਲ ਕਿਰਪਾਲ ਦਇਆ ਸੰਜੁਗਤ ਹੋਇ । ਕ੍ਰਿਪਨ[੧੬੬] ਨਾ ਹੋਇ । ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨਾ ਕਰਦਾ ਜਾਏ[੧੬੭] ।

---

[੧੫੯] ਹਿਸਾ, ਭਾਗ, ਇੱਥੇ ਅਰਥ ਹੈ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚੋਂ ਧਰਮ-ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਕੱਢਿਆ ਹਿਸਾ ।

[੧੬੦] ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਖ਼ਰਚੇ, ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਧਨ ਦੀ ਸੁਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਕਰੇ । ਸਿੱਖ-ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਧਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ-ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ, ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾਂਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ, ਡੇਰੇਦਾਰਾਂ, ਮਹੰਤਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸਿੱਖ-ਸੰਗਤ ਦੇ ਧਨ ਦੀ ਦੁਰ-ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਮਸੰਦਾਂ ਦੇ ਵਾਰਿਸ ਹੀ ਸਮਝੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਆਮ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਧਨ ਦੀ ਸੁਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਹੋਏ ।

[੧੬੧] ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਆਸਾ, ਪੰਨਾ ੪੭੨, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੧੬੨] ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੬੭੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੧੬੩] ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ, ਮਾਂਝ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੧੬੪] ਸਾਰੰਗ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੨੫੨-੫੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੧੬੫] ਭਾਵ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।

[੧੬੬] ਕੰਜੂਸ । ਲਫ਼ਜ਼ 'ਕਿਰਪਨ' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, "*ਕਾਮਿ ਕਰੋਧਿ ਮੋਹਿ ਵਸਿ ਕੀਆ ਕਿਰਪਨ ਲੋਭਿ ਪਿਆਰੁ ॥*" (ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੭੦), "ਗੋਬਿਦ ਭਜਨ ਬਿਨੁ ਬ੍ਰਿਥੇ ਸਭ ਕਾਮ ॥ ਜਿਉ ਕਿਰਪਨ ਕੇ ਨਿਰਾਰਥ ਦਾਮ ॥" (ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੨੬੯), "*ਰੋਵਹਿ ਕਿਰਪਨ ਸੰਚਹਿ ਧਨੁ ਜਾਇ ॥*" (ਸਲੋਕੁ ਮਹਲਾ ੧, ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੯੫੪), "*ਕਿਰਪਨ ਕਉ ਅਤਿ ਧਨ ਪਿਆਰੁ ॥*" (ਬਸੰਤੁ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੧੮੦) ।

[੧੬੭] ਭਾਵ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਧਨ ਨੂੰ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਜਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਖ਼ਰਚ ਕਰੇ, ਕੇਵਲ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨਾ ਕਰਦਾ ਜਾਏ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੁਕਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹੋਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੰਡੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, "*ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ*

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਸਿਰੀ ਸਾਹਿਬ[੧੬੮] ਦਾ ਅਦਬ ਕਰੇ, ਪੂਜਾ ਕਰੈ[੧੬੯] । ਆਪਿ ਸਾਹਿਬ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਕਰਦ[੧੭੦] ਭੇਟ ਕੀਏ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਨ ਛਕੇ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਦਾਨ-ਪੁੰਨ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪੁਰਬ, ਜੋਰ ਜੋ ਕਿਛੁ ਕਰੇ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਅਰਥ[੧੭੧] । ਸੋ ਮਾਨੀ[੧੭੨] ਹੋਇਕੇ ਮੂੰਹੋ ਨ ਆਖੇ । ਹੌਲਾ ਹੋਛਾ ਨਾ ਹੋਇ ।[੧੭੩] ਸਾਖ, "*ਜੇ ਲੋੜਹਿ ਚੰਗਾ ਆਪਣਾ ਕਰਿ ਪੁੰਨਹੁ ਨੀਚੁ ਸਦਾਈਐ ॥*"[੧੭੪]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਜਗਿਆਸੀ[੧੭੫] ਹੋਇ । ਸੋ ਨਿਰਵੈਰ, ਨਿਹਕਾਮ[੧੭੬], ਨਿਰਮਾਨ[੧੭੭], ਨਿਰਲੋਭ, ਹਿੰਸਾ ਤੇ ਰਹਿਤ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਹੇਤ[੧੭੮] ਨਾ ਕਰੇ । ਗੁੱਸਾ ਮੂਲ ਨ ਕਰੈ । ਪ੍ਰਮਾਣ, "*ਹੰਸੁ ਹੇਤੁ ਲੋਭੁ ਕੋਪੁ ਚਾਰੇ ਨਦੀਆਂ ਅਗਿ ॥ ਪਵਹਿ ਦਝਹਿ ਨਾਨਕਾ ਤਰੀਐ ਕਰਮੀ ਲਗਿ ॥*"[੧੭੯]

ਹਥਹੁ ਦੇਇ ॥ ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ ॥" (ਸਲੋਕੁ ਮ੦ ੧, ਪੰਨਾ ੧੨੪੫, ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) । ਇਹ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਦਾ 'ਸਮਾਜਵਾਦ' ਹੈ । ਸਿੱਖ ਇੱਕ ਸਭਿਅਕ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਲੋੜਵੰਦ ਤਬਕਿਆਂ ਦਾ ਪੂਰਾ-ਪੂਰਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਵੰਡ ਕੇ ਛੱਕਣ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਅਰਪਣ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ 'ਦਸਵੰਧ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਕਠੇ ਹੋਏ ਦਸਵੰਧ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਖ਼ਰਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦਸਵੰਧ ਅਜੋਕੇ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਅਰਪਣ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਜੋ ਸੰਗਤ ਦੇ ਧਨ ਦੀ ਦੁਰ-ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਅਪਰਾਧੀ ਨੂੰ ਧਨ ਦੇਣਾ ਵੀ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧ ਹੀ ਹੈ । ਦਸਵੰਧ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਧਨ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਖ਼ਰਚਿਆ ਜਾਏ ।

[੧੬੮] ਕਿਰਪਾਨ, ਤਲਵਾਰ ।

[੧੬੯] ਹਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਅਦਬ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੇਵਲ ਸ਼ੁਭ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਹੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਲੂਮ ਨੂੰ ਸਤਾਉਣ ਲਈ ।

[੧੭੦] ਕਾਰਦ, ਕਿਰਪਾਨ ।

[੧੭੧] ਗੁਰੂ ਨਮਿੱਤ, ਗੁਰੂ ਲਈ ।

[੧੭੨] ਅਭਿਮਾਨੀ, ਹੰਕਾਰੀ ।

[੧੭੩] ਭਾਵ ਦਾਨ ਆਦਿ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਭਾਵਨਾ ਮਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਸਭ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ । ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰ ਰਿਹਾਂ, ਬਲਕਿ ਇਹ ਭਾਵ ਰੱਖੇ ਕਿ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਰਿਹਾ ਹਾਂ । ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਦਾਨ ਆਦਿ ਨੂੰ ਗਿਣਨਾ ਹੋਛੀ ਹਰਕਤ ਹੈ । ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਆਪਣੇ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਵੇਂ ਕਰਦੀ ਹੈ, "*ਤੀਰਥ ਬਰਤ ਅਰੁ ਦਾਨ ਕਰਿ ਮਨ ਮੈ ਧਰੈ ਗੁਮਾਨੁ ॥ ਨਾਨਕ ਨਿਹਫਲ ਜਾਤ ਤਿਹ ਜਿਉ ਕੁੰਚਰ ਇਸਨਾਨੁ ॥*" (ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੯, ਪੰਨਾ ੧੪੨੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) । ਕੁੰਚਰ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਹਾਥੀ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਖ਼ੂਬ ਨਹਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਮਿੱਟੀ ਖੇਹ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਇੱਥੋਂ ਹੀ 'ਕੁੰਚਰ ਇਸ਼ਨਾਨ' ਦੀ ਕਹਾਵਤ ਬਣੀ ਹੈ । ਦਾਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਿਣਨ ਵਾਲਾ ਵੀ 'ਕੁੰਚਰ ਇਸ਼ਨਾਨ' ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀਆਂ ਦਾਨੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵਾਲੀਆਂ ਸੂਚੀਆਂ 'ਕੁੰਚਰ ਇਸ਼ਨਾਨ' ਦੀਆਂ ਵਧੀਆ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ ।

[੧੭੪] ਵਾਰ ਆਸਾ, ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੪੬੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਸਹਜਧਾਰੀ, ਭੱਦਣ[੧੮੦] ਨਾ ਕਰਾਏ । ਜੋ ਕੋਈ ਸਿਖ ਸਬੰਧੀ ਚਲਿ ਜਾਏ[੧੮੧], ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਕਰਾਏ । ਜਥਾ ਸ਼ਕਤਿ ਪ੍ਰਸਾਦ ਲੈ ਜਾਏ । ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਵਰਤਾਏ, ਸੋਗ ਭੰਨਿ ਆਵਣਾ[੧੮੨], ਕ੍ਰਿਆ-ਕਰਮ ਆਪਣੀ ਭਾਵਨਾ । ਹਰਿ ਸਰ ਫੂਲ ਪਾਏ[੧੮੩] । ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਹੋਂਦੇ ਰਹਿਣ । ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਕਾ ਭੋਗ ਪਵਾਏ । ਦਿਨਾਂ ਦਸਾਂ ਯਾਰਾਂ ਵਿਖੇ, ੧੬ ਤਥਾ ੧੭ ਦਿਨਾਂ ਵਿਖੇ ਪਾਠ ਕਰਾਏ । ਹੋਰ ਜਗਤ-ਚਾਲ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਰਾਏ, ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਵਾਸਤੇ, ਪਿਛੇ ਜੋੜ-ਪੁਰਬ ਕਰੇ ਜਥਾ ਸ਼ਕਤਿ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਧੁਆਏ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਰਵਾਏ । ਜੋ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦਾ ਵਾਸਾ ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ ਵਿਖੇ ਹੋਇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਪਿਛੈ ਸਰਾਧ ਖਿਆਹ ਕਰੈ ।[੧੮੪] ਸੋ ਪ੍ਰਾਨੀ ਸਿਖ ਹੋਇ ਤਾਂ ਸਿਖ ਨੂੰ ਪੂਜੈ, ਦਾਨ ਅਧਿਕਾਰੀ[੧੮੫] ਨੂੰ ਦੇਵੈ । ਸਿਖ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪਰਸਾਦੀ[੧੮੬] ਧਰਮਸਾਲਾ ਅਥਵਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਦੇਵੈ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਕਿਰਤ ਦੇ ਨਫ਼ੇ ਵਿਚਹੁੰ ਦਸਵੰਧ[੧੮੭] ਗੁਰੂ ਕਾ ਦੇਵੈ । ਗੁਰੂ ਕੇ ਅਰਥ ਲਗਾਏ । ਪਰਸਾਦਿ ਛਕਾਏ[੧੮੮] । ਹਜ਼ੂਰ ਸਿਰੀ ਵਾਹਗੁਰੂ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਜੀ[੧੮੯] ਦੇ ਅੱਗੇ ਇਕ ਸਿਖ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰੀ 'ਜੀ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਮੇਰੇ ਬੇਟੀ ਕਾ ਸੁਆਰਥ ਹੈ ਜੀ[੧੯੦] । ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਸੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਲੂਮ ਹੈ ।'

---

[੧੭੫] ਜਿਗਿਆਸੂ, ਜਾਣਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ।

[੧੭੬] ਕਾਮਨਾ-ਰਹਿਤ, ਇੱਛਾ-ਰਹਿਤ ।

[੧੭੭] ਨਿਮਰ, ਹੰਕਾਰ-ਰਹਿਤ ।

[੧੭੮] ਮੋਹ, ਪਿਆਰ ।

[੧੭੯] ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਮਾਝ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੧੪੭, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੧੮੦] ਮੁੰਡਨ ।

[੧੮੧] ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਏ, ਮਰ ਜਾਏ ।

[੧੮੨] ਸੋਗ ਦੂਰ ਕਰਨਾ, ਭਾਵ ਸੋਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ।

[੧੮੩] ਗੰਗਾ ਨੂੰ ਹਰਿਸਰ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਸੁੰਦਰ ਜੀ ਰਚਿਤ 'ਸਦੁ' ਵਿੱਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ, "*ਪਿੰਡੁ ਪਤਲਿ ਕਿਰਿਆ ਦੀਵਾ ਫੁਲ ਹਰਿ ਸਰਿ ਪਾਵਏ ॥*" (ਪੰਨਾ ੯੨੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) । ਮ੍ਰਿਤਕ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜਲਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਬਾਕੀ ਬਚੀਆਂ ਅੱਧ-ਜਲੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਵਿੱਚ 'ਫੁੱਲ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਫੁੱਲ ਕਿਸੇ ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ, ਜਿਵੇਂ ਦਰਿਆ ਆਦਿ, ਵਿੱਚ ਵਹਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਕਈ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪਤਾਲਪੁਰੀ ਸਾਹਿਬ, ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇੜੇ ਵਹਿੰਦੇ ਸਤਿਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਫੁੱਲ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਕਈ ਹਰਿਦੁਆਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਗੰਗਾ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਫੁੱਲ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਗੰਗਾ ਵਿੱਚ ਫੁੱਲ ਪਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

[੧੮੪] ਗੁਰਬਾਣੀ ਸ੍ਰਾਧ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਖੰਡਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, "*ਜੀਵਤ ਪਿਤਰ ਨ ਮਾਨੈ ਕੋਊ ਮੂਏਂ ਸਿਰਾਧ ਕਰਾਹੀ ॥ ਪਿਤਰ ਭੀ ਬਪੁਰੇ ਕਹੁ ਕਿਉ ਪਾਵਹਿ ਕਊਆ ਕੂਕਰ ਖਾਹੀ ॥ ੧ ॥ ਮੋ ਕਉ ਕੁਸਲੁ ਬਤਾਵਹੁ ਕੋਈ ॥ ਕੁਸਲੁ ਕੁਸਲੁ ਕਰਤੇ ਜਗੁ ਬਿਨਸੈ ਕੁਸਲੁ ਭੀ ਕੈਸੇ ਹੋਈ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਮਾਟੀ ਕੇ ਕਰਿ ਦੇਵੀ ਦੇਵਾ ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਜੀਉ ਦੇਹੀ ॥ ਐਸੇ ਪਿਤਰ ਤੁਮਾਰੇ ਕਹੀਅਹਿ ਆਪਨ ਕਹਿਆ ਨ ਲੇਹੀ ॥ ੨ ॥*" (ਰਾਗ ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣਿ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੩੩੨, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੧੮੫] ਯੋਗ ਵਿਅਕਤੀ ।

[੧੮੬] ਪਰਸ਼ਾਦਾ, ਰੋਟੀ, ਭੋਜਨ ।

[੧੮੭] ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ-ਕਮਾਈ ਦਾ ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਦਸਵੰਧ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਬਚਨੁ ਹੋਆ, 'ਸਾਕ ਕਿਸ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹਈ ?' 'ਜੀ, ਸਿਖ ਨਾਲ ।' ਤਾਂ ਬਚਨ ਹੋਆ, 'ਧਰਮਚੰਦ ਖ਼ਜ਼ਾਨਚੀ, ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਸਿਖ ਦਾ ਕਾਰਜ ਉਜਲਾ ਕਰ ਦੇਣਾ ।' ਤਾਂ ਧਰਮਚੰਦ ਵੀ ਆਪ ਬੈਠ ਕੇ ਜੋ ਲਗਾ ਸੋ ਸਿਰਕਾਰੋਂ[੧੯੧] ਲਾਇਕੈ ਕਾਰਜ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਉਸ ਸਿਖ ਆਪਣਾ ਪਰਸਾਦੀ ਦਾ ਲੋਭ ਭੀ ਨਾ ਕੀਤਾ[੧੯੨] । ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਕੀ ਅੰਸੁ[੧੯੩] ਤੇ ਡਰਿਆ ।[੧੯੪]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਜੂਠਾ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਨਾ ਦੇਵੈ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਸਹਜਧਾਰੀ ਰੋਮ ਕੈਂਚੀ ਨਾਲ ਉਤਰਾਵੈ । ਚਿਹਰਾ ਜ਼ਰੂਰ ਸਾਬਤ ਰਖੇ । ਦੀਦਾਰ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਹੈ ।[੧੯੫]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਵਣਜ ਵਪਾਰ ਅਥਵਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਬੱਬ ਸਿਖ ਨਾਲ ਉਚਾ ਨੀਵਾਂ ਬੋਲੇ, ਤਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ਾਇ ਲਏ । ਰਾਤਿ ਵਿਚ ਨਾ ਪਾਏ ।[੧੯੬]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਕੀ ਮੰਨਤ ਰਖੇ ਨਾਹੀ[੧੯੭], ਹੋਂਦੇ ਬਲ[੧੯੮] ਦੇ ਛੋਡੇ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਚੁਗਲੀ, ਦਗ਼ਾ ਬਖ਼ੀਲੀ ਨਾ ਕਰੇ । ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਿਰਤ ਲਗੀ ਦੇਖ ਕੇ, ਅਥਵਾ ਮਾਇਆ, ਪਰਵਾਰ ਸੁਖ ਦੇਖ ਕੇ, ਦੁਖੀ ਨਾ ਹੋਇ । ਈਰਖਾ ਨਾ ਕਰੇ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ, "*ਅਹਿਰਖਵਾਦੁ*

---

[੧੮੮] ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛਕਾਏ, ਭੋਜਨ ਕਰਾਏ ।
[੧੮੯] ਭਾਵ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ।
[੧੯੦] ਭਾਵ, ਅਨੰਦ-ਕਾਰਜ/ਵਿਆਹ ਹੈ ।
[੧੯੧] ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਧਨ ਨਾਲ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ।
[੧੯੨] ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਲਈ ਧਨ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ । ਆਪਣੀ ਹੋਰ ਨਿਜੀ ਲੋੜ, ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਭੋਜਨ ਲਈ ਵੀ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ।
[੧੯੩] ਗੁਰੂ ਦਾ ਧਨ/ਦੌਲਤ ।
[੧੯੪] ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਧਨ ਨੂੰ ਨਿਜੀ ਲੋੜਾਂ ਲਈ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਲੈਣ ।
[੧੯੫] ਦੇਖੋ ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚਲਾ ਲੇਖ 'ਸਹਿਜਧਾਰੀ' ।
[੧੯੬] ਭਾਵ, 'ਕੱਲ੍ਹ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗ ਲਵਾਂਗਾ' ਅਜਿਹਾ ਸੋਚ ਕੇ ਦੇਰੀ ਨਾ ਕਰੇ ।
[੧੯੭] "*ਕਾਰ ਭੇਟ ਸੁੱਖ ਮੰਨਤ ਚੁਰਾਵੈ । ਐਸਾ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਨਹਿ ਭਾਵੈ ।*" ਅਤੇ "*ਕਾਰ ਭੇਟ ਸੁਖ ਮੰਨਤ ਕਰ, ਜੋ ਸਿਖ ਚਿਤ ਭ੍ਰਮਾਇ । ਸੋ ਸਾਕਤ ਪਾਪੀ ਸਦਾ, ਬਿਕਟ ਰੂਪ ਹੋਇ ਜਾਇ ।*" ('ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ') ।
[੧੯੮] ਭਾਵ, ਮੰਨਤ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ।

ਨ ਕੀਜੈ ਰੇ ਮਨ ॥ ਸੁਕ੍ਰਿਤੁ ਕਰਿ ਕਰਿ ਲੀਜੈ ਰੇ ਮਨ ॥"[੧੯੯] ਹੋਰ ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ, "*ਨਿੰਦਕ ਕੀ ਗਤਿ ਕਤਹੂੰ ਨਾਹੀ ॥*"[੨੦੦]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਪੜਦਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨ ਉਘਾੜੈ, ਘਾਤੀ ਨ ਹੋਇ।

ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਦੇ ਘਰ ਲੜਕਾ ਜਨਮੈ, ਤਾਂ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਂ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਧੋਇ ਕਰਿ ਪਾਹੁਲ ਪਾਏ।[੨੦੧] ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਕਾ ਕਰਕੇ ਦੀਦਾਰ ਲਏ। ਜੇਕਰ ਕੇਸਧਾਰੀ ਕਰਨਾ ਹੋਇ, ਜਨਮ ਦੇ ਨਾਲ ਰਖੇ।[੨੦੨] ਨਾਉਂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਲੈਕਰਿ ਰਖਾਏ। ਰੀਤਾਂ ਕਰੈ[੨੦੩], ਦਹੀਂ ਪਾਇ ਨ੍ਹਵਾਲੇ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਹੱਥੋ-ਪਾਈ, ਲੜਾਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲਿ ਨਾ ਕਰੈ। ਆਪਣਿਆਂ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਅਬਰੋਇ[੨੦੪] ਵਲ ਦੇਖੇ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਚੰਗੀ ਚੋਖੀ ਵਸਤੁ ਇਕੱਲਾ ਨਾ ਖਾਏ, ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੰਡ ਕਰਿ ਖਾਏ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਪੋਥੀ ਲਿਖ, ਪੜ੍ਹਕੇ ਵੇਚੇ ਨਾਹੀਂ। ਭੇਟ-ਮੋਖ। ਵੇਚੀ ਵਸਤੁ ਨਾਲ ਸਾਕ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ, "*ਧ੍ਰਿਗੁ ਤਿਨਾ ਕਾ ਜੀਵਿਆ ਜਿ ਲਿਖਿ ਲਿਖਿ ਵੇਚਹਿ ਨਾਉ ॥ ਖੇਤੀ ਜਿਨ ਕੀ ਉਜੜੈ ਖਲਵਾੜੇ ਕਿਆ ਥਾਉ ॥*"[੨੦੫]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਰਹੈ। ਪਰਾਇਆ ਧਰਮ ਨਾ ਕਰੈ। ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ, "*ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਅਉਰ ਨ ਜਾਣਹੁ ਕੋਈ ॥*"

---

[੧੯੯] ਆਸਾ, ਕਬੀਰ, ਪੰਨਾ ੪੭੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੨੦੦] ਭੈਰਉ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੧੪੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੨੦੧] ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਰੀਤੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ: - ਇੱਕ ਸਿੰਘ ਸਰਬਲੋਹ ਦੇ ਬਾਟੇ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਪਤਾਸੇ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕਿਰਪਾਨ ਫੇਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਾਠ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਸਿੰਘ ਕਿਰਪਾਨ ਦੀ ਨੋਕ ਨਾਲ ਬਾਟੇ ਵਿੱਚਲੇ ਜਲ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਵਿੱਚ 'ਕਿਰਪਾਨ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਕਹਿ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਬੂੰਦਾਂ ਨਵ-ਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਟਪਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। (ਇਹ ਗੁਰ-ਦੀਖਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰ-ਦੀਖਿਆ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਜੋਗਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਕੇ 'ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਛੱਕਣਾ ਪਏਗਾ)।

[੨੦੨] ਕੇਸਧਾਰੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕੇਸਧਾਰੀ ਹੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਕੇਸਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਕੇਸ ਕਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ 'ਪਤਿਤ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਹਜਧਾਰੀ ਜੇ ਇਹ ਇੱਛਾ ਕਰੇ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਬੱਚਾ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਕੇਸਧਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਕੇਸ ਉਸ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਰੱਖੇ, ਭਾਵ ਮੁੰਡਨ ਨਾ ਕਰਵਾਏ।

[੨੦੩] ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰੀ ਰੀਤਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹਨ।

[੨੦੪] ਆਬਰੂ, ਇੱਜ਼ਤ।

[੨੦੫] ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੧, ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੧੨੪੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਪਰਉਪਕਾਰ ਨੂੰ ਢਿੱਲ ਨ ਕਰੈ[੨੦੬] । ਜੇਕਰ ਆਪਣੀ ਵਾਸੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦਾ ਢੰਗ ਸੁਆਰਥੁ ਪਵੈ ਪਰਨੇ ਤਥਾ ਮਰਨੇ ਦਾ, ਤਾਂ ਤੰਬੋਲ ਪਗੜੀ ਪਹਿਲੈ ਗੁਰੂ ਕੇ ਵਲੋਂ ਸਿਖ ਨੂੰ ਸਿਖ ਕਰਿ ਦੇਵਨਾ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਲਿਖਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਪੋਥੀ, ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਲਿਖਕੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਦੇਵੇ। ਪ੍ਰੇਮ ਭੇਟ ਲਏ[੨੦੭] । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਹਰਿਜਸੁ ਲਿਖਹਿ ਬੇਅੰਤ ਸੋਹਹਿ ਸੇ ਹਥਾ ॥*"[੨੦੮]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਜੋ ਧਰਮਸਾਲੀ[੨੦੯] ਹੋਵੇ, ਸੋ ਕੈਸਾ ਹੋਵੈ? ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਨਾ ਹੋਵੈ[੨੧੦], ਨਿਰਲੋਭੀ ਹੋਇ, ਨਿਰਅਭਿਮਾਨੀ ਹੋਵੈ, ਜਤੀ ਸਤੀ ਹੋਵੇ, ਪਰਸੁਆਰਥੀ, ਧਰਿਜੀ, ਉਦਾਰ, ਦਯਾਵਾਨ, ਪਤਵਾਨ, ਤਪੀਆ, ਅਨਿੰਦ, ਰਹਿਤਵਾਨ, ਮਤਸਰ[੨੧੧] ਬਿਨਾਂ, ਪੜਦੇ ਕੱਜ, ਸੁਚੇਤ, ਦੇਹੀ ਪਵਿਤ੍ਰ, ਟਹਿਲ ਕਰਿ, ਵੰਡ ਖਾਇ, ਪਰਦੇਸੀ ਸਿਖ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਵਸਤ ਦੀ ਸੁਚੇਤੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਤਨੈ ਗੁਣ ਹੋਵਣ, ਦਰਦਵੰਦ ਹੋਵੈ, ਸੋ ਧਰਮਸਾਲੀਆ ਹੋਵੈ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ, "*ਮੋਹਿ ਨਿਰਗੁਣ ਦਿਚੈ ਥਾਉ ਸੰਤ ਧਰਮਸਾਲੀਐ ॥*"[੨੧੨] ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਵਾਸੀ ਵਾਲੇ[੨੧੩] ਐਸੇ ਸਿਖ ਧਰਮਸਾਲੀਏ ਦੀ ਗ਼ੌਰ ਕਰਨ, ਢੰਗ ਸੁਆਰਥ ਵਿਚ ਪਲ ਪਲ ਅਰਦਾਸ ਗੁਰੂ ਕੀ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਧਰਮਸਾਲੀਏ ਦੀ ਸਮਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ[੨੧੪] । ਧਰਮਸਾਲਾ ਵਿਚ ਜ਼ਨਾਨਾ ਘਰ ਨ ਹੋਵੈ ।

---

[੨੦੬] "*ਦੇਹਿ ਸ਼ਿਵਾ ਬਰ ਮੋਹਿ ਇਹੈ ਸੁਭ ਕਰਮਨ ਤੇ ਕਬਹੂੰ ਨ ਟਰੋਂ ॥*" (ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਉਕਤਿ ਬਿਲਾਸ, ਪੰਨਾ ੯੯, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੨੦੭] ਭਾਵ, ਜੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਦਏ, ਤਾਂ ਕਬੂਲ ਕਰੇ । ਆਪ ਕੁੱਝ ਨਾ ਮੰਗੇ ।

[੨੦੮] ਪਉੜੀ ੧੪, ਵਾਰ ਜੈਤਸਰੀ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੭੦੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੨੦੯] ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮਸਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਜੋ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਧਰਮਸਾਲੀਆ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਹੁਣ ਧਰਮਸਾਲ ਲਈ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਧਰਮਸਾਲੀ ਨੂੰ 'ਗ੍ਰੰਥੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

[੨੧੦] ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਧਰਮਸਾਲੀ/ਪੁਜਾਰੀ/ਗ੍ਰੰਥੀ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਹੋਏ ਹਨ । ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਸਨ । ਗੁਰਮਤਿ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹਾਮੀ ਹੈ । ਦੇਖੋ ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚਲਾ ਲੇਖ 'ਨਾਰੀ' ।

[੨੧੧] ਈਰਖਾ । "*ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮਦ ਮਤਸਰ ਇਹ ਅਰਪਿ ਸਗਲ ਦਾਨੁ ਕੀਨਾ ॥ ਮੰਤ੍ਰ ਦ੍ਰਿੜਾਇ ਹਰਿ ਅਉਖਧੁ ਗੁਰਿ ਦੀਓ ਤਉ ਮਿਲਿਓ ਸਗਲ ਪ੍ਰਬੀਨਾ ॥*" (ਸਾਰਗ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੧੦, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੨੧੨] ਪਉੜੀ ੩, ਵਾਰ ਗੂਜਰੀ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੫੧੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੨੧੩] ਨਿਵਾਸੀ, ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ, ਭਾਵ ਸਥਾਨਕ ਸੰਗਤ ।

[੨੧੪] ਭਾਵ, ਧਰਮਸਾਲੀ/ਗ੍ਰੰਥੀ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਨਿਜੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ । ਉਸ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ।

ਗੁਰੂ ਕੇ ਘਰਿ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਗ਼ਰੀਬ, ਅਰਥੀ, ਭਜਨਵਾਨ ਰਹਿਣ, ਵਿਕਾਰੀ ਨਾਹੀ ਚਾਹੀਐ[੨੧੫]। ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਕਲੀ ਅੰਦਰਿ ਨਾਨਕਾ ਜਿੰਨਾਂ ਦਾ ਅਉਤਾਰੁ ॥*"[੨੧੬]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਸਿਖਾਂ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਪੋਥੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਬਦ ਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਸਿਖਾਏ। ਪੀਰ ਮਸੰਦ ਨਾ ਬਣਾਏ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਨਾਤਾ ਜਾਣੈ, ਬੁਰਾ ਨ ਤੱਕੇ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, (ਸਿਖ ਦੀ) ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਅਦਬ, ਭਾਉ ਕਰੇ, ਪਿਤਾ ਸਮਾਨ ਜਾਣੇ। ਜੇ ਸਿਖ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਮੰਦੀ ਨਦਰ ਕਰਿ ਦੇਖੇ, ਸੋ ਗੋ-ਹੰਤਾ ਹੈ, ਸਿਖ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਹੋਇਕੈ, ਸਿਖ ਦੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਧਨ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਬੁਰੀ ਨਜ਼ਰ ਨ ਤੱਕੇ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਜੇ ਅਰਥੀ (ਹੋਵੈ), ਜੋ ਸਿਖ ਦੇ ਘਰੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਸਰੇ, ਸੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਮਾਨ ਜਾਣੈ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਨਵਾਂ ਭੋਜਨ, ਫੁਲ, ਫਲ, ਅਨਾਜ ਆਦਿ ਲੈ ਕਰ ਪਹਿਲੇ ਸਿਖ ਦੀ ਰਸਨੀਂ ਚੜ੍ਹਾਇ ਲਏ, ਤਾਂ ਪਿਛੋਂ ਆਪ ਖਾਏ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਹੋਇਕੈ, ਸਿਖ ਉਪਰਿ ਸੱਟ ਨ ਕਰੈ। ਸਿਖ ਦੇ ਹਤ ਕੀਏ[੨੧੭] ਨਰਕ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਕੁਲ-ਹੱਤਿਆ, ਸੋ ਭਾਰੀ ਹੈ। ਕੈਰਵ[੨੧੮] ਗਲੇ, ਇਸੇ ਹਤਿਆ ਕਰਿ। ਇਕ ਗੋਤ੍ਰ ਕੁਲ ਹੈ, ਇਕ ਗੁਰੂ ਕੁਲ ਹੈ।[੨੧੯]

---

[੨੧੫] ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਜੀ, ਇੱਕ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ, ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ, ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਅਸੂਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮਸਾਲੀ/ਗ੍ਰੰਥੀ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਵਿਕਾਰੀ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਪਰ-ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਸੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਵ ਵਿਕਾਰੀ ਹੋਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। (ਨੌਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਸਨ)। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੋ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਵਿਕਾਰੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਏਗਾ।

[੨੧੬] ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਬਿਹਾਗੜੇ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੫੫੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਪੂਰਾ ਸਲੋਕ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਕਲੀ ਅੰਦਰਿ ਨਾਨਕਾ ਜਿੰਨਾਂ ਦਾ ਅਉਤਾਰੁ ॥ ਪੁਤੁ ਜਿਨੂਰਾ ਧੀਅ ਜਿੰਨੂਰੀ ਜੋਰੂ ਜਿੰਨਾ ਦਾ ਸਿਕਦਾਰੁ ॥ ੧ ॥*" ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੇ ਕਿਸੇ ਧਰਮਸਾਲੀ/ਗ੍ਰੰਥੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ।

[੨੧੭] ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਮਾਰਣ ਨਾਲ, ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਨਾਲ।

[੨੧੮] ਕੌਰਵ, ਕੁਰੂ-ਵੰਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ। ਆਪਣੇ ਹੀ ਕਰੀਬੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦਾ ਯੁੱਧ ਲੜਦਿਆਂ ਬਹੁਤੇ ਕੌਰਵ ਯੋਧੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ। ਦੁਰਯੋਧਨ ਇਸ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਧਿਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਅਚਾਰੀਆ ਦ੍ਰੋਣ, ਭੀਸ਼ਮ ਪਿਤਾਮਾ, ਕਰਣ, ਅਸ਼ਵਥਾਮਾ ਆਦਿ ਯੋਧੇ ਸਨ। ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਯੁਧਿਸ਼ਠਿਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਯੁਧਿਸ਼ਠਿਰ ਆਦਿ ਪਾਂਡਵਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਪਾਂਡਵਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪੁੱਤਰ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਅਰਜੁਨ ਦਾ ਵੀਰ ਪੁੱਤਰ ਅਭਿਮੰਨਯੂ ਵੀ ਇਸ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਦੁਰਯੋਧਨ ਆਪਣੇ ੧੦੦ ਭਰਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਇਸੇ ਯੁੱਧ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਇਆ। "*ਦੁਰਜੋਧਨ ਕਾ ਮਥਿਆ ਮਾਨੁ ॥*" (ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੧੬੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। "*ਬੂਡਾ ਦੁਰਜੋਧਨੁ ਪਤਿ ਖੋਈ ॥*" (ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੨੨੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। "*ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕੈਰਉ ਕਰਤੇ ਦੁਰਜੋਧਨ ਸੇ ਭਾਈ ॥ ਬਾਰਹ ਜੋਜਨ ਛਤ੍ਰੁ ਚਲੈ ਥਾ ਦੇਹੀ ਗਿਰਝਨ ਖਾਈ ॥*" (ਧਨਾਸਰੀ ਬਾਣੀ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੬੯੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

[੨੧੯] ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਗੁਰੂ-ਗੋਤ੍ਰ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਗੋਤ੍ਰ ਮੰਨਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਮੁਸੱਦੀ- ਜੋ ਸਰਕਾਰ ਤੁਰਕਾਂ ਦੀ ਵਿਚ ਹੋਵਨ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਭੋ ਕੁਰਹਿਤਾਂ ਮਾਫ਼, ਇਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤ੍ਰਿਹੁੰ ਬਿਨਾ- ਇਕ ਕੰਨਿਆ ਹਤ, ਦੂਜਾ ਭੱਦਣ, ਤੀਜਾ ਬਿਖਿਆ (ਤਮਾਕੂ)। ਇਹ ਨ ਕਰਨ, ਹੋਰ ਕਰਨ ਤਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ਾਇ ਲੈਣ।[220]

ਜੇ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਦਾ ਕਾਰਜ ਆਇ ਬਣੈ, ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵਣਾ। ਹੋਂਦੇ ਬਲ ਅਟਕਾਇ ਨ ਕਰੈ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਸੂਫ਼ੀ, ਘੋਰੀ ਨ ਹੋਵੈ।

ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਪਾਸ ਜੇ ਕੋ ਹਿਤੀਆਂ ਝੂਲਕੈ ਆਵੈ ਸ਼ਰਨ ਗੁਰੂ ਕੀ, ਤਾਂ ਮੇਲਿ ਲੈਣਾ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਕੁਰਹਿਤੀਏ ਧਾੜ੍ਹੀਏ ਦਾ ਧੜਾ ਨ ਕਰਨ। ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੀ, "*ਮਿਥਿਆ ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਧੜੇ ਬਹਿ ਪਾਵੈ ॥*"[221]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਸਰਦਾਰ ਹੋਵੈ, ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਹੋਵੈ, ਮੁਸੱਦੀ ਹੋਵੈ, ਆਪਨੇ ਲੰਗਰ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਸਿਖ ਰਖੇ। ਹੁਕਈ, ਟੋਪੀਆ, ਭਾਦਣੀ, ਚੋਰ, ਯਾਰ, ਜੂਏਬਾਜ਼, ਕੁਰਹਿਤੀਆ ਨਾ ਰਖੈ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਬੇਮੁਖੀਆ ਨਾ ਹੋਵੈ, ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਮੂੰਹ ਨ ਫੇਰੇ। ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੀ, "*ਮੁਹਿ ਫੇਰਿਐ ਮੁਹੁ ਜੂਠਾ ਹੋਇ ॥*"[222]

---

[220] ਇਹ ਯਕੀਨ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਛੋਟ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੋਏ।

[221] ਆਸਾ, ਮਹਲਾ ੪, ਪੰਨਾ ੩੬੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵੱਲੋਂ ਸੰਪਾਦਤ ਪੁਸਤਕ 'ਰਹਿਤਨਾਮੇ' ਵਿੱਚ "ਬਹਿ ਪਾਵੈ" ਦੀ ਥਾਂ "ਬਹੁ ਪਕਾਏ" ਪਾਠ ਦਰਜ ਹੈ। ਪੂਰਾ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਰਾਗੁ ਆਸਾ ਘਰੁ ੨ ਮਹਲਾ ੪ ॥ ਕਿਸ ਹੀ ਧੜਾ ਕੀਆ ਮਿਤ੍ਰ ਸੁਤ ਨਾਲਿ ਭਾਈ ॥ ਕਿਸ ਹੀ ਧੜਾ ਕੀਆ ਕੁੜਮ ਸਕੇ ਨਾਲਿ ਜਵਾਈ ॥ ਕਿਸ ਹੀ ਧੜਾ ਕੀਆ ਸਿਕਦਾਰ ਚਉਧਰੀ ਨਾਲਿ ਆਪਣੈ ਸੁਆਈ ॥ ਹਮਾਰਾ ਧੜਾ ਹਰਿ ਰਹਿਆ ਸਮਾਈ ॥ ੧ ॥ ਹਮ ਹਰਿ ਸਿਉ ਧੜਾ ਕੀਆ ਮੇਰੀ ਹਰਿ ਟੇਕ ॥ ਮੈ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਪਖੁ ਧੜਾ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਈ ਹਉ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵਾ ਅਸੰਖ ਅਨੇਕ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਜਿਨ੍ ਸਿਉ ਧੜੇ ਕਰਹਿ ਸੇ ਜਾਹਿ ॥ ਝੂਠੁ ਧੜੇ ਕਰਿ ਪਛੋਤਾਹਿ ॥ ਥਿਰੁ ਨ ਰਹਹਿ ਮਨਿ ਖੋਟੁ ਕਮਾਹਿ ॥ ਹਮ ਹਰਿ ਸਿਉ ਧੜਾ ਕੀਆ ਜਿਸ ਕਾ ਕੋਈ ਸਮਰਥੁ ਨਾਹਿ ॥ ੨ ॥ ਏਹ ਸਭਿ ਧੜੇ ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਪਸਾਰੀ ॥ ਮਾਇਆ ਕਉ ਲੂਝਹਿ ਗਾਵਾਰੀ ॥ ਜਨਮਿ ਮਰਹਿ ਜੂਐ ਬਾਜੀ ਹਾਰੀ ॥ ਹਮਰੈ ਹਰਿ ਧੜਾ ਜਿ ਹਲਤੁ ਪਲਤੁ ਸਭੁ ਸਵਾਰੀ ॥ ੩ ॥ ਕਲਿਜੁਗ ਮਹਿ ਧੜੇ ਪੰਚ ਚੋਰ ਝਗੜਾਏ ॥ ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਲੋਭੁ ਮੋਹੁ ਅਭਿਮਾਨੁ ਵਧਾਏ ॥ ਜਿਸ ਨੋ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੇ ਤਿਸੁ ਸਤਸੰਗਿ ਮਿਲਾਏ ॥ ਹਮਰਾ ਹਰਿ ਧੜਾ ਜਿਨਿ ਏਹ ਧੜੇ ਸਭਿ ਗਵਾਏ ॥ ੪ ॥ ਮਿਥਿਆ ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਧੜੇ ਬਹਿ ਪਾਵੈ ॥ ਪਰਾਇਆ ਛਿਦ੍ਰੁ ਅਟਕਲੈ ਆਪਣਾ ਅਹੰਕਾਰੁ ਵਧਾਵੈ ॥ ਜੈਸਾ ਬੀਜੈ ਤੈਸਾ ਖਾਵੈ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਕਾ ਹਰਿ ਧੜਾ ਧਰਮੁ ਸਭ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਜਿਣਿ ਆਵੈ ॥ ੫ ॥ ੨ ॥ ੫੪ ॥*"

[222] ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੧, ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੧੨੪੦, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਪੂਰਾ ਸਲੋਕ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੧ ॥ ਜੂਠਿ ਨ ਰਾਗੀ ਜੂਠਿ ਨ ਵੇਦੀ ॥ ਜੂਠਿ ਨ ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਕੀ ਭੇਦੀ ॥ ਜੂਠਿ ਨ ਅੰਨੀ ਜੂਠਿ ਨ ਨਾਈ ॥ ਜੂਠਿ ਨ ਮੀਹੁ ਵਰ੍ਹਿਐ ਸਭ ਥਾਈ ॥ ਜੂਠਿ ਨ ਧਰਤੀ ਜੂਠਿ ਨ ਪਾਣੀ॥ ਜੂਠਿ ਨ ਪਉਣੈ ਮਾਹਿ ਸਮਾਣੀ ॥ ਨਾਨਕ ਨਿਗੁਰਿਆ ਗੁਣੁ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ॥ ਮੁਹਿ ਫੇਰਿਐ ਮੁਹੁ ਜੂਠਾ ਹੋਇ ॥ ੧ ॥*"

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਲੰਗਰ ਗੋਹੇ ਨਾ ਬਾਲੇ, ਲੱਕੜੀਆਂ ਬਾਲੇ । ਜੇ ਲੱਕੜੀਆਂ ਨਾ ਹੋਵਨ, ਤਾਂ ਭੀ ਇਕ ਅੱਧ ਲਕੜੀ ਰਖੇ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਬਿਨਾਂ ਨ ਹੋਵੈ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਹੀਣਸ ਜੋ ਪ੍ਰਾਣੀ ਧ੍ਰਿਗੰਤ ਜਨਮ ਭ੍ਰਸਟਣਹ ॥ ਕੂਕਰਹ ਸੂਕਰਹ ਗਰਧਭਹ ਕਾਕਹ ਸਰਪਨਹ ਤੁਲਿ ਖਲਹ ॥*"[੨੨੩] ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਪਾਹੁਲ ਲਏ ਜੂੜੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਂਦੇ ਤੋੜੀਂ । ਸੇਵਕੀ, ਟਹਿਲ ਭਾਉ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਖਦਾ ਰਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਜਾਤੇ ਪਛਾਤੇ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਵਰਤੇ, ਨਾ ਵਿਸਾਹੁ ਕਰੇ । ਸੁਚੇਤ ਰਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਨੂੰ ਪਾਹੁਲ ਦੇਵਣ ਲਗੇ, ਤਾਂ ਗੁਰਦੀਖਿਆ ਦੀ ਮ੍ਰਿਜਾਦਾ ਹੈ, ਪੰਜ ਚੂਲੇ ਰਸਨੀਂ ਚੜ੍ਹਾਏ, ਪੰਜ ਸੀਸ, ਨੇਤ੍ਰੀਂ । 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ॥' ਬੁਲਾਏ । ਸਤਿਨਾਮ ਮੰਤ੍ਰ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰੈ । ਪਾਹੁਲ ਦੇਵਣ ਵਾਲਾ ਸਿਖ ਕਾਮੀ, ਕ੍ਰੋਧੀ, ਮਾਨੀ, ਵਿਕਾਰੀ ਨ ਹੋਵੈ । ਰਹਿਤਵਾਨ ਹੋਵੈ । ਆਪ ਗੁਰੂ ਨ ਸਦਾਏ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰੈ । ਦੋ ਵਕਤ ਕੰਘਾ ਹੋਵੈ । ਧੋਵੈ ਦਹੀਂ ਨਾਲ, ਮੈਲਾ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਏ, ਜੀਉਨ ਪਵਣੇ ਦੇਵੇ । ਸੁਚੇਤ ਰਹੈ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਕੇਸ ਮੁਹਰ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸਿਖੀ ਦੀ ਜਾਣੇ । ਜੋ ਪਾਹੁਲ ਬਿਨਾ ਰਖੇ, ਸੋ ਭੰਡ ਭਗਤੀਆ ਜਾਣਨਾ ਨਿਗੁਰਾ । ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਚਤੁਰਾਈ ਸਭ ਝੂਠੀ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਜਿਉ ਨਿਗੁਰਾ ਬਹੁ ਬਾਤਾ ਜਾਣੈ, ਓਹ ਹਰਿ ਦਰਗਹ ਹੈ ਭ੍ਰਸਟੀ ॥*"[੨੨੪]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਜੋੜ ਮੇਲ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਜਾਏ । ਜੇ ਰੁੱਠਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਸਿਖ ਮਨਾਇ ਲੈਣਾ । ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ, ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਆਦਰ ਦੇਣ । ਭਾਉ ਕਰਨ, ਮਾਨ ਕਰਨ, ਮਾਨ ਛੱਡਣ । ਵਾਸੀ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਮਿਲਣਾ ਪਿਆਰ ਨਾਲ । ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਸਿਖ ਨੂੰ ਗਇਆਂ ਚਾਰ ਨਫ਼ੇ ਹੁੰਦੇ ਹੈਨ, ਇਕ ਤਾਂ ਸਬਦ ਪੜ੍ਹਾਂ ਅਰੁ ਸੁਨਣਾ, ਦੂਜੀ ਸਿਖੀ ਪਛਾਣ ਅਰੁ ਮਰਮੀ, ਤੀਜੀ ਸਿਖੀ ਰਹਿਤ-ਬੁਧਿ ਆਂਵਦੀ ਹੈ, ਚੌਥੇ ਯਥਾ-ਸ਼ਕਤਿ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਰਨਾ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਜੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਬੈਠੇ । ਪੰਗਤ ਦੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਨਾ ਬੈਠੇ । ਦੋ ਘਾਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹੈਨਿ, ਅੱਗੇ ਬੈਠਿਆਂ, ਇਕੇ ਪਿਛਲੇ ਦਾ ਮਾਨ ਘਟਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਅਪਣਾ ਵਧਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ,

---

[੨੨੩] ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੫੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੨੨੪] ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ, ਮਹਲਾ ੪, ਪੰਨਾ ੫੨੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ । ਪੂਰਾ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ॥ ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਸੁੰਦਰਿ ਹੈ ਨਕਟੀ ॥ ਜਿਉ ਬੇਸੁਆ ਕੇ ਘਰਿ ਪੂਤੁ ਜਮਤੁ ਹੈ ਤਿਸੁ ਨਾਮੁ ਪਰਿਓ ਹੈ ਧ੍ਰਕਟੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਜਿਨ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਨਾਹਿ ਹਰਿ ਸੁਆਮੀ ਤੇ ਬਿਗੜ ਰੂਪ ਬੇਰਕਟੀ ॥ ਜਿਉ ਨਿਗੁਰਾ ਬਹੁ ਬਾਤਾ ਜਾਣੈ ਓਹੁ ਹਰਿ ਦਰਗਹ ਹੈ ਭ੍ਰਸਟੀ ॥ ੧ ॥ ਜਿਨ ਕਉ ਦਇਆਲੁ ਹੋਆ ਮੇਰਾ ਸੁਆਮੀ ਤਿਨਾ ਸਾਧ ਜਨਾ ਪਗ ਚਕਟੀ ॥ ਨਾਨਕ ਪਤਿਤ ਪਵਿਤ ਮਿਲਿ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਛੈ ਛੁਕਟੀ ॥ ੨ ॥ ੬ ॥*"

ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਜੋੜੇ ਸਿਧੇ ਕਰਿ ਰਖੇ, ਤਾਂ ਜੁ ਮਾਨ ਨ ਵਧੇ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਚੰਗਾ ਕੋਈ ਸਰਦਾਰ ਬਣਿਆ ਚਾਹੇ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਰੇ। ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਟਹਲ ਮਹਲ ਤਾ ਕੌ ਮਿਲੈ, ਜਾ ਕਉ ਸਾਧ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ॥*"[੨੨੫]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਨਾਰੀ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰੈ।[੨੨੬]

ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਰਥੀ ਮਿਲੇ, ਅਥਵਾ ਪਰਚੇ ਵਾਲਾ ਹੋਂਦੇ ਬਲ ਬਸਤ੍ਰ ਸਿਖ ਨੂੰ ਪੁਆਇ ਦੇਵੈ। ਕੇਸੀ ਨ੍ਹਵਾਲੇ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਾਏ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ ਨ ਕਰੇ, ਤੇ ਜੂਆ ਨ ਖੇਡੇ[੨੨੭]। ਸਾਖ, "*ਚੋਰ ਯਾਰ ਜੂਆਰ ਪੀੜੇ ਘਾਣੀਐ ॥*"[੨੨੮]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੋਵੈ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਸਨਮੁਖ ਰਹੇ।

ਮਾਇਆ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ। ਸਾਖ, '*ਇਨਿ ਦੁਬਿਧਾ ਘਰ ਬਹੁਤੇ ਗਾਲੇ* ।'[੨੨੯]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪਾਂਵਦਾ ਗੱਲਾਂ ਨ ਕਰੈ। ਉਪਰਿ ਥੁੱਕਾਂ ਪਉਂਦੀਆਂ ਹੈਨਿ। ਗਿਲਾਨਿ ਨ ਹੋਵੈ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਅਥਵਾ ਸਿਖਣੀ ਆਟਾ ਗੁੰਨ੍ਹਦੀ, ਪ੍ਰਸਾਦ ਪਾਂਵਦੀ, ਹੱਥ ਧੋਇ ਲਵੈ। ਪਿੰਡਾ ਖੁਰਕੈ, ਤਾਂ ਵੀ ਹੱਥ ਧੋ ਲਏ। ਨਹੁੰ ਵੱਡੇ ਨ ਰਖੇ। ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਕਰੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪਾਂਵਦੀ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਕਾਵ੍ਹੇ ਬੈਠਕੇ ਮਿਟੀ ਨਾਲ ਸੋਚ ਕਰੇ, ਪੰਜ-ਇਸਨਾਨਾ ਕਰੈ। ਗੁਰੂ ਕੀ ਅਉਲਾਦ ਨੂੰ ਮੰਨੇ [੨੩੦]। ਗੁਰੂ ਕੀ ਜਾਗ੍ਹਾ ਨੂੰ ਮੰਨੇ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਟਹਲੀਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨੈ । ਗੁਰੂ ਕੇ ਲਿਖੇ ਨੂੰ ਮੰਨੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਵੰਦ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਤਿਨ੍ਹਾ ਨੋ ਮੰਨੇ ਅਰੁ ਪੂਜੇ।

---

[੨੨੫] ਪਉੜੀ ੨੭, ਗਉੜੀ ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੨੫੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਪੂਰੀ ਪਉੜੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਪਉੜੀ ॥ ਟਹਲ ਕਰਹੁ ਤਉ ਏਕ ਕੀ ਜਾ ਤੇ ਬ੍ਰਿਥਾ ਨ ਕੋਇ ॥ ਮਨਿ ਤਨਿ ਮੁਖਿ ਹੀਐ ਬਸੈ ਜੋ ਚਾਹਹੁ ਸੋ ਹੋਇ ॥ ਟਹਲ ਮਹਲ ਤਾ ਕਉ ਮਿਲੈ ਜਾ ਕਉ ਸਾਧ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ॥ ਸਾਧੂ ਸੰਗਤਿ ਤਉ ਬਸੈ ਜਉ ਆਪਨ ਹੋਹਿ ਦਇਆਲ ॥ ਟੋਹੇ ਟਾਹੇ ਬਹੁ ਭਵਨ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਸੁਖੁ ਨਾਹਿ ॥ ਟਲਹਿ ਜਾਮ ਕੇ ਦੂਤ ਤਿਹ ਜੁ ਸਾਧੂ ਸੰਗਿ ਸਮਾਹਿ ॥ ਬਾਰਿ ਬਾਰਿ ਜਾਉ ਸੰਤ ਸਦਕੇ ॥ ਨਾਨਕ ਪਾਪ ਬਿਨਾਸੇ ਕਦਿ ਕੇ ॥ ੨੭ ॥*"

[੨੨੬] ਦੇਖੋ ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚਲਾ ਲੇਖ 'ਨਾਰੀ'।

[੨੨੭] "*ਨਿੰਦਾ ਜੂਆ ਹਿਰੈ ਜੁ ਮਾਲ। ਮਹਾਂ ਦੁਖਾਵਹਿ ਤਿਸ ਕੋ ਕਾਲ।*" ('ਤਨਖਾਹਨਾਮਾ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ')। "*ਪਰਨਾਰੀ ਜੂਆ ਅਸਤ ਚੋਰੀ ਮਦਰਾ ਜਾਨ। ਪਾਂਚ ਐਬ ਯੇ ਜਗਤ ਮੌ, ਤਜੈ ਸੁ ਸਿੰਘ ਸੁਜਾਨ।*" ('ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ')।

[੨੨੮] ਪਉੜੀ ੨੧, ਵਾਰ ਮਲਾਰ ਕੀ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੨੮੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੨੨੯] ਮਾਰੂ, ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੦੨੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਵਿੱਚ 'ਦੁਬਿਧਾ' ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਮਾਇਆ' ਪਾਠ ਦਰਜ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਕਿਤੇ ਕਾਰਜ ਜਾਏ-ਦੇਸ ਅਥਵਾ ਪਰਦੇਸ, ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਟੁਰੇ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਦੇਸੋਂ ਪਰਦੇਸੋਂ ਨੇੜਿਓਂ ਅਥਵਾ ਦੂਰੋਂ ਘਰਿ ਆਵੈ, ਪਹਿਲੇ ਧਰਮਸਾਲੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕੈ । ਯਥਾ-ਸ਼ਕਤਿ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਵਰਤਿਆ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਹੱਥ ਜੁੜਾਇ ਲਏ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਤੀਰਥ ਜਾਏ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਇ, ਹੋਂਦੇ ਬਲ ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਾਨ ਨ ਖਾਏ । ਕੁਝ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖਵਾਏ । ਵਿਕਾਰ ਚਿਤਵੈ ਨਾ, ਨਾ ਕਰੈ । ਘਰ ਆਵੈ, ਯਥਾ ਸ਼ਕਤਿ ਸਿਖ ਨੂੰ ਹੱਥ ਧੁਆਏ, "*ਤੀਰਥੁ ਤਪੁ ਦਇਆ ਦਤੁ ਦਾਨੁ॥ ਜੇ ਕੋ ਪਾਵੈ ਤਿਲ ਕਾ ਮਾਨੁ ॥*"[231] ਤਿਲ ਕਾ ਮਣ ਹੋਂਦਾ ਹੈ । ਦਾਨ ਕਰੇ, ਜੋ ਪਾਪ ਨਾ ਕਰੇ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਜੋ ਅਰਥੀ ਆਵੈ, ਤਿਸ ਕਾ ਅਰਥ ਪੂਰਾ ਕਰੇ । ਅਰੁ ਜੋ ਨਾਲਿ ਤਿਨਾਂ ਕੇ ਹੋਰ ਹੋਵਨਿ, ਤਾਂ ਯਥਾ ਸ਼ਕਤਿ ਸਭਨਾਂ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ, ਉਸਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਸਮਾਨ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਕਾਈ ਗੱਲ ਵਧ ਕੇ ਨਾ ਕਰੈ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਸ਼ਬਦ-ਪਾਠ, ਕੀਰਤਨ ਚਰਚਾ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਕਰੈ, ਹੋਰ ਗੱਲ ਨਾ ਕਰੈ, ਨਾ ਸੁਣੈ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਗੰਦ-ਵਾਕੀ[232] ਨਾ ਹੋਵੈ, "*ਜਿਤੁ ਬੋਲਿਐ ਪਤਿ ਪਾਈਐ ਸੋ ਬੋਲਿਆ ਪਰਵਾਣੁ ॥*"[233]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਰਜਿਕ ਘਾਟ ਇਸਨਾਨ ਨ ਕਰੈ । [234]

---

[230] ਮੀਣੇ, ਧੀਰਮੱਲੀਏ, ਰਾਮਰਾਈਏ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਔਲਾਦ ਹੀ ਸਨ । ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਰਜਦੇ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਮਨਮੁਖਤਾਈ ਹੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ । ਜੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਗੁਰੂ-ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਵੱਡਭਾਗੀ ਹੈ । ਹੋਰਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਦੇ ਰਾਸਤੇ 'ਤੇ ਚਲ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ । ਪੰਥ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਆਪਣੀ ਅਰਦਾਸ ਵਿੱਚ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਮੀਣੇ, ਧੀਰਮੱਲੀਏ ਤੇ ਰਾਮਰਾਈਏ ਆਦਿਕ ਗੁਰੂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਗਈ । ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਇਸ ਕਾਰਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਔਲਾਦ ਹੈ ।

[231] ਜਪੁ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[232] ਗੰਦੇ ਵਾਕ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ, ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਭਰੇ ਬੋਲ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ । ਕਈ ਵਾਰ ਅਜਿਹਾ ਵੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਸ਼ੋਭਨੀਕ ਵਾਕ ਬੋਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਉੱਤੇ ਬੁਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਕੋਈ ਗੰਦ-ਵਾਕੀਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਦੋਸ਼ੀ ਹੈ । ਦੋਸ਼ੀ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰੇ, ਭਾਂਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਕਥਿਤ ਸੰਤ-ਭੇਖ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਏ ।

[233] ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[234] 'ਰਜਿਕ ਘਾਟ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ' ਇੱਕ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ 'ਵੇਸਵਾ ਦਾ ਸੰਗ ਕਰਨਾ' ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਭਜਨਵਾਨ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਮ੍ਰਿਜਾਦਾ ਦਾ ਖਾਏ । ਜਿਸ ਦੀ ਚਾਹ ਰਹੇ, ਸੋ ਪਵਿਤ੍ਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਭੋਜਨ ਪੁਰ ਕਰਿ ਭਾਂਡਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੋ ਅੰਨ ਮਾਨੁਖ ਕਾ ਅਹਾਰ ਭਾਂਡਾ ਭਰ ਲੈਣਾ । ਅਤੇ ਜੋ ਵਧੀਕ ਸੋ ਸਮਾਨ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਅਹਾਰ, ਬੁੱਧਿ ਨੂੰ ਅਛਾਦ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਦੁੱਖ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਭੁੱਲੇ ਨੂੰ ਮਾਰਗ ਪਾਏ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਕੀਰਤਨ ਸ਼ਬਦ ਸੋਹਿਲਾ[੨੩੫] ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਵੈਂ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਕਾਰਜ, ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਕੰਮ ਉਸ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਾਸੋਂ ਕਰਾਏ, ਜੋ ਰਹਿਤ ਗੁਰੂ ਕੀ ਰਖੇ ।[੨੩੬]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਹੋਂਦੇ ਬਲ ਧੌੜੀ ਦੇ ਬੋਕੇ[੨੩੭] ਪਾਣੀ ਨਾ ਪੀਐ, ਨਾ ਤੁਰਕ ਕੇ ਪਾਸੋਂ ਜਲ ਪੀਐ[੨੩੮] ।

---

[੨੩੫] ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਪੰਜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ 'ਸੋਹਿਲਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਪਾਠ ਗੁਰਸਿੱਖ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੌਣ ਵੇਲੇ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੰਨਾ ੧੨ ਅਤੇ ੧੩ ਉਤੇ ਦਰਜ ਹੈ । ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੁਖਾਸਨ ਦੌਰਾਨ 'ਸੋਹਿਲਾ' ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲਾ' ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

[੨੩੬] ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਥਾਂਈ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਵਿਆਹ ਆਦਿ ਦੌਰਾਨ ਖ਼ਾਸ-ਖ਼ਾਸ ਕੰਮ ਵੱਖਰੀਆਂ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਕਰਦੇ ਸਨ/ਹਨ । ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਪਾਣੀ ਢੋਣ ਦਾ ਕੰਮ 'ਝਿਊਰ' ਕਰਦੇ ਸਨ । ਉੱਚੀਆਂ ਸਮਝੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਜਾਤਾਂ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖਤਰੀ ਆਦਿ) ਵਿੱਚ ਕਈ ਕੰਮ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਤ ਦੇ ਲੋਕ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਭੋਜਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਤ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਕੰਮ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਪੇਸ਼ਾ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ । ਭਾਵ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਸੋਈਏ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਰਸੋਈਆ ਹੀ ਬਣਦਾ ਸੀ ਤੇ ਝਿਊਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਪਾਣੀ ਹੀ ਢੋਂਦਾ ਸੀ । (ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਵੀ ਬਹੁਤ ਥਾਂਵਾਂ ਉਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਸੋਈਏ ਦੇ ਹਥੋਂ ਦਾ ਭੋਜਨ ਉੱਚੀਆਂ ਸਮਝੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ) । ਜਦੋਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਨਵੀਂ ਰਹਿਤ ਦਾ ਐਲਾਨ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੇਸ਼ੇ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬਦਲ ਲਏ । ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਸੋਈਆ ਸਿੱਖ ਬਣ ਕੇ ਵੀ ਰਸੋਈਏ ਦਾ ਪੇਸ਼ਾ ਹੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਝਿਊਰ ਸਿੱਖ ਬਣ ਕੇ ਵੀ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਹੀ ਢੋਂਦਾ ਰਿਹਾ । ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੈਦਿਕ ਮਤਿ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੀ ਰਸੋਈਏ ਆਦਿ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਉਸ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਸੋਈਏ ਆਦਿ ਨੂੰ ਹੀ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਲਈ ਲਾਇਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ, ਜੋ 'ਰਹਿਤ ਗੁਰੂ ਕੀ' ਰੱਖਦਾ ਸੀ । ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਦਲਾਉ ਨਾਲ, ਹੁਣ ਸਭ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸਲਈ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੀ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਇੰਨਾ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ ।

[੨੩੭] ਚਮੜੇ ਦਾ ਡੋਲ, ਮਸ਼ਕ । ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਖੂਹਾਂ 'ਤੇ ਚਮੜੇ ਦੇ ਡੋਲ ਆਦਿ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਆਉਂਦੇ-ਜਾਂਦੇ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਡੋਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢ ਕੇ ਪੀ ਲੈਂਦੇ ਸਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਡੋਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਾਣੀ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਵੀ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਸਫ਼ਰ ਦੌਰਾਨ, ਜਾਂ ਜੁਧੱਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਵੀ ਮਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ । ਪਿੱਤਲ ਜਾਂ ਲੋਹੇ ਦੇ ਭਾਰੇ ਬਰਤਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਮਸ਼ਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਸਾਨ ਸੀ । ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਹੈ ਕਿ 'ਹੋਂਦੇ ਬਲ' ਜਾਂ ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ, ਚਮੜੇ ਦੇ ਡੋਲ ਦਾ ਪਾਣੀ ਨਾ ਪੀਤਾ ਜਾਏ । ਇਸ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਇਲਮ ਨਹੀਂ ਕਿ ਚਮੜੇ ਦਾ ਡੋਲ

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਦਇਆ ਪਾਲੇ, ਸਰਬਤ ਉਪਰਿ । ਪਰ ਜਿਸ ਦਇਆ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਨਿਕਲੈ, ਸੋ ਨਾ ਕਰੈ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਨੀਚ ਕਰਮ ਨਾ ਸਿਖੇ । ਕੁਸੰਗਤਿ ਨਾ ਕਰੇ[੨੩੯] । ਜੜ੍ਹ ਅਚੇਤ[੨੪੦] ਨਾ ਹੋਵੈ । ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਨਾ ਜਾਣੇ । ਗੁਰੂ ਕੀ ਬਾਣੀ ਸੋਧੇ, ਅਰਥ ਵੀਚਾਰੇ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਜੇ ਉਦਾਸੀ[੨੪੧] ਕਰੇ, ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਦੇਖੇ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਜੋ ਬਚਨ ਕਹੇ, ਮਿਠਾ ਮਿਠਾ ਕਰੇ[੨੪੨], ਕੌੜਾ ਨ ਕਰੈ । ਰਿਦਾ ਨਾ ਦੁਖਾਇ। ਸਾਖ, "*ਇਕੁ ਫਿਕਾ ਨ ਗਾਲਾਇ ਸਭਨਾ ਮੈ ਸਚਾ ਧਣੀ ॥*"[੨੪੩]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਧਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰੈ । ਜੋ ਧਨਵਾਨ ਹੋਵੈ, ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰੈ । ਦੁਸ਼ਟ ਨਾਲ, ਤੱਤੇ[੨੪੪] ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਨਾ ਕਰੈ । ਧੀਰਜ ਦੀ ਚਰਚਾ, ਸਾ ਚਰਚਾ । ਕਾਗ-ਚਰਚਾ ਨਾ ਕਰੈ ।

ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੇ, ਜਾਂ ਕਿਸ ਜਾਨਵਰ ਦੇ ਚਮੜੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਹੁਣ ਤਾਂ ਬੋਕੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੀਤੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਗੱਲ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ ।

[੨੩੮] ਦੇਖੋ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚਲਾ ਲੇਖ 'ਤੁਰਕ' ।

[੨੩੯] ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਹੈ, "*ਕੁਸੰਗਤਿ ਬਹਹਿ ਸਦਾ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ਦੁਖੋ ਦੁਖੁ ਕਮਾਇਆ ॥*" (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੦੬੮) ।

[੨੪੦] ਮੂਰਖ, ਚੇਤਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ। "*ਬਾਝਹੁ ਗੁਰੂ ਅਚੇਤੁ ਹੈ ਸਭ ਬਧੀ ਜਮਕਾਲਿ ॥*" (ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੩, ਪੰਨਾ ੩੦), "*ਨਰ ਅਚੇਤ ਪਾਪ ਤੇ ਡਰੁ ਰੇ ॥ ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਸਗਲ ਭੈ ਭੰਜਨ ਸਰਨਿ ਤਾਹਿ ਤੁਮ ਪਰੁ ਰੇ ॥*" (ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੯, ਪੰਨਾ ੨੨੦), "*ਅਚੇਤ ਮੂੜਾ ਨ ਜਾਣੰਤ ਘਟੰਤ ਸਾਸਾ ਨਿਤ ਪ੍ਰਤੇ ॥*" (ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੫੯), "*ਮੂਲੁ ਸਮਾਲਹੁ ਅਚੇਤ ਗਵਾਰਾ ॥ ਇਤਨੇ ਕਉ ਤੁਮ੍ਹ ਕਿਆ ਗਰਬੇ ॥*" (ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੩੭੪) ।

[੨੪੧] ਉਪਰਾਮਤਾ, ਤਿਆਗ, ਧਾਰਮਿਕ ਯਾਤਰਾ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਲਈ 'ਉਦਾਸੀ' ਲਫ਼ਜ਼ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

[੨੪੨] "*ਮਿਠਤੁ ਨੀਵੀ ਨਾਨਕਾ ਗੁਣ ਚੰਗਿਆਈਆ ਤਤੁ ॥*" (ਸਲੋਕੁ ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਆਸਾ, ਪੰਨਾ ੪੭੦, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੨੪੩] ਸਲੋਕ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ੧੨੯, ਪੰਨਾ ੧੩੮੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੨੪੪] ਕੌੜਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ, "*ਇਕਿ ਤਤੇ ਇਕਿ ਬੋਲਨਿ ਮਿਠੇ ॥*" (ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੧੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) । 'ਤੱਤਾ' ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ 'ਤੁਰਕ' ਲਫ਼ਜ਼ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ 'ਤੁਰਕ' ਲਫ਼ਜ਼ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੱਖਰ 'ਤ' ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਸੰਕੇਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤੁਰਕ, ਭਾਵ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੀਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਕਹਿਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਪਾਹੁਲ ਲਏ, ਤਾਂ ਸੁਚੇਤ ਰਹੇ, ਭਜਨਵਾਨ, ਬੁਧਿਮਾਨ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਲਏ। ਕਾਣਾ, ਗੰਜਾ, ਕੋੜ੍ਹਾ ਨਾ ਹੋਵੈ। ਗੰਦ-ਵਾਕੀਆ, ਅਣਦਾੜ੍ਹੀਆ, ਬਦ-ਕਰਮੀ, ਚੋਰ, ਯਾਰ, ਜੂਆਰੀ, ਵਿਕਾਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਕੇ ਹਾਥੋਂ ਗੁਰਦੀਖਿਆ ਲਈਦੀ ਹੈ, ਤਿਸ ਕੇ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਹਿਸਾਬ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਦਾ। ਤਾਂ ਤੇ ਸੁਚੇਤ ਪਾਸੋਂ ਦੀਖਿਆ ਲਏ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਧਨਵਾਨ ਹੋਵੈ, ਗ਼ਰੀਬ ਹੋਵੈ, ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਵਲਿ ਨਦਰਿ ਕਰਿ ਦੇਖੇ। ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਵਲਿ ਨਜ਼ਰ ਕਰ ਦੇਖੇ। ਜੋ ਬੀਤੀ ਕਿਤਨੀ ਅਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਕਿਤਨੀ ? ਚਾਰ ਅਵਸਥਾ ਦੇਹ ਦੀਆਂ ਹਨ- ਬਾਲ, ਜੁਆਨੀ, ਬ੍ਰਿਧਾ ਤੇ ਮਿਰਤਕ। ਤਾਂ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਜੀਵਣ ਦਾ ਕਿਆ ਹੈ ?

ਅਰੁ ਭਾਉ-ਮੁਹੱਬਤ ਸਮਾਂ ਪਾਇਕੇ ਘਟ ਜਾਇਗੀ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਮਿਲਦਾ ਮੇਲ ਕਰੇ, ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਨਾ ਹੋਵੈ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਪ੍ਰਸਾਦ ਖਾਂਦਾ, ਦਾਨ ਦੇਂਦਾ, ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾ ਕਰੇ। ਕ੍ਰੋਧ ਚੰਡਾਲ[੨੪੫] ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਨਾਹੀਂ ਕਰਨੀ[੨੪੬]। ਸਾਖ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ੧੦, "*ਧਰਮ ਜਿਉ ਕ੍ਰੁੱਧ ਤੇ ਭਰਮ ਸੁਬੁੱਧ ਤੇ ਚੰਡਿ ਕੇ ਜੁੱਧ ਤੇ ਦੈਤ ਪਰਾਨੇ ॥*"[੨੪੭]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਭਲੇ ਸਿਖ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਕਰੈ, ਜਿਸ ਕੇ ਸੰਗਿ ਭਾਉ-ਪ੍ਰੀਤਿ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਇ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਸ਼ਬਦ ਬਾਣੀ ਚਰਚਾ ਉਸ ਨਾਲ ਕਰੈ, ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰੀਤਿ ਦੇ ਨਾਲ ਪੁੱਛੈ ਅਰੁ ਸੁਣੈ। ਸਾਖ, "*ਵਿਣੁ ਗਾਹਕ ਗੁਣ ਵੇਚੀਐ ਤਉ ਗੁਣੁ ਸਹਿਘੋ ਜਾਇ ॥*"[੨੪੮] ਪ੍ਰੀਤਵਾਨ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ, ਤਿਸ ਦਾ ਫਲ ਏਹੁ ਹੈ, "*ਗੁਣ ਕਾ ਗਾਹਕੁ ਜੇ ਮਿਲੈ, ਤਉ ਗੁਣੁ ਲਾਖ ਵਿਕਾਇ॥*"[੨੪੯]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਕੀ ਚਰਚਾ ਸ਼ਬਦ ਦੀ, ਗ਼ੈਰ ਨਾਲ ਨ ਕਰੇ। ਸਾਖ: - 'ਪਰ ਘਰ ਜਾਇ ਨ ਕੀਜੈ ਕਥਾ। ਏਹੁ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੀ ਹੈ ਮਥਾ।'

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਉਸਤਤਿ ਕਰੈ। ਜੋ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਅਖਾਏ, ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਕਰਕੇ ਨਾ ਮੰਨੇ, ਆਪਣੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਰਹੇ, ਸਾਖ, "*ਪੂਰੇ ਗੁਰ ਕਾ ਹੁਕਮੁ ਨ ਮੰਨੈ, ਓਹੁ ਮਨਮੁਖੁ ਅਗਿਆਨੁ ਮੁਠਾ ਬਿਖੁ ਮਾਇਆ ॥*"[੨੫੦]

---

[੨੪੫] "*ਪਰ ਨਿੰਦਾ ਪਰ ਮਲੁ ਮੁਖਿ ਸੁਧੀ ਅਗਨਿ ਕ੍ਰੋਧੁ ਚੰਡਾਲੁ ॥*" (ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

[੨੪੬] "*ਓਨਾ ਪਾਸਿ ਦੁਆਸਿ ਨ ਭਿਟੀਐ ਜਿਨ ਅੰਤਰਿ ਕ੍ਰੋਧੁ ਚੰਡਾਲ ॥*" (ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੪, ਪੰਨਾ ੪੦)।

[੨੪੭] ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਉਕਤਿ ਬਿਲਾਸ, ਪੰਚਮੋ ਧਿਆਇ, ਪੰਨਾ ੮੮, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ।

[੨੪੮] ਸਲੋਕੁ ਮਹਲਾ ੧, ਮਾਰੂ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੧੦੯੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੨੪੯] ਸਲੋਕੁ ਮਹਲਾ ੧, ਮਾਰੂ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੧੦੯੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੨੫੦] ਮਹਲਾ ੪, ਸਲੋਕ, ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੩੦੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਖੋਜਨਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਹੈ, ਸਿਖੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਖ, "*ਸਿਖੀ ਸਿਖਿਆ ਗੁਰ ਵੀਚਾਰਿ ॥*"[੨੫੧] ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਗੀਤ, ਟੱਪੇ, ਖ਼ਿਆਲ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਨਾ ਸੁਣੇ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਰਸਾਂ-ਕਸਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਪਵੈ। ਸਾਖ, "*ਰਾਗ ਨਾਦ ਛੋਡਿ ਹਰਿ ਸੇਵੀਐ ਤਾਂ ਦਰਗਹ ਪਾਈਐ ਮਾਨੁ ॥*"[੨੫੨] ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਗੁਰੂ ਕੀ ਬਾਣੀ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਬਾਤਾਂ ਨਾ ਸੁਣੇ। ਸਾਖ, "*ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਚੀ ਹੈ ਬਾਣੀ ॥*"[੨੫੩]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ, ਟਣੇਟੇ ਨਾਲ, ਚਾਕਰ, ਖਾਵੰਦ ਨਾਲ ਧ੍ਰੋਹ ਨਾ ਕਰੈ, ਬੁਰਾ ਨ ਚਿਤਵੈ। ਸਾਖ, "*ਪਰ ਕਾ ਬੁਰਾ ਨ ਰਾਖਹੁ ਚੀਤ ॥ ਤੁਮ ਕਉ ਦੁਖੁ ਨਹੀ ਭਾਈ ਮੀਤ ॥*"[੨੫੪]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਧਰਮਸਾਲੇ-ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਸੁਹਬਤਿ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਕਿਸੇ ਗੁਣ ਚਤੁਰਾਈ ਧਨ ਜੁਆਨੀ ਦਾ ਮਾਣ ਨਾ ਕਰੈ। ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਮਾਨ ਮੁਨੀ ਮੁਨਿਵਰ ਗਲੇ ਮਾਨੁ ਸਭੈ ਕਉ ਖਾਇ ॥*"[੨੫੫]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਤਨ ਧਨ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਰਪੇ, ਆਪਣਾ ਨਾ ਰਖੇ। ਸਾਖ, "*ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਹੋਇ ਰਹਹਿ ਸਭੁ ਜਗੁ ਤੇਰਾ ਹੋਇ ॥*"[੨੫੬] ਗੁਰੂ ਉਸ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੋਇ ਰਹੇ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਦੇਸ-ਪਰਦੇਸਿ ਸੁਸਤ-ਨਰਮ ਹੋਇ ਜਾਇ ਤਾਂ ਸਿਖ ਵਸਤੀ ਵਾਲੇ ਓਸ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦਰਦ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਕੇ ਨਾਤੇ, ਉਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਹੋਵੈ ਅਥਵਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸਿਖ ਨੂੰ ਤਾਜ਼ਿਆਂ ਕਰਨ, ਆਪਣੇ ਪੱਲਿਓਂ ਲਾਵਣ। ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਗੰਢ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੰਕਟ ਬਣ ਜਾਏ, ਮਾਇਆ ਦਾ, ਅਥਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ-ਹੋਂਦੇ ਬਲ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਦਾ ਸੰਕਟ ਦੂਰ ਕਰੇ। ਉਸ ਦਾ ਵਿਤ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪ ਪੱਲਿਓਂ ਦੇਵਣ। ਮਕਰੀ, ਭੇਖਧਾਰੀ, ਪਖੰਡੀ ਬਹੁਤੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਧਸ ਜਾਵਣਗੇ। ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਦੇਖ ਲੈਣ।

ਸਿਖ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਸੁਆਰਥ ਹੋਵੇ ਸਿਖ ਨਾਲ, ਤਾਂ ਸਿਖ ਵਾਸੀ ਵਾਲੇ ਲਾਗਤ ਆਪ ਦੇਵਣ। ਅਤੇ ਜਿਤਨੀ ਸਰੇ, ਤਿਤਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਵਣ।

---

[੨੫੧] ਮਹਲਾ ੧, ਸਲੋਕ, ਵਾਰ ਆਸਾ, ਪੰਨਾ ੪੬੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।
[੨੫੨] ਮਹਲਾ ੩, ਸਲੋਕ, ਬਿਲਾਵਲ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੮੪੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।
[੨੫੩] ਪਉੜੀ ੨੪, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਹਲਾ ੩, ਅਨੰਦੁ, ਪੰਨਾ ੯੨੦, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।
[੨੫੪] ਆਸਾ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੩੮੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।
[੨੫੫] ਸਲੋਕ ੧੫੬, ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੩੭੨, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।
[੨੫੬] ਸਲੋਕ ੯੫, ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੩੮੨, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਪੂਰਾ ਸਲੋਕ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਆਪੁ ਸਵਾਰਹਿ ਮੈ ਮਿਲਹਿ ਮੈ ਮਿਲਿਆ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ॥ ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਹੋਇ ਰਹਹਿ ਸਭੁ ਜਗੁ ਤੇਰਾ ਹੋਇ ॥*"

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਗੋਰ, ਮੜ੍ਹੀ, ਕਬਰ, ਦੇਹਰਾ, ਮਸੀਤ, ਮੁੱਲਾਂ, ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨੇ[੨੫੭], ਬਿਨਾਂ ਗੁਰੂ ਆਪਨੇ । ਸਾਖ, "ਬ੍ਰਤ ਗੋਰ ਮੜੀ ਮਟ ਭੂਲ ਨ ਮਾਨੈ॥"[੨੫੮]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਲੜਕਾ ਅਚੇਤ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਨੂੰ ਨਾ ਬੈਠਾਏ । ਸਿਖਾਲਣੇ ਵਾਲੇ ਪਾਸ ਬੈਠਾ ਰਹੇ । ਅਦਬ ਦੱਸੇ । ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਰਿ ਜਾਣੇ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਪਾਠ ਕਰਨ ਬੈਠੇ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦਾ, ਸੁਚੇਤ ਹੋਇ ਕੇ ਬੈਠੇ । ਨੱਕ, ਪਿੰਡਾ ਖੁਰਕ ਕੇ ਹੱਥ ਧੋਇ ਲਏ। ਸਾਖ, "*ਪੋਥੀ ਪਰਮੇਸਰ ਕਾ ਥਾਨੁ ॥*"[੨੫੯]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਜੋ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਭੁੱਲੇ ਨੂੰ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦਾ, ਸਿਖੀ ਦਾ, ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰੈ, ਤਾਂ ਸਿਖ ਨੂੰ ਕਰੈ, ਗ਼ੈਰ ਨੂੰ ਨ ਕਰੈ । ਪਰ-ਹਿਤ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰੈ। ਕੁਝ ਆਪ ਭੀ ਕਮਾਏ, ਜੋ ਓਸ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋਵੈ । ਸਾਖ, "*ਆਪਿ ਜਪੈ ਅਵਰਹ ਨਾਮੁ ਜਪਾਵੈ ॥*"[੨੬੦] ਹੋਰ ਸਾਖ, "*ਪ੍ਰਥਮੇ ਮਨੁ ਪਰਬੋਧੈ ਅਪਨਾ ਪਾਛੈ ਅਵਰ ਰੀਝਾਵੈ ॥*"[੨੬੧] ਹੋਰ, "*ਅਵਰ ਉਪਦੇਸੈ ਆਪਿ ਨ ਕਰੈ ॥ ਆਵਤ ਜਾਵਤ ਜਨਮੈ ਮਰੈ ॥*"[੨੬੨]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਭੋਗ ਪਾਵਣ ਲਗੇ, ਤਾਂ ਜਪੁ ਸਲੋਕ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਭੋਗ ਪਾਏ, "*ਕੇਤੀ ਛੁਟੀ ਨਾਲਿ ॥*"[੨੬੩]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ, ਵਸਤੂ ਕਢਦਾ, ਪਾਂਵਦਾ, ਵਾਹਗੁਰੂ ਵਾਹਗੁਰੂ ਆਖੇ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਮਨ ਕਾ ਵਿਸਾਹੁ ਨਾ ਕਰੇ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਵਰਜੇ । "*ਮਨ ਖੁਟਹਰ ਤੇਰਾ ਨਹੀ ਬਿਸਾਸੁ ਤੂ ਮਹਾ ਉਦਮਾਦਾ ॥ ਖਰ ਕਾ ਪੈਖਰੁ ਤਉ ਛੁਟੈ ਜਉ ਊਪਰਿ ਲਾਦਾ ॥*"[੨੬੪]

---

[੨੫੭] "*ਮੜ੍ਹੀ ਗੋਰ ਦੇਵਲ ਜੋ ਮਾਨੈ । ਪਰ ਪੰਥਨ ਕੋ ਉਚ ਬਖਾਨੈ । ਸੋ ਸੋ ਸਾਕਤ ਗੁਰ ਕਾ ਸਿਖ ਨਾਹੀਂ । ਫਾਸਿ ਪਰਯੋ ਜਮ ਕੰਕਰ ਪਾਹੀ ।*" ('ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ') ।

[੨੫੮] '੩੩ ਸਵੈਯੇ', ਪੰਨਾ ੭੧੨, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ । ਪੂਰਾ ਸਵੈਯਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਜਾਗਤਿ ਜੋਤ ਜਪੈ ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ ਏਕ ਬਿਨਾ ਮਨ ਨੈਕ ਨ ਆਨੈ ॥ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਤੀਤ ਸਜੈ ਬ੍ਰਤ ਗੋਰ ਮੜ੍ਹੀ ਮਟ ਭੂਲ ਨ ਮਾਨੈ ॥ ਤੀਰਥ ਦਾਨ ਦਇਆ ਤਪ ਸੰਜਮ ਏਕ ਬਿਨਾ ਨਹ ਏਕ ਪਛਾਨੈ ॥ ਪੂਰਨ ਜੋਤ ਜਗੈ ਘਟ ਮੈ ਤਬ ਖਾਲਸ ਤਾਹਿ ਨਖਾਲਸ ਜਾਨੈ ॥*"

[੨੫੯] ਸਾਰੰਗ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੨੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੨੬੦] ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੪, ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੩੦੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ । ਪੂਰੀ ਪੰਕਤੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਧੂੜਿ ਮੰਗੈ ਤਿਸੁ ਗੁਰਸਿਖ ਕੀ ਜੋ ਆਪਿ ਜਪੈ ਅਵਰਹ ਨਾਮੁ ਜਪਾਵੈ ॥*" ਇੱਕ ਹੋਰ ਪੰਕਤੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਆਪਿ ਜਪੈ ਅਵਰਹ ਨਾਮੁ ਜਪਾਵੈ ਵਡ ਸਮਰਥ ਤਾਰਨ ਤਰਨ ॥*" (ਸਾਰੰਗ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੦੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੨੬੧] ਆਸਾ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੩੮੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੨੬੨] ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੨੬੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੨੬੩] ਸਲੋਕ, ਜਪੁ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੨੬੪] ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੮੧੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ । ਪੂਰਾ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਬਿਲਾਵਲੁ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਕਵਨੁ ਕਵਨੁ ਨਹੀ ਪਤਰਿਆ ਤੁਮਰੀ ਪਰਤੀਤਿ ॥ ਮਹਾ ਮੋਹਨੀ ਮੋਹਿਆ ਨਰਕ ਕੀ ਰੀਤਿ ॥ ੧ ॥ ਮਨ ਖੁਟਹਰ ਤੇਰਾ ਨਹੀ ਬਿਸਾਸੁ ਤੂ ਮਹਾ ਉਦਮਾਦਾ ॥ ਖਰ ਕਾ ਪੈਖਰੁ ਤਉ ਛੁਟੈ ਜਉ ਊਪਰਿ ਲਾਦਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮ ਤੁਮ ਖੰਡੇ ਜਮ ਕੇ*

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਜ, ਸੱਤ, ਦਸ ਸੌ ਘਰ ਹੋਵਣ, ਉਥੈ ਇਕ ਸਥਾਨ ਗੁਰੂ ਕੀ ਧਰਮਸਾਲਾ ਬਣਾਵਣੀ, ਤਾਂ ਜੁ ਆਇਆ ਗਇਆ ਸਿਖ ਅਰਾਮ ਪਾਏ। ਆਏ ਸਿਖ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਰੇ ਤਨੋਂ ਮਨੋਂ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਅਹੰਕਾਰ ਕਰਿ ਸਿਖੀ ਨਾ ਗਵਾਏ। ਕੇਸ ਬਾਹਰ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ, ਸਿਖੀ ਦੀ।

ਸਿਖੀ ਕੇਸਾਂ ਸਵਾਸਾਂ ਕੀ, ਚਰਚਾ ਸ਼ਬਦ ਕਾ, ਫਲ ਸੰਗਤਿ ਕਾ, ਬੀਜ ਕਰਮਾਂ ਕਾ, ਬੀਚਾਰ ਗੁਰਮਤਿ ਕਾ, ਕਿਰਤ ਧਰਮ ਕੀ, ਹਥਿਆਰ ਜਤ ਕਾ, ਵਾਕ ਸਤ ਕਾ, ਭਾਗ ਪੂਰਬ ਕਾ, ਜਸ ਦੇਗ਼ ਕਾ, ਪੂਜਾ ਅਕਾਲ ਕੀ, ਪੂਜਾ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਕੀ, ਸਾਖ ਪੁੰਨ ਕੀ, ਖ਼ੁਸ਼ਬੋਈ ਸਿਖੀ ਕੀ, ਸ਼ੋਭਾ ਸੇਵਾ ਕੀ, ਸ਼ੀਰੀਂ[੨੬੫] ਬਚਨ ਕੀ, ਲਾਜ ਲੈਣ ਕੀ, ਹਿਯਾਉ[੨੬੬] ਅੱਖੀਂ ਕਾ, ਘੁੰਡ ਪਰਨਾਰਿ ਕਾ, ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਭਲੀ ਨਾਰਿ ਕਾ, ਨਾਰਿ ਭਲੀ ਕੁਲ ਕੀ, ਰਹਿਣਾ ਹਜ਼ੂਰੀ ਕਾ, ਮੰਨਣਾ ਕੁਲ ਕਾ, ਹੁਕਮ ਗੁਰੂ ਕਾ, ਸੇਵਕੀ ਸਿਖ ਕੀ, ਆਗਿਆ ਗ੍ਰੰਥ ਕੀ, ਦੀਦਾਰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਕਾ, ਜਾਗਣਾ ਹਰਿਜਸ ਕਾ[੨੬੭], ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੇਸਾਂ ਕਾ, ਤਿਆਗਣਾ ਵਿਕਾਰਾਂ ਕਾ[੨੬੮], ਵਰਤਣ ਸੁਚੇਤੀ ਕੀ, ਬੋਲਣਾ ਮਿਰਜਾਦਾ ਕਾ, ਰਹਿਤ ਰਿਦੇ ਕੀ, ਬਿਬੇਕ ਮੰਨਣ ਕਾ, ਸੇਵਾ ਸਿਖ ਕੀ, ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਕਾ, ਪ੍ਰੀਤਿ ਗੁਰ-ਭਾਈ ਕੀ, ਟਹਿਲ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਕੀ, ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੌਕ ਕਾ, ਗਾਵਣਾ ਕੰਠ ਕਾ, ਜੀਤਣਾ ਮਨ ਕਾ, ਸਿਰਦਾਰੀ ਟਹਿਲ ਕੀ, ਭਾਉ ਅੰਦਰ ਕਾ, ਵੰਡਿ ਖਾਣਾ ਹੋਂਦੇ ਦਾ, ਚਿਤਵਣਾ ਭਲਿਆਈ ਦਾ, ਮਾਰਨਾ ਪਾਪਾਂ ਦਾ, ਵਰਤਣ ਜੁਗਤਿ ਦੀ, ਅਮਲ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦਾ, ਪ੍ਰਸਾਦ ਕੜਾਹ ਕਾ, ਜੁਧ ਜੁਟੇ ਕਾ, ਬਲ ਸ਼ਬਦ ਕਾ, ਵਾਧਾ ਧਰਮ ਕਾ, ਨਾਤਾ ਸਿਖੀ ਕਾ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਭਜਨ ਕੀ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਅਦਬ ਕਰੈ, ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਨਾ ਆਵਣ, ਪੁੜੀਆਂ ਨਾ ਬੰਨੈ[੨੬੯]।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਨੰਗਾ ਜਲ ਵਿਚ ਨਾ ਨ੍ਹਾਵੈ।[੨੭੦]

ਦੁਖ ਡਾਂਡ ॥ ਸਿਮਰਹਿ ਨਾਹੀ ਜੋਨਿ ਦੁਖ ਨਿਰਲਜੇ ਭਾਂਡ ॥ ੨ ॥ ਹਰਿ ਸੰਗਿ ਸਹਾਈ ਮਹਾ ਮੀਤੁ ਤਿਸ ਸਿਉ ਤੇਰਾ ਭੇਦੁ ॥ ਬੀਧਾ ਪੰਚ ਬਟਵਾਰਈ ਉਪਜਿਓ ਮਹਾ ਖੇਦੁ ॥ ੩ ॥ ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਸੰਤਨ ਸਰਣਾਗਤੀ ਜਿਨ ਮਨੁ ਵਸਿ ਕੀਨਾ ॥ ਤਨੁ ਧਨੁ ਸਰਬਸੁ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਿ ਜਨ ਕਉ ਦੀਨ੍ਹਾ ॥ ੪ ॥੨੮ ॥ ੫੮ ॥'

[੨੬੫] ਮਿੱਠਾਸ।

[੨੬੬] ਹਯਾ, ਸ਼ਰਮ।

[੨੬੭] "*ਜਾਗਨਾ ਜਾਗਨੁ ਨੀਕਾ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨ ਮਹਿ ਜਾਗਨਾ ॥*" (ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੧੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

[੨੬੮] "*ਤਿਆਗਨਾ ਤਿਆਗਨੁ ਨੀਕਾ ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਲੋਭੁ ਤਿਆਗਨਾ ॥*" (ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੧੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

[੨੬੯] ਭਾਵ, ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਲਪੇਟਣ ਆਦਿ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕਰੇ। ਇਹ ਲਿਫ਼ਾਫ਼ੇ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ 'ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

[੨੭੦] ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੱਛਹਿਰਾ ਧਾਰਣ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖੇ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰੈ ।[੨੭੧]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਪ੍ਰਾਤੇ ਉਠ ਕੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਨਮਸਤੇ[੨੭੨] ਕਰਕੈ, ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾਏ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਨਵੇਂ ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੈ[੨੭੩], ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾਏ ।[੨੭੪]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਬੇਦੋਸ਼ੇ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਨਾ ਲਗਾਏ ।

ਜੋ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਆਪਣੀ ਮੁਹਬਤਿ ਪ੍ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਬੀਜੇਗਾ, ਸੋ ਸਹਸ੍ਰ ਗੁਣਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਹੋਇ ਕਰ ਫਲੇਗਾ । ਜੋ ਦਿਲ ਟੁਟੇ ਅਤੇ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰੇਗਾ ਸੋ ਬਰੋਬਰ... ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ, "*ਬਧਾ ਚਟੀ ਜੋ ਭਰੇ ਨਾ ਗੁਣੁ ਨਾ ਉਪਕਾਰੁ ॥*"[੨੭੫]

ਇਹ ਜੋ ਬਚਨ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ, ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ, ਆਗਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਹੈਨਿ, ਜਗਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਖੇ, ਸੋ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਆਖੇ ਹੈਨਿ । ਹੋਰ ਇਤਨੇ ਸਿਫ਼ਤ ਹੋਣ ਗੁਰਮਤਿ-ਰਹਿਤ ਹੱਛੀ ਹੋਵੈ, ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ, ਸੋ ਭੀ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਕਮਾਵੈ । ਭਲੇ ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਨ ਟਲੈ ।[੨੭੬]

ਇਹ ਪੂਰਨ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਕਾ ਕਲਿਯੁਗ ਅਉਤਾਰ ਚਲਿਆ ਹੈ । ਆਗਿਆ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਨਾਲ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸੋਢੀ[੨੭੭], ਦੇਗ਼ ਤੇਗ਼ ਦੇ ਧਨੀ, ਤਿਸ ਕੇ ਘਰਿ ਪੋਤ੍ਰੇ ਹੋਇ ਅਵਤਰੇ । ਹੇਮਕੁੰਟ ਪਰਬਤ-ਸੁਮੇਰ ਉਪਰੋਂ ਤਪ ਕਰਦੇ ਆਏ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਘਰਿ ਸੁਤ ਹੋਇ, ਜਨਮੇ ਪਟਨਾ ਨਗਰ ਵਿਖੇ[੨੭੮] ।

---

[੨੭੧] "*ਦੂਹੂੰ ਗ੍ਰੰਥ ਮੈਂ ਬਾਨੀ ਜੋਈ । ਚੁਨ ਚੁਨ ਕੰਠ ਕਰੇ ਨਿਤ ਸੋਈ ।*" ('ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ') ।

[੨੭੨] ਸਿੱਖ ਸੂਰਜ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । 'ਸੂਰਜ ਨਮਸਕਾਰ' ਪੁਰਾਤਨ ਸਰੀਰਕ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਵੀ ਨਾਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਕਸਰਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

[੨੭੩] ਸਿੱਖ ਚੰਦ ਦਾ ਉਪਾਸਕ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਚਾਨਣੇ ਪੱਖ ਦੀ ਦੂਜ ਦੇ ਚੰਦ ਨੂੰ 'ਨਵਾਂ ਚੰਦ' ਆਖਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਹ ਚੰਦ੍ਰ-ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਹਿੰਦੂ ਨਵੇਂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ 'ਰਾਮ ਰਾਮ' ਆਖਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਹੋਏ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ 'ਰਾਮ ਰਾਮ' ਨਹੀਂ ਆਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਬਲਕਿ 'ਫ਼ਤਹਿ' ਗਜਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

[੨੭੪] ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰਜ ਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਗ਼ਲਤ ਅਰਥ ਕਰਨ ਕਾਰਣ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੋ ਗਈ ਹੋਏ, "*ਨਮੋ ਸੂਰਜ ਸੂਰਜੇ ਨਮੋ ਚੰਦ੍ਰ ਚੰਦ੍ਰੇ ॥*" (ਸ੍ਰੀ ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ ੧੦, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ) ।

[੨੭੫] ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੨, ਵਾਰ ਸੂਹੀ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੭੮੭, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੨੭੬] "*ਸੁਭ ਕਰਮਨ ਤੇ ਕਬਹੂੰ ਨ ਟਰੋਂ ॥*" (ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਉਕਤਿ ਬਿਲਾਸ, ਪੰਨਾ ੯੯, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੨੭੭] ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਜੋ ਸੋਢੀ ਕੁੱਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ।

[੨੭੮] "*ਪਟਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਿਖੈ ਭਵ ਲਯੋ ॥*" ('ਅਪੁਨੀ ਕਥਾ', ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਪੰਨਾ ੫੯, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

ਸੰਮਤ ੧੭੧੮ ਮਾਘ ਦੇ ਮਹੀਨੇ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਪੱਖ, ਦਿਨ ਸਪਤਮੀ, ਰਵਿਵਾਰ, ਪੁਖ ਨਿਖਤ੍ਰ[੨੭੯] ਪਹਰ ਕੁ ਰਾਤਿ ਰਹਿੰਦੀ ।[੨੮੦] "*ਤਹਾ ਤੇ ਮਦ੍ਰ ਦੇਸਿ*[੨੮੧] *ਆਏ । ਦਾਈਆਂ ਦਾਏ ਬਹੁਤ ਤਿਪਤਾਏ ।*" (ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਖਿਡਾਵਾ)।

ਸੰਮਤੁ ੧੭੨੨ ਸਾਹਿਬ ਹਥੀਆਰ ਬੰਨ੍ਹਵਾਏ । ਛੋਟੀ ਢਾਲ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਤਲਵਾਰ, ਤੀਰ-ਕਮਾਣ ਨਫਰ[੨੮੨] ਨਾਲਿ ਚੁਕੀ ਫਿਰਨ । ਨਾਲੇ ਹੋਰ ਅਵਸਥਾ ਬਾਲਕ ਆਦਿ ਸਾਥ ਵੀ ਖੇਡਣ । ਬਾਲਕੇ ਨਾਲ ਟਹਿਲੀਏ[੨੮੩] ਬਹੁਤ । ਸੰਮਤ ੧੭੨੪ ਦਾਸ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਪੁਛਿਆ ਕਰਨ । ਉਹ ਕਹੇ, ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਜਾਣ ਰਹੇ ਹੋ ਮਹਾਰਾਜ । "ਜਾਣ ਤਾਂ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਪਹਿਲੀ ਲਾਮ[੨੮੪] ਪੁਛਨੇ ਹਾਂ ।"

ਸੰਮਤ ੧੭੨੬ ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਪਾਰਾਮ ਬ੍ਰਹਮਣ[੨੮੫] ਦੇ ਪਾਸੋਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਅੱਖਰ[੨੮੬] ਪੁਛਿਆ ਕਰਨ, ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਾਮ ਜੀ ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ[੨੮੭] ਪਾਸੋਂ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਸੰਦੀਪਨ[੨੮੮] ਪਾਸੋਂ, ਲੀਲਾ ਮਾਤ੍ਰ ਸਬ ਬਿਧਿ ਜਾਨਣਹਾਰ[੨੮੯] ।

ਸੰਮਤ ੧੭੨੮ ਬਿਆਹੁ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਦੇਵੀ ਦਾਸ ਪੰਡਿਤ ਕਥਾ ਕਰਨ ਲਗੇ ਨਿਤ । ਨਿਤ ਨਾਲੇ ਤੀਰ ਕਮਾਣ, ਬੰਦੂਕ, ਬਾਂਕ[੨੯੦], ਪਟਹੁ[੨੯੧], ਪਲੱਥਾ[੨੯੨] ਖੇਡਣ, ਨਾਲੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸੀਂ ਦੇਸੀਂ[੨੯੩] ਤੋਰਿਆ, ਜੋ ਹੁਣ ਦੇ

---

[੨੭੯] ਪੁਸ਼ਯ ਨਕਸ਼ਤ੍ਰ ।

[੨੮੦] ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ' ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਕਲ ਪੱਖ, ਅਸ਼ਟਮੀ, ਧਨੇਸ਼ਟਾ ਨਕਸ਼ਤ੍ਰ ਲਿੱਖਦਾ ਹੈ।

[੨੮੧] ਪੰਜਾਬ । "*ਮੱਦ੍ਰ ਦੇਸ ਹਮ ਕੋ ਲੇ ਆਏ ॥*" ('ਅਪੁਨੀ ਕਥਾ', ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਪੰਨਾ ੫੯, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

[੨੮੨] ਆਦਮੀ । ਭਾਵ, ਸੇਵਕ ।

[੨੮੩] ਸੇਵਕ ।

[੨੮੪] ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਲਿੱਪੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ, 'ਲਾਂ' ।

[੨੮੫] ਕਸ਼ਮੀਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਰਾਮ ਦੱਤ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਘ ਬਣੇ । ਆਪ ਜੀ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ । ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੨੫ ਮੁਕਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਦੇਖੋ ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚਲਾ ਲੇਖ 'ਮੁਕਤੇ' ।

[੨੮੬] ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿੱਪੀ, ਜੋ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲਿੱਖਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

[੨੮੭] ਸ੍ਰੀ ਵਸ਼ਿਸ਼ਠ ਜੀ ਅਯੋਧਿਆ ਰਾਜ ਦੇ ਕੁਲ-ਗੁਰੂ ਸਨ। ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ।

[੨੮੮] ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਜਿਸ ਪਾਸੋਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ।

[੨੮੯] ਭਾਵ, ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਪਾਰਾਮ ਜੀ ਤੋਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੜ੍ਹਨੀ ਕੇਵਲ ਲੀਲਾ ਹੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਜੀ ਸਭ ਕੁੱਝ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ।

[੨੯੦] ਇੱਕ ਹੱਥਿਆਰ ਦਾ ਨਾਮ। ਤਲਵਾਰ ।

[੨੯੧] ਪੱਟਿਸ਼, ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਖੰਡਾ । ਗਤਕਾ । ਨਗਾਰਾ ।

[੨੯੨] ਹੱਥ ਪਲਟਣਾ, ਗਤਕੇਬਾਜ਼ੀ ।

[੨੯੩] ਕਈ ਦੇਸਾਂ (ਇਲਾਕਿਆਂ) ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ ।

ਕਵੀਸਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸੁਣੀਐ ਅਰੁ ਵਿਚਾਰੀਐ । ਆਪਣੈ ਜੋ ਸਨਬੰਧੀ[੨੯੪] ਆਹੇ, ਸੋ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਜਾਇ ਫਰਿਯਾਦੀ ਹੋਏ । ਸਾਹਿਬ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦੁਰ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਗਏ । ਜੁਆਬ ਸੁਆਲ ਕਰਿ ਸੱਚੇ ਹੋਇ ਆਏ ।[੨੯੫]

ਤੁਰਕਾਂ ਨੂੰ ਅਰੁ ਦੁਸਟਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠੇ ਕਰਿ ਮਾਰਨਾ, ਤੁਰਕਾਂ ਦੀ ਜੜ ਪੁਟਣੀ ਜੋ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦੇ ਕਹੈ ਲਗ ਕੇ ਨਿਆਇ ਕੀਤਾ ਨਾਹੀਂ । ਸਾਹਿਬ ਜਾਣਕੇ[੨੯੬] ਹਿੰਦ[੨੯੭] ਦੀ ਪਤ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਪਕੜਾਇਆ[੨੯੮] । ਕਿਉਂ ਜੁ ਬ੍ਰਹਮਣਾਂ ਦੇ ਜਨੇਊ ਸਵਾ ਮਣ ਉਤਾਰਣ ਲਗ ਪਏ ਸੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਮੇਂ ।

ਅੰਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੋ ਸਿਖ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਭੇ[੨੯੯] । ਟਹਿਲ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਰਕੇ ਦਿੱਲੀ ਗਏ । ਦੁਇ ਮਹੀਨੇ ਅਰੁ ਤ੍ਰੈ ਦਿਨ ਜਬਾਬ ਕਰਦੇ ਰਹੇ[੩੦੦], ਸੀਸ ਦਿੱਤਾ ਸੰਮਤ ੧੭੩੨ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ । ਅਤੇ ਇਕ ਸਿਖ ਸੀਸ ਲੈ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨਾਵੇਂ ਦਿਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਗੇ ਆਨ ਦਿਤਾ[੩੦੧] ਅਤੇ ਲੋਥ ਦਿਤੀ ਉਥੇ ਸਸਕਾਰ[੩੦੨], ਤਾਂ ਸਾਹਿਬ ਸੀਸ ਲੈ ਕੇ ਰੁਮਾਲ ਨਾਲ ਪੂੰਝਿਆ । ਅਤੇ ਨੇਤ੍ਰ ਰਸਨੀਂ ਲਾਇਆ । ਦਿਜਾਂ[੩੦੩] ਗੰਗਾ ਜਲ ਨਾਲਿ ਧੋਤਾ ।[੩੦੪] "*ਠੀਕਰਿ ਫੋਰਿ ਦਿਲੀਸਿ ਸਿਰਿ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰ ਕੀਆ ਪਯਾਨ ॥ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸੀ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰੀ ਨਾ ਕਿਨਹੂੰ ਆਨ ॥*"[੩੦੫]

---

[੨੯੪] ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ।

[੨੯੫] ਇੱਥੋਂ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਹੋ ਕੇ ਰਿਹਾ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ।

[੨੯੬] ਸਾਹਿਬ (ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ਨੇ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ।

[੨੯੭] ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ, ਭਾਰਤ ।

[੨੯੮] ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ/ਭਾਰਤ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ।

[੨੯੯] ਭਾਵ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਮੇਂ ਦੋ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਨਿਭਾਈ । ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਆਰੇ ਨਾਲ ਚੀਰ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਰੂੰ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਸਾੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ । ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਦੋਵੇਂ ਸੱਕੇ ਭਰਾ ਸਨ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਕਰੀਬੀ ਛਿੱਬਰ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਨ । ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਜੀ ਵੀ ਇਹ ਮੌਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਨ ।

[੩੦੦] ਭਾਵ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲਣ ਲਈ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਦਬਾਅ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ।

[੩੦੧] ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਜੀ, ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੇ ਗਏ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਸੀਸ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ । ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ' (ਚਰਣ ਨੌਂਵਾਂ) ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦਾ ਨਾਮ ਭਾਈ ਨਾਨੋ ਲਿੱਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਛੀਂਬਾ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ।

[੩੦੨] ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਧੜ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ ।

[੩੦੩] ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ।

[੩੦੪] ਸਿੱਖ ਮਤਿ ਵਿੱਚ ਗੰਗਾ-ਜਲ ਦੀ ਕੋਈ ਉਚੇਚੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਵੈਦਿਕ ਮਤਿ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਗੰਗਾ-ਜਲ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ । ਮੁਮਕਿਨ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸੀਸ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣਾ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਪਵਿੱਤਰ ਸੀਸ ਨੂੰ ਗੰਗਾ-

ਚੰਦਨ[੩੦੬] ਨਾਲ ਸੀਸ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਬਚਨ ਹੋਆ[੩੦੭], "ਸਿਖਾ, ਕਿਤਨੇ ਸਿਖ ਕੰਮ ਨਾਲ ਆਹੇ[੩੦੮] ?"

ਬਚਨ ਹੋਇਆ। ਨਿਹਾਲ ਹੋਏ, ਮੁਕਤਿ ਹੋਏ। ਪਿਛਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਰ ਗਏ। ਫੇਰ ਦੁਇ ਘੜੀ ਪਕੀ ਤੀਕ ਸਾਹਿਬ ਤੂਸ਼ਨੀ[੩੦੯] ਰਹੇ। ਫੇਰ ਬਚਨ ਹੋਇਆ, "ਸਿਖਾ, ਸਿਖ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਬਹੁਤ ਆਹੇ ?"

[੩੧੦]"ਜੀ, ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਸਭ ਬੇਮੁਖ ਹੋਏ, ਸਭ ਫਿਰ ਗਏ। ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਤਾਂ ਨਾਹੀਂ ਸਿਖੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲਗੀ, ਜੁ ਕੋਈ ਸਿਖ ਸਹੀ ਕਰੇ"। ਤਾਂ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਬਚਨ ਹੋਇਆ, "ਐਸੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਲਾਵਾਂਗਾ, ਜੁ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਖੜੋਤਾ ਸਿਖ ਲੁਕੇ ਨਾਹੀਂ।"

ਇਉਂ ਬਚਨ ਕਹਿਕੇ ਸਾਹਿਬ ਕ੍ਰਿਆ ਉਪਰਿ ਬੈਠੇ।[੩੧੧] ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਸਰੀਰ ਦੇ ਫੁਲ ਆਏ ਪਹੁਤੇ।[੩੧੨] ਸਭੇ ਰਲਾਇਕੇ, ਹਰਨ ਦੀ ਤੁਚਾ ਵਿਚ ਪਾਇਕੇ ਭੇਜੇ।[੩੧੩]

ਤੇਰਾਂ ਦਿਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕਾਂ[੩੧੪] ਦੀ ਕਥਾ ਦੇਵੀ ਦਾਸ ਪੰਡਿਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ-ਉਕਤਿ ਕਰਮ ਜੋ ਆਹੇ, ਸੋ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕੀਤੇ। ਬ੍ਰਹਮ-ਭੋਜ ਜੱਗ ਕੀਤਾ।

ਜਲ ਨਾਲ ਧੋਤਾ ਹੋਏਗਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣਾ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪੋ-ਆਪਣੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ।

[੩੦੫] 'ਅਪਨੀ ਕਥਾ', ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਪੰਚਮੋ ਧਿਆਇ, ਪੰਨਾ ੫੪, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੩੦੬] ਇੱਕ ਖ਼ੁਸ਼ਬੂ-ਦਾਰ ਦਰੱਖ਼ਤ।

[੩੦੭] ਭਾਵ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

[੩੦੮] ਸਨ।

[੩੦੯] ਤੂਸ਼ਨੀ, ਮੌਨ, ਖ਼ਾਮੋਸ਼।

[੩੧੦] ਸਿੱਖ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

[੩੧੧] ਭਾਵ, ਅੰਤਿਮ ਰਸਮਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ।

[੩੧੨] ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਧੜ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਤੇ ਬਾਕੀ ਬਚੇ ਫੁੱਲ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

[੩੧੩] ਭਾਵ, ਸੀਸ ਅਤੇ ਧੜ ਦੀਆਂ ਅਸਤੀਆਂ ਇੱਕਠੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਹਿਰਨ ਦੇ ਚਮੜੇ (ਦੇ ਬਣੇ ਥੈਲੇ ਆਦਿ) ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਜਲ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜੇ।

[੩੧੪] ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕ। ਇਹ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੰਨਾ ੧੩੫੩ ਤੋਂ ੧੩੬੦ ਤੱਕ ਦਰਜ ਹਨ।

ਤਾਂ ਮਸੰਦ ਅਤੇ ਸਿਖ ਰਲ ਕੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਸਾਹਿਬ[੩੧੫] ਪਾਸ ਆਏ । ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀਓਨਿ, 'ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼, ਤੁਸੀਂ ਬਚਨ ਕਰੋ, ਜੁ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ[੩੧੬] ਨੂੰ ਰਾਜ ਤਿਲਕ[੩੧੭] ਹੋਵੈ । ਸੰਗਤਿ ਪਾਸ ਮਸੰਦ ਜਾਣ ।[੩੧੮] ਜਦ ਏਹ ਮੰਜੀ[੩੧੯] ਬੈਠਨ, ਤਦੋਂ ਇਹੁ ਕਾਰਖਾਨਾ[੩੨੦] ਟੁਰੈ ।'

ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਕਹਿਆ, 'ਬੇਟਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਭੀ ਟੋਰਿਆ ਚਾਹੀਏ ।' ਤਾਂ ਚੇਤ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੰਮਤ ੧੭੩੩ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਦਾਸ[੩੨੧] (ਪਾਸਹੁੰ) ਸਮਾ-ਸਾਇਤ ਪੁਛਿ ਕੇ[੩੨੨], ਸਭਨਾਂ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹਿ ਨਾਲ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਮੰਜੀ ਬੈਠੇ । ਬਚਨ ਹੋਇਆ, 'ਛਿੱਬਰਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦੋ ।' ਤਾਂ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ[੩੨੩], ਧਰਮ ਚੰਦ[੩੨੪] ਦੋਨੋਂ ਸਿਖ ਆਨ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ । ਬਚਨ ਹੋਇਆ, 'ਕੰਮ ਸਮ੍ਹਾਲੋ ।' ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਆਖਿਆ, 'ਜੀ ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼, ਸਾਥੇ ਏਡੀ ਪਹੁੰਚ ਨਾਹੀਂ ।'

ਬਚਨ ਹੋਇਆ, 'ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਡੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਗੁਰੂ ਕੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਰਹੇ ਹੈਨਿ, ਦਰਗਾਹ ਮਲ ਤੇ ਹੀਰਾ ਮਲ ਸਿਖ, ਛਿੱਬਰਾਂ ਸਿੱਖਾਂ (ਵਿਚੋਂ) ਸੱਤਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰਹੇ ਹੈਨਿ । ਸਤੀ ਦਾਸ, ਮਤੀਦਾਸ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਛਿੱਬਰ ਸਿਖ ਅੱਠਵੀਂ ਤੇ ਨਾਵੀਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਪਾਸ ਰਹੇ ਹੈਨਿ ਅਤੇ ਨਾਲ ਨਿਭੇ ਗੁਰੂ ਕੇ । ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨੱਸਦੇ ਹਉ, ਕੰਮ ਸਮ੍ਹਾਲੋ ।'

ਸਾਧੂ ਰਾਮ[੩੨੫] ਸਿਖ ਨੂੰ ਬਚਨ ਹੋਇਆ, 'ਸਿਰੋਪਾਉ ਲਿਆਉ ।' ਦੀਵਾਨੀ ਦਰਬਾਰ ਦੀ, ਦਾ ਸਿਰੋਪਾਉ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਨੂੰ ਹੋਆ । ਇਹੁ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ । ਤਾਂ ਮੰਸਦਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲਿਖਿ ਘੱਲੈ, ਮਸੰਦ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲ

---

[੩੧੫] ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ।

[੩੧੬] ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ, ਭਾਵ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਜੀ ।

[੩੧੭] ਭਾਵ, ਗੁਰਤਾ-ਤਿਲਕ ।

[੩੧੮] ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਸੰਦ-ਪ੍ਰਥਾ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ।

[੩੧੯] ਭਾਵ, ਗੁਰਗੱਦੀ ।

[੩੨੦] ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਰ ।

[੩੨੧] ਪੰਡਿਤ ਦੇਵੀ ਦਿੱਤਾ ।

[੩੨੨] ਇਸ ਤੋਂ ਮਹੂਰਤ ਕੱਢਣ ਦਾ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਦੇਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਕਥਾਵਾਚਕ ਸਨ । ਜਿਵੇਂ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲਈ ਗਈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਪੰਡਿਤ ਦੇਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲਈ ਗਈ ।

[੩੨੩] ਆਪ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਮਤੀਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਨ । ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ । ਆਪ ਜੀ ਗੁਰੂ-ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਬਣਾਏ ਗਏ ।

[੩੨੪] ਆਪ ਜੀ ਭਾਈ ਦਰਗਾਹ ਮੱਲ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਨ । ਭਾਈ ਧਰਮ ਚੰਦ ਜੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਤੋਸ਼ੇਖ਼ਾਨੇ (ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ) ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਮੁਕੱਰਰ ਹੋਏ । ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਣ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣੇ ਗਏ ।

[੩੨੫] 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ' ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿੱਖਦਾ ਹੈ ।

ਟੁਰੇ ਅਤੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਦਾ ਸਿਰੋਪਾਉ ਧਰਮਚੰਦ ਨੂੰ ਹੋਇਆ । ਅਤੇ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਪਕੜੇ ਅਤੇ 'ਹਨੂਮਾਨ ਨਾਟਕ'[੩੨੬] ਦੀ ਪੋਥੀ ਇਕ ਸਿਖ ਲੈ ਆਇਆ ।

ਫੇਰ ਹੋਰ ਕਬੀਸ਼ਰੀ ਸੁਨਣੋਂ ਛੱਡੀ । ਨਾਲੇ ਕਥਾ ਦੇਵੀ ਦਾਸ ਕਰੇ, ਸੋ ਸੁਣੀਐ । ਨਾਲੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਲੈਂ । ਨਾਲੇ ਬਾਂਕਪਣਾ ਖੇਡੈਂ । ਸੰਮਤ ੧੭੩੪, 'ਜਾਪੁ' ਆਪਨੀ ਰਸਨੀਂ ਉਚਾਰ ਕੀਤਾ । ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਉਚਾਰੀ। ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਸਵੈਯੇ ਉਚਾਰੇ । ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸਿਖਾਂ ਵਲ ਲਿਖੇ, "ਜੋ ਲਿਖਾਰੀ ਸਿਖ ਹੋਵੈ, ਸੋ ਹਜ਼ੂਰ ਆਵੈ" ।

ਸੰਮਤ ੧੭੩੫, ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦੁਰ ਜੀ ਕਾ ਸਰਾਧ ਕੀਤਾ, ਅਰ ਵੱਡਾ ਪੁਰਬ ਹੋਇਆ । ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰ ਹੋਂਦਾ ਰਹੇ, ਇਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗ੍ਰੰਥ-ਸਾਗਰ[੩੨੭] ਬਣਾਇਆ, ਦੂਜਾ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਅਉਤਾਰ ਲੀਲਾ[੩੨੮] ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਜੁੱਧ ਹੋਇਆ ਸ਼ਾਹ ਫ਼ਤਿਹ[੩੨੯] ਨਾਲ । ਅਤੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ[੩੩੦] ਆਦਮੀ ਭੇਜੇ । ਜੁ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ[੩੩੧], ਅਸਾਨੂੰ ਭੇਜੋ । ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਸੋਢੀਆਂ ਆਖ ਭੇਜਿਆ, 'ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਹੋ, ਹੋਰ ਬਣਾਇ ਲਓ ।' ਬਚਨ ਹੋਇਆ, 'ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਅਸਾਥੋਂ ਛਿੰਨਾ[੩੩੨] ਹੈ । ਉਹ ਕਦੋਂ ਦੇਂਦੇ ਹੈਨਿ ?"

ਸੰਮਤ ੧੭੩੭[੩੩੩] ਫ਼ਤਿਹ ਸ਼ਾਹ ਨੱਠਾ । ਮੁਲਕ ਲਿਆ, ਫ਼ਤਿਹ ਪਾਈ, ਜੁਧ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ । ਬਡੇ ਬਡੇ ਜੁਧ ਹੋਏ । ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਭੀ ਕੰਮ ਆਏ । ਸਿਖ ਬਹੁਤ ਲੜੇ, ਅਖਾੜੇ ਹੋਂਦੇ ਰਹੈ ।

ਸੰਮਤ ੧੭੪੮ ਇਕ ਖਤ੍ਰਾਣੀ ਰੂਪ ਕੌਰ ਸਰੀਰ ਦੀ, ਮੇਲੇ ਵੈਸਾਖੀ ਦੇ ਲਾਹੌਰੋਂ ਨਾਲ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਆਈ । ਉਸ ਨੇ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਵੱਡਾ ਛਲ ਕੀਤਾ ਪਰ ਭੇਸ ਨਾ ਗਿਆ । ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਥਾਇ 'ਚਰਿਤ੍ਰ' ਉਚਾਰ ਹੋਏ ।[੩੩੪] ਸੰਮਤ

---

[੩੨੬] ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਗ੍ਰੰਥ, ਜਿਸ ਦਾ ਬ੍ਰਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਵੀ ਹਿਰਦੇ ਰਾਮ ਨੇ ਕੀਤਾ । 'ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਵਿੱਚਲੇ ਇੱਕ ਫੁਟ-ਨੋਟ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, "ਬਹੁਤ ਕਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਹਾਦੁਰਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹ੍ਰਿਦਯਰਾਮ ਦੀ ਲਿਖੀ ਅਸਲ ਕਾਪੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਰਸ਼ੁਰਾਮ ਦੇ ਸੰਬਾਦ ਦੇ ਕੁਝ ਛੰਦ ਕਵਿ ਕਾਂਸ਼ੀਰਾਮ ਤੋਂ ਲਿਖਵਾਕੇ ਦਰਜ ਕਰਵਾਏ." ('ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਪੰਨਾ ੨੯੦, ਐਡੀਸ਼ਨ ੧੯੮੧, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ) ।

[੩੨੭] ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ । ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਅਮੋਲਕ ਰਚਨਾ ਸੀ । ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਛੱਡਣ ਵੇਲੇ ਮਚੀ ਭਗਦੜ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ।

[੩੨੮] ਭਾਵ, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ।

[੩੨੯] ਇਹ ਸ੍ਰੀਨਗਰ (ਗੜ੍ਹਵਾਲ) ਦਾ ਰਾਜਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ (ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) ਨੇੜੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਕਰਕੇ ਹਾਰ ਖਾਧੀ । "*ਫਤੇਸ਼ਾਹ ਕੋਪਾ ਤਬ ਰਾਜਾ ॥ ਲੋਹ ਪਰਾ ਹਮ ਸੋਂ ਬਿਨੁ ਕਾਜਾ ॥*" ('ਅਪਨੀ ਕਥਾ', ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਅਸ਼ਟਮੋ ਧਿਆਇ, ਪੰਨਾ ੬੦, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ) ।

[੩੩੦] ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸ਼ਹਿਰ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵਸਾਇਆ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਇਹ ਧੀਰਮੱਲ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਅਸਥਾਨ ਸੀ ।

[੩੩੧] ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖਵਾਈ ਗਈ, ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਕਲਮ ਨਾਲ ਲਿੱਖੀ ਗਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਬੀੜ

[੩੩੨] ਛੀਨਾ, ਖੋਹਿਆ ।

[੩੩੩] ਭੰਗਾਣੀ ਦਾ ਜੰਗ ਸੰਮਤ ੧੭੪੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ।

੧੭੫੩ ਭਾਦ੍ਰੋਂ ਸੁਦੀ ਅਸ਼ਟਮੀ ਭੋਗ ਪਾਇਆ ।[335] ਫੇਰ ਸਾਹਿਬ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਜੀ, ਪੰਥ ਲਗੇ ਨਿਖੇੜਨ, ਸੰਮਤ ੧੭੫੪ ਸਾਵਣ ਦਿਨ ਸੱਤਵੇਂ, ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਦਾ ਉਦਮ ਕੀਤਾ । ਬਚਨ ਹੋਇਆ, 'ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ, ਕਟੋਰੇ ਵਿਚ ਜਲ ਪਾ ਲੈ ਆਉ ।' ਸੋ ਲੈ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ-ਹਥਿ ਖੰਡਾ ਪਕੜ ਕੇ ਵਿਚ ਫੇਰਹੁ ਅਤੇ ਪੰਜ ਪੰਜ ਸਵੈਯੇ ਪੰਜੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਗੇ । ਕੇਹੜੇ ? ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਵਾਸੀ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਛਤ੍ਰਿ-ਬੰਸ[336] । ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਦਛਣਿ ਸੈਨ ਕੇ ਜਨਮ ਥਾ । ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ ਪੁਰੀ ਜਗਨਨਾਥ ਫੰਦਕ ਕੇ ਜਨਮ ਥਾ । ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਘਰ ਹਸਤਨਾਪੁਰ ਦੀ ਵਾਸੀ ਧੰਨੇ ਕੇ ਜਨਮ ਥਾ । ਪੰਜਵੇਂ ਮੁਹਕਮ ਸਿੰਘ ਨਾਮਦੇਵ ਕਾ ਜਨਮ ਥਾ । ਇਹ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਸਵੈਯੇ ਲਗੇ ਪੜ੍ਹਨ, ਤਾਂ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਦੀਵਾਨ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, 'ਜੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ, ਜੇ ਵਿਚ ਪਤਾਸੇ ਪਉਨ, ਤਾਂ ਹੱਛਾ ਹੋਵੈ ।' ਤਿਚਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਸ਼ਕਤੀ, ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ[337] ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ, ਪਤਾਸੇ ਵਿਚ ਡਾਰ ਗਈ । ਤਾਂ ਸਾਹਿਬ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖੁ ਜੀ ਵਿਚਹੁੰ ਪੰਜ ਚੁਲੇ ਲਏ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ । ਪੰਜ ਨੇਤ੍ਰੀਂ, ਫੇਰ ਪੰਜ ਚੁਲੇ ਸੀਸ ਪਾਏ । ਰਸਨਾ ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦਾ ਸਵੈਯਾ ਪੜ੍ਹਿਆ, "*ਦੇਹਿ ਸ਼ਿਵਾ ਬਰ ਮੋਹਿ ਇਹੈ ਸੁਭ ਕਰਮਨ ਤੇ ਕਬਹੂੰ ਨ ਟਰੋਂ ॥ ਨ ਡਰੋਂ ਅਰਿ ਸੋਂ ਜਬ ਜਾਇ ਲਰੋਂ ਨਿਸਚੈ ਕਰ ਆਪਨੀ ਜੀਤ ਕਰੋਂ ॥ ਅਰੁ ਸਿੱਖ ਹੋਂ ਆਪਨੇ ਹੀ ਮਨ ਕੌ ਇਹ ਲਾਲਚ ਹਉ ਗੁਨ ਤਉ ਉਚਰੋਂ ॥ ਜਬ ਆਵ ਕੀ ਅਉਧ ਨਿਦਾਨ ਬਨੈ ਅਤਿ ਹੀ ਰਨ ਮੈ ਤਬ ਜੂਝ ਮਰੋਂ ॥*"[338]

ਫੇਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਪੰਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਅਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ-'ਬੋਲਹੁ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ॥ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ॥' ਅਤੇ ਪਾਸਹੁੰ ਹੋਰ ਗ਼ਰੀਬ ਸਿਖ ਉਠ ਖੜੋਤੇ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ । ਬਚਨ ਹੋਇਆ, 'ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸਹੁੰ ਛਕੋ ।' ਨਾਮ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ-ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ, ਹਰੀ ਸਿੰਘ, ਮੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਪਹਿਲੇ ਇਹ ਵੀ ਕੇਸਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਬਨਾਏ ।

ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਹੋਰ ਸਿਖ ਹਥ ਜੋੜਿ ਖੜੇ ਹੋਇ । ਬਚਨ ਹੋਇਆ- ਜੁ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਰਕੇ ਪੰਜ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸਹੁੰ ਪੰਜ ਸਵੈਯੇ ਪੜ੍ਹਾ ਕਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਲੈਣਾ । '*ਪੰਚ ਪਰਵਾਣ ਪੰਚ ਪਰਧਾਨੁ ॥*[339] ਪੰਜਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕਰਿ ਪਾਹੁਲ ਲੈਣੀ । ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੰਘ ਕਰਨਾ । ਰਹਿਤ ਉਪਦੇਸ਼ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਰਖਣੇ । ਨਾਂਵ ਏਥੇ ਆਇ ਕਰ 'ਸਿੰਘ' ਰਖਣਾ । ਉਸ ਦਿਨ ਪੈਂਤੀਹ ਸਿੰਘ ਕੇਸਧਾਰੀ ਹੋਏ । ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਸਭ ਹੋਏ ।

---

[334] ਦੇਖੋ, ੨੧, ੨੨ ਅਤੇ ੨੩ ਚਰਿਤ੍ਰ, 'ਪਾਖਿਆਨ ਚਰਿਤ੍ਰ', ਪੰਨਾ ੮੩੮ ਤੋਂ ੮੪੪ ਤਕ, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ।

[335] "*ਸੰਬਤ ਸੱਤ੍ਰਹ ਸਹਸ ਭਣਿੱਜੈ ॥ ਅਰਧ ਸਹਸ ਫੁਨਿ ਤੀਨਿ ਕਹਿੱਜੈ ॥ ਭਾਦ੍ਰਵ ਸੁਦੀ ਅਸ਼ਟਮੀ ਰਵਿਵਾਰਾ ॥ ਤੀਰ ਸਤੁੱਦ੍ਰਵ ਗ੍ਰੰਥ ਸੁਧਾਰਾ ॥*" (ਚਰਿਤ੍ਰ ੪੦੪, ਪਖਯਾਨ ਚਰਿਤ੍ਰ, ਪੰਨਾ ੧੩੮੮, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ) ।

[336] ਇਹ ਵੀ ਵੀਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਭੰਗਾਣੀ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਲੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਦਇਆ ਰਾਮ ਪ੍ਰੋਹਿਤ ਹੀ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਪਿਆਰੇ ਸਨ । ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ੩੦੦ ਸਾਲਾ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜ ਵਜੋਂ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਗੁਰਸਿੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਵੰਸ਼ਜ ਹਨ ।

[337] ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ।

[338] 'ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਉਕਤਿ ਬਿਲਾਸ', ਪੰਨਾ ੯੯, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ।

[339] ਸ੍ਰੀ ਜਪੁ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

ਜੇਹੜਾ ਕੇਸਧਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਸਾਹਿਬ ਤਿਸ ਦਾ ਮਾਨ ਵਧਾਵਣ। ਜੋ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੈ ਆਵੈ, ਤਿਸ ਦਾ ਬੜਾ ਮਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਪਰ ਜ਼ਖ਼ਮ ਹੋਣ[੩੪੦], ਉਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਨ । ਬਚਨ ਹੋਇਆ, 'ਸਿੰਘ ਸੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਰਖੇ ।'[੩੪੧] ਇਸ ਜੁਗਤਿ ਕਰਿ ਸਾਹਿਬ ਪੰਥ ਨਿਖੇੜਿਆ । ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸਿਖੀ ਦੀ 'ਕੇਸ' ਮਿਲੇ । ਜੋ ਕਰੋਧ ਨਾਲਿ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਸੋ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ।

ਸੰਮਤ ੧੭੫੪, ਚੜ੍ਹਦੇ ਫਗੁਣ ਹੋਲੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਸੀ, ਜੁ ਮਸੰਦਾਂ ਉਪਰਿ ਕਰੋਪੀ ਹੋਈ । ਕੁਛ ਵਸਤੁ ਛਪਾਈ, ਚੇਤੋ ਮਸੰਦ ਨੇ, ਅਤੇ ਰੁੱਠੇ ਸਭੇ । ਤ੍ਰੈ ਵੇਰੀ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਸੱਦ ਭੇਜੇ, ਨਾ ਆਏ । ਬਚਨ ਹੋਇਆ, 'ਥਾਲੀਆਂ ਭੇਜੋ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਲੈ ਜਾਇਨ ।' ਤਾਂ ਭੀ ਨਾ ਮਾਨੀ । ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪਾਇ ਉਠੇ । ਹੁਕਮੁ ਹੋਇਆ, 'ਜਾਣੇ ਨ ਪਾਵਣ । ਪਕੜਿ ਲੈ ਆਉ ।' ਕੁਛ ਪਕੜੇ, ਕੁਛ ਨੱਠੇ ਮਾਰੇ ਸਾੜੇ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਖਸਮੈ ਕਰੇ ਬਰਾਬਰੀ ਫਿਰਿ ਗੈਰਤਿ ਅੰਦਰਿ ਪਾਇ ॥ ਵਜਹੁ ਗਵਾਏ ਅਗਲਾ ਮੁਹੇ ਮੁਹਿ ਪਾਣਾ ਖਾਇ ॥*"[੩੪੨]

ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਧਰਮ ਚੰਦ ਨੂੰ, "ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖੋ, ਜੁ ਮਸੰਦ ਮਸੰਦੀਏ, ਧੜੀਏ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣਾ । ਜੋ ਕੁਛ ਅੰਸੁ ਗੁਰੂ ਕੇ ਨਿਮਿਤ ਹੋਵੈ, ਸੋ ਆਪਿ ਲੈ ਆਵਣੀ । ਅਤੇ ਹਥੀਆਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੈ ਆਵਣਾ ।" ਤਾਂ ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, "ਜੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਤ੍ਰੈ ਮੇਲ ਆਪਣੇ ਸੱਕੇ[੩੪੩], ਸੋ ਅਗੇ ਹੀ ਨਿਕਲੇ ਹੈਸਨਿ । ਹੁਣ ਏਹ ਭੀ ਨਿਕਾਲੇ ।" ਬਚਨ ਹੋਇਆ, "ਏਹਨਾਂ ਚੰਹੁਆਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਭੀ ਨਿਕਾਲੇ ।"[੩੪੪] ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, "ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣਾ, ਕਾਰਭੇਟ ਦਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਸੰਮਤ ੧੭੫੫, ਮੇਵੜਾ[੩੪੫] ਗੁਰੂ ਕਾ ਮੰਨਣਾ, ਮਸੰਦ ਨਾਹੀਂ ਮੰਨਣਾ । ਸ਼ਸਤਰ ਰਖਣੇ ।"

ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਸਿਖ ਕੈਸਾ ਹੋਵੈ ? ਨਾਲੇ ਦਾ ਜਤੀ ਹੋਵੇ, ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਸਖੀ ਹੋਵੈ । ਸ਼ਸਤਰ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰੈ । ਕਾਵੇ ਬੈਠੇ, ਦੂਜੇ ਸਿੰਘ ਸ਼ਸਤਰ ਦੇ ਕਰਿ ਖੜੇ ਕਰੈ । ਦੂਤ-ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇਖੇ ਉਠਿ ਖੜਾ ਹੋਇ । ਸੋਚ ਕਰਨਿ ਬੈਠੇ, ਤਾਂ ਵੀ ਸੁਚੇਤ ਹੋਇ ਬੈਠੇ, ਊਂਘਾ ਨਾ ਹੋਵੈ । ਜੈਸਾ ਜਾਨਵਰ ਦਾਣੇ ਭੀ ਚੁਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੱਕਦਾ ਭੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਰਣ ਵਿਚ ਪਿਠ ਦੇਵੈ ਨਾਹੀਂ ।[੩੪੬] ਜੀਤੇ ਜਸ ਪਾਵੇ, ਮੋਏ ਸੁਰਪੁਰੀ ਜਾਵੈ ।

---

[੩੪੦] ਭਾਵ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਜੰਗ ਕਰਦਿਆਂ ਜ਼ਖ਼ਮ ਆਏ ਹੋਣ ।

[੩੪੧] "*ਖ਼ਾਲਸਾ ਸੋਇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਕਉ ਧਾਰੈ ।*" (ਤਨਖਾਹਨਾਮਾ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ) ।

[੩੪੨] ਪਉੜੀ ੨੨, ਵਾਰ ਆਸਾ, ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੪੭੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੩੪੩] ਮੀਣੇ (ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜ), ਧੀਰਮੱਲੀਏ ਤੇ ਰਾਮਰਾਈਏ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸੱਕੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸਨ ।

[੩੪੪] ਮੀਣੇ, ਧੀਰਮੱਲੀਏ, ਰਾਮਰਾਈਏ ਤੇ ਮਸੰਦ ਤਾਂ ਪੰਥ ਵਿੱਚੋਂ ਛੇਕੇ ਹੀ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ/ਚੇਲੇ ਵੀ ਛੇਕ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ।

[੩੪੫] ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸੰਗਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕਰਮਚਾਰੀ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅੱਗੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ (ਅਰਦਾਸੀਆ) ਵੀ ਮੇਵੜਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ।

[੩੪੬] "*ਸਨਮੁਖ ਲਰੈ, ਨਾ ਰਣ ਤੇ ਭਾਗੈ ।*" (ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ) ।

ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਰਾਤਿ ਨੂੰ ਐਕੜ ਨ ਸਵੈ। ਲੱਕੋਂ ਸਿਰੋਂ ਨੰਗਾ ਨ ਹੋਇ[੩੪੭]। ਪਗੜੀ ਤਕੜੀ ਬੰਨ੍ਹੇ।[੩੪੮] ਜੈਸੇ ਸ਼ੇਰ ਅਚੇਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਸ਼ਸਤ੍ਰਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਨਾਰਿ[੩੪੯] ਉਪਰਿ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਨਾ ਉਠਾਵੈ।

ਸ਼ਸਤ੍ਰਧਾਰੀ ਹੋਰ ਕਪੜੇ ਆਪਣੀ ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਰਖੈ, ਕਛ ਮਾੜੀ ਨਾ ਰਖੇ।[੩੫੦]

ਆਪ ਖਾਵੰਦ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, "ਮੇਰੇ ਸਰੂਪ ਡਿਠੇ ਤੇ ਮੁਕਤਿ ਨਾਹੀਂ, ਮੇਰੇ ਬਚਨ ਮੰਨੇ ਤੇ ਮੁਕਤਿ ਹੈ।" ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਸਤਿਗੁਰ ਨੋ ਸਭੁ ਕੋ ਵੇਖਦਾ ਜੇਤਾ ਜਗਤੁ ਸੰਸਾਰੁ ॥ ਡਿਠੈ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਵਈ ਜਿਚਰੁ ਸਬਦਿ ਨ ਕਰੇ ਵੀਚਾਰੁ ॥*"[੩੫੧]

ਜਬ ਏਹ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਭੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮ੍ਹਾਲਦਾ ਹੈ, "*ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਿਖ ਕੀ ਕਰੈ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ॥ ਸੇਵਕ ਕਉ ਗੁਰੁ ਸਦਾ ਦਇਆਲ ॥*"[੩੫੨]

ਸੋ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੈਸੇ ਹਨ ? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਥ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਐਡਾ ਪੁਰਖਾਰਥ[੩੫੩] ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਤੀਰ ਬਣਾਇਅਨਿ, ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਸਿਖਲਾਈਐ। ਅਤੇ ਰਹਿਤ ਸਿਖੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੋਵੈ, ਅਤੇ ਚਾਲੇ ਰਾਜਨੀਤਿ ਦੇ ਸਿਖਲਾਇਆ।

ਤਨਖਾਹਨਾਮਾ[੩੫੪]

---

[੩੪੭] ਸਿੰਘ ਸਿਰ 'ਤੇ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤੇੜ ਕੱਛਹਿਰਾ ਪਹਿਨਦਾ ਹੈ।

[੩੪੮] ਜੋ ਸਿੱਖ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਰੁਮਾਲ ਜੂੜੇ ਦੁਆਲੇ ਲਪੇਟੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਛੋਟੇ ਪਟਕੇ ਬੰਨ੍ਹੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪੱਗੜੀ ਇੰਨੀ-ਕੁ ਲੰਮੀ ਤਾਂ ਹੋਣੀ ਹੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਮਾਅਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੱਗ ਜਾਂ ਦਸਤਾਰ ਆਦਿ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕੇ।

[੩੪੯] ਨਾਰੀ, ਔਰਤ, ਤੀਵੀਂ।

[੩੫੦] ਕੱਛ (ਕੱਛਹਿਰਾ) ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਏ ਕਿ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੰਗੇਜ਼ ਨਾ ਢੱਕ ਸਕੇ। ਕੱਛਹਿਰੇ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਤੇੜ ਦੇ ਨੰਗੇਜ਼ ਨੂੰ ਢੱਕਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਵਸਤਰ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਦਸਤਾਰ ਤੇ ਕੱਛਹਿਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਹਿਰਾਵੇ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਬੰਦਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉੱਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, "*ਲੱਕੋਂ ਸਿਰੋਂ ਨੰਗਾ ਨ ਹੋਇ।*"

[੩੫੧] ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੩, ਵਡਹੰਸ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੫੯੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੩੫੨] ਗਉੜੀ, ਸੁਖਮਨੀ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੨੮੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੩੫੩] ਉੱਦਮ।

[੩੫੪] ਧਰਮ-ਦੰਡ ਬਾਰੇ ਲਿੱਖਤ।

ਬਚਨ ਹੋਆ-ਜਿਸ ਕੋਲੋਂ ਕੁਰਹਿਤ ਹੋਵੈ, ਉਹ ਸਰਬਤ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਜੋੜਿ ਖਲੋਵੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਣਾ, ਅੜੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ । ਤਨਖਾਹ ਲੈਣੀ, ਵੈਰੁ ਨਾਹੀ ਕਰਨਾ [੩੫੫]। ਜੋ ਸਿਖ ਸਹਜਧਾਰੀ ਹੋਇਕੈ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਰੋਮ ਲੁਹਾਏ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।[੩੫੬]

ਜੋ ਸਿਖ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਵਰਤਾਂਵਦਾ ਹੋਵੈ ਅਤੇ ਆਪੇ ਹੀ ਕੋਈ ਹੱਥ ਪਾਏ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।[੩੫੭]

ਜੋ ਸਿਖ ਸਰਬਤ੍ਰ ਵਿਚ ਬੀਚਾਰ ਕੇ ਨ ਬੈਠੇ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਤਥਾ ਸ਼ਬਦ ਗਾਵਣੇ-ਪੜ੍ਹਨੇ ਵਾਲੇ ਅੱਗੇ ਹੋਇ ਬੈਠੇ, ਸੋ ਮੂਰਖ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਿਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਲਿਆਵੈ, ਅਤੇ ਧਰਮਸਾਲੀਆ[੩੫੮] ਅੰਤਰਿ ਧਰ ਲਏ, ਵਰਤਾਏ ਨਾਹੀਂ ਲੋਭ ਕਰਕੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਕੇਸਧਾਰੀ ਟੋਪੀ ਰਖੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।[੩੫੯]

ਜੋ ਸਿਖ ਕੇਸਧਾਰੀ ਲੰਗੋਟ ਰਖੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਜੋ ਸਿਖ ਕੱਛ ਅੰਦਰਿ ਲੰਗੋਟ ਰਖੇ, ਸੋ ਪੱਕਾ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਪ੍ਰਸਾਦ ਗੁਰੂ ਕਾ ਜੋ ਚੁਰਾਇ ਲਏ, ਸੋ ਦਰਿਦ੍ਰੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਕੇਸਧਾਰੀ ਛਾਤੀ ਦੇ ਰੋਮ ਲੁਹਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।[੩੬੦]

---

[੩੫੫] "*ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਵੇਲੇ ਹਠ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਨਾ ਹੀ ਤਨਖਾਹ ਲੁਆਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਦੰਡ ਭਰਨ ਵਿਚ ਅੜੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਤਨਖਾਹ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ, ਲਾਉਣੀ ਚਾਹੀਏ ।*" (ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ) ।

[੩੫੬] ਇੱਥੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਦਾੜ੍ਹੀ 'ਸ਼ੇਵ' ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

[੩੫੭] ਭਾਵ, ਜੇ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਸੇਵਾਦਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵਰਤਾ ਰਿਹਾ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਜੇ ਆਪ ਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਦੋਸ਼ੀ ਹੈ । ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵਰਤਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵੰਡੇ ।

[੩੫੮] ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਸੇਵਾਦਾਰ, ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ।

[੩੫੯] "*ਹੋਇ ਸਿਖ ਸਿਰ ਟੋਪੀ ਧਰੈ । ਸਾਤ ਜਨਮ ਕੁਸ਼ਟੀ ਹੋਇ ਮਰੈ ।*"('ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ') ।

[੩੬੦] ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਰੀਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਵੀ ਕੇਸ/ਰੋਮ ਨਾ ਲੁਹਾਏ । "*ਕੇਸ ਹਮੇਸ਼ ਪਾਂਚ ਜੋ ਰਾਖੈ ।*" (ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ 'ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ', ੨੬ਵਾਂ ਨਿਆਸ, ਪੰਨਾ ੨੩੨, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ੧੯੮੭ ਐਡੀਸ਼ਨ) ।

ਜੋ ਸਿਖ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਵਰਤਾਂਵਦਾ ਫਰਕ ਕਰੇ, ਪੰਗਤਿ ਵਿਚ, ਸੋ ਕਾਣਾ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਪਰ ਅਦਬ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇਖ ਕਰਿ ਕਰੇ। ਪ੍ਰਸਾਦ ਵਿਚ ਵਾਧ ਘਾਟ ਨ ਕਰੈ।[੩੬੧]

ਜੋ ਕੇਸਧਾਰੀ ਲੱਕ ਦਾ ਪੜਦਾ[੩੬੨] ਸਿਰ ਤੇ ਧਰੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋੜੇ ਚੜ੍ਹੇ[੩੬੩] ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਜਾਏ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਜੋੜੇ ਚੜ੍ਹੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਖਾਏ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸਿਖ ਨੂੰ ਆਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਛਕਾਏ ਬਿਨਾਂ, ਆਪਿ ਅਗੇ ਖਾਇ ਲਏ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਚੰਗਾ ਜੋੜ ਮੇਲ ਲਗੇ ਵਿਚ ਬੇ-ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਉਠਿ ਜਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ, ਦੇਣਦਾਰ ਜਾਨਣਾ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਏ, ਅੜੀ ਕਰੈ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਨਾਲ ਹਾਸਾ-ਮਸ਼ਕਰੀ ਕਰੈ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਚੌਂਕੇ ਪਾਏ ਬਿਨਾ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਰੈ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਵਾਸੀ ਦਾ ਜ਼ੁੰਮੇਦਾਰਿ, ਵਾਸੀ ਬਿਨਾ ਹੋਰਥੈ ਬਖ਼ਸ਼ਾਇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਕੇਸਧਾਰੀ ਲੱਕ ਦੇ ਪੜਦੇ ਹੇਠੋਂ ਲੰਘੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਦਾ ਮੂੰਹ ਫਿਟਕਾਰੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਆਖੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਨੂੰ ਧੀਰੀ ਦੇਵੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਦੀ ਪੱਗ ਤੇ ਹੱਥ ਪਾਏ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਦੇ ਦਾੜ੍ਹੇ ਹੱਥ ਪਾਏ, ਅਰੁ ਲੜੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਦੇ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਏ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

---

[੩੬੧] ਭਾਵ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵਰਤਾਉਣ ਲੱਗਿਆਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਨਾ ਕਰੇ।

[੩੬੨] ਲੱਕ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ, ਕੱਛਹਿਰਾ ਆਦਿ।

[੩੬੩] ਜੁੱਤੇ ਪਾ ਕੇ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਦੇ ਘਰਿ ਆਵੈ ਅਰਥੀ, ਯਥਾਸ਼ਕਤਿ ਵੰਡ ਨਾ ਖਾਏ, ਸੋ ਨੀਚ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਜੋ ਸਿਖ ਅਰਥੀ ਨੂੰ ਧਰਮਸਾਲੀਆ ਜਬਾਬ ਦੇਵੇ, ਸੋ ਨੀਚ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਵਾਸੀ ਵਾਲੇ ਭਲੇ ਸਿਖ ਦੀ, ਹੋਂਦੇ ਧਨ ਟਹਿਲ ਨ ਕਰੇਨਿ, ਸੋ ਦੇਣਦਾਰ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਨਾਲ ਹੱਥੋ-ਪਾਈ-ਲੜਾਈ ਕਰੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਅਰਥੀ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਵਾਸੀ ਵਾਲਾ ਦੁਖਾਏ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਧਰਮਸਾਲੀਆ, ਪਰਦੇਸੀ ਸਿਖ ਦੀ ਰਸਤੁ ਤਕੜਾਈ ਨ ਕਰੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਨੋ ਉਲੰਘੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਦੀ ਆਪੇ ਪੱਗ ਉਤਾਰੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ, ਫੇਰ ਬਖ਼ਸ਼ਾਏ ਭੀ ਨਹੀਂ।

ਜੋ ਸਿਖ ਕਰਦ ਦੇਂਦਾ ਭੁੰਞੇ ਸੁਟੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਹਥਿ ਦੇਵੈ।

ਜੋ ਕੁਰਹਿਤੀਏ, ਤਨਖਾਹੀਏ, ਧੜੀਏ ਦਾ ਪੱਖ ਕਰੇ, ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਔਰਨਾ ਕੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰੇ, ਆਪ ਨ ਕਰੇ, ਤਨਖਾਹੀਆ।[੩੬੪]

ਕੁਰਹਿਤ ਕਰੇ, ਬਖ਼ਸ਼ਾਏ ਨਾਹੀ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਆਖੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਤਲਵਾਰ ਮਗਰ-ਪਾਛੇ ਸਿਟੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਮੁੱਠ ਮੋਢੇ ਉਪਰੋਂ ਪਿੱਛੇ ਰਖੇ ਤਲਵਾਰ ਦੀ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਤੁਰਕ ਨਫਰ ਦੇ ਹਥਿ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੇ ਆਪ ਖਾਲੀ ਤੁਰੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਕਾਵ੍ਹੇ

---

[੩੬੪] "*ਅਵਰ ਉਪਦੇਸੈ ਆਪਿ ਨ ਕਰੈ ॥ ਆਵਤ ਜਾਵਤ ਜਨਮੈ ਮਰੈ ॥*" (ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੨੬੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। "*ਅਵਰ ਉਪਦੇਸੈ ਆਪਿ ਨ ਬੂਝੈ ॥ ਐਸਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਕਹੀ ਨ ਸੀਝੈ ॥*" (ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੩੭੨, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। "*ਔਰਨ ਕਹ ਉਪਦੇਸ਼ਤ ਹੈ ਪਸੁ ਤੋਹਿ ਪ੍ਰਬੋਧ ਨ ਲਾਗੋ ॥*" (ਰਾਮਕਲੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦, ਪੰਨਾ ੭੧੦, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

ਬੈਠੇ[੩੬੫], ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਰਖੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੀ ਸੁਚੇਤੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਬਿਨਾਂ ਖਾਲੀ ਤੁਰੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਕਾਵ੍ਹੇ ਫਿਰ ਕੇ, ਹੱਥ ਧੋਇ ਕੇ, ਪੰਜ-ਇਸ਼ਨਾਨਾ ਜਾਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਨਾ ਕਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਪੱਗ ਨੂੰ ਬਾਸੀ ਰਖੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਜੋ ਹੋਂਦੇ ਦਹੀਂ ਕੇਸ ਨਾ ਧੋਏ, ਸੋ ਆਲਸੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ, ਜਪੁਜੀ ਰੋਜ਼ ਨ ਪੜ੍ਹੇ, ਸੋ ਅਚੇਤ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਜੋ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕੀਤੀ ਨ ਵਿਚਾਰੇ, ਸੋ ਆਲਸੀ ਤਨਖਾਹੀਆ। [੩੬੬] ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਲੱਕੋਂ ਨੰਗਾ ਕਰੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੈ ਸਿੰਘ ਲੱਕੋਂ ਨੰਗਾ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਗਿੱਲੀ-ਸੁੱਕੀ ਕੱਛ ਪਾਇ ਲਏ, ਕੱਛ ਦੇ ਪਉਂਚੇ ਦਾ ਸਿਖ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰੇ।

ਜੋ ਸਿਖ ਪਰ ਨਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰੇ, ਤਨਖਾਹੀਆ। [੩੬੭] ਜੋ ਸਿਖ ਨਾਰੀ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। [੩੬੮] ਜੋ ਸਿਖ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਬਿਨਾਂ ਤ੍ਰੀਮਤ ਦੀ ਪੈਰੀਂ ਪਵੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਹੋਇ ਕਰਿ ਨੱਚੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। [੩੬੯]

---

[੩੬੫] ਜੰਗਲ-ਪਾਣੀ ਲਈ ਬੈਠੇ, ਪਖਾਨੇ ਲਈ ਬੈਠੇ।

[੩੬੬] ਬਾਣੀ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਕਰਨੀ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਦੇ ਹੀ ਹਿੱਸੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, "*ਬਾਣੀ ਬਿਰਲਉ ਬੀਚਾਰਸੀ ਜੇ ਕੋ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ॥ ਇਹ ਬਾਣੀ ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਕੀ ਨਿਜ ਘਰਿ ਵਾਸਾ ਹੋਇ ॥*" (ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੧ ਦਖਣੀ, ਓਅੰਕਾਰੁ ਪੰਨਾ ੯੩੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

[੩੬੭] "*ਦੇਇ ਕਿਵਾੜ ਅਨਿਕ ਪੜਦੇ ਮਹਿ ਪਰ ਦਾਰਾ ਸੰਗਿ ਫਾਕੈ ॥ ਚਿਤ੍ਰ ਗੁਪਤੁ ਜਬ ਲੇਖਾ ਮਾਗਹਿ ਤਬ ਕਉਣੁ ਪੜਦਾ ਤੇਰਾ ਢਾਕੈ ॥*" (ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੬੧੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

[੩੬੮] ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਦੇਖੋ, ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚਲਾ ਲੇਖ 'ਨਾਰੀ'।

[੩੬੯] "*ਨਚਣੁ ਕੁਦਣੁ ਮਨ ਕਾ ਚਾਉ ॥ ਨਾਨਕ ਜਿਨ੍ ਮਨਿ ਭਉ ਤਿਨ੍ਾ ਮਨਿ ਭਾਉ ॥*" (ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਆਸਾ, ਪੰਨਾ ੪੬੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। "*ਸਿਲ ਪੂਜਸਿ ਚਕ੍ਰ ਗਣੇਸੰ ॥ ਨਿਸਿ ਜਾਗਸਿ ਭਗਤਿ ਪ੍ਰਵੇਸੰ ॥ ਪਗ ਨਾਚਸਿ ਚਿਤੁ ਅਕਰਮੰ ॥ ਏ ਲੰਪਟ ਨਾਚ ਅਧਰਮੰ ॥ ੩ ॥*" (ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੧੩੫੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। "*ਗੂਜਰੀ ਮਹਲਾ ੩ ਘਰੁ ੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਨਿਰਤਿ ਕਰੀ ਇਹੁ ਮਨੁ ਨਚਾਈ ॥ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਆਪੁ ਗਵਾਈ ॥ ਚਿਤੁ ਥਿਰੁ ਰਾਖੈ ਸੋ ਮੁਕਤਿ ਹੋਵੈ ਜੋ ਇਛੀ ਸੋਈ ਫਲੁ ਪਾਈ ॥ ੧ ॥ ਨਾਚੁ ਰੇ ਮਨ ਗੁਰ ਕੈ ਆਗੈ ॥ ਗੁਰ ਕੈ ਭਾਣੈ ਨਾਚਹਿ ਤਾ ਸੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ਅੰਤੇ ਜਮ ਭਉ ਭਾਗੈ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਆਪਿ ਨਚਾਏ ਸੋ ਭਗਤੁ ਕਹੀਐ ਆਪਣਾ ਪਿਆਰੁ ਆਪਿ ਲਾਏ ॥ ਆਪੇ ਗਾਵੈ ਆਪਿ ਸੁਣਾਵੈ ਇਸੁ ਮਨ ਅੰਧੇ ਕਉ ਮਾਰਗਿ ਪਾਏ ॥ ੨ ॥ ਅਨਦਿਨੁ ਨਾਚੈ ਸਕਤਿ ਨਿਵਾਰੈ ਸਿਵ ਘਰਿ ਨੀਦ ਨ ਹੋਈ ॥ ਸਕਤੀ ਘਰਿ ਜਗਤੁ ਸੂਤਾ ਨਾਚੈ ਟਾਪੈ ਅਵਰੋ ਗਾਵੈ ਮਨਮੁਖਿ ਭਗਤਿ ਨ ਹੋਈ ॥ ੩ ॥ ਸੁਰਿ ਨਰ ਵਿਰਤਿ ਪਖਿ ਕਰਮੀ ਨਾਚੇ ਮੁਨਿ ਜਨ ਗਿਆਨ ਬੀਚਾਰੀ ॥ ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਲਿਵ ਲਾਗੀ ਨਾਚੇ ਜਿਨ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਧਿ ਵੀਚਾਰੀ ॥ ੪ ॥ ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਤ੍ਰੈ ਗੁਣ ਨਾਚੇ ਜਿਨ ਲਾਗੀ ਹਰਿ ਲਿਵ ਤੁਮਾਰੀ ॥ ਜੀਅ ਜੰਤ ਸਭੇ ਹੀ ਨਾਚੇ ਨਾਚਹਿ ਖਾਣੀ ਚਾਰੀ ॥ ੫ ॥ ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵਹਿ ਸੇਈ ਨਾਚਹਿ ਜਿਨ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦਿ ਲਿਵ ਲਾਏ ॥ ਸੇ ਭਗਤ ਸੇ ਤਤੁ ਗਿਆਨੀ ਜਿਨ ਕਉ ਹੁਕਮੁ ਮਨਾਏ ॥ ੬ ॥ ਏਹਾ ਭਗਤਿ ਸਚੇ ਸਿਉ ਲਿਵ*

ਜੋ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਕੇ ਜੋੜ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਕੀ ਬਾਣੀ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਗਾਵੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।[੩੭੦]

ਜੋ ਚਿਟੇ ਚੁਣਾਏ [੩੭੧], ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਜੋ ਕੇਸਧਾਰੀ ਕਲਫ ਲਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਦੀ ਚੁਗਲੀ ਕਰੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਾਖ, "*ਜਿਸੁ ਅੰਦਰਿ ਚੁਗਲੀ ਚੁਗਲੋ ਵਜੈ ਕੀਤਾ ਕਰਤਿਆ ਓਸ ਦਾ ਸਭੁ ਗਇਆ ॥*" [੩੭੨]

ਜੋ ਸਿਖ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਮਨਸੂਬਾ ਕਰਿ ਦੁਬਿਧਾ ਪਵਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਜੋ ਸਿਖ ਕੂੜ ਸੱਚ ਆਖ ਕੇ ਸਿਖਾਂ ਨੋ ਲੜਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪਾਂਵਦਿਆਂ ਆਏ ਸਿਖ ਨੂੰ ਸੁਲਾਹ[੩੭੩] ਨ ਕਰੈ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਜੋ ਸਿਖ ਪਾਸਹੁੰ ਮੂੰਹ ਛਿਪਾਏ- ਚੋਰੀ ਖਾਏ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਲਾਗੈ ਬਿਨੁ ਸੇਵਾ ਭਗਤਿ ਨ ਹੋਈ ॥ ਜੀਵਤੁ ਮਰੈ ਤਾ ਸਬਦੁ ਬੀਚਾਰੈ ਤਾ ਸਚੁ ਪਾਵੈ ਕੋਈ ॥ ੭ ॥ ਮਾਇਆ ਕੈ ਅਰਥਿ ਬਹੁਤੁ ਲੋਕ ਨਾਚੇ ਕੋ ਵਿਰਲਾ ਤਤੁ ਬੀਚਾਰੀ ॥ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਸੋਈ ਜਨੁ ਪਾਏ ਜਿਨ ਕਉ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੁਮਾਰੀ ॥ ੮ ॥ ਇਕੁ ਦਮੁ ਸਾਚਾ ਵੀਸਰੈ ਸਾ ਵੇਲਾ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ ॥ ਸਾਹਿ ਸਾਹਿ ਸਦਾ ਸਮਾਲੀਐ ਆਪੇ ਬਖਸੇ ਕਰੇ ਰਜਾਇ ॥ ੯ ॥ ਸੇਈ ਨਾਚਹਿ ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵਹਿ ਜਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰੀ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੇ ਸਹਜ ਸੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ਜਿਨ ਕਉ ਨਦਰਿ ਤੁਮਾਰੀ ॥ ੧੦ ॥ ੧ ॥ ੬ ॥" (ਪੰਨਾ ੫੦੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। "*ਘੂੰਘਟੁ ਤੇਰੋ ਤਉ ਪਰਿ ਸਾਚੈ ॥ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਇ ਕੂਦਹਿ ਅਰੁ ਨਾਚੈ ॥*" (ਆਸਾ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੪੮੪)। "*ਨਾਚਨੁ ਸੋਇ ਜੁ ਮਨ ਸਿਉ ਨਾਚੈ ॥ ਝੂਠਿ ਨ ਪਤੀਐ ਪਰਚੈ ਸਾਚੈ ॥ ਇਸੁ ਮਨ ਆਗੇ ਪੂਰੈ ਤਾਲ ॥ ਇਸੁ ਨਾਚਨ ਕੇ ਮਨ ਰਖਵਾਲ ॥*" (ਗੋਂਡ, ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੮੭੨, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। "*ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਕਰ ਕਰਿ ਤਾਲ ਪਖਾਵਜੁ ਨੈਨਹੁ ਮਾਥੈ ਵਜਹਿ ਰਬਾਬਾ ॥ ਕਰਨਹੁ ਮਧੁ ਬਾਸੁਰੀ ਬਾਜੈ ਜਿਹਵਾ ਧੁਨਿ ਆਗਾਜਾ ॥ ਨਿਰਤਿ ਕਰੇ ਕਰਿ ਮਨੂਆ ਨਾਚੈ ਆਣੇ ਘੂਘਰ ਸਾਜਾ ॥ ੧ ॥ ਰਾਮ ਕੋ ਨਿਰਤਿਕਾਰੀ ॥ ਪੇਖੈ ਪੇਖਨਹਾਰੁ ਦਇਆਲਾ ਜੇਤਾ ਸਾਜੁ ਸੀਗਾਰੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਆਖਾਰ ਮੰਡਲੀ ਧਰਣਿ ਸਬਾਈ ਊਪਰਿ ਗਗਨੁ ਚੰਦੋਆ ॥ ਪਵਨੁ ਵਿਚੋਲਾ ਕਰਤ ਇਕੇਲਾ ਜਲ ਤੇ ਓਪਤਿ ਹੋਆ ॥ ਪੰਚ ਤਤੁ ਕਰਿ ਪੁਤਰਾ ਕੀਨਾ ਕਿਰਤ ਮਿਲਾਵਾ ਹੋਆ ॥ ੨ ॥ ਚੰਦੁ ਸੂਰਜੁ ਦੁਇ ਜਰੇ ਚਰਾਗਾ ਚਹੁ ਕੁੰਟ ਭੀਤਰਿ ਰਾਖੇ ॥ ਦਸ ਪਾਤਉ ਪੰਚ ਸੰਗੀਤਾ ਏਕੈ ਭੀਤਰਿ ਸਾਥੇ ॥ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਹੋਇ ਭਾਵ ਦਿਖਾਵਹਿ ਸਭਹੁ ਨਿਰਾਰੀ ਭਾਖੇ ॥ ੩ ॥ ਘਰਿ ਘਰਿ ਨਿਰਤਿ ਹੋਵੈ ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ ਘਟਿ ਘਟਿ ਵਾਜੈ ਤੂਰਾ ॥ ਏਕਿ ਨਚਾਵਹਿ ਏਕਿ ਭਵਾਵਹਿ ਇਕਿ ਆਇ ਜਾਇ ਹੋਇ ਧੂਰਾ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੋ ਬਹੁਰਿ ਨ ਨਾਚੈ ਜਿਸੁ ਗੁਰੁ ਭੇਟੈ ਪੂਰਾ ॥ ੪ ॥ ੭ ॥*" (ਪੰਨਾ ੮੮੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

[੩੭੦] "*ਮੇਰੇ ਮੋਹਨ ਸ੍ਰਵਨੀ ਇਹ ਨ ਸੁਨਾਏ ॥ ਸਾਕਤ ਗੀਤ ਨਾਦ ਧੁਨਿ ਗਾਵਤ ਬੋਲਤ ਬੋਲ ਅਜਾਏ ॥*" (ਰਾਗੁ ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਹਲਾ ੫, ਚਉਪਦੇ ਦੁਪਦੇ, ਘਰੁ ੬ , ਪੰਨਾ ੮੨੦, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੩੭੧] ਚਿੱਟੇ ਕੇਸ ਪੁੱਟੇ। ਕਈ ਲੋਕ, ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਅਧਖੜ੍ਹ ਉਮਰ ਦੇ, ਜਵਾਨ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਫ਼ੇਦ ਕੇਸ ਉਖਾੜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

[੩੭੨] ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੪, ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੩੦੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੩੭੩] ਸੁਲਾਹ ਮਾਰਨੀ, ਸੱਦਾ ਦੇਣਾ।

ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਖ ਭੁੰਞੇ ਸਵਣ, ਆਪ ਮਾਨੀ ਹੋਇ ਕਰਿ ਮੰਜੀ ਉਪਰਿ ਚੜ੍ਹ ਕਰਿ ਸਵੈਂ, ਸੋ ਪਾਖੰਡੀ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਜੇ ਦਸ ਸਿਖ ਮੰਜੇ ਚੜ੍ਹਿ ਸਵਨਿ, ਗ਼ਰੀਬ ਸਿਖ ਭੁੰਞੇ ਸਵਨਿ - ਆਦਰ ਨਾ ਕਰਨ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਏ।

ਜੋ ਸਰਬਤ੍ਰ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਬਿਨਾਂ ਵਧੀਕੀ ਆਪ ਕਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਦਾ ਮੰਦਾ ਹੋਵਣ ਲਗੇ-ਕਾਰਜ ਵਿਗੜੇ, ਜਾਂਦਿਆਂ ਦੱਸੇ ਨਾਹੀਂ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਆਪ ਚੰਗਾ ਚੋਖਾ ਖਾਏ, ਸਿਖ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਖਵਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਕੰਨਯਾ ਮਾਰੇ, ਸੋ ਖ਼ੂਨੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਸਿਖ ਦੀ ਵਸਤੂ ਚੁਰਾਏ, ਸੋ ਪ੍ਰੇਤ ਤਨਖਾਹੀਆ। [੩੭੪]

ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰੇ, ਸੋ ਅਹੰਕਾਰੀ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਸਿਖ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ਬੁਲਾਵੇ, ਅਗੋਂ ਨਾ ਬੋਲੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਸਿਖ ਕਿਰਤੀ ਘਰਿ ਹੋਂਦੇ ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਕੌਂਡੀ ਖਾਏ, ਸੋ ਦਰਿੱਦਰੀ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਪੂਜਾ ਦੀ ਕੌਂਡੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੇਖ ਕੇ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਜੋ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਕੌਂਡੀ ਗੁਰੂ ਕਾ ਦਾਨ ਜਾਣੈ, ਸੋ ਮੂਰਖ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਗੁਰੂ ਕੀ ਅੰਸ ਅਰਦਾਸ ਮਲੇਛਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ ਰੈਣ-ਬਿਲਾਸ ਕਰਿ ਇਸ਼ਨਾਨ ਨਾ ਕਰੇ, ਸੋ ਪ੍ਰੇਤ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਰਬਤ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾ ਮੰਨੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਪਰਾਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਘਰਿ ਜਾਇ ਹਰਾਮੀ ਕਰੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। [੩੭੫]

---

[੩੭੪] "*ਹਟ ਪਟਣ ਬਿਜ ਮੰਦਰ ਭੰਨੈ ਕਰਿ ਚੋਰੀ ਘਰਿ ਆਵੈ ॥ ਅਗਹੁ ਦੇਖੈ ਪਿਛਹੁ ਦੇਖੈ ਤੁਝ ਤੇ ਕਹਾ ਛਪਾਵੈ ॥*" (ਗਉੜੀ ਚੇਤੀ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੫੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। "*ਚੋਰੁ ਸਲਾਹੇ ਚੀਤੁ ਨ ਭੀਜੈ ॥ ਜੇ ਬਦੀ ਕਰੇ ਤਾ ਤਸੂ ਨ ਛੀਜੈ ॥ ਚੋਰ ਕੀ ਹਾਮਾ ਭਰੇ ਨ ਕੋਇ ॥ ਚੋਰੁ ਕੀਆ ਚੰਗਾ ਕਿਉ ਹੋਇ ॥*" (ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੬੬੨, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। "*ਚੋਰ ਜਾਰ ਜੂਆਰ ਪੀੜੇ ਘਾਣੀਐ ॥*" (ਪਉੜੀ, ਵਾਰ ਮਲਾਰ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੧੨੮੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

[੩੭੫] "*ਦੇਇ ਕਿਵਾੜ ਅਨਿਕ ਪੜਦੇ ਮਹਿ ਪਰ ਦਾਰਾ ਸੰਗਿ ਫਾਕੈ ॥ ਚਿਤ੍ਰ ਗੁਪਤੁ ਜਬ ਲੇਖਾ ਮਾਗਹਿ ਤਬ ਕਉਣੁ ਪੜਦਾ ਤੇਰਾ ਢਾਕੈ ॥*" (ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੬੧੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

ਜੋ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾ ਮੰਨੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।[੩੭੬]

ਜੋ ਕੁੱਠਾ ਖਾਏ, ਸੋ ਨੀਚ ਤਨਖਾਹੀਆ ।[੩੭੭]

ਜੋ ਨਿਗੁਰੇ, ਅਣਪਾਹੁਲੀਏ ਨਾਲ ਵਰਤੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।[੩੭੮] ਨਿਗੁਰਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਘਰ ਵਿਚ ਰਖੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।[੩੭੯]

ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਵਰਤਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਪਰਸਾਦਿ ਲੈਂਦਾ ਸਿਖ ਬਹੁਤਾ ਬੋਲੇ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਕਰੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।[੩੮੦]

ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਚਨ ਉਪਰਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨ ਕਰੈ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।[੩੮੧]

ਗੁਰੂ ਕੀ ਅਰਦਾਸੋਂ ਮੁੜੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

---

[੩੭੬] "ਪੁਤੁ ਨ ਮੰਨੈ ਮਾਪਿਆਂ, ਕਮਜਾਤੀਂ ਵੜੀਐ ॥"' (ਪਉੜੀ ੨੧, ਵਾਰ ੩੪, ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ) ।
[੩੭੭] "*ਲੈ ਤੁਰਕਨ ਤੇ ਮਾਸ ਜੁ ਖਾਵਹਿ । ਬਿਨ ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਬਚਨ ਜੋ ਗਾਵਹਿ । ਤ੍ਰਿਯਾ ਰਾਗ ਸੁਨਹਿ ਚਿਤ ਲਾਇ । ਸੁਨਹੁ ਲਾਲ, ਸੋ ਜਮਪੁਰਿ ਜਾਇ ।*" (ਤਨਖਾਹਨਾਮਾ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ) । "*ਕੁੱਠਾ, ਹੁੱਕਾ, ਚਰਸ, ਤਮਾਕੂ । ਗਾਂਜਾ, ਟੋਪੀ, ਤਾੜੀ, ਖਾਕੂ । ਇਨ ਕੀ ਓਰ ਨ ਕਬਹੂ ਦੇਖੈ । ਰਹਤਵੰਤ ਜੋ ਸਿੰਘ ਬਿਸੇਖੈ ।*" (ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ) ।
[੩੭੮] "*ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਝਹੁ ਗੁਰੁ ਨਹੀ ਕੋਈ ਨਿਗੁਰੇ ਕਾ ਹੈ ਨਾਉ ਬੁਰਾ ॥*" (ਰਾਗੁ ਆਸਾ, ਮਹਲਾ ੩, ਪਟੀ, ਪੰਨਾ ੪੩੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) । "*ਜਿਉ ਨਿਗੁਰਾ ਬਹੁ ਬਾਤਾ ਜਾਣੈ ਓਹੁ ਹਰਿ ਦਰਗਹ ਹੈ ਭ੍ਰਸਟੀ ॥*" (ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ, ਮਹਲਾ ੪, ਪੰਨਾ ੫੨੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) । "*ਗੁਰੁ ਦਾਤਾ ਮੇਲੇ ਤਾ ਮਤਿ ਹੋਵੈ ਨਿਗੁਰੇ ਮਤਿ ਨ ਕਾਈ ॥*" (ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੧, ਅਸਟਪਦੀਆਂ, ਚਉਤੁਕੀ, ਪੰਨਾ ੬੩੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) । "*ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਪਚਿ ਮੂਏ ਸਾਕਤ ਨਿਗੁਰੇ ਗਲਿ ਜਮ ਫਾਸਾ ਹੇ ॥*" (ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੭੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) । "*ਨਿਗੁਰੇ ਕਉ ਗਤਿ ਕਾਈ ਨਾਹੀ ॥ ਅਵਗਣਿ ਮੁਠੇ ਚੋਟਾ ਖਾਹੀ ॥*" (ਰਾਗੁ ਆਸਾ, ਘਰੁ ੨, ਮਹਲਾ ੩ , ਪੰਨਾ ੩੬੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) । "*ਪਾਠੁ ਪੜੈ ਮੁਖਿ ਝੂਠੋ ਬੋਲੈ ਨਿਗੁਰੇ ਕੀ ਮਤਿ ਓਹੈ ॥ ਨਾਮੁ ਨ ਜਪਈ ਕਿਉ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਕਿਉ ਸੋਹੈ ॥*" (ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੦੧੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।
[੩੭੯] ਭਾਵ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਛਕਾਉਂਦਾ, ਉਹ ਦੋਸ਼ੀ ਹੈ ।
[੩੮੦] ਕਈ ਲੋਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਜਾਂ ਲੰਗਰ ਵੇਲੇ 'ਹੋਰ ਪਾਉ, ਹੋਰ ਪਾਉ' ਜਾਂ 'ਇਧਰ ਆਉ ਜੀ' ਆਦਿ ਚੀਖ ਕੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸੇਵਾਦਾਰ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਦੇਣ ਜਾਂ ਲੰਗਰ ਵੰਡਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।
[੩੮੧] "*ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਪਰਤੀਤਿ ਨ ਆਈਆ ਸਬਦਿ ਨ ਲਾਗੋ ਭਾਉ ॥ ਓਸ ਨੋ ਸੁਖੁ ਨ ਉਪਜੈ ਭਾਵੈ ਸਉ ਗੇੜਾ ਆਵਉ ਜਾਉ ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਹਜਿ ਮਿਲੈ ਸਚੇ ਸਿਉ ਲਿਵ ਲਾਉ ॥*" (ਸਲੋਕੁ, ਮਹਲਾ ੩, ਵਡਹੰਸ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੫੯੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) । "*ਅੰਤਰਿ ਅਗਿਆਨੁ ਭਈ ਮਤਿ ਮਧਿਮ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਪਰਤੀਤਿ ਨਾਹੀ ॥ ਅੰਦਰਿ ਕਪਟੁ ਸਭੁ ਕਪਟੋ ਕਰਿ ਜਾਣੈ ਕਪਟੇ ਖਪਹਿ ਖਪਾਹੀ ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਭਾਣਾ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵੈ ਆਪਣੈ ਸੁਆਇ ਫਿਰਾਹੀ ॥ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜੇ ਆਪਣੀ ਤਾ ਨਾਨਕ ਸਬਦਿ ਸਮਾਹੀ ॥*" (ਸਲੋਕੁ, ਮਹਲਾ ੪, ਸੋਰਠਿ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੬੫੨, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

ਕੇਸਧਾਰੀ ਬਗਲਬੰਦੀ ਜਾਮਾ ਪਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਸੂਹਾ ਪਹਿਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।[੩੮੨] ਸੁਰਮਾ ਪਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਦੁਤਾਰਾ, ਪੋਥੀ ਚੋਰੀ, ਰੁਮਾਲ ਚੁਰਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਟੋਪੀ ਵਾਲੇ ਦੇ ਕੇਸਧਾਰੀ ਪੈਰੀਂ ਪਵੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਟੋਪੀ ਵਾਲੇ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਤੁਰਕ ਦੇ ਅੱਖਰ ਸਿਰਿ ਧਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਗੋਰ, ਮੜ੍ਹੀ ਪੂਜਣ ਜਾਇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।[੩੮੩]

ਸ਼ਬਦ-ਕੀਰਤਨ ਪਾਠ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਚਰਚਾ ਕਰੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਹੋਂਦੇ ਬਲ ਅਰਥੀ ਸਿਖ ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਗ਼ੌਰ ਨ ਕਰੈ, ਸੋ ਪੱਕਾ ਤਨਖਾਹੀਆ।

---

[੩੮੨] "*ਲੋਕਾ ਵੇ ਹਉ ਸੂਹਵੀ ਸੂਹਾ ਵੇਸੁ ਕਰੀ ॥ ਵੇਸੀ ਸਹੁ ਨ ਪਾਈਐ ਕਰਿ ਕਰਿ ਵੇਸ ਰਹੀ ॥*" (ਸਲੋਕੁ, ਮਹਲਾ ੩, ਵਾਰ ਸੂਹੀ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੭੮੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। "*ਸੂਹਾ ਰੰਗੁ ਵਿਕਾਰੁ ਹੈ ਕੰਤੁ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਇ ॥ ਇਸੁ ਲਹਦੇ ਬਿਲਮ ਨ ਹੋਵਈ ਰੰਡ ਬੈਠੀ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ॥ ਮੁੰਧ ਇਆਣੀ ਦੁੰਮਣੀ ਸੂਹੈ ਵੇਸਿ ਲੋੁਭਾਇ ॥ ਸਬਦਿ ਸਚੈ ਰੰਗੁ ਲਾਲੁ ਕਰਿ ਭੈ ਭਾਇ ਸੀਗਾਰੁ ਬਣਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਸਦਾ ਸੋਹਾਗਣੀ ਜਿ ਚਲਨਿ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਇ ॥ ੨ ॥*" (ਸਲੋਕੁ, ਮਹਲਾ ੩, ਵਾਰ ਸੂਹੀ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੭੮੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। "*ਸਲੋਕੁ ਮ ੩ ॥ ਸੂਹੈ ਵੇਸਿ ਕਾਮਣਿ ਕੁਲਖਣੀ ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਛੋਡਿ ਪਰ ਪੁਰਖ ਧਰੇ ਪਿਆਰੁ ॥ ਓਸੁ ਸੀਲੁ ਨ ਸੰਜਮੁ ਸਦਾ ਝੂਠੁ ਬੋਲੈ ਮਨਮੁਖਿ ਕਰਮ ਖੁਆਰੁ ॥ ਜਿਸੁ ਪੂਰਬਿ ਹੋਵੈ ਲਿਖਿਆ ਤਿਸੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਿਲੈ ਭਤਾਰੁ ॥ ਸੂਹਾ ਵੇਸੁ ਸਭੁ ਉਤਾਰਿ ਧਰੇ ਗਲਿ ਪਹਿਰੈ ਖਿਮਾ ਸੀਗਾਰੁ ॥ ਪੇਈਐ ਸਾਹੁਰੈ ਬਹੁ ਸੋਭਾ ਪਾਏ ਤਿਸੁ ਪੂਜ ਕਰੇ ਸਭੁ ਸੈਸਾਰੁ ॥ ਓਹ ਰਲਾਈ ਕਿਸੈ ਦੀ ਨਾ ਰਲੈ ਜਿਸੁ ਰਾਵੇ ਸਿਰਜਨਹਾਰੁ ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਦਾ ਸੁਹਾਗਣੀ ਜਿਸੁ ਅਵਿਨਾਸੀ ਪੁਰਖੁ ਭਰਤਾਰੁ ॥ ੧ ॥ ਮ ੧ ॥ ਸੂਹਾ ਰੰਗੁ ਸੁਪਨੈ ਨਿਸੀ ਬਿਨੁ ਤਾਗੇ ਗਲਿ ਹਾਰੁ ॥ ਸਚਾ ਰੰਗੁ ਮਜੀਠ ਕਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰੁ ॥ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰੇਮ ਮਹਾ ਰਸੀ ਸਭਿ ਬੁਰਿਆਈਆ ਛਾਰੁ ॥ ੨ ॥*" (ਵਾਰ ਸੂਹੀ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੭੮੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। "*ਸਲੋਕੁ ਮ ੩ ॥ ਸੂਹਵੀਏ ਸੂਹਾ ਵੇਸੁ ਛਡਿ ਤੂ ਤਾ ਪਿਰ ਲਗੀ ਪਿਆਰੁ ॥ ਸੂਹੈ ਵੇਸਿ ਪਿਰੁ ਕਿਨੈ ਨ ਪਾਇਓ ਮਨਮੁਖਿ ਦਝਿ ਮੁਈ ਗਾਵਾਰਿ ॥ ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਸੂਹਾ ਵੇਸੁ ਗਇਆ ਹਉਮੈ ਵਿਚਹੁ ਮਾਰਿ ॥ ਮਨੁ ਤਨੁ ਰਤਾ ਲਾਲੁ ਹੋਆ ਰਸਨਾ ਰਤੀ ਗੁਣ ਸਾਰਿ ॥ ਸਦਾ ਸੋਹਾਗਣਿ ਸਬਦੁ ਮਨਿ ਭੈ ਭਾਇ ਕਰੇ ਸੀਗਾਰੁ ॥ ਨਾਨਕ ਕਰਮੀ ਮਹਲੁ ਪਾਇਆ ਪਿਰੁ ਰਾਖਿਆ ਉਰ ਧਾਰਿ ॥ ੧ ॥ ਮ ੩ ॥ ਮੁੰਧੇ ਸੂਹਾ ਪਰਹਰਹੁ ਲਾਲੁ ਕਰਹੁ ਸੀਗਾਰੁ ॥ ਆਵਣ ਜਾਣਾ ਵੀਸਰੈ ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ਮੁੰਧ ਸੁਹਾਵੀ ਸੋਹਣੀ ਜਿਸੁ ਘਰਿ ਸਹਜਿ ਭਤਾਰੁ ॥ ਨਾਨਕ ਸਾ ਧਨ ਰਾਵੀਐ ਰਾਵੇ ਰਾਵਣਹਾਰੁ ॥ ੨ ॥*" (ਵਾਰ ਸੂਹੀ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੭੮੬-੭੮੭, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। ਹੋਰ ਦੇਖੋ, "*ਸੂਹਾ ਪਹਿਨ ਲਏ ਨਸਵਾਰ। ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜਮ ਕਰੈ ਖੁਆਰ।*" (ਤਨਖਾਹਨਾਮਾ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ)। "*ਸੂਹੇ ਅੰਬਰ ਪਹਿਨ ਕਰ, ਜੋ ਨਾਸੇ ਨਸਵਾਰ। ਲਗੇ ਤਾੜਨਾ ਸੀਸ ਪਰ, ਸੁਨੀਏ ਨਰਕ ਮੰਝਾਰ।*" (ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ)।

[੩੮੩] *ਬ੍ਰਤ ਗੋਰ ਮੜ੍ਹੀ ਮਟ ਭੂਲ ਨ ਮਾਨੈ ॥* (੩੩ ਸਵੈਯੇ, ਪੰਨਾ ੭੧੨, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ)।

ਸਾਬੁਣ ਕੱਲਰ ਕੇਸੀਂ ਪਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਘਰਿ ਹੋਂਦੇ ਦਹੀਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਕੇਸੀਂ ਇਸਨਾਨ ਵਾਸਤੇ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਬਾਹਰਿ ਬੋਹਲ ਵਿਚਹੁੰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਕੱਢੈ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਘਰ ਹੋਂਦੇ, ਅਰਥੀ ਗ਼ਰੀਬ ਦੇ ਬਸਤ੍ਰ ਨਾ ਧੁਵਾਇ ਦੇਵੈ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਸਿਖ ਦੇਵਣ ਲਗੇ, ਦੂਜਾ ਸਿਖ ਮਨਹਿ ਕਰੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਪਾਸਹੁੰ ਮਾਇਆ ਲੈ ਕੇ ਜੂਆ ਖੇਡੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਮਲੇਛਣੀ-ਬੇਸਵਾ ਕਾ ਸੰਗ ਕਰੇ, ਸੋ ਮਲੇਛ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਪਾਸਹੁੰ ਮਾਇਆ ਲੈਕਰ ਬਿਕਰਮ [੩੮੪] ਕਰੇ, ਸੋ ਨੀਚ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਪਾਸੋਂ ਮਾਇਆ ਲੈ ਕੇ ਨ ਖਵਾਏ, ਸੋ ਕ੍ਰਿਪਨ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਸਿਖ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਦਾ ਚੁਗਲੀ ਕਰੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਸਿਖ ਜੋੜ-ਮੇਲੇ ਵਿਚਹੁੰ ਉਠਿ ਜਾਏ, ਸੋ ਪੱਕਾ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਭਲਾ ਸਿਖ ਹੈ, ਸੋ ਰਹਿਤ ਕੁਰਹਿਤ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਲਏ।

ਜੋ ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਮਾਣਾ ਹੋਇ ਕੈ ਗੁੱਸਾ ਕਰੈ, ਸੋ ਝੱਲਣਾ। ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਹਮ ਗਰੀਬ ਮਸਕੀਨ ਪ੍ਰਭ ਤੇਰੇ ਹਰਿ ਰਾਖੁ ਰਾਖੁ ਵਡ ਵਡਾ ਹੇ ॥*"[੩੮੫]

ਜੋ ਘਰਿ ਆਏ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੁਖਿਆਂ ਟੋਰੇ, ਹੋਂਦੈ ਸ਼ਕਤਿ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਕਰਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਵੇਸਵਾ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖੇ ਬਿਆਹੁ ਵਿਚ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

---

[੩੮੪] ਕੁਕਰਮ, ਬੁਰੇ ਕੰਮ।

[੩੮੫] ਰਾਗੁ ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ, ਮਹਲਾ ੪, ਪੰਨਾ ੧੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਰਵਰ ਮੁਕਾਮ, ਮਾੜ੍ਹੀ ਜਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਤੁਰਕ ਦੀ ਯਾਰ੍ਹਵੀਂ ਮਨਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਦਾ ਅੱਧਾ ਨਾਉਂ ਸੱਦੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਕੇਸਧਾਰੀ ਹੋਇ ਕੇ, ਬੇਟੇ ਕਤਰੂ [੩੮੬] ਰਖੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। [੩੮੭] ਜੋ ਕੇਸਧਾਰੀ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਦਾੜ੍ਹੀ ਟੁਕੇ ਅਥਵਾ ਕੈਂਚੀ ਮੋਚਨਾ ਲਵਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਗ਼ਰੀਬ ਅਰਥੀ ਸਿਖ ਬੈਠਾ ਰਹੇ, ਆਪ ਖਾਇ ਆਵੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਭਲੇ ਸਿਖ ਮੰਨੇ-ਪ੍ਰਮੰਨੇ, ਅਥਵਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ, ਹੁਕਮਨਾਂਵੀਏ ਵਾਸੀ ਵਿਚੋਂ ਆਵਣ, ਵਾਸੀ ਵਾਲੇ ਸਿਖ ਨਾ ਲੇਵਨ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਆਪਨੇ ਪੁਤ੍ਰ ਨੂੰ ਪੋਥੀ, ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾ ਸਿਖਾਏ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ। [੩੮੮]

ਜੋ ਸਿਖ ਦੀ ਬੋਲੀ ਠਠੋਲੀ ਕਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਦਰਸਨਿ, ਸ਼ਬਦ-ਕੀਰਤਨ, ਕਥਾ ਜੋੜ (ਮੇਲੇ) ਜਾਂਦਿਆਂ ਮਨ੍ਹਾ ਕਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਨੂੰ ਤੁਰਕਾਂ [੩੮੯] ਮਾਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਨੂੰ ਸਿਖ ਹੋਂਦੇ ਬਲ, ਰਣ ਵਿਚ ਟੁਟੇ-ਭੁੰਨੇ, ਹਾਰੇ ਫੱਟੜ ਨੂੰ ਸਟਿ ਆਵੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਨੂੰ ਗ਼ੈਰ ਮਾਰਗ ਲਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਦਾ ਮੁਰਦਾ, ਹੋਂਦੇ ਬਲ, ਰਣ ਵਿਚ ਸਸਕਾਰ ਨਾ ਕਰੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

---

[੩੮੬] ਕੇਸ ਕਤਰਣ ਵਾਲਾ, ਕੇਸ ਕਟਾਉਣ ਵਾਲਾ।

[੩੮੭] ਉਹ ਅਖੌਤੀ ਸਿੱਖ ਨੇਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਕੇਸ ਕਟਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਕਰਨ।

[੩੮੮] ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਖ਼ਰਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

[੩੮੯] ਚੋਭਵੀਂ ਨੁਕਤਚੀਨੀ ਕਰਨੀ, ਮਿਹਣੇ ਦੇਣੇ, ਤਾਹਨੇ ਮਾਰਨੇ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾਏ, ਜੋ ਨਾ ਮੰਨੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਜੋ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬੇਪ੍ਰਯੋਜਨ ਵਾਸਤਾ ਪਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਇਹੁ ਓੜਕੁ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ।

ਜੋ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਗੁਰੂ ਕਾ ਕਰਕੇ, ਮੁਲਾਹਜ਼ੇ ਵਾਲੇ ਸੱਦ ਕਰ ਲੈ ਜਾਏ, ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸੱਦੇ, ਸੋ ਲਿਬਾਸੀ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਹੋਇ ਕੇ ਲੜਾਕਾ ਛਿਪਰਾ ਹੋਵੇ, ਤਨਖਾਹੀਆ।[੩੯੦]

ਜੋ ਗ਼ਰੀਬ ਹੋਇ ਕੈ ਮਸ਼ਕਰਾ ਹੋਵੈ, ਤਿਸ ਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣੀ ਨਾਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਚਨ ਹੈ, "*ਮੂਰਖ ਗੰਢੁ ਪਵੈ ਮੁਹਿ ਮਾਰ ॥*"[੩੯੧]

ਜੋ ਸਿਖ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਨਾ ਕਰੇ, ਸੋ ਅਕ੍ਰਿਤਘਨ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਸਾਖ, "*ਪੁਤੁ ਨ ਮੰਨੈ ਮਾਪਿਆਂ, ਕਮਜਾਤੀਂ ਵੜੀਐ ॥*" [੩੯੨]

ਕੇਸਧਾਰੀ ਹੋਂਦੇ, ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਜੋੜ-ਮੇਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਵਰਤਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਅੱਗੇ ਜਵਾਬ ਦੇਵੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਸਾਖ, "*ਕਾਹੇ ਪੂਤ ਝਗਰਤ ਹਉ ਸੰਗਿ ਬਾਪ॥*"[੩੯੩] ਜੋ ਮਾਪੇ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਬੇਮੁਖ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਏ। ਪ੍ਰਹਲਾਦ[੩੯੪] ਨੇ ਪਿਤਾ ਤਿਆਗਿਆ, ਭਰਥਰੀ[੩੯੫] ਮਾਈ ਤਿਆਗੀ।

---

[੩੯੦] ਸਿੱਖ ਇੱਕ ਯੋਧਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੱਲ-ਗੱਲ 'ਤੇ ਲੜਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਵਿਅਕਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚਲੇ ਅਮਨ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ। ਦਲੀਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵੀਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣਾ ਨੁਕਤਾ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਵਿਅਕਤੀ ਲੜਾਈ-ਝਗੜਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਉਤਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਲੜਾਕਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਤਨਖਾਹੀਆ (ਦੋਸ਼ੀ) ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀਆਂ ਗੋਲਕਾਂ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਲੜਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੀ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ।

[੩੯੧] ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਮਾਝ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੧੪੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੩੯੨] ਪਉੜੀ ੨੧, ਵਾਰ ੩੪, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ।

[੩੯੩] ਸਾਰਗ, ਮਹਲਾ ੪, ਪੰਨਾ ੧੨੦੦, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਪੂਰਾ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਸਾਰਗ ਮਹਲਾ ੪ ਘਰੁ ੩ ਦੁਪਦਾ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਕਾਹੇ ਪੂਤ ਝਗਰਤ ਹਉ ਸੰਗਿ ਬਾਪ ॥ ਜਿਨ ਕੇ ਜਣੇ ਬਡੀਰੇ ਤੁਮ ਹਉ ਤਿਨ ਸਿਉ ਝਗਰਤ ਪਾਪ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਜਿਸੁ ਧਨ ਕਾ ਤੁਮ ਗਰਬੁ ਕਰਤ ਹਉ ਸੋ ਧਨੁ ਕਿਸਹਿ ਨ ਆਪ ॥ ਖਿਨ ਮਹਿ ਛੋਡਿ ਜਾਇ ਬਿਖਿਆ ਰਸੁ ਤਉ ਲਾਗੈ ਪਛੁਤਾਪ ॥ ੧ ॥ ਜੋ ਤੁਮਰੇ ਪ੍ਰਭ ਹੋਤੇ ਸੁਆਮੀ ਹਰਿ ਤਿਨ ਕੇ ਜਾਪਹੁ ਜਾਪ ॥ ਉਪਦੇਸੁ ਕਰਤ ਨਾਨਕ ਜਨ ਤੁਮ ਕਉ ਜਉ ਸੁਨਹੁ ਤਉ ਜਾਇ ਸੰਤਾਪ ॥ ੨ ॥ ੧ ॥ ੭ ॥*"

[੩੯੪] ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਗਤ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਰਾਜਾ ਬਲਿ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਵੱਲੋਂ ਰੋਕਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੇ ਭਗਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ। ਆਖ਼ਿਰ, ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਨਰਸਿੰਘ ਨੇ

ਜੋ ਸਿਖ ਅਨੰਦ ਪੜ੍ਹੇ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕੜਾਹ ਵਰਤਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਜੋ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਲੰਗਰ ਦਾ ਅਦਬ ਨਾਲ ਸੁੱਚੇ ਬਾਸਨ ਪਾਇਕੇ ਚੌਂਕਾ ਨਾ ਕਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਭਾਦਣੀ, ਹੁਕਈ, ਕੁਰਹਿਤੀਏ ਪਾਸੋਂ ਕੜਾਹ (ਪ੍ਰਸਾਦ) ਕਰਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਰਕੇ ਤੱਕੜੀ ਤੋਲੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਾਸ ਪਿੱਠ ਕਰਿ ਬੈਠੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਸ਼ਬਦ ਹੇਠ ਪੜ੍ਹਨਿ, ਆਪ ਮੰਜੇ ਚੜ੍ਹਿ ਬੈਠਨਿ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਏ ।

ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਆ ਬੈਠੇ ਆਪ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਖਾਏ-ਖਵਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਹੱਥ ਧੋਤੇ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਵਰਤਾਏ, ਹੱਥ ਧੋਤੇ ਬਿਨਾਂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਪੋਥੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਪੋਥੀ ਪਰਮੇਸਰ ਕਾ ਥਾਨੁ ॥*"[੩੯੬]

ਜੋ ਸਿਖ, ਬਿਖਿਆ ਪੀਂਦੇ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠੇ, ਮੁਸ਼ਕ ਲਏ, ਸੋ ਪੱਕਾ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਹੋਇਕੇ, ਸਿਰੰਦ ਵਾਲੇ ਖਤ੍ਰੀ [੩੯੭] ਅਤੇ ਚੰਦੂਸ਼ਾਹੀ ਖਤ੍ਰੀ [੩੯੮] ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੱਤ ਵਾਰੀ ਮੂੰਹ ਫਿਟਕਾਰੇ ਬਿਨਾਂ ਨਾਇ ਲਵੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।[੩੯੯]

ਹਰਨਾਕਸ਼ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ । "*ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਪਠਾਏ ਪੜਨ ਸਾਲ ॥ ਸੰਗਿ ਸਖਾ ਬਹੁ ਲੀਏ ਬਾਲ ॥*" (ਬਸੰਤੁ, ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੧੯੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੩੯੫] ਭਰਥਰੀ (ਭਰਤਰੀ ਹਰੀ) ਇੱਕ ਰਾਜਾ ਸੀ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਦੁਰਾਚਾਰ ਦੇਖ ਕੇ ਰਾਜ ਤਿਆਗ ਕੇ ਯੋਗੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ । ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ । 'ਨੀਤੀ ਸ਼ਤਕ', 'ਸ਼੍ਰਿੰਗਾਰ ਸ਼ਤਕ' ਤੇ 'ਵੈਰਾਗਯ ਸ਼ਤਕ' ਇਸ ਦੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ । "*ਭਿਕਸ਼ਾਸ਼ਨੰ ਤਦਪਿ ਨੀਰਸਮੇਕਵਾਰੰ, ਸ਼ੱਯਾ ਚ ਭੂ: ਪਰਿਜਨੋ ਨਿਜਦੇਹਮਾਤ੍ਰਮ । ਵਸਤ੍ਰੰ ਚ ਜੀਰਣਸ਼ਤਖੰਡਮਯੀ ਚ ਕੰਥਾ, ਹਾ ਹਾ ਤਥਾਪਿ ਵਿਸ਼ਯਾਂਨ ਪਰਿਤ੍ਯਜੰਤਿ ॥*" ਭਾਵ, ਭੀਖ ਦਾ ਰੁੱਖਾ-ਸੁੱਕਾ ਇੱਕ ਵਾਰ ਦਾ ਭੋਜਨ, ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸੌਣਾ, ਕੇਵਲ ਆਪਣਾ ਸ਼ਰੀਰ ਹੀ ਪਰਿਵਾਰ, ਸੈਂਕੜੇ ਟੁੱਕੜੇ ਜੋੜ ਕੇ ਬਣਾਈ ਗੁੱਦੜੀ ਦਾ ਹੀ ਕੱਪੜਾ । ਹਾਏ ਹਾਏ, ਅਜਿਹੀ ਸਥਿੱਤੀ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । (ਵੈਰਾਗਯ ਸ਼ਤਕ, ੧੮ ਵਾਂ ਛੰਦ) । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਿਸ ਭਰਥਰੀ ਯੋਗੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਸਨ, ਉਹ ਵੱਖਰਾ ਭਰਥਰੀ ਸੀ । "*ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਣਿ ਭਰਥਰਿ ਜੋਗੀ ਖੀਵਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਧਾਰੈ ॥*" (ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੩੬੦, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੩੯੬] ਸਾਰਗ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੨੨੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੩੯੭] ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਸੁੱਚਾਨੰਦ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਜਾਤ ਦਾ ਪੁਰੀ ਖਤਰੀ ਸੀ ।

[੩੯੮] ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰ ਚੰਦੂਸ਼ਾਹ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਜਾਤ ਦਾ ਸਾਹੀ ਖਤਰੀ ਸੀ ।

[੩੯੯] ਚੰਦੂ ਅਤੇ ਸੁੱਚਾਨੰਦ ਨੇ ਗੁਰੂ-ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵੈਰ ਕਮਾਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਕਾਰਣ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਨਫ਼ਰਤ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ । ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੀ ਇਹ ਪੰਕਤੀ ਵੀ ਇਸੇ ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ । ਜਦਕਿ ਚੰਦੂ ਅਤੇ ਸੁੱਚਾਨੰਦ ਨੂੰ ਮਰੇ ਹੋਏ ਸੈਂਕੜੇ ਸਾਲ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਅਜੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸ਼ੋਭਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ।

ਜੋ ਸਿਖ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਵਰਤਾਂਵਦਾ ਪਹਿਲੇ ਰਖੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਿਖ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਤੁਰਕ ਮੁਖਤਿਆਰ ਕਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਜੋ ਸਿਖ ਘਰ ਦੇ ਭੇਤ ਤੁਰਕ ਨੂੰ ਦੇਵੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਲੱਛਮੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਫਿਟਕਾਰੇ, ਸੋ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਜਾਨਣਾ ।

ਤੁਰਕ ਕੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਿ ਹੱਥ ਜੁੜਾਇ ਲੈਣੇ ।

ਜੋ ਸਿਖ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮੋਂ ਸਿਖ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰੇ, ਸੇਵਕ ਨ ਰਖੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਿਖ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਿਖ ਰਹਿ ਕੇ ਖਿਆਨਤ ਕਰੇ, ਸੋ ਬਡਾ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਿਖ ਦਾ ਚਲਾਣਾ ਸੁਣ ਕੇ ਨਾਲ ਨਾ ਜਾਏ, ਸੋ ਪੱਕਾ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਹਾਸਾ ਕਰੇ, ਸੋ ਪੱਕਾ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਮੰਜੇ ਉਤੈ ਬਹੇ, ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਨਾ ਬਹੇ, ਯਾ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪਾਸ ਬਹਾਵੈ ਨਾਹੀਂ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖ (ਪਾਸਹੁੰ) ਝੂਠੀ ਸਪਤ ਕਰਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਜੋ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਰੀਰ ਹਤ ਹੋਵੇ, ਇਕੇ ਭਲਾ ਹੋਵੈ, ਇਸ ਦੀ ਸਪਤ ਕੀਤਿਆਂ, ਸਪਤ ਨਾ ਕਰੇ, ਰਾਖਸ਼ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਗੁਰ-ਦੋਹੀ ਬਾਰ ਬਾਰ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਨਾਲ ਗੰਦ-ਜਬਾਬ ਕਰੈ, ਸੋ ਗੰਦਾ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਕੇ ਕਿਰਤੇ ਲਾਵੇ, ਉਹ ਮਾਇਆ ਛਲ ਕਰਕੇ ਖਾਇ ਲਏ, ਸਿਖ ਨੂੰ ਜਬਾਬ ਦੇਵੇ, ਤਿਸ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣਾ, ਤੇ ਨਾਲ ਭੀ ਨਾ ਰਲਾਵਣਾ। ਅਰਜ਼ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ਣਾ ।

ਜੋ ਸਿਖ ਪਾਸਹੁੰ ਵਣਜ ਨਾਲ ਵਧ-ਘਟ ਜਾਇ, ਤਾਂ ਕਿਰਤੇ ਲਾਇਕੇ ਉਤਾਰ ਲੈਣਾ ।

ਅਤੇ ਸਿਖ ਭਲੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਿਖ ਨੂੰ ਰਖੇ। ਜੋ ਸਿਖ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਵੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਸਿਖ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਨਿਬੇੜੇ, ਦੇਣੇ-ਲੈਣੇ ਵਾਲਾ ਜੋ ਬੇਮੁਖ ਹੋਵੇਗਾ, ਸੋ ਨ ਨਿਬੜੇਗਾ, ਦੁਹਾਂ ਵਿਚੋਂ। ਦੋਵੇਂ ਸਿਖ ਸਿਖੀ ਰਲਣ, ਗੋਬਿੰਦ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਹੈ, ਲੇਖਾ ਧਰਮਰਾਇ ਲੈਸੀ ਝੂਠੇ ਪਾਸਹੁੰ, ਜੋ ਸਿਖ ਦਾ ਆਖਿਆ ਨਾ ਮੰਨੇਗਾ, ਸੋ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚਹੁੰ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਸਿਖ ਭੀ ਸਾਲਸ ਹੋਇ ਕੈ ਆਖਣ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਕੈਦ ਕਰਾਏ, ਲੁਟਾਏ, ਮਰਵਾਏ, ਸੋ ਦੈਂਤ ਜਾਨਣਾ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਐਸੇ ਨਾਲ ਨਾ ਵਰਤਣ, ਬੇਮੁਖ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਦੇ ਪਾਸਹੁੰ ਚਾਕਰੀ ਕਰਾਇਕੇ, ਨਾ ਦੇਵੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਬਚਨ ਕਰਕੇ ਮੁੜਿ ਜਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।[੪੦੦]

ਜੋ ਸਿਖ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਹਥ ਸਾਬਿਤ ਹੋਵਣ ਅਤੇ ਸੱਜੇ ਨਾਲ ਸੌਚ ਕਰੇ, ਸੋ ਪੱਕਾ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੁਧਿ ਤਥਾ ਇਸ਼ਨਾਨ, ਪੰਜ-ਇਸ਼ਨਾਨਾ, ਹੋਂਦੇ ਬਲ ਨਾ ਕਰੇ, ਏਵੇਂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕੇ ਅਥਵਾ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰੈ, ਸੋ ਅਚੇਤ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਨੂੰ ਤੁੱਛ ਬਚਨ ਕਰੇ, ਘਰਿ ਹੋਂਦੇ ਬਰੜਾਇਕੇ ਦੇਵੈ, ਸੋ ਪੱਕਾ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਦਾ ਕਾਰਜ ਤੋੜੇ, ਸੋ ਬੇਮੁਖ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਜੋ ਸਿਖ ਅਰੁ ਸੇਵਕ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਕਾਰਜ ਪੈ ਜਾਏ ਝਗੜੇ ਦਾ ਅਤੇ ਸਿਖ ਮੁਨਸਬ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਧਰਮ ਵੀ ਕਰੈ, ਅਤੇ ਸਿਖ ਦਾ ਭਲਾ ਭੀ ਚਾਹੇ।

ਜੋ ਸਿਖ ਨਾਲ ਅੰਦਰੋਂ ਹੋਰ, ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਰੁ- ਮੰਦਾ ਕਰੇਗਾ, ਸੋ ਗੁਰੂ ਕਾ ਚੋਰ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੇ, ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਛਣਕੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

---

[੪੦੦] "*ਪਉੜੀ ॥ ਨਿਰਭਉ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਨਾਲਿ ਮਾਇਆ ਰਚਾ ॥ ਆਵੈ ਜਾਇ ਭਵਾਈਐ ਬਹੁ ਜੋਨੀ ਨਚਾ ॥ ਬਚਨੁ ਕਰੇ ਤੈ ਖਿਸਕਿ ਜਾਇ ਬੋਲੇ ਸਭੁ ਕਚਾ ॥ ਅੰਦਰਹੁ ਥੋਥਾ ਕੂੜਿਆਰੁ ਕੂੜੀ ਸਭ ਖਚਾ ॥ ਵੈਰੁ ਕਰੇ ਨਿਰਵੈਰ ਨਾਲਿ ਝੂਠੇ ਲਾਲਚਾ ॥ ਮਾਰਿਆ ਸਚੈ ਪਾਤਿਸਾਹਿ ਵੇਖਿ ਧੁਰਿ ਕਰਮਚਾ ॥ ਜਮਦੂਤੀ ਹੈ ਹੇਰਿਆ ਦੁਖ ਹੀ ਮਹਿ ਪਚਾ ॥ ਹੋਆ ਤਪਾਵਸੁ ਧਰਮ ਕਾ ਨਾਨਕ ਦਰਿ ਸਚਾ ॥ ੧੫ ॥*" (ਮਾਰੂ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੯੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

ਜਿਥੇ ਸਿਖਾਂ ਸੀਸ ਦਿਤੇ ਹੋਵਣ, ਸਿਖੀ ਬਦਲੇ, ਸੋ ਸ਼ਹੀਦਗੰਜ ਜਾਨਣਾ ਅਤੇ ਦੀਵਾ ਬਾਲਣਾ ।

ਅੰਨ ਦੇ ਪੱਕੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਕਾਵ੍ਹੇ ਬੈਠੇ, ਸੋ ਪੱਕਾ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਪਿਸ਼ਾਬ ਕਰਕੇ ਹੱਥ ਨਾ ਧੋਇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਜਲ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਪਰਿ ਕਾਵ੍ਹੇ ਬੈਠੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਕੱਛਾ ਲਾਹਿ ਕਰਿ ਰਾਤੀਂ ਨੰਗਾ ਸਵੇਂ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਪੱਗ ਰਾਤੀਂ ਲਾਹਿ ਕੇ ਸਵੇਂ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖਾਂ ਬਿਨਾਂ, ਗ਼ੈਰ ਸੰਗਤਿ ਕਰੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਲਾਲੀ ਖਾਏ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਬਿਰਧ ਅਥਵਾ ਸੂਰਮੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਖਵਾਵਣੇ ਲਗੇ, ਅਤੇ (ਪੱਖਾ) ਝੁੱਲ ਕਰਿ ਨਾ ਖਵਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਭੇਡਾਂ ਦਾ ਦੁਧ-ਦਹੀਂ ਖਾਏ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਟੋਕੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਦਾ ਮਾਨ ਭੰਗ ਕਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਸਾਖ, "*ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ ॥*" [੪੦੧]

ਜੋ ਬੇਕਾਰਤੀ ਬਗ਼ੈਰ ਵਸਤ ਨਾ ਖਾਏ, ਸੋ ਅਚੇਤ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਿਖ ਨੂੰ ਕਰੂਰ ਨੇਤ੍ਰ ਦੇਖੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਪੰਥ ਏਹੁ ਵਾਹੁਗੁਰੂ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੈ । ਸੰਮੁਦ੍ਰ ਵਿਚ ਰਤਨ ਭੀ ਹੋਂਦੇ ਹੈਨਿ ਅਤੇ ਘੁਗੇ, ਸੰਖ ਸਿਪੀਆਂ ਭੀ । ਮਾਣਕ-ਮੋਤੀ ਨੂੰ ਖਰੀਦੇ, ਘੁਗੇ ਨਾ ਖਰੀਦੇ ।

ਜੋ ਸਿਖ ਆਪ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਕਾਣ ਵਿਚ ਵਰਤੇ, ਅਤੇ ਬਾਹਰੋਂ 'ਮੁਕਤਾ' ਸਦਾਏ, ਸੋ ਕੂੜਾ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

---

[੪੦੧] ਸਲੋਕ ੧੩੦, ਫ਼ਰੀਦ, ਪੰਨਾ ੧੩੮੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

ਜੋ ਸਿਖ ਸੁਸਤ ਹੋਵੇ, ਨਿਤ ਅਰਦਾਦਿ ਕਰਾਏ, ਤਾਜ਼ਾ ਹੋਵੇ। ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਨ ਧੁਆਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਕਤੀਰਾ, ਮਹਿੰਦੀ ਹੱਥੀਂ ਲਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਥਵਾ ਪੋਥੀ ਸਾਹਿਬ ਬੇਅਦਬ ਜਗ੍ਹਾ ਰਖੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਜੋ ਸਿਖ ਪੋਥੀ ਗ੍ਰੰਥ ਅੰਦਰ ਰਖੇ ਅਰੁ ਪੜ੍ਹੇ ਨਾਹੀਂ, ਸੋ ਪੱਕਾ ਤਨਖਾਹੀਆ। ਜੋ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਧਰਮਸਾਲ ਹੋਵੇ, ਸਿਖ ਨਾ ਜਾਇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਆਖ ਕੇ, ਫੇਰ ਫੇਰ ਤ੍ਰੈ ਵੇਰੀ ਅਗਹੁੰ ਮੋੜੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਸਿਖ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਖਾਵਣੇ ਵਾਲਾ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਪੀਰ ਨਾ ਜਾਣੇ। ਵਡਿਆਈ ਗੁਰੂ ਕੀ ਜਾਣੇ ਅਤੇ ਸਿਖ ਛਕਾਵਣੇ ਵਾਲਾ ਆਪ ਨੂੰ ਦਾਤਾ ਨ ਜਾਣੈ। ਅਰੁ ਜਾਣੇ ਇਹ ਦਾਤ ਸਾਰੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਹੈ। ਨਿਰਅਭਿਮਾਨ ਹੋਇ ਰਹੈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਇਕ ਸਿਖ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਜੀ, ਮੇਰੀ ਅਰਜ਼ ਹੈ ਰਾਗੀ ਸਿਖਾਂ ਪਰ। ਜੋ ਸੁਖਮਨੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸਾਂ, ਇਕੋ ਅਸ਼ਟਪਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਰਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿਆ, 'ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਲਵਾਂ', ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਗਾਵਣਾ। ਮੇਰੇ ਕਹਿੰਦਿਆ ਲਾਗੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨੇ। ਮੈਨੂੰ ਭੋਗ ਨਾ ਪਾਵਣ ਦਿਤਾ। ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਹਿਆ ਹਜ਼ੂਰਿ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਫੇਰਿ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹੀਆ ਕਰਾਵਾਂਗਾ। ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਮੇਰਾ ਨਿਆਇ ਕਰਨਾ।" ਫੇਰਿ ਤਾਂ ਬਚਨ ਹੋਇਆ, "ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹ ਨਾਹੀਂ ਭਾਈ ਸਿਖਾ! ਤੂ ਸੰਗਤਿ ਨੂੰ ਚਬੀਨਾ ਛਕਾਂਵਦਾ ਸੈਂ ਅਤੇ ਰਾਗੀ ਲਗੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਾਵਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਹੋਈ 'ਕਲਿ ਕੀਰਤਨ ਨਾਮ ਅਧਾਰ'। ਭਾਈ, ਜੇ ਭਾਵਨੀ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਗੇ, ਸੋ ਮੁਕਤਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਗੇ। ਈਹਾਂ ਭੁਗਤਿ ਅਗੇ ਮੁਕਤਿ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਬਣ ਆਵੈਗੀ।"

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਮਾਰਗਿ ਜਾਂਦੇ, ਧਰਮਸਾਲਾ ਆਵੈ, ਅਥਵਾ ਕੀਰਤਨ ਸੰਤ-ਜਨ ਅਥਵਾ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪੋਥੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਵਨਿ, ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਨ ਜਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

ਜੋ ਸਿਖ, ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਆਖੇ, ਤਾਂ ਅਗੇ ਪਿੱਛੇ ਨਾ ਕਰੈ। ਇਕੱਠੇ ਦੋਨੋਂ ਪੰਗਤਾਂ ਬਹਾਲੇ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਬਿਠਾਲੇ ਤੇ ਪਾਛੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਬੈਠਾਲੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।[੪੦੨] ਜੋ ਸਿਖ ਜਾਣ ਕੇ ਪੰਗਤਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਖਾ ਜਾਏ, ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਜਾ ਖਾਵੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

---

[੪੦੨] ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖੀ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦ-ਪਾਠ, ਕੀਰਤਨ ਹੋਂਦੇ ਕੋਈ ਮਾਇਆ ਦਾ ਝਗੜਾ ਆਇ ਪਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਦਸਾਂ ਜਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਭੇਦ ਜਾਣੈ, ਸੋ ਪੱਕਾ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਜੰਞ ਨਾਲ ਜਾਏ, ਘਰਿ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਭੁਲ-ਚੁਕ ਬਖ਼ਸ਼ਾਇ ਲਏ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤਨਖਾਹੀਆ ਰਹੈਗਾ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਸਾਸ ਵਾਹਗੁਰੂ ਉਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਹੈ ।

ਜੇ ਦੀਪਕ ਨੂੰ ਠੰਢਾ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਪੱਖਾ ਪੱਲਾ ਹਿਲਾਇ ਕੇ ਕਰੇ । ਮੂੰਹ ਦੀ ਫੂਕ, ਹਥ ਦਾ ਬੁੱਜਾ ਮਾਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਿਖ ਸਿਖਣੀ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਆਏ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਸਾਖ, "*ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਤੇ ਹੋਇ ਅਨਾਦਿ ॥ ਜਪੀਐ ਨਾਮੁ ਅੰਨ ਕੈ ਸਾਦਿ ॥*" [੪੦੩]

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਪੋਥੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਆਖੇ, ਜੋ ਆਖੇ ਪੜ੍ਹਿ ਛਡਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੂਠੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਨੂੰ ਕਰਦ ਭੇਟਾ ਕਰੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । [੪੦੪]

ਪੋਥੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਵਿਚ ਕੱਖ[੪੦੫] ਦੀ ਰਖੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

---

[੪੦੩] ਗੋਂਡ, ਕਬੀਰ, ਪੰਨਾ ੮੭੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਪੂਰਾ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਗੋਂਡ ॥ ਧੰਨੁ ਗੁਪਾਲ ਧੰਨੁ ਗੁਰਦੇਵ ॥ ਧੰਨੁ ਅਨਾਦਿ ਭੂਖੇ ਕਵਲੁ ਟਹਕੇਵ ॥ ਧਨੁ ਓਇ ਸੰਤ ਜਿਨ ਐਸੀ ਜਾਨੀ ॥ ਤਿਨ ਕਉ ਮਿਲਿਬੋ ਸਾਰਿੰਗਪਾਨੀ ॥ ੧ ॥ ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਤੇ ਹੋਇ ਅਨਾਦਿ ॥ ਜਪੀਐ ਨਾਮੁ ਅੰਨ ਕੈ ਸਾਦਿ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਜਪੀਐ ਨਾਮੁ ਜਪੀਐ ਅੰਨੁ ॥ ਅੰਭੈ ਕੈ ਸੰਗਿ ਨੀਕਾ ਵੰਨੁ ॥ ਅੰਨੈ ਬਾਹਰਿ ਜੋ ਨਰ ਹੋਵਹਿ ॥ ਤੀਨਿ ਭਵਨ ਮਹਿ ਅਪਨੀ ਖੋਵਹਿ ॥ ੨ ॥ ਛੋਡਹਿ ਅੰਨੁ ਕਰਹਿ ਪਾਖੰਡ ॥ ਨਾ ਸੋਹਾਗਨਿ ਨਾ ਓਹਿ ਰੰਡ ॥ ਜਗ ਮਹਿ ਬਕਤੇ ਦੂਧਾਧਾਰੀ ॥ ਗੁਪਤੀ ਖਾਵਹਿ ਵਟਿਕਾ ਸਾਰੀ ॥ ੩ ॥ ਅੰਨੈ ਬਿਨਾ ਨ ਹੋਇ ਸੁਕਾਲੁ ॥ ਤਜਿਐ ਅੰਨਿ ਨ ਮਿਲੈ ਗੁਪਾਲੁ ॥ ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਹਮ ਐਸੇ ਜਾਨਿਆ ॥ ਧੰਨੁ ਅਨਾਦਿ ਠਾਕੁਰ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ ॥ ੪ ॥ ੮ ॥੧੧ ॥*"

[੪੦੪] ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਨੂੰ ਕਰਦ (ਕ੍ਰਿਪਾਨ) ਭੇਟ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਗੁਰੂ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । ਜੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਜੂਠਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜੂਠਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ; ਜੋ ਕਿ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਪਮਾਨ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਜੋ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੋਸ਼ੀ ਹੈ ।

ਕੇਸ ਧੋਇ ਕੇ ਹਰੇ ਕਰਨੇ ਦੀ ਥਾਂ 'ਸੁਕਾਵਣੇ' ਆਖੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਪੱਟੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਧੋਇ ਕੇ 'ਸੁਕਾਵਣੀ' ਆਖੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਰਾਹ ਚਲਦੇ ਸਿਖ ਦਾ ਸਾਥ ਛੋਡ ਜਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਸਿਖ, ਸਿਖ ਨੂੰ ਦਗ਼ਾ ਦੇ ਕੇ ਕੁਮਾਰਗ ਪਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਖੂਹੇ ਉਪਰਿ ਸਿਖ ਪਾਣੀ ਭਰਦਾ ਹੋਵੈ ਅਤੇ ਸਿਖ ਪਾਣੀ ਮੰਗੇ, ਨਾ ਪਿਆਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਜੋ ਸਿਖ ਮਾਰਗੋਂ ਆਏ ਥੱਕੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਖੇਚਲ ਕਰਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸੂਰਜ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।[੪੦੬]

ਜੋ ਸਿਖ, ਕੂਲਕ ਰਖੇ, ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਨੰਗੇ ਕੇਸੀਂ ਫਿਰੇ, ਰਵਾਲ ਪਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਨੰਗੇ ਕੇਸੀਂ ਮਾਰਗ ਟੁਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਨੰਗੇ ਕੇਸੀਂ ਭੋਜਨ ਕਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਾਲਾ ਤ੍ਰੀਮਤ ਪਾਸੋਂ ਕੇਸ ਦਿਖਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਬੇ-ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਸੋਟਾ ਵੱਟਾ ਮਾਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਤ੍ਰੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਕੇਸ ਖੋਲ੍ਹ ਬੈਠੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ 'ਵਾਲ' ਆਖੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।[੪੦੭] ਕੇਸਾਂ ਵਿਚ ਜੀ ਪਵਨ [੪੦੮], ਖ਼ਬਰ ਨਾ ਲਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਕੇਸਾਂ ਮੰਦਾ ਹੱਥ ਲਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

---

[੪੦੫] ਘਾਹ । ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਪੋਥੀ ਜਾਂ ਗੁਟਕੇ ਵਿੱਚ ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ ਪੰਨਾ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਰੱਖਣੀ ਅਸ਼ਰਧਾ ਹੀ ਹੈ । ਬੇਹਤਰ ਹੋਏਗਾ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਵੱਖਰੇ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੋਟ-ਬੁੱਕ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਪੰਨਾ ਨੰਬਰ ਆਦਿ ਨੋਟ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਏ ।

[੪੦੬] ਇਸੇ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਸੂਰਜ, ਚੰਦ ਨੂੰ ਨਮਸਤੇ/ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਇੱਥੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤਨਖਾਹੀਆ ਮੰਨਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਕਈ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ । ਵਧੇਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਦੇਖੋ ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚਲਾ ਲੇਖ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਵਿੱਚ ਫੇਰ-ਬਦਲ' ।

ਗੁਰੂ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਸਿਖ ਸੁੱਤੇ ਨੂੰ ਪੈਰ ਮਾਰ ਕੇ ਜਗਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਮਾਨ ਭੰਗ ਕਰੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਦੁਇ ਸਿਖ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜਨ, ਸਿਖ ਮਨ੍ਹਾ ਕਰਨ, ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਨਾ ਛਡਣ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਏ । ਜੇਹੜਾ ਸਿਖ, ਸਿਖ ਦੇ ਕਹੇ ਉਪਰਿ ਚਲੇ ਨਾਹੀਂ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਿਖ ਆਪਣੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਹਾਣਤ ਕਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਉਤੈਂ ਬਾਕੀ ਕੱਢੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਆਪਿ ਸਤਿ ਕੀਆ ਸਭੁ ਸਤਿ ॥*" [੪੦੯] ਹੋਰ, "*ਪੂਰੇ ਕਾ ਕੀਆ ਸਭ ਕਿਛੁ ਪੂਰਾ ਘਟਿ ਵਧਿ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ ॥*" [੪੧੦]

ਪਰਦੇਸੀ ਸਿਖ ਨੂੰ ਮੀਂਹ ਝੜ ਵਿਚ ਬਿਸਰਾਮ ਨੂੰ ਜਾਹਗਾ ਨਾ ਦੇਵੈ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣ । ਠੱਗ, ਉਚੱਕੇ, ਭੇਖੀ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾਹੀਂ ਕਰਨਾ । ਪੰਥ ਗੁਰੂ ਕਾ ਵਧੇਗਾ ਸਮਾਂ ਪਾਇਕੈ, ਅਤੇ ਮੁਹੱਬਤ ਘਟੇਗੀ । ਵਾਧੇ ਵਿਚ ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਸਮਾਂਵਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਸੁਚੇਤੀ ਨਾਲ ਵਰਤਨਗੇ । ਦਰਬਾਰ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਲਗੇ ਵਿਚ ਮਾਈ ਦਾ ਜਾਮਾ, ਪੋਥੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨਾ ਪੜ੍ਹੈ, ਸੁਣੇ ਸਹੀ ।

ਮਾਈ ਮਾਈਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ । ਸਿਖ, ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠਣ ।

ਜੋ ਸਿਖ ਕਾਵ੍ਹੇ ਬੈਠਾ ਗੱਲਾਂ ਕਰੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਤੁਰਕ-ਮੰਤ੍ਰੀ ਸੀਰਨੀ ਲੈ ਕਰ ਵਸਤੁ ਸਿਖ ਖਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

---

[੪੦੭] ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ 'ਕੇਸ' ਨੂੰ 'ਵਾਲ' ਵੀ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, "*ਵਿਚਿ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਖਲੋਆ ॥ ਵਾਲੁ ਨ ਵਿੰਗਾ ਹੋਆ ॥*" (ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੬੨੩) । "*ਖੰਨਿਅਹੁ ਤਿਖੀ ਵਾਲਹੁ ਨਿਕੀ ਏਤੁ ਮਾਰਗਿ ਜਾਣਾ ॥*" (ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੩, ਅਨੰਦੁ, ਪੰਨਾ ੯੧੮) । "*ਵਾਲਹੁ ਨਿਕੀ ਪੁਰਸਲਾਤ ਕੰਨੀ ਨ ਸੁਣੀ ਆਇ ॥*" (ਸਲੋਕ ਸੇਖ ਫਰੀਦ ਕੇ, ਪੰਨਾ ੧੩੭੭) ।
[੪੦੮] ਭਾਵ, ਜੂੰਆਂ ਪੈਣ ।
[੪੦੯] ਗਉੜੀ, ਸੁਖਮਨੀ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੨੮੪ ਅਤੇ ੨੯੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।
[੪੧੦] ਮਹਲਾ ੧, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਪੰਨਾ ੧੪੧੨, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

ਪਗੜੀ ਲਾਹਿ ਕਰ ਸਿਖ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਖਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ ।[੪੧੧]

ਬਸਤ-ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਜੂਠੇ ਨਾਲ ਠੰਢਾ ਕਰੈ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਬੇਮ੍ਰਿਜਾਦਾ ਬੋਲੇ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਮੁਹਿ ਚਲੈ ਸੁ ਅਗੈ ਮਾਰੀਐ ॥*" [੪੧੨] ਹੋਰ ਸਾਖ, "*ਜੇ ਕੋ ਦਰਗਹ ਬਹੁਤਾ ਬੋਲੈ ਨਾਉ ਪਵੈ ਬਾਜਾਰੀ ॥*"[੪੧੩]

ਜਿਹੜਾ ਸਿਖ ਬਿਅਦਬੀ, ਕੁਰਹਿਤ ਕਰੇ, ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਤਨਖਾਹ ਨ ਲਵਾਇ, ਨਾ ਬਖ਼ਸ਼ਾਏ ਤੇ ਉਹ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਜੋ ਕੁਰਹਿਤੀ ਚੋਰ, ਯਾਰ, ਲੰਪਟ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰੇ, ਸੋ ਭੀ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਸਿਖ ਹੋਇ ਕੈ ਕੰਨਿਆ ਮਾਰੇ, ਪੰਜੀਂ ਮੇਲੀਂ ਵਰਤੇ, ਸੋ ਪੱਕਾ ਤਨਖਾਹੀਆ ।

ਧਾੜਾ ਕਰਕੇ ਬਖ਼ਸ਼ਾਇ ਨਹੀਂ, ਤਿਸ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣਾ ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਐਸੀ ਸਿਖੀ ਰਖੈ, ਜੈਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਸਿਖ ਨੋ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਰਹਿਣਾ ਐਸੇ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਰਾਤਿ ਦਾ ਰਹਿਣਾ ਪਰਦੇਸੀ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਜੈਸੇ ਗੋਇਲਿ ਗੋਇਲੀ ਤੈਸੇ ਸੰਸਾਰਾ ॥*" [੪੧੪]

---

[੪੧੧] "*ਪਾਗ ਉਤਾਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਜੋ ਖਾਵੈ । ਸੋ ਸਿਖ ਕੁੰਭੀ ਨਰਕ ਸਿਧਾਵੈ ।*" (ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਸਿੰਘ) ।

[੪੧੨] ਪਉੜੀ ੧੨, ਵਾਰ ਆਸਾ, ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੪੬੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੪੧੩] ਆਸਾ, ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੩੫੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੪੧੪] ਆਸਾ ਕਾਫੀ, ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੪੧੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ । ਪੂਰਾ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਆਸਾ ਕਾਫੀ ਮਹਲਾ ੧ ਘਰੁ ੮ ਅਸਟਪਦੀਆ ॥ ਜੈਸੇ ਗੋਇਲਿ ਗੋਇਲੀ ਤੈਸੇ ਸੰਸਾਰਾ ॥ ਕੂੜੁ ਕਮਾਵਹਿ ਆਦਮੀ ਬਾਂਧਹਿ ਘਰ ਬਾਰਾ ॥ ੧ ॥ ਜਾਗਹੁ ਜਾਗਹੁ ਸੂਤਿਹੋ ਚਲਿਆ ਵਣਜਾਰਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਨੀਤ ਨੀਤ ਘਰ ਬਾਂਧੀਅਹਿ ਜੇ ਰਹਣਾ ਹੋਈ ॥ ਪਿੰਡੁ ਪਵੈ ਜੀਉ ਚਲਸੀ ਜੇ ਜਾਣੈ ਕੋਈ ॥ ੨ ॥ ਓਹੀ ਓਹੀ ਕਿਆ ਕਰਹੁ ਹੈ ਹੋਸੀ ਸੋਈ ॥ ਤੁਮ ਰੋਵਹੁਗੇ ਓਸ ਨੋ ਤੁਮ੍ ਕਉ ਕਉਣੁ ਰੋਈ ॥ ੩ ॥ ਧੰਧਾ ਪਿਟਿਹੁ ਭਾਈਹੋ ਤੁਮ੍ ਕੂੜੁ ਕਮਾਵਹੁ ॥ ਓਹੁ ਨ ਸੁਣਈ ਕਤ ਹੀ ਤੁਮ੍ ਲੋਕ ਸੁਣਾਵਹੁ ॥ ੪ ॥ ਜਿਸ ਤੇ ਸੁਤਾ ਨਾਨਕਾ ਜਾਗਾਏ ਸੋਈ ॥ ਜੇ ਘਰੁ ਬੂਝੈ ਆਪਣਾ ਤਾਂ ਨੀਦ ਨ ਹੋਈ ॥ ੫ ॥ ਜੇ ਚਲਦਾ ਲੈ ਚਲਿਆ ਕਿਛੁ ਸੰਪੈ ਨਾਲੇ ॥ ਤਾ ਧਨੁ ਸੰਚਹੁ ਦੇਖਿ ਕੈ ਬੂਝਹੁ ਬੀਚਾਰੇ ॥ ੬ ॥ ਵਣਜੁ ਕਰਹੁ ਮਖਸੂਦੁ ਲੈਹੁ ਮਤ ਪਛੋਤਾਵਹੁ ॥ ਅਉਗਣ ਛੋਡਹੁ ਗੁਣ ਕਰਹੁ ਐਸੇ ਤਤੁ ਪਰਾਵਹੁ ॥ ੭ ॥ ਧਰਮੁ ਭੂਮਿ ਸਤੁ ਬੀਜੁ ਕਰਿ ਐਸੀ ਕਿਰਸ ਕਮਾਵਹੁ ॥ ਤਾਂ ਵਾਪਾਰੀ ਜਾਣੀਅਹੁ ਲਾਹਾ ਲੈ ਜਾਵਹੁ ॥ ੮ ॥ ਕਰਮੁ ਹੋਵੈ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਿਲੈ ਬੂਝੈ ਬੀਚਾਰਾ ॥ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੈ ਸੁਣੇ ਨਾਮੁ ਨਾਮੇ ਬਿਉਹਾਰਾ ॥ ੯ ॥ ਜਿਉ ਲਾਹਾ ਤੋਟਾ ਤਿਵੈ ਵਾਟ ਚਲਦੀ ਆਈ ॥ ਜੋ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਨਾਨਕਾ ਸਾਈ ਵਡਿਆਈ ॥ ੧੦ ॥ ੧੩ ॥*"

ਸਿਖਣੀ ਹਿਤ ਰਹਿਤ

ਏਹੁ ਜੁਗਤਾਂ ਅਤੇ ਰਹਿਤਾਂ, ਤਨਖਾਹਾਂ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਆਖੀਆਂ ਹੈਨਿ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ, ਸੰਸਾਰੀਆਂ ਨੋ ਨਹੀਂ ਕਹੀਆਂ।

ਜੋ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਿਖਣੀ ਹੋਵੈ, ਜਲ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਨੰਗੀ ਨਾ ਕਰੈ। ਸੂਰਜ ਸਨਮੁਖ ਨੰਗੀ ਜਲ ਨਾ ਦੇਵੈ। ਜਲ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਪਿਤਾ ਹੈਨਿ।

ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਿਖਣੀ ਮੈਲੀ ਹੋਇਕੈ ਨਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪਕਾਇ ਅਤੇ ਨਾ ਖਵਾਇ।

ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਿਖਣੀ ਮਰਦ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਫਿਟਕਾਰੇ।

ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਿਖਣੀ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਮੱਥਾ ਕਜਿ ਬੈਠੇ।

ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਿਖਣੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਪੋਥੀ ਪੜ੍ਹਨ ਸਿਖੇ, ਤਾਂ ਪਰ-ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਸੰਸਾਰੀ ਤਿਆਗ ਦੇਵੇ। ਸੋ ਕਉਣ ਪਰ-ਕ੍ਰਿਤਾਂ: ਗੀਤ, ਟੱਪੇ ਗਾਵਣੇ, ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ ਗੰਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾ ਕਰੇ। ਆਪਣੇ ਧਰਮ-ਪਰਾਇਣ ਰਹੇ। ਕਾਹੇ ਤੇ? ਜੋ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਕਲਿਆਣ-ਕਰਤਾ ਹੈ। ਬੁਰੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਏਕਲੀ ਬੈਠ ਕਰਿ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਕਰੈ।

ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਿਖਣੀ ਸੀਲ-ਧਰਮ ਰਖੇ। ਆਪਣੇ ਭਰਤੇ ਨੂੰ ਭਰਤਾ ਜਾਣੈ, ਹੋਰ ਸਭ ਪਿਤਾ, ਭਾਈ, ਪੁਤ੍ਰ ਕਰਿ ਜਾਣੇ। ਭਰਤੇ ਨੂੰ ਸਿਖੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰੈ। ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਪੁਰਖ ਨਾਰੀ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਹੋਸਨ, ਸਿਖਣੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਰੀ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਕੀ ਜੋ ਸਿਖਣੀ ਹੋਵੈ, ਸੋ ਟੱਬਰ ਨਾਲੋਂ ਅਰਥੀ ਸਿਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਹੱਛਾ ਛਕਾਇ।

ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਿਖਣੀ ਸ਼ਬਦ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਕੀ ਕੰਠ ਕਰੈ। ਧਰਮਸਾਲ ਦੁਇ ਵਕਤ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣੇ ਜਾਇ।

ਪੱਛੀ ਵਿਚਹੁ ਪੂਣੀ, ਸੂਤਰ ਵਿਚੋਂ ਛੱਲੀ, ਅੱਟੀ, ਗੋਹੜਾ ਵਟੀਆਂ ਨੂੰ, ਤਾਣੀ ਵਿਚਹੁੰ ਰੁਮਾਲ, ਚਾਦਰ ਯਥਾ ਸ਼ਕਤਿ ਗੁਰੂ ਕੇ ਨਮਿਤ ਦੇਵੇ।

ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਿਖਣੀ ਚੌਂਕੇ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸਾਦੀ, ਤੌਣ ਵਿਚਹੁੰ ਮੁਠ ਆਟੇ ਦੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਅਰਥ ਦੇਵੇ, ਧਰਮਸਾਲੇ ਅਰਥੀ ਸਿਖ ਨੂੰ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਚਨ ਹੈ। ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰੀਤਿ ਗੁਰਸਿਖ ਮੁਖਿ ਪਾਇ ॥*" [੪੧੫]

ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਿਖਣੀ ਸੁਚੇਤ ਰਹੈ। ਸਰੀਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਪਵਿਤ੍ਰ ਰਖੇ। ਸੌਚ ਜਲ ਮ੍ਰਿਤਕਾ [੪੧੬] (ਨਾਲ) ਕਰਕੇ ਚੌਂਕੇ ਵਿਚ ਜਾਇ।

ਆਟਾ ਗੁੰਨ੍ਹਦੀ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪਕਾਂਵਦੀ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਕਰੈ, ਜੁ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤੇ ਥੁੱਕਾਂ ਪਉਂਦੀਆਂ ਹੈਨਿ।

ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਿਖਣੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਰਦੀ ਨੱਕ ਸੁਨਕੇ ਯਾ ਪਿੰਡਾ ਖੁਰਕੇ, ਹਥ ਧੋਇ ਲਏ। ਬਾਲਕਾ ਬਾਲਕੀ ਨਿਦਾਨ[੪੧੭] ਚੌਂਕੇ ਵਿਚ ਨਾ ਲੈ ਬੈਠੇ। ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤੋੜੀਂ ਨੈਦਾਨ ਦੀ ਸ਼ੰਕਾ ਰਖੇ।

ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਿਖਣੀ ਪੰਜੀਂ ਮੇਲੀਂ ਸਿਆਪੇ ਨਾ ਜਾਏ। ਭਾਜੀ ਭੀ ਲੇਵੈ-ਦੇਵੇ ਨਾਹੀਂ।

ਆਪਨੇ ਘਰਿ ਸੁਆਰਥ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਭਾਜੀ ਧਰਮਸਾਲੇ ਦੇਵੇ।

ਠੱਠਾ ਮਸ਼ਕਰੀ ਸਿੱਠਣੀਆਂ ਨਾ ਦੇਵੇ। ਗਾਵੈ, ਤਾਂ ਸੁਭ ਗੀਤ, ਘੋੜੀਆਂ, ਸੁਹਾਗ ਗਾਏ। ਗੰਦੇ ਬੋਲ ਨ ਆਖੇ।

ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਿਖਣੀ ਇਸਨਾਨ ਅਥਵਾ ਪੰਜ-ਇਸ਼ਨਾਨੀ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹੇ, ਗੋਰ ਮੜ੍ਹੀ ਨਾ ਮੰਨੇ, ਦਇਆ (ਦਿਤਾ) ਗੁਰੂ ਕਾ ਲਏ। ਗੁਰ ਬਿਨਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਬਿਨ, ਸਤਿਸੰਗਤਿ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰਥੇ ਨਾ ਜਾਇ।

ਪਤਿਬ੍ਰਤ ਧਰਮ ਰਖੇ, ਜੈਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕਹਿਆ ਹੈ।

ਰਹਿਤਵਾਨ, ਬੁਧਿਮਾਨ, ਸੀਲਮਾਨ, ਮਿਸ਼ਟ-ਬੈਨੀ[੪੧੮], ਲਾਜ-ਚੱਛਾ, ਦਯਾਵਾਨ, ਏਹੁ ਉਪਦੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਅਤੇ ਸਿਖਣੀ ਨੂੰ ਹੈਨਿ। ਏਹੁ ਮਾਨਸੁ ਦਾ ਜਨਮ ਹਥ ਲਗਾ ਹੈ, ਸੋ ਦੁਰਲਭ ਹੈ। ਇਸ ਕਉ ਬਿਰਥਾ ਨਾ

---

[੪੧੫] ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ, ਮਹਲਾ ੪, ਪੰਨਾ ੧੬੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵੱਲੋਂ ਸੰਪਾਦਤ ਪੁਸਤਕ 'ਰਹਿਤਨਾਮੇ' ਵਿੱਚ "ਸਤਿਗੁਰੂ ਤ੍ਰਿਪਤੈ ਗੁਰੂ-ਸਿਖ ਮੁਖਿ ਪਾਇ" ਦਰਜ ਹੈ।

[੪੧੬] ਮ੍ਰਿਤਿਕਾ, ਮਿੱਟੀ।

[੪੧੭] ਨਾਦਾਨ, ਬੇਸਮਝ।

[੪੧੮] ਮਿੱਠ-ਬੋਲੀ, ਮਿੱਠ-ਬੋਲਾ।

ਗਵਾਏ ।[੪੧੯] ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਤੇ ਭਗਤਿ ਕਮਾਈ ॥ ਤਬ ਇਹ ਮਾਨਸ ਦੇਹੀ ਪਾਈ ॥ ਇਸ ਦੇਹੀ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਦੇਵ ॥ ਸੋ ਦੇਹੀ ਭਜੁ ਹਰਿ ਕੀ ਸੇਵ ॥*"[੪੨੦]

ਸਰਬਤ ਵਿਚ ਵਾਹਗੁਰੂ ਹੈ । ਸਰਬਤ ਜੋੜ-ਮੇਲ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਦੀਦਾਰ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਦੀਦਾਰ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਚਨ ਹੈ - ਸਰਬਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਹਾਂ । ਸੋ ਸਰਬਤ ਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਗੁਰਦੇਵ ਜਾਨਣਾ । ਸਿਖੀ ਰੱਖਣੀ ਅਤੇ ਰਹਿਤ ਕਮਾਵਣੀ ।

[੪੨੧] ਏਕ ਸਮੇਂ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਸੀ, ਜੋ ਸੌ ਬਰਸ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਪੰਥ ਜੁਆਨ ਹੋਸੀ । ਸੋ ਜੁਆਨੀ ਕਾ ਵਾਧਾ ਪਵੈਗਾ ਅਤੇ ਪਰਪਕ ਹੋਵੇਗਾ । ਪਰ ਜੋ ਵਿਕਾਰ ਹੈਨਿ, ਸੋ ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਹੈਨਿ । ਸੋ ਵਿਕਾਰ ਕਿਆ ? ਸਭ ਜਾਤਿ- ਵਰਨ ਪੰਥ ਵਿਚ ਧਸ ਜਾਣਗੇ, ਮਲੇਛਾਂ ਥੀਂ ਆਦਿ ਲੈ ਕੇ ਮੰਦੇ ਚੰਗੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਧਸ ਜਾਣਗੇ । ਸੋ ਮੰਦਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਹੋਸਣ । ਦੇਖਣੇ ਨੂੰ ਸਿਖ ਅਤੇ ਕਰਮ ਚੋਰਾਂ ਠੱਗਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਮਲੇਛਾਂ ਦੇ । ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਸਿਖ, ਕਰਮ ਸਾਕਤਾਂ ਦੇ, ਪੰਜਾਂ ਮੇਲਾਂ ਦੀ ਵਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਪੰਜ-ਪੀਰੀਏ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ਘਾਤੀ, ਅਕ੍ਰਿਤਘਨ, ਜ਼ਨਾਹੀ, ਨਿੰਦਕ, ਦੁਸ਼ਟ, ਹਤਿਆਰੇ, ਧਾੜਵੀ, ਨਿਗੁਰੇ, ਮੰਦਵਾਕੀਏ, ਐਸੇ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਸਿਖ ਗਿਆਨੀ ਬੁਧਿਮਾਨ । ਰਉਲਾ ਪੈ ਜਾਸੀ । ਜੁਆਨੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ । ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪ੍ਰੀਤਿਵਾਨ ਭੀ ਹੋਸਨ । ਰੌਲਾ-ਗਉਲਾ ਪਉਸੀ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਹੈਨਿ ਵਿਰਲੇ, ਨਾਹੀ ਘਣੇ, ਫੈਲ ਫਕੜੁ ਸੰਸਾਰੁ ॥*"[੪੨੨]

ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੋਸਨ, ਸੋ ਵਿਚਾਰ ਰਹਿਤ ਦੇ ਨਾਲ ਵਰਤਣਗੇ । ਜੇ ਕੋਈ ਮਲੇਛ ਕਿ ਸੁਪਚ ਭੇਖ ਸਿਖੀ ਦਾ ਰਖ ਕੇ, ਦੂਰੋਂ ਨੇੜੇ ਆ ਜਾਣ ਜਾਗ੍ਹਾ ਸਿਖਾਂ ਨਾਲ ਵਰਤ ਆਵੈ । ਤਿਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਬਿਰਦ ਦਾ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਫੇਰ ਮ੍ਰਿਤੂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਵਨਾ ।

---

[੪੧੯] "*ਮਾਨਸ ਜਨਮੁ ਅਮੋਲਕੁ ਪਾਇਓ ਬਿਰਥਾ ਕਾਹਿ ਗਵਾਵਉ ॥*" (ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੯, ਪੰਨਾ ੨੧੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੪੨੦] ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੧੫੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੪੨੧] ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਲਿੱਖਤ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਭਾਗ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਦੀ ਅਸਲ ਲਿੱਖਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ । ਇਹ ਕਿਸੇ ਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ, ਵਿਵਾਦਿਤ ਪੰਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਗ਼ੈਰ-ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝ ਕੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ।

[੪੨੨] ਸਲੋਕ ੧੨, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੪੧੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਪੰਥ ਜੁਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ੧੦, "*ਹਮ ਇਹ ਕਾਜ ਜਗਤ ਮੋ ਆਏ ॥ ਧਰਮ ਹੇਤ ਗੁਰਦੇਵ ਪਠਾਏ ॥ ਜਹਾਂ ਤਹਾਂ ਤੁਮ ਧਰਮ ਬਿਥਾਰੋ ॥ ਦੁਸਟ ਦੋਖਿਯਨਿ ਪਕਰਿ ਪਛਾਰੋ ॥*" [੪੨੩] ਸੋ ਏਹੁ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਦਾ ਪੰਥ ਹੈ । ਕੁਬੁਧੀਏ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾਇ ਦੇਣੀ । [੪੨੪]

ਚਾਰੇ ਬਰਨ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਹੈਨਿ । ਸਿਖੀ ਦਾ ਸਾਕ, ਰਹਿਤ ਕੁਰਹਿਤ ਸਰਬਤ ਸਾਂਝੀ ਇਕੋ ਜੇਹੀ । ਅਤੇ ਬਰਨ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਦੀ ਵਰਤਣ । ਇਕ ਸਮੇਂ, ਸੰਮਤ ੧੭੫੯ ਮੇਲਾ ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਹੋਇ ਬੀਤਿਆ, ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਨਕੀਬ ਨੂੰ, 'ਆਵਾਜ਼ ਕਰ ਸੰਗਤਾਂ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਟੁਰ ਜਾਣ ।' ਸੋ ਨਕੀਬ ਨੇ ਉਚੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, 'ਬਚਨ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜੁ ਸੰਗਤਾਂ ਘਰੋ ਘਰੀਂ ਟੁਰ ਜਾਣ ।'

ਸੋ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਸਰਬਤ ਸੰਗਤਾਂ ਟੁਰ ਗਈਆਂ । ਨਕੀਬ ਨੇ ਖ਼ਬਰ ਲਈ ਸੰਗਤ ਸਾਰੀ ਟੁਰ ਗਈ । ਇਕ ਰਾਇ ਸਿੰਘ ਹੀ ਰਹਿਆ । ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਤਿਸਨੂੰ ਬਚਨ ਹੋਆ, 'ਸਿਖਾ, ਜੇ ਸਿਖੀ ਰੱਖਣੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਘਰਿ ਜਾਹੁ।' ਤਿਨ ਕਹਿਆ ਜੀ, 'ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਮੈਂ ਘਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਆਸਾਂ ਚੁਕਾਇ ਕੇ ਆਇ ਰਹਿਆ ਹਾਂ । ਘਰਿ ਕੀਕੂੰ ਸਿਖੀ ਰਹਿਣੀ ਹੈ?' ਬਚਨ ਹੋਆ, 'ਤੇਰੀ ਸਿਖੀ ਘਰਿ ਹੀ ਰਹਿਸੀ । ਇਥੇ ਨਾ ਰਹਿਸੀ । ਤੂੰ ਹੈਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਯਾ ਫ਼ਾਰਸੀ, ਅਤੇ ਅਸਾਂ ਕਰਨੇ ਹਨ ਜੁੱਧ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਲਾਹ ਤੇ ਮਨਸੂਬੇ, ਅਸਾਡਾ ਰਉਲਾ । ਤੁਧੁ ਰਉਲਾ ਦੇਖ ਕੈ ਆਖਣਾ ਹੈ ਤਤਵੀਜ਼ਾਂ ਕਰਕੇ, ਜੁ ਏਹੁ ਕੰਮੁ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ, ਇਥੋਂ ਸਾਹਿਬ ਚੁਕ ਗਏ ਹੈਨਿ । ਤੁਧੁ ਬੈਠੇ, ਸੁਣਿ ਵੀਚਾਰਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹੈਨਿ, ਦੇਖ ਦੇਖ ਕੇ ਗਣਤੀਆਂ। ਅਸਾਂ ਪਾਵਣਾ ਹੈ ਰਉਲਾ । ਜਾਂ ਰਉਲਾ ਪੰਥ ਵਿਚ ਪਾਇਆ, ਤਾਂ ਜੁਧ ਹੋਇ, ਜੇ ਰਉਲਾ ਨਾ ਪਾਈਏ, ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਸਿਖ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰ ਜਾਣਗੇ ਧੀਆਂ ਪੁਤਰ ਮਾਲ-ਧਨ ਦਾ ਮੋਹੁ ਉਪਜਿ ਖਲੋਵੇਗਾ । ਹੁਣ ਰਉਲੇ ਕਰਕੇ ਮੋਹ ਨਹੀਂ ।'

ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਤੋਰ ਛਡਿਆ । ਏਹੁ ਪੁਰਖੁ ਦਾ ਰਉਲਾ ਹੈ ।

ਤਿਸ ਸਮੇਂ ਮਾਮੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਅਤੇ ਧਰਮਚੰਦ ਖ਼ਜ਼ਾਨਚੀ, ਅਤੇ ਕਉਰ ਸਿੰਘ ਚੰਦ੍ਰਾ, ਦਰਬਾਰੀ ਅਤੇ ਘਰਬਾਰੀ ਮੱਲ ਭਾਈ ਛਉਨ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਸਿਖ ਸਭਨਾਂ ਰਲ ਕੇ ਅਰਦਾਸਿ ਕੀਤੀ, 'ਜੀ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਬਚਨ ਹੋਆ ਹੈ ਜੀ 'ਮੇਰੇ ਰਉਲਾ' । ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼, ਰਉਲੇ ਵਿਚ ਬੁਧਿ ਨਾ ਰਹੇਗੀ, ਬੁਧਿ ਚਲਿ ਜਾਇਗੀ । ਬੁਧਿ ਗਈ, ਸਿਖੀ ਕੀਕੂੰ ਰਹਿਣੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਸਿਖੀ ਗਈ, ਤਾਂ ਨਰਕ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋਆ ।'

---

[੪੨੩] 'ਅਪੁਨੀ ਕਥਾ', ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਛੰਦ ੪੨, ਖਸ਼ਟਮੋ ਧਿਆਇ, ਪੰਨਾ ੫੭, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ । ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਰਣ ਵਿੱਚ "*ਜਹਾਂ ਤਹਾਂ ਤੁਮ ਧਰਮ ਬਿਥਾਰੋ ॥ ਦੁਸਟ ਦੋਖਿਯਨਿ ਪਕਰਿ ਪਛਾਰੋ ॥*" ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ "*ਜਾਹਿ ਤਹਾਂ ਤੈ ਧਰਮੁ ਚਲਾਇ ॥ ਕਬੁਧਿ ਕਰਨ ਤੇ ਲੋਕ ਹਟਾਇ ॥*" ਪਾਠ ਦਰਜ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਇਸੇ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ੨੯ਵੇਂ ਛੰਦ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ ।

[੪੨੪] "*ਖ਼ਾਲਸਾ ਸੋਇ ਦੁਸ਼ਟ ਕੋ ਗਾਲੈ ।*" ਤੇ "*ਖ਼ਾਲਸਾ ਸੋਇ ਦੁਸ਼ਟਿ ਕਉ ਮਾਰੈ ।*" (ਤਨਖਾਹਨਾਮਾ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ) ।

ਤਾਂ ਬਚਨ ਹੋਆ, "ਮਾਮਾ ਜੀ, ਸਿਖਾਂ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦੀ ਬੁਧਿ ਨਾ ਚਲੇਗੀ। ਰਉਲੇ ਦੇ ਸਿਖ ਹੋਣਗੇ ਮਾਇਕੀ, ਪੰਥ ਵਿਚ ਕੱਚੇ-ਪਿੱਲੇ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁਧਿ ਜਾਸੀ।"

ਸੋ ਐਸੇ ਭੀ ਸਿਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਹੋਸਨ, ਤਦ ਮਾਇਕੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਹੋਸਨ, ਹੁਣ ਭੀ ਕੋਈ ਕੋਈ ਹੈ।

ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਅਤੇ ਛਉਨਾ ਸਿੰਘ ਅਰਦਾਸਿ ਕੀਤੀ, "ਜੀ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੁ, ਉਹ ਰਉਲੇ ਦੇ ਸਿਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਪੈਦੇ ਹੋਸਨ ? ਉਹ ਭੀ ਛਿੰਨਵੈ ਦੀ ਪੁਰੀ ਵਿਚ ਹੋਸਨ ?"

ਬਚਨ ਹੋਆ, "ਦੀਵਾਨ ਜੀ, ਛਿੰਨਵਿਆਂ ਵਿਚਹੁ ਜੋ ਹੈਨ, ਸੋ ਹੁਣ ਅਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੈਨਿ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਭੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਹੋਸਨ, ਅਗੇ ਭੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਹੋਸਨ। ਅਤੇ ਕੁਛ ਨਵਾਂ ਮਹਲਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਮੁਕਤ ਹੋਇ ਗਏ ਹੈਨਿ। ਸੋ ਬਹੁਤ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪ ਲਖਾਇਆ ਨਹੀਂ। ਅਤੇ ਕੁਝ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਭੀ ਹੈਨਿ ਅਤੇ ਕੁਝ ਥੋੜੇ, ਮਾਇਕੀ ਵਿਚ ਵੀ ਹੋਸਨ। ਅਤੇ ਜੋ ਰਉਲੇ ਦੇ ਸਿਖ ਹੋਸਨ, ਸੋ ਦੈਂਤ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਆਇ ਜਨਮ ਲੈਣਗੇ। ਅਤੇ ਦੈਂਤ ਸਿਖ ਬਣ ਕੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਵੜਿ ਜਾਣਗੇ।"

ਸੋ ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ ਜੈਸੇ ਖਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਦੈਂਤ ਆਇ ਜਨਮੇ ਸੇ ਅਤੇ ਪਰਸਰਾਮ[੪੨੫] ਮਾਰੇ ਖਤ੍ਰੀ। ਕਿਉਂ ਮਾਰਨੇ ਸੇ ? ਕੋਈ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ? ਖਤ੍ਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਹੈਸਨ। ਖਤ੍ਰੀ ਨਹੀਂ ਬਰੋਬਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਕਰਦੇ। ਦੈਂਤ-ਬੀਜ ਸਹੰਸ੍ਰਬਾਹੂ[੪੨੬] ਹੋਆ, ਸੋ ਖਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਘਰਿ, ਤਿਸ ਵਿਗਾੜੀ।

ਸੋਈ ਦੈਂਤ ਯਾਦਵ ਕੁਲ ਵਿਖੇ ਆਏ। ਕੋਈ ਸੇਵਕ ਵੀ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਕਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਉਹ ਬਾਲਕੇ ਯਾਦਵਾਂ ਦੇ ਦੈਂਤ ਜਨਮੇ ਸੇ। ਸੋ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਯਾਦਵ ਦੇ ਪਾਸਹੁ ਸ੍ਰਾਪ ਦਿਵਾਇਆ ਅਤੇ ਖਟਾਏ। ਜੇ ਸਿਖੋ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਸ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਦੈਂਤ ਵੜ ਜਾਂਦੇ ਹੈਨਿ। ਸੋ ਰਉਲੇ ਦੇ ਦੈਂਤ-ਬੁਧਿ ਸਿਖ ਮਾਇਕੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਰਲ ਜਾਣਗੇ। ਸੇਵਾ, ਭਗਤਿ ਭਾਉ, ਟਹਿਲ, ਭਜਨ, ਦਯਾ, ਰਹਿਤ, ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਭਲੇ ਕਰਮ ਹੈਨਿ, ਸੋ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਸਨਿ। ਉਹ ਆਪਨੇ ਸੁਭਾਉ ਅਧੀਨ ਦੈਂਤ-ਕਰਮ ਕਰਸਨ, ਕਿਆ ਰਾਜਾ ਕਿਆ ਰੰਕ।

---

[੪੨੫] ਪਰਸ਼ੂਰਾਮ। ਇਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ੧੦ ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। "*ਗਾਵੈ ਜਮਦਗਨਿ ਪਰਸਰਾਮੇਸੁਰ ਕਰ ਕੁਠਾਰੁ ਰਘੁ ਤੇਜੁ ਹਰਿਓ ॥*" (ਭਟ ਕਲ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੩੮੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। "*ਪਰਸ ਰਾਮੁ ਰੋਵੈ ਘਰਿ ਆਇਆ ॥*" (ਸਲੋਕੁ, ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਆਸਾ ਪੰਨਾ ੯੫੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ 'ਚਉਬੀਸ ਅਵਤਾਰ' ਵਿੱਚ ਪਰਸਰਾਮ ਦੀ ਕਥਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਦੇਖੋ, ਪੰਨਾ ੧੬੯, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੪੨੬] ਕਾਰਤਵੀਰਯ ਸਹਸ੍ਰਬਾਹੂ। ਇਸ ਨੇ ਪਰਸ਼ੂਰਾਮ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜਮਦਗਨੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜ਼ਾਲਿਮ ਸਹਸ੍ਰਬਾਹੂ ਨੂੰ ਪਰਸ਼ੂਰਾਮ ਨੇ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ। ਪਰਸ਼ੂਰਾਮ ਨੇ ਇੱਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨੇ ਇੱਕੀ ਵਾਰ ਖਤਰੀਆਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਕੀਤਾ। ਅਖ਼ੀਰ ਪਰਸ਼ੂਰਾਮ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਤੱਪਣ ਲੱਗਾ ਤੇ ਉਹ ਪਹਾੜਾਂ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਿਸ਼ੀ ਵਸ਼ਿਸ਼ਠ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖਤਰੀਆਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨਾਇਆ।

ਏਕ ਸਮੇਂ ਧਰਮਚੰਦ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਖ਼ਜ਼ਾਨਚੀ ਗੁਰਾਂ ਕਾ, ਤਿਸ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਸਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ, ਹਮਾਰਾ ਹਾਲ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਸੀ ? ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਕੀ ਅੰਸ਼ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਅੰਸੁ ਭਾਰੀ ਦਾਨ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕੀਕੂੰ ਕਰੀਐ ?"

ਬਚਨ ਹੋਆ, "ਧਰਮਚੰਦਾ, ਤੁਸਾਡੇ ਵੱਡੇ ਭੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਘਰਿ ਹੋਇ ਅਤੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਿਉ ਤੇਰਾ ਦਰਗਾਹ ਮੱਲ, ਸੱਤਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਕੰਮ ਆਇਆ ਸੀ, ਦੀਵਾਨੀ ਕਰਦਾ, ਤੂੰ ਨਿਕਾ ਜੇਹਾ ਚਾਚਿਆਂ-ਤਾਇਆਂ ਪਾਸ ਰਹਿਓਂ। ਸੋ ਚਾਚੇ ਤਾਏ ਤੇਰੇ, ਦੀਵਾਨ ਹੈਸਨ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦੁਰ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਭੇ। ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਹੋ, ਤੁਸਾਂ ਕਿਥੈ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਤੁਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਘਰ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਜਗਹ ਨਹੀਂ ਝੱਲਦੀ। ਪਾਣੀ ਮਣਤਾਰੂ ਨੂੰ ਡੋਬਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਮੱਛੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਡੋਬਦਾ।"

"ਮਸੰਦ ਫਿੱਟੇ, ਤਾਂ ਮਾਰੇ। ਤੁਸੀਂ ਘਰੇ ਹੀ ਜੰਮੇ, ਵੱਡੇ ਹੋਏ, ਪੱਲੇ। ਤੁਸੀਂ ਛਡਿ ਜਾਓ, ਤਾਂ ਨਰਕੇ ਪਓ। ਖਾਓ, ਪਹਿਰੋ, ਪੜਦਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਕਰੋ।" ਤਾਂ ਧਰਮਚੰਦ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ, ਤਾਂ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਚਰਨਾਂ ਪਾਸਿ ਖੜੋਤਾ ਸੀ।

ਬਚਨ ਹੋਆ, "ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ, ਕਾਗਦ ਲੈ ਆਉ।" ਮੈਂ ਕਾਗਦ ਲੈ ਆਇਆ, ਸਹੀ ਪਾਇ ਮਿਲੀ, "ਧਰਮ ਚੰਦ ਮੇਰਾ ਹੈ। ਧਰਮਚੰਦ ਨੋ ਮੰਨੇਗਾ, ਤਾਂ ਭਲਾ ਹੋਇਗਾ।"

ਜੋ ਸਿਖ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬ ਉਪਰਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨੀ ਭਲੀ ਹੈ। ਜੋ ਅਚਲ-ਮਤੀ, ਅਹਿਰਨ-ਬੁੱਧੀ ਸਿਖ ਹੋਸਨ, ਸੋ ਨਾ ਭੁਲਣਗੇ। ਅਤੇ ਜੋ ਰਉਲੇ ਦੇ ਸਿਖ ਹੋਸਨ, ਸੋ ਸਰਬਤ ਵਿਕਾਰਾਂ ਸੰਜੁਗਤਿ ਹੋਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਤੀਤਿ ਗੁਰੂ ਉਪਰਿ ਨ ਹੋਸੀ, ਜੋ ਪਾਪ ਹੈ, ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਹੋਸੀ। ਇਕ ਰਾਜੇ ਹੋਸਨ, ਸੋ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮਦ ਕਰਿ ਅੰਧੇ ਹੋਸਨ। ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਅਤਿ ਅੰਨਾ ਬੋਲਾ ॥ ਸਬਦੁ ਨ ਸੁਣਈ ਬਹੁ ਰੋਲ ਘਚੋਲਾ ॥*" [੪੨੭]

ਏਹ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਪਰਚੇ ਰਹਿਨਗੇ। ਸਾਖ, "*ਦੇਂਦੇ ਥਾਵਹੁ ਦਿਤਾ ਚੰਗਾ ਮਨਮੁਖਿ ਐਸਾ ਜਾਣੀਐ ॥*" [੪੨੮] ਹੋਰੁ, "*ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਬਾਹਰੇ, ਰਾਚਹਿ ਦਾਨ ਨ ਨਾਇ ॥*" [੪੨੯]

ਜੋ ਰਉਲੇ ਦੇ ਸਿਖ ਹੋਸਨ, ਸੋ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਾ ਪਛਾਨਣਗੇ। ਜੈਸੇ ਪਿਛਲਾ ਤਪੁ ਕਰਿਆ ਹੋਆ ਹੈ, ਤਿਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਫਲ ਭੋਗਣਗੇ।

---

[੪੨੭] ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੩, ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੩੧੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।
[੪੨੮] ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੨, ਵਾਰ ਮਾਝ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੧੩੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।
[੪੨੯] ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਦਾਨੰ ਪਰਾ ਪੂਰਬੇਣ ਭੁੰਚੰਤੇ ਮਹੀਪਤੇ ॥ ਬਿਪਰੀਤ ਬੁਧੰ ਮਾਰਤ ਲੋਕਹ ਨਾਨਕ ਚਿਰੰਕਾਲ ਦੁਖ ਭੋਗਤੇ ॥*" [੪੩੦]

ਅੰਤ ਨੂੰ ਨਰਕ ਭੋਗਣਗੇ । ਸੋ ਕੈਸੇ ਹੋਸਨ ? ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਖਾਇ ਖਾਇ ਕਰੇ ਬਦਫੈਲੀ ਜਾਣੁ ਵਿਸੂ ਕੀ ਵਾੜੀ ਜੀਉ ॥*" [੪੩੧]

ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਕੈਸੇ, "*ਰਾਜੇ ਸੀਹ ਮੁਕਦਮ ਕੁਤੇ ॥ ਜਾਇ ਜਗਾਇਨਿ ਬੈਠੇ ਸੁਤੇ ॥ ਚਾਕਰ ਨਹਦਾ ਪਾਇਨਿ ਘਾਉ ॥ ਰਤੁ ਪਿਤੁ ਕੁਤਿਹੋ ਚਟਿ ਜਾਹੁ ॥*" [੪੩੨] ਜੈਸੇ ਰਾਜੇ, ਅਤੇ ਤੈਸੀ ਸੰਗਤਿ, ਐਸੇ ਹੋਸਨ ਤਾਂ ਨਰਕ ਵੀ ਭਰੀਐਗਾ । ਪਹਿਲੇ ਜਾਮੇ ਨਰਕ ਖਾਲੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਦਸਮੇ ਜਾਮੇ ਭਰਨਾ ਹੈ ।

ਇਕ ਸਮੇਂ ਧਰਮਰਾਇ, ਗੁਪਤਿ ਹਜ਼ੂਰ ਆਇਆ ਸੀ, "ਜੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਤੁਸਾਂ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, “ਅਸੀਂ ਦਸਮੇਂ ਜਾਮੇ ਨਰਕ ਭਰ ਦੇਵਾਂਗੇ', ਸੁ ਹੁਣ ਨਰਕ ਭਰ ਦਿਓ ।”

ਬਚਨ ਹੋਆ, “ਤੁਸੀਂ ਚਲੋ, ਅਸੀਂ ਭਰ ਦੇਵਾਂਗੇ” ।

ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ, ਪੰਥ ਦੇ ਚਾਰ ਭਾਗ ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਕੀਤੇ ਹੈਨ । ਸੋ ਅਗੇ ਬੇਮੁਖ ਹੋਣਗੇ । ਜੈਸੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖੁ ਇਹੁ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਮੇਵੜਾ ਬੇਮੁਖ ਹੋਇਆ । ਧਰਮਚੰਦ ਖ਼ਜ਼ਾਨਚੀ ਆਖ ਰਿਹਾ, ਨਾ ਮੰਨਿਆ । ਉਸ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਆਦਮੀ ਏਸ ਦੇ ਘਰੋਂ ਗੁੱਲੀਆਂ ਅਤੇ ਮੋਤੀ ਲੈ ਆਇਆ । ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਕੰਮੋਂ ਦੂਰ ਕੀਤਾ । ਜੇ ਗੁਰੂ ਜਾਣਦਾ, ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਮੁਕਰਦਾ ? ਸੋ ਰਉਲੇ ਦਾ ਹੋਇਆ, ਸੋ ਹੁਣ ਜੇਹੜੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਮੁਕਰਦੇ ਹੈਨ, ਗੁਰੂ ਪਾਸਹੁੰ ਪਿਛੇ ਮਾਇਕੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੁਰਬੁਧੀ ਨੀਚ ਦੁਸਟ ਅਪਧਰਮੀ ਹੋਸਨ । ਜੋ ਹੁਣਿ ਨਸਿ ਨਸਿ ਜਾਂਦੇ ਹੈਨਿ, ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲਿ ਪਉਣਾ ਹੈ । ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਏਹੁ ਦੁਰਬੁਧੀ ਆਪਸ ਬੀਚ ਲੜ ਕਰਿ ਮਰਸਨ । ਇਹੁ ਤਾਂ ਬਚਨ ਹੈ, 'ਧਨੁ ਅਰੁ ਭੂਮਿ ਪੁਰਾਤਨ ਬੈਰਾ' ।

ਸੋ ਸਾਹਿਬ ਜੋ ਮਾਇਕੀ ਪੰਥ, ਕਾਲਕਾਦਾਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਕੋਈ ਏਹੋ ਜੇਹਾ ਹੋਸੀ ।

ਅਤੇ ਦੀਦਾਰੀ - ਜੋ ਪੁੰਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਹੈਨ, ਸੋ ਆਪਣਾ ਜਨਮ ਸੁਧਾਰ ਜਾਸਨਿ । ਮੁਕਤਿ ਭੀ ਲੰਘ ਜਾਸਨਿ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਹਰਿ ਦਰਸਨ ਕੇ ਜਨ ਮੁਕਤਿ ਨ ਮਾਂਗਹਿ ਮਿਲਿ ਦਰਸਨ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਮਨ ਧੀਜੈ ॥*"[੪੩੩]

---

[੪੩੦] ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੫੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੪੩੧] ਮਾਝ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੪੩੨] ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਮਲਾਰ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੧੨੮੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੪੩੩] ਕਲਿਆਨ, ਮਹਲਾ ੪, ਪੰਨਾ ੧੩੨੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

ਇਕ ਸਮੇਂ, ਡੱਲੇ ਬੈਰਾੜ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸਹੁੰ ਪੁਛਿਆ, "ਜੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ", ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ੧੭੬੧ ਸੰਮਤ ਮਾਘੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਉਪਰਿ ਦਰਬਾਰ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈਸੀ, ਦਾਸ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਖੜੋਤਾ ਸਾ, "ਏ ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ, ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ, ਚਾਰੇ ਦੇਵ ਲੋਕ ਨੂੰ ਟੋਰ ਛੱਡੇ, ਇਕ ਭੀ ਨਾ ਰਖਿਆ । ਇਹੁ ਪੰਥ ਕਿਸ ਦੇ ਆਸਰੇ ਠਹਿਰੇਗਾ । ਪੰਥ ਦਾ ਵਾਲੀ ਕਉਣ ਹੋਸੀ ? ਤੁਰਕਾਂ ਨਾਲ ਵੈਰ ਹੈ । ਤੁਰਕ ਪੰਥ ਨਾਲ ਅੜਨਗੇ, ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਭੰਨਕੇ ਸਿੰਘ ਕੀਤੇ । ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਪਕੜਾਏ, ਤੁਰਕ ਡਾਢੇ ਹੈਨਿ ।"

ਤਾਂ ਬਚਨ ਹੋਇਆ, "ਡੱਲਿਆ, ਅਗੇ ਮੰਜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਣੀ । ਦਸਾਂ ਜਾਮਿਆਂ ਦਾ ਬਚਨ ਸੀ । ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਮਸੰਦ ਕਢਿ ਛੋਡੇ, ਪਿਛੇ ਅਸਾਡੇ ਮਤਾਂ ਆਪ ਗੁਰੂ ਬਣਿ ਬਹਿਣ ।"

"ਗੁਰਿਆਈ ਸਰਬਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ, ਅਤੇ ਆਸਰਾ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਤੇ ਵਾਲੀ ਪੁਰਖੁ । ਅਤੇ ਚਿੜੀਆਂ ਪਾਸਹੁੰ ਬਾਜ਼ ਤੁੜਾਵਣੇ ਹੈਨਿ, ਬਲ ਭਗਵਤੀ ਦਾ ਹੋਸੀ । ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਤੁਰਕਾਂ ਦਾ ਭੰਨ ਛਡਿਆ ਹੈ । ਇਕ ਬੰਦਾ ਭੇਜਾਂਗੇ, ਵੈਰ ਲੈ ਛੱਡਾਂਗੇ । ਅਤੇ ਤੁਰਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਾਉਣੋਂ ਲੁਹਾਵਾਂਗੇ । ਅਤੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਸਤ੍ਰਧਾਰੀ ਪੈਦੇ ਹੋਸਨ, ਸੋ ਜੁੱਧ ਰੱਖਣਗੇ ।"

ਤਾਂ ਡੱਲੇ ਆਖਿਆ, "ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼, ਉਹ ਬੰਦਾ ਕਦੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਸੀ ? ਅਤੇ ਕਉਣ ਹੋਸੀ ? ਅਤੇ ਉਹ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਦੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਸੀ ? ਅਤੇ ਉਹ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਿਹੜਾ ਹੋਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ?"

ਬਚਨ ਹੋਆ, "ਖ਼ਾਲਸਾ ਉਹ ਜੋ ਖ਼ਾਲਸ ਹੋਵੈ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਕਾਣੋਂ । ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਾਤਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਾਤਿ ਹੋਇ ਨਿਬੜੈ । ਸਰਬਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ । ਬੰਦਾ ਇਕ ਸਾਧ ਹੋਸੀ । ਅਸਾਡੇ ਅਸਵਾਰੇ ਕੀਤਿਆਂ ਨਉਂ ਦਿਨ ਅਤੇ ਨਉਂ ਮਹੀਨਿਓਂ ਪਾਛੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਸੀ ।"

ਸੋ ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ, ਸਾਹਿਬ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖੁ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਵੈਸਾਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਇਕ ਅਤੀਤ ਸਾਧ ਬੈਰਾਗੀ[੪੩੪] ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ, ਉਸ ਨਾਲ ਕੁਛ ਗੋਸ਼ੇ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹੈਸਨ । ਅੱਗੇ ਉਸ ਦੀ ਉਹ ਜਾਣੈ । ਪਰ ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪੰਥ ਵਿਚ ਬਲ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਕਰਨਗੇ । ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ।

ਸੋ, ਜੁੱਧ ਅਰੁ ਪੰਥ ਭੀ ਕ੍ਰੋਧ ਕਰ ਕੇ ਕੀਤਾ ਹੈਸੁ । ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਪਕੜੀਦਾ । ਸੋ ਕ੍ਰੋਧ ਭੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਰਹੈਗਾ । ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਸਿਖੀ ਲੈ ਨਿਭਣਗੇ । ਏਹੁ ਕੇਸ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸਿਖੀ ਦੀ ਹੈਨਿ, ਮੋਹਰ ਗੁਰੂ ਕੀ ਹੈ । ਇਹੁ ਧਰਮ ਪੰਥ ਵਾਹਗੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਦੀਦਾਰੀ, ਸਿਖੀ ਲੈ ਨਿਭੇ ਅਤੇ ਮੁਕਤੇ ਭੀ ਸਿਖੀ ਲੈਸਨ, ਪਰ ਮਾਇਕੀ ਰਾਜ ਕਰਸਨ । ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੁਰੀਦ ਜੋ ਹੋਸਨ, ਸੋ ਸਿਖੀ ਲੈਸਨ । ਪਰ ਮੁਰੀਦ ਥੋੜੇ ਹੋਸਨ । ਤੀਰਥ

---

[੪੩੪] ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ ਜੀ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ ।

ਦੀ ਆਊ ਤੋੜੀਂ ਪੰਥ ਕਾ ਰਾਜ ਚਲਸੀ । ਅਗੇ ਬਡਾ ਰਉਲਾ ਪੈ ਜਾਸੀ । ਪਰ ਮਾਇਕੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਭੀ ਐਸੇ ਮੁਰੀਦ ਹੋਸਨ, ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮੈਲੇ, ਕਿਰਤੀ, ਨਿਮਾਣੇ; ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਭਗਤ। ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਜਿਨ੍ ਪਟੁ ਅੰਦਰਿ ਬਾਹਰਿ ਗੁਦੜੁ ਤੇ ਭਲੇ ਸੰਸਾਰਿ ॥ ਤਿਨ ਨੇਹੁ ਲਗਾ ਰਬ ਸੇਤੀ ਦੇਖਨੇ ਵੀਚਾਰਿ ॥*" [੪੩੫]

ਸੋ ਤਿਤ ਸਮੇਂ ਭੀ ਤੁਰਕ ਦੁਖ ਦੇਣਗੇ, ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ । ਸੋ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਸੀਸ ਦੇਣੇ ਕਰਕੇ, ਤੁਰਕਾਂ ਦਾ ਬਲ ਖੀਣ ਹੋਸੀ । ਇਕ ਤੁਰਕ ਐਸਾ ਹੋਵੈਗਾ, ਜੋ ਤੁਰਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜਾਂ ਪੁੱਟ ਜਾਇਗਾ । ਪਿਛੋਂ ਇਕ ਮੁਰੀਦ ਐਸਾ ਹੋਸੀ, ਜਤੀ ਸਤੀ, ਸੱਤ ਬਰਸ ਤੇ ਤ੍ਰੈ ਮਹੀਨੇ ਰਹਸੀ । ਤਿਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਪੰਥ ਤਕੜਾ ਹੋਸੀ । ਸਾਹਿਬ ਬਚਨ ਮੂਜਬ ਦੇਵੀ ਦਾਸ ਪੰਡਿਤ ਨੇ ਬੀਚਾਰ ਕਰਕੈ, ਇਹੁ ਗੱਲ ਆਖੀ ਹੈ । ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਜਾਣੈ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਸਿੰਘ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਯਾ ਤਨਖਾਹ ਦਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰਿ ਲੈ ਆਏ, "ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼, ਧਰਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਬਚਨ ਕਰੋ, ਜੋ ਏਹੁ ਸਰਕਾਰੇ ਜਮ੍ਹਾ ਕਰੈ ।" ਬਚਨ ਹੋਆ, "ਕੇਹੇ ਰੁਪਯੇ ਹੈਨਿ ?" "ਜੀ ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼, ਤਨਖਾਹ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਇ ਹੈਨਿ ।"

ਤਾਂ ਬਚਨ ਹੋਆ, "ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਕਪੜੇ ਜੋੜੇ ਕਰਾ ਦੇਹੁ । ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਰ ਦਿਓ ।"

ਸੋ ਸਾਹਿਬ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖੁ ਆਪ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀ ਗ਼ੌਰ ਕਰਦੇ ਹੈਨਿ । ਪੰਥ ਜਦ ਮਾਇਕੀ ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਸਭੇ ਗੱਲਾਂ ਰਹਿ ਜਾਸਨ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਰਾਜੁ ਮਾਲੁ ਰੂਪੁ ਜਾਤਿ ਜੋਬਨੁ ਪੰਜੇ ਠਗ ॥ ਏਨੀ ਠਗੀਂ ਜਗੁ ਠਗਿਆ ਕਿਸੈ ਨ ਰਖੀ ਲਜ ॥*" [੪੩੬]

ਸੋ ਇਹ ਪੰਜੇ, ਮਾਇਕੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਹੋਸਨ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਰਾਜ ਕਪਟੰ ਰੂਪ ਕਪਟੰ ਧਨ ਕਪਟੰ ਕੁਲ ਗਰਬਤਹ ॥ ਸੰਚੰਤਿ ਬਿਖਿਆ ਛਲੰ ਛਿਦ੍ਰੰ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਸੰਗਿ ਨ ਚਾਲਤੇ ॥*" [੪੩੭]

ਸੋ ਰਾਜ ਵਿਚ ਇਹੁ ਵਸਤੂ ਹੋਸਨਿ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਮਨ ਮੇਰੇ ਭੂਲੇ ਕਪਟੁ ਨ ਕੀਜੈ ॥ ਅੰਤਿ ਨਿਬੇਰਾ ਤੇਰੇ ਜੀਅ ਪਹਿ ਲੀਜੈ ॥*" [੪੩੮] ਬਚਨ ਹੋਆ ਹੈ ਪੰਥ ਨੂੰ । ਸੋ ਨਾਲੇ ਮਿਹਰ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਕਹਿਰ ਹੈ । ਜੇ ਸਿਖੀ ਰਹੇਗੀ ਰਾਜ ਵਿਚ, ਤਾਂ ਮਿਹਰ, ਅਤੇ ਸਿਖੀ ਜਾਇ ਤਾਂ ਕਹਿਰ ਹੈ ।

ਸੋ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਿਖੀ ਰਹਿਣੀ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਬੁਧਿ ਚਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਰਾਜ ਦੇ ਉਪ੍ਰੰਤ ਨਰਕ ।[੪੩੯] ਜੋ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਅਥਵਾ ਸਿਖਣੀ ਜੋ ਸਾਬਤ ਰਹਿਸੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਉਦਾਰਤਾ, ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਉਜਲਤਾਈ, ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਿਚ

---

[੪੩੫] ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਆਸਾ, ਪੰਨਾ ੪੭੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੪੩੬] ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਮਲਾਰ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੧੨੮੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੪੩੭] ਸਲੋਕ, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਹਲਾ ੫, ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੭੦੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੪੩੮] ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੬੫੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

ਜੁਗਤਿ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਜੈਸੀ ਮੈ ਆਵੈ ਖਸਮ ਕੀ ਬਾਣੀ ਤੈਸੜਾ ਕਰੀ ਗਿਆਨੁ ਵੇ ਲਾਲੋ ॥*"[੪੪੦]

ਇਕ ਦਿਨ ਧਰਮਚੰਦ ਖ਼ਜ਼ਾਨਚੀ ਅਤੇ ਕਉਰ ਸਿੰਘ ਚੰਦੂ੍, ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਰਦਾਸਿ ਕੀਤੀ, "ਜੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਤੇਰਾ ਬਚਨ ਹੈ ਜੋ ਸਰਬਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਮੇਰਾ ਹੈ । ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਸਾਂ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਠਾਹਰ ਪੰਥ ਵਿਚ ਦਿਤੀ ਹੈ । ਵਾਸਤੇ ਪੰਥ ਦੇ ਤੁਰਕਾਂ ਦਾ ਬਲ ਤੋੜਿਆ ਹੈ, ਹੋਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਦਾਰ ਕੀਤਾ ਪੰਥ ਵਾਸਤੇ । ਸੋ ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼, ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਹੋਂਦਿਆਂ ਪਾਪ ਕਿਤ ਭਾਂਤਿ ਰਹਿਣ ?"

ਬਚਨ ਹੋਆ, "ਜਿਥੇ ਸਰਬਤ ਇਕੱਤ੍ਰ ਹੋਸੀ, ਤਿਥੈ ਹਉਂ ਹਾਂ । ਅਤੇ ਸਰਬਤ੍ਰ ਹੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਹੈ । ਇਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।"[੪੪੧]

ਜਿਥੇ ਧਰਮ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਸਿਖੀ ਦੇ ਅਥਵਾ ਪਰਉਪਕਾਰ ਵਾਸਤੇ ਤੁਰਕਾਂ ਨਾਲ ਜੁੱਧ ਕਰਨਗੇ, ਉਥੇ ਮੇਰਾ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਦੀਦਾਰ ਹੋਸੀ । ਜਿਥੇ ਸ਼ਬਦ ਪਾਠ ਚਰਚਾ, ਕੀਰਤਨ ਹੋਵੈ, ਸੋ ਮੇਰਾ ਰੂਪ ਜਾਣੋ । ਜੋ ਮੇਰੇ ਬਚਨਾਂ ਉਪਰਿ ਚਲਣਗੇ, ਸੋ ਖ਼ਾਲਸਾ । ਸੋ ਵੰਡਿ ਖਾਣਗੇ, ਸੋ ਮੇਰੀ ਦੇਹਿ । ਸੋ ਸਿਦਕਵਾਨ ਤੇ ਰਹਿਤਵਾਨ ਹੋਸਨ, ਸੋ ਮੇਰੇ ਹੋਸਨ, ਸੋ ਮੇਰੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਹੈਨਿ ਅਤੇ ਵਾਧਾ ਧਰਮ ਕਾ ਕਰਨਾ, ਮਲੇਛਾਂ ਦੇ ਨਾਸ ਵਾਸਤੇ । ਅਤੇ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਠਾਹਿਰ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਨਰਕਾਂ ਨੂੰ ਭਰਨ ਵਾਸਤੇ ।"

ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਮਾ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਆਇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਇਹੁ ਠਹਿਰੀ ਜੋ ਪੰਥ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਬਰਲ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਰਹਿਸੀ । ਅਤੇ ਬਰਲ ਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਰਹਾ ਅਤੇ ਬਰਲ ਵਿਚ ਉਦਿਆਨੀ ਉਪਦ੍ਰਵ ਹੋਂਦੇ ਹੈਨਿ । ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਜੁੱਧ ਲੜਾਈਆਂ ਵੈਰ ਹੋਂਦਾ ਹੈ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਕੀ, "*ਸੂਰੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਅਹੰਕਾਰਿ ਮਰਹਿ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ॥*"[੪੪੨] "*ਹਰਿ ਜੀਉ ਅਹੰਕਾਰੁ ਨ ਭਾਵਈ*"[੪੪੩]

---

[੪੩੯] "*ਦਾਨੰ ਪਰਾ ਪੂਰਬੇਣ ਭੁੰਚੰਤੇ ਮਹੀਪਤੇ ॥ ਬਿਪਰੀਤ ਬੁਧੰ ਮਾਰਤ ਲੋਕਹ ਨਾਨਕ ਚਿਰੰਕਾਲ ਦੁਖ ਭੋਗਤੇ ॥ ੨੪ ॥*" (ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਮਹਲਾ ੫ , ਪੰਨਾ ੧੩੫੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੪੪੦] ਤਿਲੰਗ, ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੭੨੨, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੪੪੧] ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਸਮੂਹ-ਵਾਚਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਨਹੀਂ ।

[੪੪੨] ਪਉੜੀ , ਮਾਰੂ ਵਾਰ, ਮਹਲਾ ੩, ਪੰਨਾ ੧੦੮੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੪੪੩] "ਸੂਰੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਹਿ" ਅਤੇ "ਹਰਿ ਜੀਉ ਅਹੰਕਾਰੁ ਨ ਭਾਵਈ" ਇੱਕ ਹੀ ਪਉੜੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹਨ। ਪੂਰੀ ਪਉੜੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਪਉੜੀ ॥ ਸੂਰੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਅਹੰਕਾਰਿ ਮਰਹਿ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ॥ ਅੰਧੇ ਆਪੁ ਨ ਪਛਾਣਨੀ ਦੂਜੈ ਪਚਿ ਜਾਵਹਿ ॥ ਅਤਿ ਕਰੋਧ ਸਿਉ ਲੂਝਦੇ ਅਗੈ ਪਿਛੈ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ॥ ਹਰਿ ਜੀਉ ਅਹੰਕਾਰੁ ਨ ਭਾਵਈ ਵੇਦ ਕੂਕਿ ਸੁਣਾਵਹਿ ॥ ਅਹੰਕਾਰਿ ਮੁਏ ਸੇ ਵਿਗਤੀ ਗਏ ਮਰਿ ਜਨਮਹਿ ਫਿਰਿ ਆਵਹਿ ॥ ੯ ॥*" ਮਾਰੂ ਵਾਰ, ਮਹਲਾ ੩, ਪੰਨਾ ੧੦੮੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

ਜਾਂ ਮਾਮੇ ਜੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਾਖ ਸਾਥ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਸਿਖ ਸੁਣਕੇ ਵਿਸਮਾਦ ਹੋ ਗਏ। ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਐਸੋ ਰਾਜੁ ਨ ਕਿਤੈ ਕਾਜਿ ਜਿਤੁ ਨਹ ਤ੍ਰਿਪਤਾਏ ॥*"[੪੪੪]

ਸਮਾਂ ਪਾਇਕੇ ਮਾਮੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, "ਜੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ, ਉਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਤਿ ਕਿਕੂੰ ਹੋਸੀ ?" ਬਚਨ ਹੋਆ, "ਮਾਮਾ ਜੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੁਰੀਦ ਗੁਰੂ ਕੀ ਜਾਣੇ, ਸੋ ਵਿਰਲੇ ਥੋੜੇ ਭੀ ਹੋਸਨਿ ਜੋ ਸਭ ਕਿਛੁ ਦਾਤਿ ।" ਸੁ ਕੈਸੇ, ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਤਿਨ ਕਾ ਖਾਧਾ ਪੈਧਾ ਮਾਇਆ ਸਭੁ ਪਵਿਤੁ ਹੈ*"[੪੪੫] ।

ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪਰਾਂਤ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਜ ਹੋਣਾ ਨਹੀਂ, ਅੰਤ ਦਾ ਰਾਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸਮੇਂ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਪੋਹ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਡੇਢ ਪਹਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਸਾਖੇ ਦੱਖਣੀ ਪਏ ਜਲਦੇ ਹੈਸਨ ਅਤੇ ਕਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ, ਚੌਂਕੀਆਂ ਬੈਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਸਾਹਿਬ ਸੁਖ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਹੋਏ, ਮੈਂ ਦਾਸ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਚਰਨ ਕਵਲ ਦੀ ਪਵਾਂਦੀ, ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਲਦਾ ਮੈਂ ਟਿਕ ਗਯਾ। ਸੋ ਇਕ ਸਾਧ ਅਕਸਮਾਤੋਂ ਆਇ ਖੜੋਤਾ। ਸਾਹਿਬ ਜਾਗੇ, ਮੈਂ ਭੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣਕੇ ਜਾਗਿਆ । ਉਸ ਇਕ ਕਾਗਤ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ । ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਨੇ ਪੜ੍ਹਕੈ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, ਧਰਮਚੰਦ ਨੂੰ ਸੱਦ ਦੇਹੁ। ਜੇ ਭਾਈ ਅਸਾਂ ਕੁਝ ਕਾਰਜ ਕੀਤੇ, ਕੁਛ ਕਰਨੇ ਹੈਨਿ, ਕਰਕੇ ਆਪ ਕੋ ਮਿਲੈਂਗੇ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਅਸਾਡੀ ਅਵਧੀ ਵਿਚ ਪੌਨੇ ਤ੍ਰੈ ਸਾਲ ਰਹਤੇ ਹੈਂ। ਤੁਸੀਂ ਮੰਦਾਕਨੀ ਕੇ ਕੰਨਾਂ, ਮੈਲਾਗਰ ਦੇ ਤਲੇ, ਜੋਗ ਨਿਧਿ ਦੀ ਕੁਟੀਆ ਵਿਚ ਠਹਰੋ। ਇਹ ਮਾਮੇ ਜੀ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਉਪਰਿ ਸਹੀ ਆਪ ਪਾ ਦਿਤੀ। ਉਹ ਸਾਧ ਲੈਂਦੇ ਹੀ ਅੰਤਰ ਧਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਾਮਾ ਜੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਕੇ ਪੁੱਛ ਰਹੇ, ਜੁ ਇਹ ਕੌਣ ਸੀ, ਕਿਥੋਂ ਆਇਆ, ਕਿਸ ਭੇਜਯਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾ ਦੱਸਿਆ । ਸਰਬ ਭਲਿਆਂ ਬੁਧਿਵਾਨਾਂ ਇਹ ਬਿਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਜੈਸੇ ਪਹਿਲੇ ਜਾਮੇ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦਰਗਾਹ ਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤੈਸੇ ਹੀ ਏਹੁ ਹੈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੋਣਾ, ਅਚਰਜ ਹੈ। ਅਸਾਂ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦਿਦਾਰ ਕਿਥੋਂ ? ਪਿਛੋਂ ਤਾਂ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਪੜ ਜਾਸੀ ਅਤੇ ਕਲਿਜੁਗ ਖੜੋਸੀ, ਇਹੁ ਦੇਵੀਦਾਸ ਜੋ ਕਥਾ ਭੋਗਲ ਪੁਰਾਣ ਦੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੋ ਇਹੁ ਸਮਾਂ ਆਵਣਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪੋਥੀਆਂ ਪੁਰਾਣ ਪਏ ਆਖਦੇ ਹੈਨ । ਭਲਿਆਈ ਥੋੜੀ, ਬੁਰਿਆਈ ਬਹੁਤ । ਉਤਪਾਤ ਹੋਸਨ, ਉਪਦ੍ਰ ਹੋਸਨ, ਅਨਾਚਾਰ, ਅਣਹੋਣੀ, ਸ਼ੰਕਰਬਰਣ[੪੪੬] ਹੋ ਜਾਸੀ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸਟਿ। ਸੰਕਰ ਬ੍ਰਣ ਪਰਜਾ ਸਭ ਹੋਈ। ਛਤ੍ਰੀ ਧਰਮ ਨ ਰਹਯਾ ਕੋਈ ।[੪੪੭] ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕੀ, "*ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ*"[੪੪੮]

[੪੪੪] ਰਾਗੁ ਸੂਹੀ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੭੪੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

[੪੪੫] ਪਉੜੀ, ਰਾਗੁ ਸੋਰਠਿ ਵਾਰ ਮਹਲੇ ੪ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੬੪੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਪੂਰੀ ਪਉੜੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਪਉੜੀ ॥ ਤਿਨ ਕਾ ਖਾਧਾ ਪੈਧਾ ਮਾਇਆ ਸਭੁ ਪਵਿਤੁ ਹੈ ਜੋ ਨਾਮਿ ਹਰਿ ਰਾਤੇ ॥ ਤਿਨ ਕੇ ਘਰ ਮੰਦਰ ਮਹਲ ਸਰਾਈ ਸਭਿ ਪਵਿਤੁ ਹਹਿ ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੇਵਕ ਸਿਖ ਅਭਿਆਗਤ ਜਾਇ ਵਰਸਾਤੇ ॥ ਤਿਨ ਕੇ ਤੁਰੇ ਜੀਨ ਖੁਰਗੀਰ ਸਭਿ ਪਵਿਤੁ ਹਹਿ ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਿਖ ਸਾਧ ਸੰਤ ਚੜਿ ਜਾਤੇ ॥ ਤਿਨ ਕੇ ਕਰਮ ਧਰਮ ਕਾਰਜ ਸਭਿ ਪਵਿਤੁ ਹਹਿ ਜੋ ਬੋਲਹਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਸਾਤੇ ॥ ਜਿਨ ਕੈ ਪੋਤੈ ਪੁੰਨੁ ਹੈ ਸੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਪਹਿ ਜਾਤੇ ॥ ੧੬ ॥*"

[੪੪੬] ਵਰਣਸੰਕਰ, ਦੋਗਲੀ ਨਸਲ।

ਐਸਾ ਸਮਾਂ ਹੋਸੀ। ਤਿਸ ਸਮੇਂ ਬੁਧਿਮਾਨ ਕੈਸੇ ਹੋਸਨ ? ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਮਨਹੁ ਜਿ ਅੰਧੇ ਕੂਪ ਕਹਿਆ ਬਿਰਦੁ ਨ ਜਾਣਨੀ ॥*"[੪੪੯]

ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਖਰੇ ਪਲੰਕ ਪਰ ਬਿਰਦੁ ਵਿਚ ਹੱਛੇ ਹੋਸਨ, ਬਿਰਦ ਜੁ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੈ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਇਕਿ ਕਹਿ ਜਾਣਨਿ ਕਹਿਆ ਬੁਝਨਿ ਤੇ ਨਰ ਸੁਘੜ ਸਰੂਪ ॥*"[੪੫੦]

ਜੋ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਮੁਰੀਦ, ਰਾਜ ਵਿਚ ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਿਚ ਭੀ ਪਰ ਵਿਰਲੇ, ਨੀਚ ਬਹੁਤ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਇਕਨਾ ਨਾਦੁ ਨ ਬੇਦੁ ਨ ਗੀਅ ਰਸੁ ਰਸੁ ਕਸੁ ਨ ਜਾਣੰਤਿ ॥*"[੪੫੧]

ਸੋ ਰੌਲੇ ਦੇ ਸਿਖ ਹੋਏ, ਭਾਵੇਂ ਰਾਜ ਵਿਚ, ਭਾਵੇਂ ਮਾਇਆ ਵਿਚ, ਭਾਵੇਂ ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਚੰਗੇ, ਗਿਆਨੀ ਰਹਤਵਾਨ ਮਹੰਤ, ਭਗਤ, ਸਾਧ ਸੰਤ । ਬਚਨ ਹੈ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦, "*ਭੇਖ ਦਿਖਾਏ ਜਗਤ ਕੋ ਲੋਗਨ ਕੋ ਬਸਿ ਕੀਨ ॥*"[੪੫੨] ਜੋ ਪੂਜਾ ਜੋਗ ਹੋਸਨ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ । ਜੋ ਗਾਦੀ ਪੂਜਾ ਧਾਨ ਕੁਧਾਨ ਨ ਦੇਖਣਗੇ, ਆਖਣਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਖਾਇਓ, ਪਵਿਤ ਹੋਆ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਮਾਰਣ ਪਾਹਿ ਹਰਾਮ ਮਹਿ ਹੋਇ ਹਲਾਲੁ ਨ ਜਾਇ ॥*"[੪੫੩]

---

[੪੪੭] "*ਖਤ੍ਰੀਆ ਤ ਧਰਮੁ ਛੋਡਿਆ ਮਲੇਛ ਭਾਖਿਆ ਗਹੀ ॥ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਸਭ ਇਕ ਵਰਨ ਹੋਈ ਧਰਮ ਕੀ ਗਤਿ ਰਹੀ ॥*" (ਧਨਾਸਰੀ, ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੬੬੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੪੪੮] ਸਲੋਕੁ, ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਮਾਝ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੧੪੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ । ਪੂਰਾ ਸਲੋਕ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਸਲੋਕੁ ਮ੦ ੧ ॥ ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ ਧਰਮੁ ਪੰਖ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ ॥ ਕੂੜੁ ਅਮਾਵਸ ਸਚੁ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀਸੈ ਨਾਹੀ ਕਹ ਚੜਿਆ ॥ ਹਉ ਭਾਲਿ ਵਿਕੁੰਨੀ ਹੋਈ ॥ ਆਧੇਰੈ ਰਾਹੁ ਨ ਕੋਈ ॥ ਵਿਚਿ ਹਉਮੈ ਕਰਿ ਦੁਖੁ ਰੋਈ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਕਿਨਿ ਬਿਧਿ ਗਤਿ ਹੋਈ ॥ ੧ ॥*"

[੪੪੯] ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੧੨੪੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ । 'ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ' ਦਾ ਇਹ ਸਲੋਕ ਮਾਮੂਲੀ ਪਾਠ-ਭੇਦ ਨਾਲ ਦੁਬਾਰਾ 'ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ' ਵਿੱਚ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਦੋਵੇਂ ਪਾਠ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ: - "*ਮ੦ ੧ ॥ ਮਨਹੁ ਜਿ ਅੰਧੇ ਕੂਪ ਕਹਿਆ ਬਿਰਦੁ ਨ ਜਾਣਨੀ ॥ ਮਨਿ ਅੰਧੈ ਊਂਧੈ ਕਵਲਿ ਦਿਸਨ੍ਹਿ ਖਰੇ ਕਰੂਪ ॥ ਇਕਿ ਕਹਿ ਜਾਣਹਿ ਕਹਿਆ ਬੁਝਹਿ ਤੇ ਨਰ ਸੁਘੜ ਸਰੂਪ ॥ ਇਕਨਾ ਨਾਦ ਨ ਬੇਦ ਨ ਗੀਅ ਰਸੁ ਰਸ ਕਸ ਨ ਜਾਣੰਤਿ ॥ ਇਕਨਾ ਸੁਧਿ ਨ ਬੁਧਿ ਨ ਅਕਲਿ ਸਰ ਅਖਰ ਕਾ ਭੇਉ ਨ ਲਹੰਤਿ ॥ ਨਾਨਕ ਸੇ ਨਰ ਅਸਲਿ ਖਰ ਜਿ ਬਿਨੁ ਗੁਣ ਗਰਬੁ ਕਰੰਤਿ ॥ ੨ ॥*" (ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੧੨੪੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ਅਤੇ "*ਮਨਹੁ ਜਿ ਅੰਧੇ ਘੂਪ ਕਹਿਆ ਬਿਰਦੁ ਨ ਜਾਣਨੀ ॥ ਮਨਿ ਅੰਧੈ ਊਂਧੈ ਕਵਲ ਦਿਸਨਿ ਖਰੇ ਕਰੂਪ ॥ ਇਕਿ ਕਹਿ ਜਾਣਨਿ ਕਹਿਆ ਬੁਝਨਿ ਤੇ ਨਰ ਸੁਘੜ ਸਰੂਪ ॥ ਇਕਨਾ ਨਾਦੁ ਨ ਬੇਦੁ ਨ ਗੀਅ ਰਸੁ ਰਸੁ ਕਸੁ ਨ ਜਾਣੰਤਿ ॥ ਇਕਨਾ ਸਿਧਿ ਨ ਬੁਧਿ ਨ ਅਕਲਿ ਸਰ ਅਖਰ ਕਾ ਭੇਉ ਨ ਲਹੰਤਿ ॥ ਨਾਨਕ ਤੇ ਨਰ ਅਸਲਿ ਖਰ ਜਿ ਬਿਨੁ ਗੁਣ ਗਰਬੁ ਕਰੰਤ ॥ ੧੫ ॥*" (ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੪੧੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੪੫੦] ਸਲੋਕ ੧੫, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੪੧੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੪੫੧] ਸਲੋਕ ੧੫, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੪੧੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

[੪੫੨] 'ਅਪਨੀ ਕਥਾ', ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਖਸ਼ਟਮੋ ਧਿਆਇ, ਪੰਨਾ ੫੮, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ । ਪੂਰਾ ਦੋਹਰਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਭੇਖ ਦਿਖਾਏ ਜਗਤ ਕੋ ਲੋਗਨ ਕੋ ਬਸਿ ਕੀਨ ॥ ਅੰਤ ਕਾਲਿ ਕਾਤੀ ਕਟਯੋ ਬਾਸੁ ਨਰਕ ਮੋ ਲੀਨ ॥*"

[੪੫੩] ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਮਾਝ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੧੪੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

ਪਰ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਦਾ, ਬੁਧਿ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਨਾਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਰਾਤੀ ਹੋਵਨਿ ਕਾਲੀਆ ਸੁਪੇਦਾ ਸੇ ਵੰਨ ॥*"[੮੫੪] "*ਛਾਡਿ ਕੁਚਰਚਾ, ਆਨ ਨ ਜਾਨਹਿ ॥*"[੮੫੫]

ਗੋਤ੍ਰ ਦੀ ਨਾਰਿ ਗਮਨ[੮੫੬], ਅਤੀਤ ਦੀ ਨਾਰਿ ਦਾ ਗਵਨ[੮੫੭]। ਸਾਰਾ ਨੀਚਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ, ਸੋ ਪਾਪਾਂ ਬਲ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਐਸਾ ਸਮਾਂ ਹੋਸੀ। ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਸਤੀ ਪਾਪੁ ਕਰਿ ਸਤੁ ਕਮਾਹਿ ॥*"[੮੫੮]

ਮਹਾਂ ਪਾਪ ਉਦੈ ਹੋਸਨ, ਬ੍ਰਹਮ ਹੱਤਿਆ[੮੫੯], ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਦਾ ਗਮਨ, ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦਾਰਾ ਦਾ ਗਮਨ, ਗੁਰਭਾਈਆਂ ਦਾ ਮਾਰਨਾ, ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਦਾ ਮਾਰਨਾ, ਪਰਨਾਰੀ ਦਾ ਗਮਨ, ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤੀ, ਧ੍ਰੋਹੀ, ਅਪਲੱਛਨ ਹੈਨ, ਸੋ ਉਤਪਤ ਹੋਵਨ, ਏਸ ਕਲਿਜੁਗ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਹੈ - ਪਸ਼ੂ ਵਰਤਨ, ਪਰਜਾ ਭੀ ਘਟ ਜਾਸੀ, ਨਦੀਆਂ ਕੇ ਨੀਰ ਘਟ ਜਾਸੀ, ਗਊਆਂ ਕੇ ਖੀਰ, ਬਰਖਾ ਓਸ ਬਰਾਬਰ ਹੋਸੀ, ਕੁਆਰੀ ਕੰਨਿਆ ਕੋ ਬਾਲਕਾ, ਸੌ ਸੌ ਕੋਸ ਉਪਰ ਬਸਤੀ, ਮਨੁੱਖ ਕੀ ਕਰਨ ਬੇਦ ਨਾ ਪੁਰਾਨ, ਨ ਕਰਮ ਧਰਮ, ਐਸੀ ਜੁਗਤਿ ਨਾਲ ਕਲਿਜੁਗ ਵਰਤੈਗਾ। ਅੱਠ ਸੈ ਪੈਂਤੀ ਬਰਖ ਸੇਖ ਰਹਸੀ, ਤਾਂ ਸਤਿਜੁਗ ਜਨਮੈਗਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ[੮੬੦] ਕੇ ਘਰ ਨਿਹਕਲੰਕ ਅਵਤਾਰ ਪੈਦੇ ਹੋਸੀ, ਸੰਭਲ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਮਾਘ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਸੁਕਲ ਪੱਖ, ਥਿਤ ਪੰਚਮੀ, ਸੋਮ ਦਿਨ, ਬਿਸ਼ਨ

---

[੮੫੪] ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਸੂਹੀ ਕੀ ਸਲੋਕਾ ਨਾਲਿ ਮਹਲਾ ੩, ਪੰਨਾ ੭੮੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।
[੮੫੫] ਗਉੜੀ ਚੇਤੀ, ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੩੩੨, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਪੂਰਾ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਗਉੜੀ ਚੇਤੀ ੧ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਹਰਿ ਜਸੁ ਸੁਨਹਿ ਨ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਵਹਿ ॥ ਬਾਤਨ ਹੀ ਅਸਮਾਨੁ ਗਿਰਾਵਹਿ ॥ ੧ ॥ ਐਸੇ ਲੋਗਨ ਸਿਉ ਕਿਆ ਕਹੀਐ ॥ ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਕੀਏ ਭਗਤਿ ਤੇ ਬਾਹਜ ਤਿਨ ਤੇ ਸਦਾ ਡਰਾਨੇ ਰਹੀਐ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਆਪਿ ਨ ਦੇਹਿ ਚੁਰੂ ਭਰਿ ਪਾਨੀ ॥ ਤਿਹ ਨਿੰਦਹਿ ਜਿਹ ਗੰਗਾ ਆਨੀ ॥ ੨ ॥ ਬੈਠਤ ਉਠਤ ਕੁਟਿਲਤਾ ਚਾਲਹਿ ॥ ਆਪੁ ਗਏ ਅਉਰਨ ਹੂ ਘਾਲਹਿ ॥ ੩ ॥ ਛਾਡਿ ਕੁਚਰਚਾ ਆਨ ਨ ਜਾਨਹਿ ॥ ਬ੍ਰਹਮਾ ਹੂ ਕੋ ਕਹਿਓ ਨ ਮਾਨਹਿ ॥ ੪ ॥ ਆਪੁ ਗਏ ਅਉਰਨ ਹੂ ਖੋਵਹਿ ॥ ਆਗਿ ਲਗਾਇ ਮੰਦਰ ਮੈ ਸੋਵਹਿ ॥ ੫ ॥ ਅਵਰਨ ਹਸਤ ਆਪ ਹਹਿ ਕਾਂਨੇ ॥ ਤਿਨ ਕਉ ਦੇਖਿ ਕਬੀਰ ਲਜਾਨੇ ॥ ੬ ॥ ੧ ॥ ੪੪ ॥*"
[੮੫੬] ਆਪਣੇ ਗੋਤ੍ਰ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਸੰਗ ਕਰਨਾ। ਕਈ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੱਤ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਬਾਅਦ ਗੋਤ੍ਰ ਦਾ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿੱਚ ਗੋਤ੍ਰ ਆਦਿ ਕੋਈ ਵੀਚਾਰ ਨਹੀਂ।
[੮੫੭] ਸਾਧੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਸੰਗ ਕਰਨਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਗੋਤਮ ਰਿਸ਼ੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਪਤਨੀ ਅਹਿੱਲਯਾ ਦਾ ਇੰਦਰ ਨੇ ਸੱਤ-ਭੰਗ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਗੋਤਮ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਇੰਦਰ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰਾਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, "*ਗੋਤਮ ਨਾਰਿ ਉਮਾਪਤਿ ਸ੍ਵਾਮੀ ॥ ਸੀਸੁ ਧਰਨਿ ਸਹਸ ਭਗ ਗਾਂਮੀ ॥*" (ਜੈਤਸਰੀ, ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੭੧੦, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।
[੮੫੮] ਸਲੋਕੁ ਮ ੧, ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੩, ਪੰਨਾ ੯੫੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।
[੮੫੯] "*ਬ੍ਰਹਮਣ ਕੈਲੀ ਘਾਤੁ ਕੰਞਕਾ ਅਣਚਾਰੀ ਕਾ ਧਾਨੁ ॥ ਫਿਟਕ ਫਿਟਕਾ ਕੋੜੁ ਬਦੀਆ ਸਦਾ ਸਦਾ ਅਭਿਮਾਨੁ ॥*" (ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੩, ਪੰਨਾ ੧੪੧੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।
[੮੬੦] ਪੌਰਾਣਿਕ ਯਕੀਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਵਿਸ਼ਨੂਯਸ਼' ਹੋਏਗਾ।

ਦਾਸ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵਾਸਤੇ, ਪਾਪਨ ਕੇ ਨਾਸ ਵਾਸਤੇ, ਧਰਮ ਮ੍ਰਿਜਾਦ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ । ਬਚਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦, "*ਪਾਪ ਸੰਬੂਹ ਬਿਨਾਸਨ ਕਉ..*"[੪੬੧]

ਜਾ ਦਿਨ ਨਿਹਕਲੰਕ ਦੇਵਪੁਰੀ ਨੂੰ ਸਿਧਾਨਗੇ, ਤਾਂ ਸਤਿਜੁਗ ਜਨਮੈਗਾ । ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੇ ਘਰ ਕੱਤਕ ਸ਼ੁਕਲ ਪੱਖ, ਨੌਮੀ ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਸ ਗੰਗ, ਇੱਕੀ ਹੱਥ ਹੋਸਨ ਆਪਣੇ, ਆਰਬਲਾ ਲੱਖ ਬਰਸ ਦੀ, ਅਹਾਰ ਮਨੁੱਖ ਮਣ ਤੇਈ, ਅਵਤਾਰ ਬਿਸ਼ਨ ਦੇ ਤੂੰਣ ਮੱਛ, ਕੱਛ, ਵੈਰਾਹ, ਨਰ ਸਿੰਘ, ਬਾਵਨ । ਧਰਮ ਸਤ ਸੀਲ ਦਾ, ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ, ਸਤਿਜੁਗ ਦੀ ਆਰਬਲਾ ੧੭੨੮੦੦੦ ਫੇਰ ਤ੍ਰੇਤਾਜੁਗ ਜਨਮ ਲੈਸੀ ਖਤ੍ਰੀ ਦੇ ਘਰ ਵੈਸਾਖ ਸ਼ੁਕਲ ਪੱਖ ੩ ਸਰੀਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇਹ, ਹੱਥ ੧੪ । ਤ੍ਰੇਤੇਜੁਗ ਦੀ ਆਰਬਲਾ ੧੨੯੬੦੦੦ ਅਹਾਰ ਮਣ, ਤ੍ਰੇਤੇ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਪਰਸਰਾਮ ਜੀ, ਰਾਮ ਜੀ । ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਪਾਪ, ਪੁੰਨ ਤ੍ਰੈ ਹਿੱਸੇ । ਫੇਰ ਜਨਮ ਦੁਆਪਰ ਲੈਸੀ, ਸ਼ੂਦ੍ਰ ਦੇ ਘਰ, ਮਾਘ ਵਦੀ ੧੫ ਸਰੀਰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹੱਥ ਸੱਤ, ਅਹਾਰ ਸੇਰ ਬਾਰ੍ਹਾਂ । ਆਰਬਲਾ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬਰਸ ੧੦੦੦, ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਅੱਧੋ-ਅੱਧ ਅਵਤਾਰ ਦੁਇ - ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਤੇ ਬੋਧਾ[੪੬੨] । ਆਰਬਲਾ ਜੁਗ ਦੀ ੮੬੪੦੦੦ । ਫੇਰ ਕਲਜੁਗ ਜਨਮ ਚੰਡਾਲ ਕੇ ਘਰ ਹੋਸੀ ਭਾਦ੍ਰੋਂ ਵਦੀ ੧੩, ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਹੱਥ ਆਪਣੇ, ਆਰਬਲਾ ਬਰਸ ੧੦੦, ਪਾਪ ਹਿੱਸੇ ਤਿੰਨ, ਪੁੰਨ ਇਕ ਹਿੱਸਾ, ਅਵਤਾਰ ਇਕ - ਨਿਹਕਲੰਕ । ਆਰਬਲਾ ਕਲਜੁਗ ਦੀ ਚਾਰ ਲੱਖ ਬੱਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਬਰਸ । ਏਹੁ ਚਾਰੋ ਜੁਗ ਤ੍ਰਿਤਾਲੀ ਲੱਖ ਅੱਸੀ ਹਜ਼ਾਰ ਬਰਸ ਚਹੁੰ ਜੁਗਾਂ ਦੀ ਮ੍ਰਿਜਾਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਬਚਨ ਗੁਰੂ ਕਾ, "*ਜੁੱਗਨ ਕੀ ਚਉਕਰੀ ਫਿਰਾਏ ਹੀ ਫਿਰਤ ਹੈ ॥*"[੪੬੩]

ਸੋ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੰਘ ਹੋਇ ਕੈ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਵਾਦ ਨਾਲ ਸਿਖੀ ਨ ਗਵਾਏ ।[੪੬੪] ਅਤੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਸਿਖ ਕੈਸਾ ਹੋਵੈ - ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਆਪਿ ਮੁਕਤੁ ਮੋਹਿ ਤਾਰੈ ॥*"[੪੬੫] ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਹੋਣ । ਜੇ ਰਉਲੇ ਦਾ ਸਿਖ ਹੋਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨ ਹੋਵੈਗਾ । ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਮਨਮੁਖ ਪਥਰੁ ਸੈਲੁ ਹੈ, ਧ੍ਰਿਗੁ ਜੀਵਣੁ ਫੀਕਾ ॥*"[੪੬੬]

---

[੪੬੧] ਨਿਹਕਲੰਕ ਅਵਤਾਰ, ਪੰਨਾ ੫੮੧, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ । ਪੂਰਾ ਸਵੈਯਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਪਾਪ ਸੰਬੂਹ ਬਿਨਾਸਨ ਕਉ ਕਲਿਕੀ ਅਵਤਾਰ ਕਹਾਵਹਗੇ ॥ ਤੁਰਕੱਛਿ ਤੁਰੰਗ ਸਪੱਛ ਬਡੋ ਕਰਿ ਕਾਢ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਖਪਾਵਹਗੇ ॥ ਨਿਕਸੇ ਜਿਮ ਕੇਹਰਿ ਪਰਬਤ ਤੇ ਤਸ ਸੋਭ ਦਿਵਾਲਯ ਪਾਵਹਗੇ ॥ ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਇਹ ਸੰਭਲ ਕੇ ਹਰਿਜੂ ਹਰਿ ਮੰਦਰ ਆਵਹਗੇ ॥੧੪੧॥*"

[੪੬੨] ਗੌਤਮ ਬੁਧ ।

[੪੬੩] ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ, ਪੰਨਾ ੧੮, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ । ਪੂਰੀ ਪੰਕਤੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਗਯਾਨ ਕੇ ਬਿਹੀਨ ਕਾਲ ਫਾਸ ਕੇ ਅਧੀਨ ਸਦਾ ਜੁੱਗਨ ਕੀ ਚਉਕਰੀ ਫਿਰਾਏ ਈ ਫਿਰਤ ਹੈ ॥*"

[੪੬੪] "*ਕਬੀਰ ਦੀਨੁ ਗਵਾਇਆ ਦੁਨੀ ਸਿਉ ਦੁਨੀ ਨ ਚਾਲੀ ਸਾਥਿ ॥ ਪਾਇ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰਿਆ ਗਾਫਲਿ ਅਪੁਨੈ ਹਾਥਿ ॥ ੧੩ ॥*" (ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੩੬੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੪੬੫] ਕਾਨੜਾ, ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੦੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਪੂਰੀ ਪੰਕਤੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, "*ਐਸੇ ਗੁਰ ਕਉ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਈਐ ਆਪਿ ਮੁਕਤੁ ਮੋਹਿ ਤਾਰੈ ॥*"

[੪੬੬] ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੪੧੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

ਇਹ ਜਨਮ ਦੁਰਲਭ ਹੈ[੪੬੭], ਐਸਾ ਗੁਰੂ ਪਾਇਕੇ ਅਜਾਈਂ ਨਹੀਂ ਗਵਾਵਣਾ । ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਮਾਇਆ ਰਾਜ, ਦਾਰਾ, ਮੀਤ, ਪੂਤ ਛਲ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈਨ, ਸਮੇਂ ਨਾਲਿ ਉਠ ਜਾਣਗੇ ।[੪੬੮] ਨ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਨਾਲ ਆਇਆ ਹੈ, ਨ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਜਾਣਾ ਹੈ ।[੪੬੯]

ਇਹ ਰਿਣ ਸਨਬੰਧੀ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸਿਖੀ ਨਹੀਂ ਗਵਾਵਣੀ । ਏਹ ਰਹਿਤ ਉਪਦੇਸ਼ ਬੀਚਾਰ ਸਰਬਤ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਹੈ । ਸਿਖੀ ਰੱਖਣੀ, ਰਾਜ ਵਿਚ ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਿਚ ਰਹੇ ।[੪੭੦] ਸਿਖੀ ਰੱਖੇ, ਰਹਤ ਕਮਾਵੈ ਅੱਗੇ ਨਮਿਤ, ਇਹ ਪਰਉਪਕਾਰ ਸਿਖ ਮੁਕਤਿਆਂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਹਜ਼ੂਰ ਰੋਬਰੋ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਅਬਿਨਾਸੀ ਜੀ ਦੇ ਅਤੇ ਮਿਹਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਏਡੇ ਉਦਮ ਪੁਰਖਾਰਥ ਨਾਲ ਪੰਥ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੁਧਿ ਦਾਤ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਦਸਖ਼ਤ ਬਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ, ਪਰਵਾਨਗੀ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਨਾਲਿ ਅਤੇ ਏਹੁ ਕਾਗਤ ਰਹਤਨਾਮੇ ਦਾ ਚਿੱਠਾ ਲਿਖਾਇਆ, ਧਰਮਚੰਦ ਛਿੱਬਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਖ਼ਜ਼ਾਨਚੀ ਗੁਰੂ ਕਾ, ਤਿਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ[੪੭੧] ਲਿਖਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਖੀ ਇਤ ਸਮੇਂ ਵਿਰਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਸਿਖਾਲਣੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਰਕ ਦਾ ਪਾਵਣਾ, ਮਾਇਆ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨੀ, ਸੰਚਨੀ ਅਨਰਥ ਲਾਵਣੀ ਮਨਮੁਖਾਂ ਲਈ ਹੈ ।

ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, "*ਪਾਪਾ ਬਾਝਹੁ ਹੋਵੈ ਨਾਹੀ ਮੁਇਆ ਸਾਥਿ ਨ ਜਾਈ ॥*"[੪੭੨] ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਲੈਣੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਨ ਭੁਲਣਗੇ, ਬਿਰਦ ਵਾਹਗੁਰੂ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੈ ।

----

[੪੬੭] "*ਨਾਨਕ ਮਾਣਸ ਜਨਮੁ ਦੁਲੰਭੁ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰਿ ਬੂਝ ਬੁਝਾਈ ॥*" (ਵਡਹੰਸੁ ਮਹਲਾ ੩, ਪੰਨਾ ੫੬੯, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੪੬੮] "*ਮਾਈ ਮਾਇਆ ਛਲੁ ॥ ਤ੍ਰਿਣ ਕੀ ਅਗਨਿ ਮੇਘ ਕੀ ਛਾਇਆ ਗੋਬਿਦ ਭਜਨ ਬਿਨੁ ਹੜ ਕਾ ਜਲੁ ॥*" (ਟੋਡੀ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੭੧੭, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੪੬੯] "*ਨਾ ਕੋਊ ਲੈ ਆਇਓ ਇਹੁ ਧਨੁ ਨਾ ਕੋਊ ਲੈ ਜਾਤੁ ॥*" (ਰਾਗੁ ਸਾਰੰਗ, ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੨੫੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੪੭੦] "*ਕਟੀਐ ਤੇਰਾ ਅਹੰ ਰੋਗੁ ॥ ਤੂੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਰਿ ਰਾਜ ਜੋਗੁ ॥*" (ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੨੧੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) । "*ਮਤਿ ਹੋਦੀ ਹੋਇ ਇਆਣਾ ॥ ਤਾਣ ਹੋਦੇ ਹੋਇ ਨਿਤਾਣਾ ॥ ਅਣਹੋਦੇ ਆਪੁ ਵੰਡਾਏ ॥ ਕੋ ਐਸਾ ਭਗਤੁ ਸਦਾਏ ॥ ੧੨੮ ॥*" (ਸਲੋਕ, ਪੰਨਾ ੧੩੮੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

[੪੭੧] ਪੁਸਤਕ 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ' ਦਾ ਲੇਖਕ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ।

[੪੭੨] ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੪੧੭, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। "*ਇਸੁ ਜਰ ਕਾਰਣਿ ਘਣੀ ਵਿਗੁਤੀ ਇਨਿ ਜਰ ਘਣੀ ਖੁਆਈ ॥ ਪਾਪਾ ਬਾਝਹੁ ਹੋਵੈ ਨਾਹੀ ਮੁਇਆ ਸਾਥਿ ਨ ਜਾਈ ॥ ਜਿਸ ਨੋ ਆਪਿ ਖੁਆਏ ਕਰਤਾ ਖੁਸਿ ਲਏ ਚੰਗਿਆਈ ॥ ੩ ॥*"

ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੇਠ ਲਿੱਖੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਵਾਲੇ ਵਰਤੇ ਗਏ: -

੦੧. 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ', ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤੀ।

੦੨. 'ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦', ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ।

੦੩. 'ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦', ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ।

੦੪ 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ', ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ।

੦੫. 'ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼', ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਭੱਲਾ।

੦੬. 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ', ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ।

੦੭. 'ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ', ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ।

੦੮. 'ਰਹਿਤਨਾਮੇ', ਸੰਪਾਦਕ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ'।

੦੯. 'ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਰਤੰਡ', ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ।

੧੦. 'ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼', ਸੰਪਾਦਕ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ।

੧੧. 'ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਪ੍ਰਬੋਧ', ਲੇਖਕ: ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਐਡੀਸ਼ਨ ੧੯੬੭।

੧੨. 'ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ', ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ।

੧੩. 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ', ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ 'ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ'।

੧੪. 'ਰਾਮ ਚਰਿਤ ਮਾਨਸ', ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ।

੧੫. 'ਭਰਤਰੀਹਰਿ ਸ਼ਤਕ ਤ੍ਰਯ', ਭਰਤਰੀ ਹਰੀ।